

בקיאות כהלכה

לשון הנמרא וביאורה

ועד ההלכה

על מסכת

תענית

תפילה בכניסתו לבית המדרש

יהי רצון מלפניך ה' אלוהי ואלוהי אבותי, שלא יארע דבר תקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה, וישמחו בי חברי. ולא אומר על טמא טהור, ולא על טהור טמא, ולא על מותר אסור, ולא על אסור מותר, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמח בהם. כי ה' יתן חכמה, מפיו דעת ותבונה גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

תפילה ליציאתו מבית המדרש

מודה אני לפניך ה' אלהי ואלוהי אבותי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש ולא שמת חלקי מיושבי קרנות, שאנו משכימים והם משכימים, אנו משכימים לדברי תורה, והם משכימים לדברים בטלים. אנו עמלים והם עמלים, אנו עמלים ומקבלים שכר, והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אנו רצים והם רצים, אנו רצים לחיי העולם הבא, והם רצים לבאר שחת, שנאמר: 'ואתה אלהים תורדם לבאר שחת, אנשי דמי ומרמה לא יחצו מיניהם, ואני אבטח בך'.

בקיאות כהלכה על מסכתות הש"ס

המעלות שבחיבור זה

- ❖ לשון הגמרא (השמטות קלות).
- ❖ רש"י ותוספות מתומצתים בסוגרים סמוך לגמרא, מועיל מאוד לשינון מהיר.
- ❖ קטעי קישור קצרים למען ירוץ הקורא.
- ❖ ביאורי ראשונים ואחרונים להבנת העניין.
- ❖ פסקי הרמב"ם והש"ע, ונימוקי הפסיקה בסוף כל סוגיא.
- ❖ ביאורי אחרונים על הש"ע בקצרה.
- ❖ ביאורים נפלאים על חלק מאגדות חז"ל.
- ❖ הרחבה בנושאים שכיחים.

השתדלתי בעזה"י שהדברים שנכתבו יהיו מתוקנים, אך כבר ידוע מאמר החכם

"כשם שאי אפשר לבר בלי תבן, כך אי אפשר לספר בלי שגיאות"

לכן אבקש מהלומדים שאם ימצאו טעויות, יועילו בטובם להודיעני

שאוכל לתקנם במהדורה הבאה.

ניתן להשיג ספר זה, ואי"ה ספרים על מסכתות אחרות, בכריכה רכה צבעונית,

בטלפון 053-3139254 , 054-8439280/1

כל המעוניין להשתתף בזיכוי הרבים, ולסייע בהפצה של סדרת הספרים

'בקיאות בחלכה', תע"ב. ניתן להקדיש לברכה, להצלחה, ולעילוי נשמת.

הקדמה

ישתבחה הבורא ויתפארה היוצר, שזיכני להוציא לאור עולם חיבור זה, שהלומד בו בעזה"י ימצא בו תועלת בכמה עניינים. לאחר שהלומד למד את דפי הגמרא במקורם, יוכל ע"י חיבור זה לשנן את המסכת **ביתר קלות**, מטעם שעיקר דברי רש"י והתוספות הובאו בצמוד לגמרא, דבר שמקל מאוד שהחזרה תהיה קולחת וזורמת, כיון שהקורא קורא הכל ברצף אחד, כך שהמחשבה אינה מתנתקת, וכן הוספתי מילות קישור למען ירוץ הקורא. **וביתר הבנה**, שכן השתדלתי לבאר דברי התוספות, וכן קטעים קשים, בלשון שתהיה יותר קלה לקורא. וכן הכאתי מקצת מדברי קודשם של רבותינו הראשונים והאחרונים להשלמת ההבנה, הן בדברי הגמ', והן בדברי רש"י והתוס'.

אמנם **עיקר העניין** שבעבורו נכתב חיבור זה, הוא כדי להביא בסוף כל סוגיא את פסקי הש"ע או את פסקי הרמב"ם (באופן שש"ע לא כתב בזה) היוצאים מסוגיית הגמ', וכן השתדלתי לבאר כיצד פסקם נובע מתוך הסוגיא (אא"כ הדבר ברור מאליו), וכן הכאתי גם כן הערות נצרכות באחרונים, כך שחיוץ מהביאור הנרחב על הגמרא, יקבל הלומד מטען של הלכות, שבודאי יוטמעו אצלו, כיון שלימוד הסוגיא קדם להם. ואף שאין די בזה לקבל דברים מוגמרים, לא בגמ', ולא בהלכה, מ"מ הלומד יקבל בקיאות טובה במסכת הנלמדת ובהלכות היוצאים ממנה, וגם המעוניין להשלים הדברים יוכל להיעזר בחיבור זה.

השתדלתי, שהדברים שנכתבו יהיו מתוקנים, אמנם כיון שהמלאכה הייתה רבה, הן בביאור הגמ', והן בפסקי ההלכה, חושש אני פן ח"ו נפלה תקלה תחת ידי. לכן, **מגלה אני דעתי** שאין לסמוך על שום דבר שנכתב, וק"ו שאין לסמוך על הלכות שנכתבו, אלא המעיין יראה הדברים במקורם, ואדרבה, אשמח להיעזר בלומדים שיעמידוני על שגיאותיי.

רואה אני צורך בכותבי הקדמה זו, לחזק, שאין לזנוח את לימוד הבקיאות, וראיתי בשו"ת משנה הלכות (ח"י סי' קנו) שכתב דברים נפלאים בעניין זה, וזה חלק מדבריו 'ומה שהביא בשם הגאון מוהרי"ז סאלאוויצקי אבדק"ק בריסק שלמד כל הש"ס כולו קודם שמילא שש עשרה שנה, ושאלו מאביו 'צוק"ל מרן הגר"ח שזה נגד שיטתו ודרכו שצריך להתעמק בתורה, ולא ללמוד בשטחיות לבקיאות, והשיב שקודם שיודעים כל הש"ס כולו, אין הפלפול שמפלפלין אלא פלפול של הבל, הנה הדברים ידועים והוא באמת גמרא מפורשת במס' ע"ז, ועיין רש"י שם, וכ"כ הגר"א ז"ל, וכבר הארכתי בזה בכמה מקומות, וודאי מרן הגר"ח לא יחלוק על גמ' מפורשת ח"ו, ועל כל הראשונים ואחרונים, וגם אני שמעתי שלעת שהשתדך הגרי"ז 'צוק"ל התפאר עליו אביו הגר"ח 'צוק"ל שיודע ש"ס עם פרש"י עכ"פ, אין צריך ראייה שכל התורה נתנה לנו מסיני, ולא רק כמה דפין מאיזה מסכתות ח"ו ודי בזה' עכ"ל.

במעמד זה, ברצוני להודות ולברך למורי ורבותי שהדריכוני עד הלום, וכן לכל התומכים והמסייעים, ובפרט לרבנים, הרב אורן נזרית שליט"א מקים עולה של תורה בעיר האבות, שמשחר נעורי נטע בי אהבת תורה ויר"ש. לראש ישיבת 'קריית מלאכי' הרב יהודה עמית שליט"א ולרבני הישיבה היקרים. לראש כולל 'אורך ואמתך' הרב מאיר חרד שליט"א, שאני לומד תחת חסותו כבר חמש עשרה שנה, שדאג ודואג לכל מחסורנו. לרב ישראל דויטש שליט"א מקים עולה של תורה בשכונת רמות בירושלים בביהמ"ד 'מניין אברכים' שם אני מסתופף בשאר הזמנים. יה"ר שהקב"ה

ימלא משאלות ליבם לטובה לעבודתו יתברך, ויזכו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה לתפארת ישראל מתוך נחת ושלוחה, וירונו נחת מכל יוצאי חלציהם.

וכן להודות להורי היקרים מר אבי עזרא, ומרת אמי אסתר, ולחמותי מרת נעימה, הי"ו, אשר עמדו ועומדים לצידנו בכל עניין, יה"ר שהקב"ה יתמיד בריאותם, ויזכר ה' לנחת רוח מכל יוצאי חלציהם. וכן להנציח את זכרו של מר חמי ז"ל ר' מרדכי שרגא שכל ימיו תמך ועזר שנזכה להיות שקועים בעמלה של תורה, תנצב"ה.

וכן ברצוני להודות לגיסי היקר הרב אופיר שירה שליט"א, שהקדיש מזמנו לעבור על רובו הניכר של חיבור זה, והוסיף נופך מדיליה. יה"ר שזכות הרבים תעמוד לו, ויתברך הוא וב"ב בכל מילי דמיטב.

ועל כולם לברך לאשתי מרת רחל שתחיה, אשר לרוב מסירותה והשגחתה בטיפול הילדים אשר חנן ה' אותנו, והשגחתה על צרכי הבית, זיכני ה' והביאני עד הלום. יה"ר שנזכה לראות את כל ילדנו גדולים בתורה ויר"ש, ומקדשי שמו ברכים, ולא תמוש התורה מפנינו, ומפי זרענו עד עולם.

אסיים בהודאה להקב"ה, שזיכני להסתופף באוהלה של תורה, וגומל עמי חסדים טובים בכל רגע. מודה אני לו בכל ליבי על העבר, ומתחנן על העתיד, אנא ה', תזכני בתוך כלל עמך בית ישראל, לעבוד אותך באמתיות, באמונה, ללמוד תורתך, ולשמור מצוותיך, ויה"ר שנזכה בקרוב לביאת משיח צדקנו, ובניין בית מקדשנו ותפארתנו אכי"ר.

חותם לכבוד התורה ולומדיה
פיעיה"ק ירושלים כ' סיון תשע"ט
שמואל כהן – זדה

מקרא

כדי שהקורא יפיק את מירב התועלת מחיבור זה, אציג לפני הקורא את דרך עבודתנו בחיבור זה. דברי רש"י לפעמים בשלמותם, לפעמים בקוצר, הובאו בסוגרים עגולות או מרובעות בגודל אותיות זהה לדברי הגמ', וכן לפעמים באותיות קטנות יותר (לפעמים מילות קישור, וביאורים שנכתבו על ידי הובאו ג"כ באותיות קטנות, הקורא יזהה לפי הלשון והסגנון, אם אלו דברי רש"י או דברי). דברי התוספות, ביאורים של הראשונים והאחרונים, הובאו בכתב מוקטן, וציינו בתחילת דבריהם את שם המפרש.

בסוף כל סוגיא אם יש פסקים של הש"ע הבאנו אותם, ואם ש"ע לא דיבר בזה הבאנו את פסקי הרמב"ם, והשתדלנו להסביר את טעם הפסק (אם הדבר איננו מובן מאליו). קורא שלעת עתה איננו מעוניין ללמוד את פסקי הרמב"ם והש"ע יכול לדלג לתחילת הפסקה הבאה, וכן אם אינו מעוניין לראות את דברי התוס', או שאר ראשונים ואחרונים, ידלג לסוף הסוגריים.

מעברי עמודים מסומן בצללית כך **[דף ב ע"א]**, וכן בראש כל עמוד בצד שמאל הבאנו את הדף בו אוהזים. שיש מספר תירוצים מרוחקים זה מזה, או שלא ברור כל כך שזה תרוץ נוסף, גם אותם סימנתי בצללית אמנם יותר בהירה **[כך]**. יה"ר מלפניו יתברך שתהיה תועלת גדולה ללומדים בחיבור זה, והיה זה שכרי.

ספר זה נתרם לעילוי נשמת

יהודה בן עזרא ורבקה
נלב"ע כב' טבת

בימוני בת רחל
נלב"ע יח' סיון תשס"ז

עזרא בן פנחס ואלמם
נלב"ע כו' שבט

אברהם בן משה ורבקה
נלב"ע ד' חשון תש"ם

שרה בת יחזקאל ושמחה
נלב"ע טו' תמוז תשע"ב

ת.נ.צ.ב.ה

לזכרון עולם

בהיכל ה'

לע"נ מר חמי איש החסד בהצנע

ר' מרדכי

בן חיים ושרה שרגא

נלב"ע ז"ך מר חשון תשע"ו

ת.נ.צ.ב.ה

כתבו התוס' ר' אליעזר בברייתא השיב לר' יהושע, כל הקיץ אם בא להזכיר מזכיר. מיהו, עד השתא לא מוטל עליו חיוב, אבל ב"ט ראשון, הוכה לרצות לפני שאלה, שכל הבא לבקש מקדים ומרצה, ואסימן קללה לא קפדינן, ורבי יהושע ס"ל שאף שיש לרצות לפני ששואלים, מ"מ לא בזמן כזה שהוא קללה.

(המשך המשנה) אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים. **רבי יהודה אומר** העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג (שמיני חג עצרת) האחרון (הש"צ של תפילת מוסף) מזכיר (משיב הרוח ומוריד הגשם) הראשון (הש"צ של תפילת שחרית) אינו מזכיר (בירושלמי מבואר בערב אי אפשר להתחיל הזכרת הגשמים, משום שלא כולם באים לתפילת ערבית. נמצא שזה מזכיר וזה אינו מזכיר, והרי זה 'אגודות אגודות'. ואם יזכירו בשחרית, יסבור מי שלא היה בערב שהזכירו כבר בערב, ולשנה הבאה יזכיר בערב. ועוד טעם בירושלמי שאין מזכירין בשחרית, משום שאין ליחיד להזכיר עד שיוזכר השליח ציבור. ואי אפשר שהש"ץ יזכיר בבוקר, כי יצטרכו להכריז על כך לפני תפילת שמונה עשרה, ואסור לעשות כן, כי צריך לסמוך גאולה לתפילה. ועוד טעם בירושלמי כדי שיצאו המועדות (הגל האחרון הוא שמיני חג עלתה) בטל, מפני שהטל סימן יפה לעולם, ויש להזכירו במועדים לסימן יפה). ביום טוב ראשון של פסח, הראשון (הש"צ של תפילת שחרית) מזכיר (משיב הרוח ומוריד הגשם) האחרון (הש"צ של תפילת מוסף) אינו מזכיר (משיב הרוח ומוריד הגשם).

תנא היבא קאי דקתני מאימתי (כלומר, מדקתני מאימתי מכלל דפשיטא ליה להאי תנא דחייבים להזכיר, והיבא חזינן דמחייב להזכיר)? תנא התם קאי (במסכת ברכות) דקתני מזכירין גבורות גשמים בתחיית המתים, ושואלין בברכת השנים, והבדלה בחונן הדעת. וקתני (הכא) מאימתי מזכירין גבורות גשמים. וליתני התם, מאי שנא דשביקיה עד הכא (עד סדר מועד)?

אלא תנא מראש השנה סליק (ששניהם בסדר מועד. הקשו התוס' ואם תאמר ואכתי ליתני בסדר זרעים ותיציצו וי"ל דהכא עיקר דאמר בהג נידונין על המים ואורחא דמילתא לרצות לפני שאלה לכך שביק עד הכא, אבל בסדר זרעים אומרים מזכירין גבורות גשמים אפשר דמשמע דלעולם מזכירין, כמו שתחיית המתים מזכירין לעולם) דתנן ובחג נידונין על המים. ואידי

הערה חשובה בתשובת אמרי בינה סימן ה', ועוד אחרונים, הוכיחו שהביאור המכונה 'רש"י על מסכת תענית' אינו מר' שלמה יצחקי. והיעב"ץ כתב שהביאור המכונה 'תוספות על מסכת תענית', נעשה על ידי אחרון מאוד, ולא על ידי בעלי התוס' שבמסכתות אחרות.

פרק מאימתי

[דף ב ע"א] משנה מאימתי מזכירין (בתפילה) גבורות גשמים (שאומר משיב הרוח ומוריד הגשם) רבי אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג רבי יהושע אומר מיום טוב האחרון של חג והסבירו התוס' הכוונה לשמיני חג עצרת שלא יושבים בו בסוכה. ואפילו האידנא בזמנינו בחו"ל שיושבים בו בסוכה משום ספק שביעי, אינו אלא מדרבנן, ולכן אין חשש להזכיר בו הגשמים משום סימן קללה. ואף על גב דבבבליא בקביעא דירחא ויודעים אנו בודאי שזהו יום השמיני ולא שביעי, ואעפ"כ יושבים בו בסוכה (הסביר נחלת יהושע א"כ החיוב לשבת בסוכה חיוב ודאי מדרבנן, ולא מחמת ספק, ולכא"ו הוא סימן קללה, א"כ מדוע מזכיר בו 'משיב הרוח ומוריד הגשם') גזרה שמה יחזור הדבר לקלקלו או משום מנהג אבותינו בדינו (הסביר נחלת יהושע כיון שהוא מחמת חשק שמה יחזור לקלקלו או משום מנהג, עשו אותו חכמים, ואין בו קללה אם מזכיר) בדאי' ביצה (ד: (המעין) בגמ' שם יראה שהוא תירוץ אחד. היינו, שכיון שעלול לחזור הדבר לקלקלו יש להזהר במנהג אבותינו. וכתב בחידושי ר' אליהו גוטמכר שכתבא להם' היה גירסא אחרת בגמרא. ובאמת דק"ס הביא בשם תשובות הגאונים שהם ד' טעמים) אבל כל שבעה לא מזכירים הגשמים, שהגשמים בימי סוכות סימן קללה (מדברי התוס' משמע שכל החג הגשמים הם סימן קללה, אבל הרמב"ם בפהמ"ס סוכה פ"ג מ"ט כתב שרק ביום הראשון שיש חיוב לשבת בסוכה אז הגשמים סימן קללה, אך בשאר הימים אין קללה). אמר לו רבי יהושע הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בהג [כדאמרינן] (סוכה כה: משל לעבד שבא למזוג כוס לרבו ושפך לו קיתון על פניו, ואמר לו אי אפשרי בשמושך, כלומר כשהגשמים יורדין לסוכה הכל יוצאין, ונראה שאין הקב"ה חפץ שנשתמש לפניו) למה הוא מזכיר (גבורות גשמים בהג, ונראה שהוא מתפלל שיבא מטר בהג) אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול (שיתפלל על הגשמים בהג, כגון ותן טל ומטר) אלא להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו (בזמנו, שמתחיל להזכיר בהג גבורות של מקום שמוריד גשמים) אמר לו אם כן לעולם יהא מזכיר (ואמאי פוסק בפסח מלהזכיר

מיס, וכנס כאלה) **חקרן אורה הביא תירוץ נוסף** צדיקים שאני, דנאמנים הם בכל ביתו יתברך ואלו הן מפתח של גשמים, מפתח של חיה (צ"ע האם הכוונה לשעת העיבור, או לשעת הלידה. כי לשון 'חיה' משמע דקאי על הלידה. ומצד שני, המקרא שהגמרא מביאה לראיה 'וישמע אליה אלקים ויפתח את רחמה' משמע שהכוונה על העיבור. בוזה"ק פרשת וירא מבואר דקאי על הלידה) ומפתח של תחיית המתים. מפתח של גשמים דכתיב **יִפְתָּח ה' לָךְ** (ולא שליה) **אֶת־אֲצִילוֹ הַטּוֹב אֶת־הַשָּׁמַיִם לְתֵת מִמֶּנּוּ אֲרֻצֵּי בְּעֵתוֹ**. מפתח של חיה מנין דכתיב ויזכר אלהים את רחל וישמע **[דף ב ע"ב]** אליה אלהים ויפתח (משמע שהקב"ה עשה) את רחמה מפתח של תחיית המתים מנין דכתיב **וַיִּדְעָתֶם כִּי־אֲנִי ה'** **בְּפִתְחֵי אֶת קְבֻרֹתֵיכֶם. במערכא אמרי** אף מפתח של פרנסה, דכתיב פותח את ירך וגו' (ולא שליה). ורבי יוחנן מאי טעמא לא קא חשיב להא? אמר לך גשמים היינו פרנסה (וכבר חשבנא ליה) **חקשו התוס'** משמע הכא דליכא אלא שלשה מפתחות. **ויש להקשות** שבירמיה (נ.כח) כתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו, ומשמע נמי שמפתח של זעם גם לא נמסר לשליח. **ותירצו וי"ל** דלא חשיב כי אם אותן מפתחות של טובה. **עוד חקשו** דמשמע מהאי קרא שלא נמסר מפתח של זעם לשליח. והא אמרינן (פסחים קיח.) יורקמי שר של ברד הוי, א"כ כן נמסר מפתח של זעם [הקשה המהרש"א ולא יעננו מאי קשיא לנו משר של ברד, דהואל לאו כלי זעמו הוא דלא לטובה צל כמפורש (פסחים קיח.) אמר יורקמי שר הכנול כו' אלך ואלכן הכנולן ואלכל ללדיקיס] **ותירצו וי"ל** כלי זעם אחרים לא נמסרו לשליח אבל של ברד נמסרו (הסביר בלכות המים שהכנול נמסר כיון שלא תמיד צל להעניש. הקשה אמת תינן אין זה נקלל שהמפתח מסור ביד יורקמי, כיון שקל לאחר שהקב"ה פותח את האוצר הוא ממטיר).

איתא במשנה רבי אליעזר אומר מיום טוב הראשון של חג' **איבעיא** להו רבי אליעזר מהיכא גמיר לה, מלולב גמר לה (שדומה ללולב, שכשם שאי אפשר לאלו ארבע מינין בלא גשמים, ובאין לרצות על המים כדאמרינן בסוכה, כך אי אפשר לעולם בלא מים) או מניסוך המים גמר לה. מלולב גמר לה, מה לולב ביום (שמתחילין ליטול ביום ראשון) אף הזכרה ביום (כלומר, שאינן מזכירין בלילי יום טוב הראשון, עד למחר) או דלמא מניסוך

דתנא ובחג נידונין על המים (קסבר בנפשיה הואיל ונידונין בחג על המים שמע מינה בעינן להזכיר עניינא דמיא, לרצויי על המים דליתו לברכה...) תנא מאימתי מזכירין גבורות גשמים.

וליתני מאימתי 'מזכירין על הגשמים', מאי 'גבורות גשמים'? אמר רבי יוחנן מפני שיורדין בגבורה, שני' עשה גדלות ואין חקר נפלאות עד אין מספר, וכתיב (פסוק לאחריו) **הַנִּתֵּן מִמֶּר עַל־פְּנֵי־אָרֶץ וְשִׁלַּח מִים עַל־פְּנֵי הַחוּצוֹת**. מאי משמע? אמר רבה בר שילא אתיא חקר חקר מבריינו של עולם. כתיב הכא (בגשמים) **עֲשֵׂה גְדֻלּוֹת וְאֵין חֶקֶר**, וכתיב התם (בבריתו של עולם) **הָלוֹא יָדַעְתָּ אֲסִילָא שְׁמַעְתָּ אֱלֹהֵי עוֹלָם ה' בּוֹרֵא קְצוֹת הָאָרֶץ לֹא יֵיעָף וְלֹא יִיגַע אֵין חֶקֶר לְתַבּוּנָתוֹ**, וכתיב **מִכֵּין הָרִים בְּכַחוֹ נֶאֱזָר בְּגִבּוֹרָה** [הלימוד כך, כתיב חקר בגשמים, וכתיב חקר בבריינו של עולם, מה בבריינו של עולם כתיב ביה גבורה 'מכין הרים בכחו נאזר בגבורה' אף גשמים הוי כמאן דכתיב ביה גבורה. **חקשו התוס'** יש להקשות אמאי נקט דוקא 'גבורות' הרי בפסוק המדבר בבריינו של עולם מוזכר גם מילת 'כח' והול"ל 'כחות גשמים', או שהיה לו לשנות 'גדולות גשמים' כמו שכתוב בפסוק העוסק בגשמים **ותירצו ב' תירוצים א.** מילת 'גבורה' כולל בתוכו גם כח וגם גדולה. **ב.** משום דהברכה מתחלת בגבורה (אתה גיבור) להכי נקט [גבורות] ומנא לן (שצריך להזכיר את עניינם של הגשמים דווקא...) בתפלה? דתניא לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם, איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפלה. וכתיב בתריה ונתתי מטר ארצכם בעתו יורה ומלקוש.

אמר רבי יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח [פירש רש"י היינו שלא נמסרו לשליח אחד ביהוד. כתב הס"ח שפירש כן כיון שהיה קשה לו קושיית התוס'. **חקשו התוס'** וא"ת והא אמרינן (סנהדרין קיג.) דמפתח הגשמים נמסרין לאלוהו, וכן נמסר לו מפתח של תחיית המתים כדאי' בספר מלכים א' (יז,כב) וכן נמסר מפתח של תחיית המתים לאלישע כדאי' בספר מלכים ב' (ד, לד-לה) **ותירצו וי"ל** דלא נמסרו לשליח להיות לעולם ממונה עליהם (הסביר הבאר שבע סנהדרין קיג. כלומר שלא מינה עליהן שר לעולם, כגון יורקמי שר הכנול, וגבריאל שר של אש, ומיכאל שר של

אמר לו רבי יהושע והלא גשמים בחג אינו אלא סימן קללה, אמר לו רבי אליעזר אף אני לא אמרתי לשאול, אלא להזכיר. וכשם שתחיית המתים מזכיר כל השנה כולה ואינה אלא בזמנה, כך מזכירים גבורות גשמים כל השנה. לפיכך, אם בא להזכיר כל השנה כולה (אפילו בימות החמה) מזכיר. רבי אומר אומר אני, משעה שמפסיק לשאלה כך מפסיק להזכרה (שבפסח פוסק מלומר ותן טל ומטר פוסק מלהזכיר גבורות גשמים, והשתא לא מצית למימר אם בא להזכיר כל השנה כולה מזכיר, אלא בימות החמה אינו מזכיר הואיל ואין זמנו, אף בחג אינו מזכיר הואיל ולא סימן ברכה הן). רבי יהודה בן בתירה אומר בשני בחג הוא מזכיר. רבי עקיבא אומר בשני בחג הוא מזכיר. רבי יהודה משום רבי יהושע אומר העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג, האחרון (המתפלל תפלת מוסף) מזכיר, הראשון (המתפלל תפלת שחרית) אינו מזכיר. ביום טוב ראשון של פסח הראשון מזכיר, האחרון אינו מזכיר (ושוב אין מזכירין).

שפיר קאמר ליה רבי אליעזר לרבי יהושע (דאמר כי היכי דמזכירין תחיית המתים כל השנה, ואף על גב דלא מטא זימניהו כך מזכירין גבורות גשמים, אם רוצה, כל השנה, ובחג נמי, אף על גב דלאו סימן ברכה הן מזכירין, הואיל ואין שואלין?) אמר לך רבי יהושע בשלמא תחיית המתים מזכיר דכולי יומא זמניה הוא, אלא גשמים כל אימת דאתיין זמניהו היא (וכיון דלאו זימניה הוא אין מזכירין, והוא הדין בחג), והתנן יצא ניסן וירדו גשמים סימן קללה הם, שנאמר הלוא קציר חמים היום וגו'.

'רבי יהודה בן בתירה אומר בשני בחג הוא מזכיר' מאי טעמא דרבי יהודה בן בתירה? דתניא, רבי יהודה בן בתירה אומר נאמר בשני ונסכיהם (פירש רש"י דסגי בנסכה, וכיון דבשני אייתר מ"ם לדרשה להכי מתחילין להזכיר בשני הפסח בעל הצרורות שה"ל לא יתירה כי אחר שכתב 'ונסכיהם'

המים גמר לה, מה ניסוך המים מאורתא [כדאשכחן] (סוכה נא): שממלאין הכלי מים לניסוך המים בלילה] דאמר מר ומנחתם ונסכיהם, אפילו בלילה (שמקריבין הקרבנות ביום יכולין להביא המנחות והנסכים בלילה, אף האי, ניסוך המים, נמי יכול לנסך בלילה ביארו התוס' ואף שאת נסכי הקרבן אי אפשר להקריב אלא עד אחר הקרבת הקרבן, ואמורי הקרבן קרבים כל הלילה, וא"כ מה שלומדים שהניסוך יכול להיות בלילה הוא מהלילה השני של זמן אכילת הקרבן, וא"כ מניין לנו שיוזכר גשמים אף מהלילה הראשון, אלא שזהו דווקא בניסוך היין שהוא קרבן הבא עם הזבח, אולם ניסוך המים שאינו קרבן הבא עם הזבח יש ללמוד מפסוק זה שנוהג אף בלילה הראשון. עוד הקשו התוס' דאמרין (יומא כו): אמר רב ואיתימא ר' יוחנן אין מנסכים מים בחג אלא בתמיד של שחר, וא"כ לא הוי בלילה ראשונה ויתירצו יש לומר דאינו חייב לנסך אלא בתמיד של שחר מכל מקום אי בעי עביד ליה בליליא) אף הזכרה מאורתא (שבבילי יום טוב הראשון קאמר ר' אליעזר שמתחילין להזכיר גבורות גשמים). התוס' מביאים ציור נוסף בלדי השאלה (שאינו עפ"י גרסתנו) שהנזון מה דעת ר"ל בניסוך המים, שאם ר"ל לומד מלולב זה משום שסוכר שאין מנסכין מים צו"ט לחשון, ולכן לא לומד מניסוך, ולא לומד מניסוך המים כיון דס"ל ניסוך המים מיום הראשון של חג.

תא שמע, דאמר רבי אבהו לא למדה רבי אליעזר אלא מלולב (הפסח הראשון) המעם שלא למד מניסוך המים משום שס"ל שניסוך המים נהוג מהיום השני של החג כדעת ר' יהודה בן בתירה) איכא דאמרי רבי אבהו גמרא גמיר לה, ואיכא דאמרי מתניתא שמיע ליה.

מאי היא (הברייתא) דתניא מאימתי מזכירין על הגשמים רבי אליעזר אומר משעת נמילת לולב (הפסח הראשון) פירוש דהיינו תחילת יום ראשון של סוכות) רבי יהושע אומר משעת הנחתו (פירש רש"י מיום שמברכין בו באחרונה, דהיינו בשביעי הקשה מהר"ב נשכונג שקס"י 7. ציאר יום שמיני ותיירץ שקס"י כאן קאי על הנחת הלולב אבל ההזכרה היא כלל שמיני וכ"כ התוס' שכוונת ר' יהושע על ליל שמיני וע"ע בגמרות אלו) אמר רבי אליעזר הואיל וארבעת מינין הללו (שבבולב ואתרוג) אינן באין אלא לרצות על המים. וכשם שארבע מינין הללו אי אפשר בהם בלא מים כך אי אפשר לעולם בלא מים.

סבר כוותיה במה דאמר כל שמונה מנסך, אלא במה דאמר בשמיני מנסך, וכיון דבשמיני מנסך משכחת לה לרבי יהודה בן בתירה דאמר בשני מתחילין לניסוך המים כל שבעה). דתנן, רבי יהודה אומר בלוג היה מנסך כל שמונה, ומפיק ראשון ומעייל שמיני.

ומאי שנא ראשון דלא (דקאמר דבראשון אינו מזכיר) דכי רמיזי מים בשני הוא דרמיזי (דמונסכיהם מרבה ניסוך המים) שמיני נמי (מי מצי אמר דמנסך) כי רמיזי מים בשביעי הוא דרמיזי (הא שביעי אמר רחמנא, דמ"ם יו"ד מ"ם מים כתיב בשביעי, דסיום קראי דניסוך המים בשביעי כתיב כמשפטם, ולא בשמיני)?

אלא רבי יהושע היא (דאמר משעת הנחתו דהיינו בשביעי מזכיר, ואע"פ כן סבר דניסוך המים כל שבעה, דגמרא גמיר לה הלכה למשה מסיני דניסוך המים כל שבעה ודאי כרבי אליעזר נמי אתי שפיר, והא דקא מוקים כרבי יהושע רבותא קמשמע לן) וניסוך המים כל שבעה הלכתא גמירי לה. דאמר רבי אמי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן עשר נמיעות (המפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה ערב שביעית עד ראש השנה, אף על גב דשאר שדות אין חורשין לפני שביעית שלשים יום, זה חורשין, דהואיל אם אין חורשין סביבן מפסידין ביארו התוס' אבל יותר מבית סאה אינו חורש אלא כדי צורכן דהואיל ומפוזרות ביותר מבית סאה קיימי שפיר, ובפחות מיכן לא יחורש כלל שבין כה וכה עומדות להיעקר שאין די בקרקע שיונקות ממנו כדי שיתקיימו. ודוקא נמיעות אמר דחורשין בשבילן עד ראש השנה, אבל אילנות אסור דאורייתא חודש לפני ר"ה, וחכמים תיקנו בשדה הלבן מפסח ומשדה אילן מעצרת) ערבה (ביארו התוס' שמקיפין את המזבחה) וניסוך המים (כל שבעה) הלכה למשה מסיני ומה שהוזכרו ג' עניינים אלו יחד, כתב רש"י (סוכה לז). דהיינו משום ששלתם נשאלו בבית המדרש ביחד. והתוספות (מו"ק ד). כתבו, דהיינו משום שניתנו שלשתן למשה בסיני ביחד.

איתא במשנה רבי יהודה אומר משום רבי יהושע העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר, הראשון אינו מזכיר.

ב"ם, בעל כרחו הוצרך לכתוב ב"י) ונאמר בששי ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם הרי מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן מים. מכאן רמז לניסוך המים מן התורה [המהר"ן חיות מביא שהרמב"ם והרמב"ן סוברים שלשון 'רמז' הוא דבר תורה גמור. וכן מוכח בסוגייתנו. אמנם הביא שהלח"מ (אבל פ"ב) כתב שמוה שאמרו (סנהדרין מו:) רמז לקבורה מהתורה, מוכח שאין זה אלא אסמכתא בעלמא. והקשה עליו, היאך תתבאר סוגייתנו]. ומאי שנא בשני דנקט? דכי רמיזי להו בקרא בשני הוא דרמיזי, הלכך בשני מדכרינן.

רבי עקיבא אומר בששי בחג הוא מזכיר שנאמר בששי ונסכיה בשני ניסוכין הכתוב מדבר, אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין (שני ניסוכין על קרבן אחד, אבל ונסכיהם משמע הרבה, דבקרבנות הרבה, לכן לא הוה דריש רבי עקיבא מונסכיהם). ואימא תרוייהו דחמרא? סבר לה כרבי יהודה בן בתירה (דמ"ם יו"ד מ"ם מרבה ניסוך המים) דאמר רמיזי מיא. [דף ג ע"א] אי סבר לה כרבי יהודה בן בתירה נימא כוותיה (שיזכיר בשני)? קסבר רבי עקיבא כי כתיב ניסוך יתירא בששי הוא דכתיב (כלומר ונסכיה דמרבי תרי ניסוכין כתיב בששי, להכי אמר בששי מתחיל להזכיר, ואהני מ"ם יו"ד מ"ם מים, דלא מצינו למימר תרוייהו דיינן).

תניא רבי נתן אומר פקדש הפך נסך שִׁכָּר לְה' בשני ניסוכין הכתוב מדבר, אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין. אימא תרוייהו דחמרא? אם כן לכתוב קרא או הסך הסך או נסך נסך, מאי הסך נסך (מדשני קרא בדיבוריה...) שמעת מינה חד דמיא וחד דחמרא.

אלא הא דתנן ניסוך המים כל שבעה. מני, אי רבי יהושע נימא חד יומא, אי רבי עקיבא תרי יומי (ותו לא, דהא אמר ונסכיה דהיינו בששי מרבה ניסוך המים) אי רבי יהודה בן בתירה שיתא יומי? לעולם רבי יהודה בן בתירה היא, וסבירא ליה כרבי יהודה דמתניתין דאמר בלוג (מידת נפח לשיטת הגר"ח נאה 345 סמ"ק. ולשיטת החזון איש 597 סמ"ק) הוה מנסך כל שמונה. לא

במלחמתם עם בנימין על מעשה פילגש בגבעה, ולא נשאר כיבש גלעד אלא מעט אנשים מתושבי העיר, כי כל השאר שהיו בגלעד נאספו משאר מקומות, לכך מעיד כי אליהו היה מן התושבים ולא מן הנאספים) **אֶל־אֶחָאֵב הַיְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָמַדְתִּי לְפָנָיו אִם־יְהִיָּה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם־לִפִּי דְּבָרִי** (הסיבה לכך היתה, משום שאחאב התרים כלפי אליהו ואמר הרי בתורה כתוב 'השמרו לכם... וסרתם ועבדתם אלהים אחרים... ועצר את השמים ולא יהיה מטר', והנה עתה כל ישראל עובדים עבודה זרה, ובכל זאת אין הגשמים נעצרים) **וּכְתִיב לָךְ הִרְאָה אֶל־אֶחָאֵב וְאֶתְּנָה מָטָר עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְאִילוּ טַל לֹא קָאָמַר לִיה (וְאֶתְנָה טַל וּמָטָר, אֵלֹא מָטָר בְּלִבָּד) מַאי טַעמָא מִשּׁוּם [דָּף ג ע"ב] דְּלֹא מִיעֶצֶר (לעולם, אפילו באותן שנים כתבו התוס' ומשום הכי גבי גדעון כשאמר 'על הארץ יהיה טל ועל הגיזה יהיה חורב' כתיב 'ויעש כן' היינו כפי שאמר גדעון, אבל כשאמר 'על הארץ יהיה חורב ועל הגיזה יהיה טל' כתיב 'ויהי כן' כלומר דעל הגיזה היה הטל כמו שאמר גדעון, אבל לא כתיב ויעש כן משמע דעל הארץ נשאר הטל ולא נהיה חורב כדאמר גדעון, כי לעולם הטל לא נעצר מלבוא על הארץ. עוד ביארו התוס' כשאמרו 'על כל הארץ יהיה טל' כתיב 'ויעש אלהים כן' וכשאמר 'טל יהיה על הגיזה לבדה ועל כל הארץ יהיה חרב' כתיב 'ויהי כן' ולא הזכיר את שמו של הקב"ה. והטעם כי אין הקב"ה מזכיר שמו על הרעה, כי אם יהיה חורב על כל הארץ זו רעה ליושבים בה, וכתיב 'בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך' אבל כשאמר 'על כל הארץ יהיה טל' כתיב 'ויעש אלהים'. וכדומה לזה 'ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה' וגבי חשך לא הזכיר השם יתברך. וכן בחמשה דברות אחרונות מלא תרצה ואילך לא הזכיר הש"י, משל למלך שבנה דירה נאה והניח לצייר מנינו לפני כל חדרי הבית זולתי בית הכסא מקום הטינוף).**

וכי מאחר דלא מיעצר, אליהו אשתבועי למה ליה (אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, הא לא נעצר הסביר הגרעק"א הנמרא לא מקשה על כך שנשבע אליהו שבועת שוא, כי אין זו שבועת שוא, כיון שנשבע שלא יהיו טל ומטר (יחד)? הכי קא"ל אפילו טל דברכה (שיצמיח שום צמח) נמי לא אתי (הקשה הריטב"א למה אין חיוב להזכיר את הטל משום טל ברכה, וכן להזכיר את הרוחות משום רוח שאינה מצויה כפי שמוכח להלן. ועוד, שהרוח מביאה את הגשם, ומועילה לגדל דשאים וצמחים. ותיירץ שלא רצו לתקן הזכרה אלא לדבר הכרחי, שאי אפשר

ביום טוב הראשון של פסח הראשון מזכיר, האחרון אינו מזכיר' הי רבי יהושע, אילימא רבי יהושע דמתניתין, הא אמר ביום טוב האחרון של חג הוא מזכיר (דראשון נמי, המתפלל תפלת שחרית מזכיר, ואילו הכא תני הראשון אינו מזכיר) אלא ר' יהושע דברייתא האמר משעת הנחתו (דהיינו בשביעי, והכא קתני יום טוב האחרון של חג, דהיינו בשמיני) ותו, הא דתניא (בבביתא אחרת) רבי יהודה אומר משום בן בתירה העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר (רש"י גרס הראשון אינו מזכיר) הי בן בתירה, אילימא רבי יהודה בן בתירה הא אמר בשני בחג הוא מזכיר, אמר רב נחמן בר יצחק תהא (תרוייהו, הא דבעית הי רבי יהושע, והא דבעית הי בן בתירה) ברבי יהושע בן בתירה, זמנין דקרי ליה בשמיה, וזמנין דקרי ליה בשמיה דאבא, והא מקמי דליסמכוהו (לא הוה חשוב, וקרו ליה בשמיה דאבוב) והא לבתר דליסמכוהו (קרו ליה בשמיה דנפשיה).

תנא במל וברוחות (משיב הרוח ומוריד הטל) לא חייבו חכמים להזכיר (אפילו בימות הגשמים **כתבו התוס'** לפיכך אין קפידא לומר מוריד הטל אפילו בימות החמה אך שלא יאמר מוריד הגשם, והכי הלכתא, ואם לא אמר בימות הגשמים כי אם מוריד הגשם ודילג משיב הרוח ומוריד הטל אין מחזירין) **ואם בא להזכיר מזכיר (הריטב"א כתב** דהיינו שאם בא להזכיר אפילו בזמן שאין רגילין בו, כגון טל בימות הגשמים ורוחות בימות החמה מזכיר. **אבל התוספות** (ג): **כתבו בשם הר"מ** שבימות החמה אין לומר 'משיב הרוח'. **מאי טעמא? אמר רבי חנינא לפי שאין נעצרים (שאלמלא נעצרים הן, אין העולם מתקיים, והאי דאמרין בתפלה משיב הרוח ומוריד הגשם לאו משום חיוב דרוח, אלא חיוב גשם הוא מזכיר, דרוחות מועילות לארץ לתקנה ולנגבה, כדבסמוך זיקא דבתר מיטרא כמיטרא).**

וטל מנלן דלא מיעצר? דכתיב **וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ הַתְּשֻׁבִי מִתְּשֻׁבִי גִלְעָד (הסביר הרד"ק מעיר ששמה 'תושב' היה תחילה, ואח"כ ישב בגלעד. אמנם התוס' הסבירו דלכך נקרא אליהו מתושבי גלעד, לפי שהרגו ישראל את אנשי יבש גלעד מחמת שלא באו לעזור להם**

הר"ם שאין לומר בימות החמה 'משיב הרוח' דהא אמר רבי חנינא בימות החמה אמר 'משיב הרוח' אין מחזירין אותו, מכלל דלכתחילה אין לאומרו. **עוד כתבו**, דכיון שנתבאר שאם בימות הגשמים אמר מוריד הטל (אף שלא הזכיר גשם) אינו חוזר, אמר הר"ם בשם א"ז לעולם בין בימות החמה בין בימות הגשמים לומר מוריד הטל, שגם אם יסתפק בימות הגשמים אם אמר מוריד הגשם לא יחזור כיון שאמר טל (למנע לימות החמה אין זה מועיל, שאם הסתפק אם אמר גשם חוזר, גם אם אמר טל, שכן משתמע בתוס' נזכרות כט:). **עוד כתבו** אם לא הזכיר מוריד הגשם במהיה המתים מזכיר בשומע תפלה, דהכי קאמר בירושלמי, ומה שאלת גשמים שהיא בקשה על הצורך והדוחק אומר בשומע תפלה, הזכרה שאינה על צורך אלא הזכרה דרך שבח כ"ש שאומרה בשומע תפלה (למנע הר"ן כתב שמהצד לא משמע כן, ואם שכן לומר 'מוריד הגשם' בתחיית המתים אין יכול להשלימו בשומע תפלה). והיכא דלא אמר בשומע תפלה אם נזכר קודם שעקר רגליו חוזר לש"ת, ואי לא, חוזר לראש בין לא אמר מוריד הגשם ובין לא אמר ותן טל ומטר. והני מילי ביחיד אבל שליח צבור פסק רבינו יהודה דאין מחזירין, לפי דאין מחזירין שליח צבור אלא משום ג' דברים מתחיית המתים ומבונה ירושלים ומברכת המינים משום שבכל ג' דברים הללו נראה ככופר. **מה שנתבאר** לעיל שאם שכה שאלה בברכת השנים מחזירין אותו הביאו התוס' שיש מי שחולק וביאר כך את הירושלמי 'לא דמי מצלי ומיקל למאן דלא מצלי ולא מיקל' פירוש מיקל כמו מקלל כלומר שאין מחזירין אם לא אמר ותן טל ומטר בימות הגשמים, אבל הזכיר בימות החמה טל ומטר חוזר שהוא כמקלל ולא עוד אלא אפילו אמר מעביר הרוח (שלא ינשב) ומפריח הטל (שלא ירד) אין מחזירין אותו (דלא מיעצרי).

תנא בעבים (מקשר עבים הפסיר בעל הצורות העבים טובים לקרקע אף בלא הגשמים, כי אף שאין גשמים, מ"מ הם מעמידים את הארץ בלחות, ואינה מתייבשת) וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, ואם בא להזכיר מזכיר. מאי טעמא משום דלא מיעצרי.

ולא מיעצרי, והתני רב יוסף 'ועצר את השמים' מן העבים ומן הרוחות, אתה אומר מן העבים ומן הרוחות, או אינו אלא מן המטר, כשהוא אומר 'ולא יהיה מטר' הרי מטר אמור, הא מה אני מקיים ועצר את השמים מן העבים ומן הרוחות. קשיא רוחות ארוחות, קשיא עבים אעבים? עבים אעבים לא קשיא, הא בהרפי

זולתו). וליהדריה לטל דברכה (ולימא ואתנה טל ומטר)? משום דלא מינכרא מילתא (דהא טל הוה מעיקרא, ולא היה אחאב הרשע מודה בחזירה דטל של ברכה, דאי הוה אומר 'ואתנה טל ומטר' היה אחאב מקנטרו, ואומר לו שלא נעצר).

רוחות מנא לן דלא מיעצרי? אמר רבי יהושע בן לוי דאמר קרא **כִּי יִבְרַח רִיחוֹת הַשָּׁמַיִם פֶּרְשֵׁי אֲתָנָם נֹאֲסֶיהָ**. מאי קאמר להו? אילימא הכי קאמר להו הקב"ה לישראל, דבדרתינכו (אפור אותם) בארבע רוחי דעלמא, אי הכי כארבע, בארבע מיבעי ליה, אלא הכי קאמר כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות (שלא יתקיים מרוב הבל וחמימות) כך אי אפשר לעולם בלא ישראל (שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל שנאמר 'אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי' והכי אמר קרא 'כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם' לרוחות העולם, כדי שיתקיים).

אמר רבי חנינא הלכך **בימות החמה** (מניסן עד החג) אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו (שהרי בכל מקרה אין הרוחות נעצרות, ודבריו אינם מעלים ואינם מורידים) אמר מוריד הגשם מחזירין אותו (דמיעצר, וכיון דבעא אמיטרא לא התפלל תפלתו כהוגן, וחוזר לראש הברכה, ואומרה בלא מוריד הגשם, לפי שהגשמים בקיץ סימן קללה הן, מפני הקציר **כתבו התוס'** אבל אם דילג שלא אמר לא גשם ולא טל אין מחזירין. **בימות הגשמים** לא אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו, לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו **נכתבו התוס'** אם אינו זכור שלא אמר שום דבר בימות הגשמים כל ל' יום חזקה מה שהוא למוד הוא אומר, ומחזירין מספק כל ל' יום, וכן זכרנו ומי כמוד וכתוב לחיים שאומרים מן ר"ה עד יוה"כ מספק מחזירין (תוס' נזכרות הביאו שיעת הר"ס שאפי' יודע שלא הזכיר אינו חוזר, משום שלא נפק בגמרא שליך ללומר, וכן לייק הגהמ"י תפילה ב'יט דלעת הרמב"ם). **עוד הביאו התוס'** בשם הירושלמי שבימות הגשמים אם לא הזכיר לא טל ולא גשם מחזירין אותו, אך אם לא הזכיר גשם אבל הזכיר טל אין מחזירין אותו **עוד הביאו התוס' בשם**

העבים, שנראה במקום אחד אורה ובמקום אחר מוענן, כקרה שיש לו שערות במקום אחד וקרהה במקום אחר **פירשו התוס'** שמכאן ומכאן יורדין הגשמים והשמש זורה באמצע, אותה השמש אינה מועילה).

אמר רבא מעלי (מועיל) **תלגא** (שלג) **לטורי** (וכל שכן לבקעה), **אלא הרים אין להם גשמים אלא שלג**, שהגשמים יורדין למטה ואין החר שותה מהן, ועוד, שלג שבעמקים נמס והולך מפני החום ששולט שם כמים הוא, אבל בהרים קרוי שלג) כחמשה מטרי לארעא, שנאמר **כִּי יִשְׁלֹג** **יֹאמֶר ה' הֲוֹא אֶרֶץ** (כאשר ייאמר לשלג שיהיה בארץ) **וְגֶשֶׁם מִמָּטָר וְגֶשֶׁם מִמְטְרֹת** ⁴⁻⁵ **עָזָו** (פירש המצודת דוד כי לשלג כפי שהקב"ה מצוה לשלג שיהיה על הארץ, ואנו רואים שאכן כך הוא. כך יצוה על גשם מטר, וכן יצוה על גשם מטרות עוזו, כלומר, גשם חזק ושופף. וכולם נראים המה לעין כל בעת רדתם).

ואמר רבא תלגא **לטורי**, מטרא רזיא (בכח) **לאילני**, מטרא ניהא (יפה) **לפירי** (לפירות התבואה) **[דף ד ע"א]** **עורפילא** (גשמים דקים) **אפילו** **לפרציידא** **דתותי קלא** (הגרעין שתחת גושה של קרקע) **מהניא ליה** (שמתחיל לבצבץ ולעלות מיד). **מאי עורפילא** **עורו פילי** (שמותם סדקי הארץ, ל"א שמגדלת ומצמחת הגרעינים העומדין בסדקי הקרקע).

ואמר רבא **האי צורבא מרבנן** (פירש רש"י בחור חריף, ת"ה זקן לא קרי צורבא, אלא ההוא מרבנן קרי ליה. **אמנב בש"ת מחר"י ברונא סימן ק"ב** כתב וחילוק יש בין צורבא מרבנן, ובין סתם רבנן, ותלמיד חכם. דצורבא מרבנן פירוש החשוב שבהם, ולשון צורבא פירושו, שנמר כל צורתו ונתמלא תורה.. והביא ראיות מהש"ס שנקט לשון צורבא מרבנן על גדולי הדור) **דמי לפרציידא** **דתותי קלא**, דכיון דנבט נבט (שמתחיל לבצבץ ולעלות עולה למעלה, כך ת"ה, כיון שיצא שמו הולך וגדל למעלה).

ואמר רבא **האי צורבא מרבנן** **דרתא אורייתא** **הוא דקא מרתחא** **ליה** (שיש לו רוחב לב מתוך תורתו, ומשים ללבו יותר משאר בני אדם, וקא משמע לן דחייבין לדנו לכף זכות **חקשה הבן יהודיע** למה נקט ענין זה דווקא על צורבא מרבנן, שהוא תלמיד חכם צעיר, ולא בסתם על ת"ה, בין צעירים ובין זקנים **ותירין** על פי מה שאמרו חז"ל, שהכעס מקצר ימיו

(עבים בכירות, הבאים לפני המטר, **אין** עעצרות) **הא באפלי** (פירש רש"י הבאות מאוחרות לאחר המטר, דשניות למטר הן כדלקמן, בהנהו כתיב ועצר. וכיון דאין כולם נעצרות לא חייבו להזכיר **התוס' פירשו שונה מרש"י** 'חרפי' היינו פירות המתבכרות שנזרעו קודם ירידת הגשמים וממילא אין להם חיוק בעצירת העבים, כי די להם בגשמים שירדו כבר, ואעפ"כ יש בזה קללה קצת כי טוב להם לחות הארץ, בהם כתיב 'ועצר'. אבל אפילות שנזרעו אחר הגשמים וצריכות לעבים כדי להעמיד את לחות הארץ, הם אינם נעצרים כלל). **רוחות ארוחות לא קשיא**, **הא ברוח מצויה**, **הא ברוח שאינה מצויה** (כתיב **ועצר**, **ואפילו הכי לא חייבוהו להזכיר**, **דסגי ליה במצויה**. **רוחות לא מצי לתרוצי** **הא בחרפי** **הא באפלי**, **דרוח בין במטר בין בלא מטר לא מיעצר**, כגון רוח מצויה). **רוח שאינה מצויה חזיא לבי דרי** (לגורן, לזרות הקשין מן התבואה, ונחייב להזכיר **תמה** **הרש"ש על הגמ'** **הרי טל של ברכה**, **ודאי נצרך** **הוא**, **ובכל זאת לא חייבו חכמים להזכירו**, אף שהוא נעצר. **אלא על כרחך צריך לומר**, שחייב ההזכרה הוא רק בדבר שנעצר לגמרי. ואם כן, למה יהא צריך להזכיר רוחות, וכתב שאכן היה אפשר לתרץ כך, **אלא שהגמרא מתרצת תירוצין עדיין**)? **אפשר בנפחותא** (בנפה וכברה).

תנא **העבים והרוחות שניות למטר** (כמעט שמועילות כמטר עצמו). **היכי דמי** (שהם מועילות כמטר)? **אמר עולא ואיתימא רב יהודה** (שבאות...) **בתר מיטרא**. **למיטרא דמעליותא** **היא**, **והכתיב יתן ה' את־מִטְר אֶרְצָךְ אֶבֶק וְעֶפְרָה**, **ואמר עולא ואיתימא רב יהודה זיקא דבתר מטרא** (עבים ורוחות שלאחר המטר)? **לא קשיא**, **הא דאתא ניהא** [כשירד (הגשם) בנחת אינו מעלה אבק] **הא דאתא רזיא** [וירד (הגשם) בכח (מעלה אבק)] **הא דמעלה אבק**, **הא דלא מעלה אבק**.

ואמר רב יהודה זיקא דבתר מיטרא כמיטרא (שניות למטר) **עיבא דבתר מיטרא כמיטרא**, **שימשא דבתר מיטרא כתרי מטרי**. **למעוטי מאי** (מאחר דכולהו כמיטרא, מאי קמעטינן דהוי בתריה, ולא הוי כמיטרא)? **למעוטי גיליה דליליא** (פירש רש"י ברק **פירשו התוס'** וריחת הלבנה בלילה) **ושמשא דביני קרחי** (פירש רש"י שביני

ד.

על עבד ועל מזמור. המהר"ץ חיות הקשה שמזמור במסכת תרומה שלא מחזיר אלו ההלכות כדו"ק אלא צלפונו אף הענף יוסף יסב שגם אסוקי שמענתא אליבא דהילכתא לריד דו"ק המתלווה לחכמים). ב. וי"מ דלכך נקראת עכסה שכל הרוואה אותה כועס על אשתו וזהו ודאי משום צניעות יתירא דקא חזו בה (רש"י ספ פירש שכוסם על אשתו משום יופיה של עכסה, ור"ג ביאר שאשתו נדמית לו כעורה כנגדה) והיה סומך דזכותה וזכות ידידה מסתייע דלא מזדווגין לה אלא כפי מעשיה כדאייתא (סוטה ב.). (הסביר המשמרות כהונה בסוטה מזמור שרק על זיווג שני מזווגין כפי מעשיו, ולפי"ז לריד לומר שעכסה זה היה זיווג שני. הסביר השפ"א שגבי אליעזר אין לומר שזכות אברהם ויחזק יסייע שזכות מסוימת דווקא לפסול עבד ומזמור אצל למוס כגון חגרת, לא) רש"י חוסף שמה שגדעון לא נמנה באומרו אִם מִלְּיָהּ עָלֵי הַגִּזְהָ לְבָדָה וְעַל־לְבָדָה אֶרֶץ חָרֵב מפני שאין זה שלא כהוגן דמה תקלה יש אם יחסר העולם מל לילה אחת לבד לשנים השיבוהו כהוגן, לאחד השיבוהו שלא כהוגן. ואלו הן אליעזר עבד אברהם, ושאל בן קיש, ופתח הגלעדי. אליעזר עבד אברהם דכתיב והיה הנערה אשר אמר אליה הטי נא כדך וגו', יכול אפילו חגרת אפילו סומא (לפי שלא פירש בשאילתו, ואפשר שתהיה בעלת מום, ולא יבין בה אליעזר ויקחנה הקשו התוס' תימה אמאי לא נקט הכא גבי אליעזר עבד אברהם כמו דקאמר גבי שאל בסמוך יכול אפי' ממזרת או שפחה ותיירצו ב' תירוצים א. משום דגבי אליעזר לא שייך עדיין ממזרת דהא לא נתנה תורה (רש"י שאינו לפנינו. הסביר המהר"ץ חיות שאף שהאבות קיימו את התורה לפני נתינתה כלאיחא בקידושין פב. מ"מ צענייני נישאלין לא היו נזהרין כמו שראינו שיעקב נשא ב' אחיות, ועמרם את דולתו. אמנם המהרש"א הסביר שלחיון זה יס לומר שהאבות לא קיימו את התורה לפני נתינתה). ב. גבי אשה לא דייק עלמא אלא ליופי. עוד הקשו וא"ת היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן, והא לא אמר אלא אשר אומר אליה הטי נא כדך ואם יראה שתהא חגרת או סומא לא יאמר לה ותיירצו דה"פ יכול אפי' חגרת שיהיה לה אפילו רגל של עץ והוא לא יהא רואה או סומא כגון שיש לה עינים יפים ואינה רואה כלל) השיבו כהוגן, ונודמנה לו רבקה. שאל בן קיש דכתיב וְהָיָה הָאִישׁ אֲשֶׁר־יִבְנֶנּוּ יַעֲשֶׂה־נּוּ הַמֶּלֶךְ עֹשֶׂה גָדוֹל וְאֶת־בֵּיתוֹ יִתֵּן־לּוֹ, יכול אפילו עבד אפילו מזמור, השיבו כהוגן, ונודמן לו דוד. יפתח הגלעדי דכתיב וְהָיָה הַיּוֹצֵא אֲשֶׁר יֵצֵא מִדִּלְתִּי בֵּיתִי לְקִרְאָתִי בְּשׁוּבִי בְּשָׁלוֹם מִבְּנֵי עֲמּוֹן וְהָיָה לְהִי וְהַעֲלִיתָהוּ עֹלָה יִכּוֹל אֲפִילוֹ דָּבָר טָמֵא (כלב או

של אדם, כפי שנאמר קצר ימים ושבע רוגז' וזהו שאומרת הגמרא, שלא מבייא ת"ח זקן, שודאי שאין כעסו כעס טבעי מיצר הרע, שהרי הכעס מקצר ימיו של אדם, ואילו חכם זה זקן הוא, ובודאי כעסו הוא מחמת התורה שמרתחת בו. אלא אפילו תלמיד חכם צעיר, שאפשר לתלות את כעסו ביצר הרע, מכל מקום אל תאמר כך, אלא זו התורה שמרתחת בו) שנאמר הלווא כה דברי כאש (שמחמם כל גופו) נאם ה'.

ואמר רב אשי כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל אינו תלמיד חכם. שנאמר (המשך הפסוק הקודם) וכפטיש יפצץ סלע (משמע כאן, שדרך תלמיד חכם לכעוס. ואדרבה, אם אינו קשה כברזל, שאינו כועס אינו תלמיד חכם. והקשה בגבורת ארי הרי הגמרא בפסחים (סו.) כל אדם שכוועס, אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, והגמרא למדה דבר זה ממישה רבינו. ואם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו, ולמדים דבר זה מאלישע. והרי משה ואלישע כעסו לשם שמים, ואע"פ כן אומרת הגמרא שלא עשו כהוגן ותיירץ שדברי רב אשי כאן היינו דווקא כשאי אפשר לנהוג באופן אחר, אלא רק על ידי כעס וזריקת מרה. אבל אם יכול לפעול באופן אחר, וכעס, אזי לא עשה כהוגן, ע"ש. והבן יהוידע מתירץ כי מה שהגמרא אומרת 'כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל', אין הכוונה לענין כעס, אלא לענין מה שאומרת הגמרא (יומא כב:) 'כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם' כי ראוי לתלמיד חכם להקפיד על בזיונו. אבל לא יכעס, כפי שנאמר וחסר כעס מלבד') אמר ליה רבי אבא לרב אשי אתון מהתם מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה דכתיב ארץ אשר אבניה ברזל (קפדנים וקשים כברזל פשט הפסוק מדבר בשבחה של א"י. וביאר הרמב"ן כי במקום אשר תחשוב ששם אבנים שם תמצא ברזל. ובישרם, כי בארץ ישראל מחצב נחושת וברזל, שהם צורך גדול ליושבי הארץ) אל תקרי אבניה אלא בוניה (תלמידי חכמים מוקימי עולם בבניניהו וקרי להו ברזל). אמר רבינא אפילו הכי, מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניהותא, שנאמר וחסר כעס מלבד וגו'.

אמר רבי יונתן שלשה שאלו שלא כהוגן והקשו התוס' וא"ת אמאי לא חשיב כלב בן יפונה שאמר 'אשר יכה את קרית ספר ולכדה ונתתי לו את עכסה בתי לאשה' אמאי לא פריך כמו הכא יכול מזמור או עבד ותיירצו ב' תירוצים א. וי"ל שכוונת כלב שיתן את עכסה בתו למי שיכול לחזור אותן הלכות ששכחו בימי אבלו של משה (כן פירש רש"י, והסביר דאין לחוש שעבד או מזמור יחזיר את אלו ההלכות, דאין לחוש שתשרה רוח הקדש

כלומר, לא תיפסק אהבתי מהם, כמו שאין הטל נעצר לעולם). ועוד שאלה שלא כהוגן, אמרה לפניו רבש"ע, שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך. אמר לה הקב"ה בתי, את שואלת דבר שפעמים נראה ופעמים אינו נראה, אבל אני אעשה לך דבר שנראה לעולם, שנאמר הן על־פנים חקתיה.

איתא במשנה 'אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים' סברוה שאלה והזכרה חדא מילתא היא (כלומר הא דקתני אין שואלין את הגשמים היינו אין מזכירין את הגשמים) מאן תנא (דאמר סמוך לימות הגשמים מזכירין אבל לא קודם לכן)? **אמר רבא** רבי יהושע היא, דאמר משעת הנחתו [משעת הנחת לולב הוא מזכיר, דהיינו יום שמיני וזהו סמוך לגשמים, דמזן החג ואילך הוא זמן גשמים תמה רע"א למה נקטה הגמ' את ר' יהושע דברייתא, שאומר משעת הנחתו, ולא נקטה את דברי רבי יהושע במשנתנו, שאמר שמוזכירין מיום טוב האחרון וכתב שמצא בספר המכריע לרי"ז דמחק זה וצ"ל סתם ר' יהושע היא. הרש"ש כתב שיש מחלוקת בין ר' יהושע של המשנה ושל הברייתא, שרבי יהושע המוזכר במשנתנו סובר שמוזכרים מיוצר של יום טוב אחרון, ורבי יהושע המוזכר בברייתא סובר מלילי יום טוב אחרון, כפי שכתבו התוס' (ב:) **אמר ליה אביי** אפילו תימא רבי אליעזר, שאלה לחוד והזכרה לחוד (ור"א שאמר מיו"ט ראשון דיבר על הזכרה ולא על שאלה). **ואיכא דאמרי** לימא **ר' ד ע"ב** רבי יהושע היא, דאמר משעת הנחתו? אמר רבא אפילו תימא רבי אליעזר, שאלה לחוד והזכרה לחוד.

איתא במשנה 'רבי יהודה אומר ביום טוב האחרון של חג האחרון מזכיר הראשון אינו מזכיר, ביום טוב הראשון של פסח הראשון מזכיר האחרון אינו מזכיר' **ורמינהו** (משנה הבאה) עד מתי שואלין את הגשמים (בסוף ימות הגשמים) רבי יהודה אומר עד שיעבור הפסח (דאמרינן כל חולו של מועד תן טל ומטר) רבי מאיר אומר עד שיעבור ניסן (קשה מר' יהודה על ר' יהודה)?

אמר רב חסדא לא קשיא, כאן לשאול, כאן להזכיר. מישאל שאיל ואזיל (עד שיעבור

חזיר) השיבו שלא כהוגן נודמנה לו בתו (המעם שהשיבוהו שלא כהוגן כתב העין יעקב בשם הכלי יקר לפי שנדרו של יפתח היה להשי"ת, והנודר לאביר יעקב צריך לדקדק בדבריו, מה שאין כן אליעזר ושאלו, שאף ששאלו שלא כהוגן, היתה שאלתם לבשר ודם, ולכן נענו כהוגן).

והיינו דקאמר להו נביא לישראל הצרי אין בגלגל אסרפא אין שם (מדגלי ביה קרא ואמר 'הצרי אין בגלעד', אלמא דלא הוי ניהא קמי שמיא, כדאמרינן הצרי אין בגלעד, פנחס היה שם, והיה יכול להתיר נדרו, אלא שלא רצה יפתח לילך אצלו, והוא לא רצה לבוא אצל יפתח ביארו התוס' שלא חלק יפתח אצלו להתיר נדרו אלא מתוך גסות רוחו אמר לא אלק אצלו שאני שופט ונגיד אלא יבא אצלי, ופנחס אמר ליתי גבאי דאנא נביא ועל ידי תהא פטורה שהייתי שורה ומתיר הנדר ופוטרי אותה, ולכסוף נענשו שניהם יפתח נענש שנפלו אבריו קודם מיתה כדכתיב ויקבר בערי גלעד, ופנחס נענש דכתיב לפנים היה ה' עמו. נחלקו המפרשים יש שפירשו שאכן העלה אותה עולה. ויש שפירשו שהזירה מבני אדם, והיתה יושבת פרושה, ועוסקת בעבודת ה').

וכתיב (בירמיה כתיב בפרשת בקבוק וכן) את־קמות הפעל לשרף את־בניהם באש עלות לבצעל... **אשר לא־צויתו ולא דברתי ולא עלתה עלי לבי** (שלא תאמרו הלא צוה כמו כן הקב"ה ליפתח ומישע ואברהם). **אשר לא צויתי** זה בנו של מישע מלך מואב, שנאמר ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה **פירש רש"י** לשמים נתכוון, כסבור היה לרצות להקב"ה **יש דעות** בסנהדרין (לט.) שעשה לשם עבודה זרה **ולא דברתי** זה יפתח, **ולא עלתה על לבי** זה יצחק בן אברהם (כלומר, שאע"פ שצויתי לו מעולם לא עלתה על לבי לשחוט בנו, אלא לנסותו, מפני קטיגורו היינו שמו).

אמר רבי ברכיה אף כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן, והקב"ה השיבה כהוגן, שנאמר **ונדעה נרדפה לדעת את־ה' כשחר נכון מוצא ויבוא כלשם לנו**. אמר לה הקב"ה בתי, את שואלת דבר שפעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש, אבל אני אחיה לך דבר המתבקש לעולם, שנאמר אחיה כטל לישראל (המצודת דוד ביאר

ד:

לשאל ביום טוב, וכיון דאיכא שאלה אבתריה מזכיר הוא לרצויי בעלמא) אלא סופו מאי ריצוי שאלה איכא (למה הוא מזכיר הואיל ואינו צריך לשאל מכאן ואילך, הא כיון דאפסקת מאתמול גלית אדעתך דלא ניהא לך בהו, ואמאי מזכיר)? אלא מחוורתא בדעולא.

אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יהודה (דאמר, העובר לפני התיבה...) אמר ליה רבי זירא לרבי אסי ומי אמר רבי יוחנן הכי, והתנן בשלשה במרחשוון שואלין את הגשמים (הכי קים להו דהוה זמן גשמים) רבן גמליאל אומר בשבעה בו, ואמר רבי אלעזר הלכה כרבן גמליאל (דאינו שואל עד שבעה במרחשוון, וקא סלקא דעתך דבמקום שהוא שואל מזכיר)? אמר ליה גברא אנגברא קא רמית. **איבעית אימא** לא קשיא, כאן לשאל (בשבעה במרחשוון) כאן להזכיר (מיום טוב האחרון, ורבי יוחנן אית ליה דרבי אלעזר). והאמר רבי יוחנן במקום ששואל מזכיר (במקום שאינו שואל אינו מזכיר, והיכי אמר רבי יוחנן דהלכה כרבי יהודה שמזכיר ביום טוב האחרון הא ליכא שאלה, דאין אומר ברכת השנים ביום טוב)? ההוא להפסקה איתמר (דכשהוא מפסיק לשאלה בערב הפסח פוסק נמי להזכרה). והאמר רבי יוחנן התחיל להזכיר מתחיל לשאל (דהיינו בחול, שיכול לשאל) פסק מלשאל (בערב הפסח) פוסק מלהזכיר (אלמא לא סבירא ליה כרבי יהודה, והיכי אמר הלכה כמותו)? אלא לא קשיא הא לן הא להו (**פירש רש"י** 'הא לן' לבני בבל, שיש לנו תבואה ופירות בשדה כל תשרי, אין מזכירין עד שבעה במרחשוון, ושם שואלים, כדאמר רבי יוחנן מתחיל להזכיר מתחיל לשאל. 'הא להו' לבני ארץ ישראל דקוצרין בניסן ואוספין בתשרי מזכירין ביום טוב האחרון, כרבי יהודה, דאמר רב אסי הלכה כמותו, ושואלים בו' מרחשוון וכו' **התוס'** (עפ"י ה"ח, תמס' לקחן לורה ולעק"א הגנה אחרת דנמי כ"י ותוס' ע"ס). מאי שנא לדידן דאית לן פירי בדברא (מדבר, כלומר בשדות) לדידהו נמי אית להו עולי רגלים (ואם ירדו להן גשמים קשה להן בחזירתן)? כי קאמר רבי יוחנן (הלכה כרבי יהודה, דמזכיר מיום טוב האחרון...) בזמן

(הפסח) להזכיר ביום טוב הראשון פסיק (במוסף של יו"ט ראשון). אמר עולא הא דרב חסדא קשיא כחמין לשנים וכעשן לעינים. ומה במקום שאינו שואל (ביום טוב האחרון של חג, שאינו מתפלל תפלתו תפלת חול) מזכיר (גבורות גשמים, כדאמר רבי יהודה, האחרון מזכיר), במקום ששואל (בחולו של מועד של פסח) אינו דין שיהא מזכיר (בתמיה).

אלא אמר עולא תרי תנאי אליבא דרבי יהודה (חד אמר עד שיעבור הפסח שואלין כל שכן שמזכירין, וחד אמר שאלה עד הפסח, והזכרה, שיכול להזכיר ביו"ט מזכיר ביו"ט הראשון של פסח בתפלת יוצר, ובמוסף פוסק).

רב יוסף אמר מאי 'עד שיעבור הפסח' עד שיעבור שליח צבור ראשון היורד ביום טוב ראשון של פסח. אמר ליה אביי שאלה ביום טוב מי איכא (וכי מתפלל הוא תפלת חול, שאתה אומר עד שיעבור הפסח דהיינו זמן שליח צבור של תפלת יום טוב הראשון של פסח)? אמר ליה אין, שואל מתורגמן (בדרשה שהוא דורש אומר ברכת שאלה לבדה). וכי מתורגמן שואל דבר שאינו צריך לצבור (דכיון דזמן הפסקה הוא לאו אורח ארעא למישאל בצבור דבר שאינו צריך)? אלא, מחוורתא בדעולא.

רבה אמר מאי 'עד שיעבור הפסח' עד שיעבור זמן שהיטת הפסח (חצות יום דארבעה עשר, אשמעינן רבי יהודה דבמנחה דערבי פסחים, אף על גב דמצליגין תפלת חול מפסיקין, ולא יאמר ותן טל ומטר, ואף על גב דמדכרינן עד למחר במוסףין), וכתחילתו (שהוא מזכיר תחלה ביום טוב אחרון של חג, ואינו שואל עד לאחר החג) כן סופו (אינו שואל במנחה ערב יום טוב הראשון, ומזכיר עד מוסף של יום טוב ראשון) מה תחילתו מזכיר אע"פ שאינו שואל אף סופו מזכיר אע"פ שאינו שואל. אמר ליה אביי בשלמא תחילתו מזכיר הזכרה נמי ריצוי שאלה היא (שמרצה תחילה לפי שאי אפשר לו

שאינן בית המקדש קיים (ולכא עולי רגלים מזכיר). השתא דאתית להכי הא והא לדידהו (לכני ארץ ישראל) ולא קשיא כאן בזמן שבית המקדש קיים (דאיכא עולי רגלים, אינו מזכיר עד שביעי במרחשון) כאן (מה שאמרנו שמתחילין להזכיר כבר ביום טוב אחרון של חג) בזמן שאין בית המקדש קיים ורע"א בגליון הש"ס ציון לתוספות יומא (יג). שכתבו דאין זה הלכתא למשיחא, כי יש נפקא מינה גם בזמן הזה לכני בבל, דאית להו פירא בדברא.

ואנן דאית לן תרי יומי (שני ימים טובים אחרונים, שמיני ספק שביעי, ותשיעי ספק שמיני) היכי עבדינן? אמר רב מתחיל במוספין (של שמיני ספק שביעי, דשמא יום טוב האחרון הוא) ופוסק במנחה (שמא שביעי חול הוא, ואין זמן הזכרה עד מוסף של מחר, ופוסק נמי) ערבית ושחרית (של תשיעי ספק שמיני), וחוזר במוספין. אמר להו שמואל פוקו ואמרו ליה לאבא ופירש רש"י חברי אמנם הרשב"ם (פסחים קטז): פירש ששמו של רב היה 'אבא', אלא שבבבל קראהו 'רב' בלשון כבוד אחר שעשיתו קודש (לשמיני ספק שביעי, שהזכרת בו גבורות גשמים כרבי יהודה מיום טוב האחרון) תעשהו חול (בתמיה, שמפסיק במנחה של אותו היום)? אלא אמר שמואל מתחיל במוספין ובמנחה, ופוסק ערבית ושחרית (דלאו היינו תפלה של אותו היום) וחוזר ומתחיל במוספין. ודף ה ע"א רבא אמר כיון שהתחיל (בשמיני ספק שביעי) שוב אינו פוסק. וכן אמר רב ששת כיון שהתחיל שוב אינו פוסק. ואף רב הדר ביה, דאמר רב הננאל אמר רב מונה עשרים ואחד יום (מראש השנה עד שמיני ספק שביעי של חג) כדרך שמונה עשרה ימים מראש השנה עד יום הכפורים (שמתחיל למנות מיום ראשון של ראש השנה) ומתחיל (ומזכיר מכאן ואילך, וזהו שמזכיר בשמיני ספק שביעי שהוא עשרים ושתיים ומה שמונים מיום הראשון של ראש השנה, ולא מהיום השני, דהא דאנו עושין שני ימים לאו משום ספק דשמא עיברו לאולל, דהא אנן בקיאינן בקביעא דירחא, אלא משום דמנהג אבותינו בידינו. ע"ע לישנא אחרת נכ"ס). וכיון שהתחיל שוב אינו פוסק. והלכתא כיון

שהתחיל שוב אינו פוסק. פסק הש"ע א. מתחילין לומר בברכה שניה משיב הרוח ומוריד הגשם, בתפלת מוסף של יום טוב האחרון של חג (מ"ב) והיה ראוי להזכיר לרצות לפני הש"י מיו"ט הראשון של חג שנידונינו בו על המים, אלא לפי שהגשמים הם סימן קללה בחג הסוכות שא"א לישב בסוכה בשעת הגשם אין מזכירין הגשם עד עבור ז' ימי ישיבה בסוכה, וראוי היה מן הדין להתחיל להזכיר מיד בליל יום טוב האחרון, אלא לפי שבתפלת ערבית אין כל העם בבהכ"נ נמצא זה מזכיר וזה אין מזכיר ויעשו אגודות אגודות, ולמה אין מזכירין בשחרית יש שכתבו מפני שאסור להזכיר הגשם עד שיכריז הש"ץ או השמש בקול רם מוריד הגשם קודם התפלה וכדלקמיה וזה א"א להכריז בשחרית מפני שצריך לסמוך גאולה לתפלה ועוד מעט אחר עיין במ"ז. ואם טעה והזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם במעריב של שמו"ע או בשחרית אינו חוזר ואין פוסקין עד תפלת מוסף של יום טוב הראשון של פסח (מ"ב) המעט דאין פוסקין מבערב הוא ג"כ כנ"ל שלא יהיה דבר מעורב ביניהם שזה מזכיר וזה אינו מזכיר, אבל עתה שפוסקין במוסף ידעו הכל ע"י הש"ץ או השמש שמכריז קודם תפלת מוסף מוריד הטל שהכרות הזכרת הטל סימן הוא להם להפסקת הזכרת הגשם עוד, וזה הוא למנהג ספרד שנוהגין לומר מוריד הטל במקום מוריד הגשם בימות החמה, אבל במדינותינו שאין נוהגין לומר מוריד הטל בימות החמה וא"א להכריז בלשון זה, ולהכריז להדיא שיפסקו מלומר מוריד הגשם ג"כ אין נכון מפני שנראה כממאנים בגשמים ע"ד שאמרו אין מתפללין על רוב טובה ע"כ פסק הרמ"א בס"ג שנוהגין שלא להפסיק מלהזכיר גשם עד תפלת המנחה ששמעו כבר מש"ץ שפסק בתפלת מוסף, אבל בתפלת מוסף כל הקהל וגם הש"ץ מזכירין הגשם בתפילת לחש כדי שלא יהיה דבר מעורב בין הצבור ואם טעה במעריב של פסח או בשחרית ומוסף ולא הזכיר משיב הרוח ומוה"ג לכו"ע אין חוזר (או"ח קיד,א). הסביר הב"י אסיקנא בגמרא (ד: דהלכה כרבי יהודה דאמר העובר לפני התיבה ביום טוב האחרון של חג, האחרון מזכיר והראשון אינו מזכיר. ביום טוב הראשון של פסח, הראשון מזכיר והאחרון אינו מזכיר. ב. ברכת השנים, צריך לומר בה בימות הגשמים ותן טל ומטר, ומתחילין לשאול מטר בחוצה לארץ בתפלת ערבית של יום ס' אחר תקופת תשרי (מ"ב) כלומר בתפלת ערבית שמתחיל יום ס', ואז יכריז השמש לאחר הקדיש קודם התפלה טל ומטר בכדי שידעו לומר ותן טל ומטר ואם לא הכריזו אעפ"כ יאמרו (הגה) ויום התקופה הוא בכלל הס' ובארץ ישראל מתחילין לשאול מליל ז' במרחשון, ושואלין עד

ה.

ששיבחה מיהא בדבר שהוא צורך העולם אין מחזירין אותו אבל כשלא שיבחה לא בטל ולא במטר מחזירין אותו.

משנה עד מתי שואלין את הגשמים **רבי יהודה אומר** עד שיעבור הפסח **רבי מאיר אומר** עד שיצא ניסן, שנאמר וַיִּזְרַד לָכֶם גֶּשֶׁם מִזְרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּרֹאשׁוֹן (דר"ל בניסן), **הספיר התפארת ישראל** רואים מפסוק זה שבכל חדש ניסן עדיין הגשמים סימן ברכה **הקשה הגבורה ארי** הגמרא להלן מביאה שמקרא זה נתקיים בימי יואל, שירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן, ורביעה שניה בח' בניסן, וגדלה להם התבואה באחד עשר ימים. אם כן, איך רבי מאיר מביא ממקרא זה ראייה שכל חודש ניסן הוא זמן ירידת גשמים, הרי הרביעה האחרונה ירדה בח' בניסן, ועוד הא אין מתפללין על הדבר שהוא שנוי הטבע ומנהג העולם **הרש"ש כתב** שהיות והנביא נקט סתם 'בראשון', ולא ביאר באיזה יום בחודש כדרך הכתובים בכל מקום, משמע שכל החודש ראוי לכך. ואז, בזמן יואל, מעשה שהיה כך היה).

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק יורה בניסן, יורה במרחשון הוא (ביארו התוס' כוונת הגמ' להקשות על הפסוק שמבואר בו שיוורה בניסן, אך אין הכוונה להקשות על משנתנו שהביאה פסוק זה, שאפשר לומר שהמשנה הביאה ללמוד מתי זמן מלקוש, ולא מתי זמן יורה) **דתניא** יורה במרחשון ומלקוש בניסן? אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן (ודאי במרחשון הוא, ומקרא זה...) בימי יואל בן פתואל נתקיים מקרא זה (שיוורה ומלקוש היה בראשון על ידי נס, שהיה רעב שבע שנים), דכתיב ביה יתר הגזם אכל הארבה וגו'. אותה שנה יצא אדר ולא ירדו גשמים, ירדה להם רביעה ראשונה (התחלת גשמים) באחד בניסן, אמר להם נביא לישראל צאו וזרעו, אמרו לו מי שיש לו קב חטים (קב' הוא שיעור נפה, לגר"ח נאה 1.382 ליטר, לחזו"א 2.389 ליטר) או קבים שעורין **והספיר המהרש"א** נקטו לשון זו, כי שיעור השביעה משעורים כפול משיעור החטים וכן מצינו (פאה הרה) לענין נתינת מעשר עני בגורן 'חצי קב חטים או קב שעורין' יאכלנו ויחיה, או יזרענו וימות (ברעב, קודם שתגדל התבואה החדשה, שלא יהיה לו מה יאכל) אמר להם אע"פ כן, צאו וזרעו. נעשה להם נס ונתגלה להם מה שבכתלין (שאצרו העכברים) ומה שבחורי נמלים. יצאו וזרעו (מה שבידם)

תפלת המנחה של ערב יום טוב הראשון של פסח, ומשם ואילך פוסקין מלשאל או"ה (קיד,א). **הספיר הכי** 'מתחילין לשאל ששים יום אחר תקופת תשרי' מקורו בדף י. תניא חנניה אומר ובגולה עד ששים יום בתקופת. ג. אם אמר משיב הרוח בימות החמה או לא אמרו בימות הגשמים, אין מחזירין אותו. וכן בטל, אם הזכירו בימות הגשמים, או לא הזכירו בימות החמה, אין מחזירין אותו (חגה ואנו בני אשכנז לא מזכירין טל, לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, רק אומרים בימות החמה ורב להושיע מכלכל חיים...) או"ה (קיד,ג). ד. אם אמר מוריד הגשם בימות החמה, מחזירין אותו (מ"ב דגשמים קשים לעולם בימות החמה) וחוזר לראש הברכה, ואם סיים הברכה (מ"ב עיין בפמ"ג שכתב דחינו לאחר שאמר בא"י, אבל השע"ת והח"א כתבו דוקא אם סיים לגמרי, אבל אם נזכר לאחר השם יסיים למדני חוקיק כדי שלא תהיה לבטלה, וא"כ הוא כאלו עומד עדיין באמצע הברכה וחוזר לאתה גבור) חוזר לראש התפלה (מ"ב והטעם דג' ברכות ראשונות חשובות כחדא וא"צ לחזור ולומר פסוק ד' שפתי תפתח). ואפילו במקום שצריכים גשם בימות החמה, אם הזכיר גשם במקום טל, מחזירין אותו (חגה וכן אם הזכיר גשם וטל נמי מחזירין אותו) או"ה (קיד,ד). ה. בימות הגשמים, אם לא אמר מוריד הגשם (מ"ב אפילו אם אמר משיב הרוח) מחזירין אותו, והני מילי שלא הזכיר טל (מ"ב ר"ל אפי' אם אמר רק מוריד הטל לבד, וטעמו דאע"ג דלא נעצר מ"מ שבח הוא להקב"ה בהזכרתו) אבל אם הזכיר טל, אין מחזירין אותו (ביאור"ה ר"ל לאחר שאמר כבר השם של סיום הברכה אבל אם נזכר קודם סיום הברכה יהזור ויזכור גשם) או"ה (קיד,ה). מקור השע" לחלק בין הזכיר או לא הזכיר טל הוא ירושלמי שפסקו הרי"ף. ואע"פ שהר"ן תמה על הרי"ף שפסק כירושלמי הוזה דמשמע דתלמודא דידן פליג עליה, וכתב שגם הראב"ד היה חוכך בו, כבר כתב בשם הראב"ד שכיון שהגאון רבי יצחק כתבו אין בדינו לדחותו, ועוד שכן פסקו הרמב"ם והרמב"ן ותמה **הבי** כיון דתנא בטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר היאך הזכרת הטל עולה במקום מה שחייב להזכיר גשם ותיירץ צריך לומר שכיון שבגבורות אין אנו שואלים אלא מזכירים לשבח להקב"ה נהי דלכתחלה צריך לשבחו שהוא מוריד הגשם שהוא דבר הנעצר וצריך להתפלל עליו, מכל מקום בדיעבד אם שבחו בטל אע"פ שמתוך שאינו נעצר אין צריך להתפלל עליו מאחר

ה.

המצודות דוד חיינו שכבר בא הרעב אל הארץ, ויתמיד להיות כך שבע שנים) בהנך שבע שנים מאי אכול? אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן שנה ראשונה אכלו מה שבבתים, שניה אכלו מה שבשדות (ספחים, ומה שנשתייר בשדות). שלישית בשר בהמה טהורה, רביעית בשר בהמה טמאה, חמישית בשר שקצים ורמשים (ו"ל קודם אכלו בהמה טמאה ואח"כ שקצים, כיון, שאכילת שקצים ורמשים חמורה יותר. שהאוכל נמלה חייב בחמשה לאוים, ועוד, שאכילת שקצים ורמשים מאוסה יותר מאכילת בהמה טמאה) ששית בשר בניהם ובנותיהם ורש"י ביאר שמקצתם אכלו, ולא כולם. וצ"ל המהרש"א שז"ל לא הולכו כולם לכך, שהרי אפילו בסוף ז' שנים היה למקצתם תבואה לאכול, כפי שהגמרא אמרה לעיל הרמב"ם מאכלות אסורות (בג) שבאכילת בשר אדם יש איסור עשה והחמ"ם הביא שדעת הרשב"א, שמדאורייתא אין איסור באכילת בשר אדם] שביעית בשר זרועותיהם, לקיים מה שנאמר איש בשר זרעו יאכלו [ביאר העין יוסף בשם הכלי יקר לפי שמצינו בשבת (לג) 'אל תקרי בשר זרעו אלא בשר זרעו' לכן הוצרכה הגמ' ללמד שהפסוק התקיים ג"כ בפשוטו].

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב (ל') אֶעֱשֶׂה חֶרֶן אִפִּי לֹא אָשׁוּב לְשִׁחַת אֲפָרִים כִּי אֵל אֲנִי וְלֹא אִישׁ בְּקִרְבִּי קָדוֹשׁ וְלֹא אָבּוֹא בְּעִיר וְחִסְבִּירִי חֲתוּם פִּירוּשׁ 'בעיר' ר"ל בעיר ממש וי"מ פשטיה דקרא 'בעיר' בשנאה, כלומר לא אבוא בשנאה, ועיר הוי' ל' שנאה כמו שנתנבא ישעיהו על נבוכדנצר 'ומלאו פני תבל ערים' כלומר שתתמלא הארץ שונאים ומציקים עליו (מסביר השפת אמת שחרון שני אינו לפי פשט הגמרא, אלא יתכן שהוא פשט המקראות. אמנם הרי"ף על העין יעקב הסביר זה על פשט הגמרא ג"כ, ע"ס) משום דבקרבת קדוש (שאתה מטיב מעשיך) לא אבוא בעיר (לא יבא הקב"ה בעיר)? אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה (והכי קאמר עד שיהא בקרבך קדוש למטה, דהיינו ירושלים, לא אבוא בעיר שלמעלה). ומי איכא ירושלים למעלה? אין, דכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדו (ירושלים שלמטה תהא בנויה כעיר שחברה לה, שהיא כיוצא בה, חבירתה ודוגמתה, מכלל דאיכא ירושלים אחרית, והיכן אם לא למעלה).

שני ושלישי ורביעי [בניסן, ומה שמצאו אכלו] (ר"ח הסביר שהם זרעו את מה שנתגלה בכתלים) ולאחר שזרעו... וירדה להם רביעה שניה בחמשה בניסן, הקריבו עומר בששה עשר בניסן (מאותה תבואה חדשה) נמצאת תבואה הגדילה בששה חדשים (מתשרי ועד ניסן) גדילה באחד עשר יום (מחמשה בניסן עד ששה עשר בו) נמצא עומר הקרב מתבואה של ששה חדשים קרב מתבואה של אחד עשר יום. ועל אותו הדור הוא אומר הזרעים בדמעה ברנה יקצרו (שלא היה להן מה לאכול) הלוך ילך ובכה נשא משך הזרע...

מאי הלוך ילך ובכה נשא משך וגו' (אם לבני אדם כבר נאמר הזרעים בדמעה ברנה יקצרו, אלא על השור הכתוב אומר)? אמר רבי יהודה שור כשהוא חורש (התלם) הלוך ובוכה, ובחזירתו [כפי שמצינו (שבת עג): שבארץ ישראל היו חורשים כל שורה פעמיים, פעם אחת לפני הזריעה, ופעם אחת אחר הזריעה, כדי לכסות את הזרעים] אוכל חזיו (שחת) מן התלם [שזרעו בהליכתו, שכשהוא זורע מיד מתחלת ליגדל הקשו חתום] וקשיא הא דקאמר לעיל נמצא הגדילה בששה חדשים גדילה באחד עשר יום, הוה ליה למימר גדילה בתליסר ובי"ד יומי שהרי מיד מתחלת ליגדל ותירצו שמה יש לומר שכוונת הגמ' לתבואה המאוחרת ביותר שנזרעה היינו ביום ד' בניסן, וצ"ע (העין יעקב לא גרס 'חוס' ל"ע) השפת אמת תירץ אפשר לומר, כי מה שהשור היה אוכל מיד בחזירתו אינו תבואה, אלא שאחר החרישה גדל מיד עש, וזה היה מאלו השור. אבל התבואה התחילה ליגדל רק דרביעי בניסן. המהרש"א הסביר השור צוה כל משך שנמשך הזרע להיניח צד' וגו' וצד' ניסן אכל בחזירתו מן החרישה צום ה' מן השדה לבית וירד רביעה שניה התחיל מיד לגדל ולנמחם היה אוכל חזיו מן התלם וזהו בא יבא ברנה. מאי נשא אלמתי (אם מפני התבואה שיש להם לאכול הרי כבר אמר ברנה יקצרו)? אמר רב חסדא ואמרי לה במתניתא תנא קנה זרת (ג' טפחים) שיבולת זרתים (זהו נם גדול, מה שאין כן דרך כל תבואה, שהקנה פי שלשה וארבעה בשבולת).

אמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב (בימי יהורם בן אחאב נאמר...) כִּי־קָרָא ה' לְרַעֲב וְגַם־פָּא אֶל־הָאָרֶץ שֶׁבַע שָׁנִים (הסביר

כסתמא דהש"ס שלנו, שהי רק נ"ב שנים. **תוס' מביאים ב' אופנים להוכיח ששמואל מת בגיל נ"ב א.** חנה נתבשרה שתתעבר על שמואל ביום המינוי של עלי, ושמואל נולד ל-6 חודשים ויומיים כדנתבאר בר"ה (יא), ועלי היה נביא ושופט ארבעים שנה (א"כ שעלי נפטר שמואל היה בן 39½) ושמואל היה נביא ושופט י' שנים קודם מלכות שאול כדאיתא בסדר עולם נמצא שהיה שמואל בן 49½ כשפסק מלהיות שופט, ושנתיים וחצי של שאול המלך הרי בן 52 שנה. **ב.** באותו יום שנשבעה הארון האלוקים מת עלי, כדכתיב ויהי כהזכירו ארון האלהים ויפול אחרנית ותשבר מפרקתו וגו', ואז שלמו לעלי ארבעים שנה בחיותו כה"ג (א"כ שמואל היה בן 39½ כדביארנו לעיל) והארון לאחר שהיה אצל פלשתים 7 חודשים החזירוהו פלשתים והביאוהו בבית אבינדב בגבעה והיה שם עשרים שנה כדכתיב (שמואל א, 1). ומיד כשמלך דוד בירושלים דחינו לאחר כשמלך בחברון שבע שנים ומחצה, הביאו לירושלים מבית אבינדב. א"כ שבא הארון לירושלים, ששים שנה לשמואל. נמצא שהיה שמונה שנים ממיתת שמואל עד שבא הארון לירושלים, שהרי היה ששה חודשים ממיתת שמואל קודם שמשחו דוד למלך בחברון ומלך שם שבע שנים ומחצה ומיד מלך בירושלים והביא הארון, וא"כ נפטר שמואל בגיל נ"ב) דאמר מר מת בחמישים ושנים שנה זהו מיתתו של שמואל הרמתי? אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן זקנה קפצה עליו (הלבין שערו) דכתיב נחמתי כי המלכתי את שאול (ורצה הקב"ה להורגו מיד). אמר לפניו רבש"ע, שקלטני כמשה ואהרן, דכתיב משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו, מה משה ואהרן לא בטלו מעשה ידיהם בחייהם **ופירש רש"י** שהכוונה ליהושע דאף הוא היה תלמידו של אהרן, כדאמרין (עירובין נד): יצא משה ושנה להן אהרן פירקו **רבינו גרשום כתב** שהוא המשכן והמחש"א **פירש** דחינו שנמשה אלעזר להיות כהן גדול על ידי משה ואהרן לפני שמתו. וכמו כן, מעשה ידיו של שמואל הוא שאול, שנמשה על ידו אף אני לא יתבטל מעשה ידי בחיי, אמר הקב"ה היכי אעביד, לימות שאול לא קא שביק שמואל, לימות שמואל אדזוט (בחור) מרגני אבתריה (דאמרי מדמית זוטרי, שמא חס וחלילה עבירה היתה בו) לא לימות שאול ולא לימות שמואל כבר הגיעה מלכות דוד, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. אמר הקב"ה אקפיץ עליו זקנה (**הפכיר המחש"א** משמע שאכן מת שמואל קודם זמנו שנקבע לו. ואף שהגמרא במסכת סוטה דורשת על

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב **וּבְאַחַת יְבָעָרוּ וַיִּכְסְּלוּ (ביאר מצודת דוד** בדבר אחת הם כולם בוערים וכסילים) **מוֹסֵר הַבָּלִים עֵין הוּא (ביאר מצודת דוד** כמה שהם מייסרים ומוכיחים את העם לעבוד להבלי עכו"ם כי הלא עין הוא. **כתב רש"י** אי לא גזרה שוה היה משמע אטומים כעין לקבל מוסר, ולשווא היו לוקין)? אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן אחת (עבירה שהן עושין יתבערו הכסילים רשעים) היא שמבערת רשעים בגיהנם, מאי היא עבודה זרה. כתיב הכא מוסר **הבלים** עין הוא, וכתיב התם **חבל** חמה מעשה תעתיים.

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב **כִּי־שָׁתִים רַעוֹת עֲשָׂה עַמִּי (אתי עזבו מקורו מים חיים לחצב להם בארות בארת נשפלים אשר לא יכלו המים). תרתין הוא דהוו (בתמיה) עשרין וארבע שביקא להו [בפרשת התשפוט (יחזקאל כב) עשרים וארבע עבירות שעברו, ל"א שעברו על עשרים וארבעה ספרים]? אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן אחת שהיא [דף ה ע"ב] שקולה כשתים (כותיים וקדרים אע"פ שיראתם פחותה לא רצו להמיר ועמי המירו באחר, ולא עוד אלא בלא יועיל עיין ממחש"א 6) ומאי ניהו עבודה זרה, דכתיב כי שתים רעות עשה עמי אתי עזבו מקור מים חיים לחצב להם בארות בארות נשברים. וכתיב בהו פִּי עֲבָרִי אֲנִי כְּתִיב וְרָאוּ וְקָדַר שִׁלְחוּ וְהִתְבּוֹנְנוּ מְאֹד... הַהִמְיִיר גוֹי אֱלֹהִים וְהִמָּוָה לֹא אֱלֹהִים וְעַמִּי הַמִּיר כְּבוֹדוֹ בְּלֹא יוֹעִיל. **תנא** כותיים (הרש"ש והפורת יוסף גורם 'כתיים', שהרי לא עסקנו כלל בכותים) עובדים לאש, וקדרים עובדין למים. ואע"פ שיודעים שהמים מכבין את האש לא המירו אלהיהם, ועמי המיר כבודו בלא יועיל.**

ואמר ליה רב נחמן לרבי יצחק מאי דכתיב **וַיְהִי כְּאִשֶּׁר זָקַן שְׁמוּאֵל, וּמִי סִיב שְׁמוּאֵל כּוֹלִי הָאִי, וְהָאִי בֵּר חֲמִישִׁים וּשְׁתֵּים הוּוּ (הפכיר רש"י** דכתיב עד יגמל הנער וגו' וכ"ד חדשים נקרא תינוק, וכתיב וישיב שם עד עולם, עולמו של לוי חמישים שנה, שנאמר וימכן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה **האברבנאל** (שמואל א, ח) כתב ששמואל חי שבעים שנה או יותר, והאר"ך לדחות את הראיות המכריחות שהי נ"ב שנה. אבל העיון יעקב **כתב** שאין לזוז מקבלת חז"ל

הנמייא וקברו קברייא (דכתיב ביה ויחנמו...) ?
אמר ליה מקרא אני דורש (והאי דחנמו הנמייא
סבורים היו שמת) שנאמר וְאַתָּה אֶל־תִּירָא
עֲבָדֶי יַעֲקֹב נְאֻמְהוּ וְאַל־תַּחַת יִשְׂרָאֵל כִּי הִנְנִי
מוֹשִׁיעַ מֶרְחֹק וְאַתִּזְרְעֵנָּה מֵאֶרֶץ שְׁבִים, מְקִישׁ
הוא לזרעו, מה זרעו בחיים (כשהוא מקבץ את
ישראל מארץ שבים החיים הוא מקבץ, שהן
בשבי, שהמתים אינן בשבי) אף הוא בחיים
[שיביאנו בגולה כדי לגאול את בניו לעיניו
הקשה הרמ"ע מפאנו בספר עשרה מאמרות, למה שתק
רב נחמן לתשובתו של רבי יצחק, והרי עדיין קשה, וכי
בכדי ספדו וכו' וביאר, כי מה שאמר רבי יצחק שיעקב
לא מת, אין הכוונה לגוף, אלא לנשמה. והיינו, שלא קבלה
שום תואר מיתה על ידי זרעו, אלא כולם זרע ברכ ה',
ואין בהם עקש ופיתלת. וזהו מה זרעו בחיים זו הסיבה
שאף הוא בחיים, כאשר יאה לשלמות נשמתו. מה שאין
כן אברהם ויצחק, שיצאו מהם ישמעאל ועשו ובע"ז
במהרש"א ועוד מפרשים].

אמר רבי יצחק כל האומר רחב רחב (נחלקו
המפרשים יש שפירשו שהיתה זונה ממש, ויש שפירשו
שהיתה מוכרת מזונות) מיד נקרי (נעשה בעל קרי
כתב הבן יהודע שבא ללמדנו, שהזכרת השם פעמיים
הוא דרך חיבה, ולכן צריך האדם להזהר בכל אשת איש
שיודעה ומכירה, שלא יזכיר שמה פעמיים, כי זהו דרך
חיבה, ויש חשש שיתעורר בו הרהור). אמר ליה רב
נחמן אנא אמינא, ולא איכפת לי (איני חושש)
אמר ליה כי קאמינא ביודעה (פירש רש"י היינו
נמי מכירה אמנא התוס' פירשו ביודעה שבא עליה
ומכירה שראה אותה) ובמכירה.

כי הווי מיפטרי מהדדי (רב נחמן מרב יצחק)
אמר ליה ליברכן מר, אמר ליה אמשול לך
משל למה הדבר דומה, לאדם שהיה הולך
במדבר והיה רעב ועייף וצמא, ומצא אילן
שפירותיו מתוקין וצלו נאה (שזה צריך לאדם
עייף לנחם תחתיו), ואמת המים עוברת תחתיו.
אכל מפירותיו, ושתה ממימיו, וישב בצילו.
וכשביקש לילך, אמר אילן אילן, כמה אברכך,
אם אומר לך שיהו פירותיך מתוקין הרי
פירותיך מתוקין, שיהא צילך נאה הרי צילך
נאה, שתהא אמת המים עוברת תחתך הרי
אמת המים עוברת תחתך. אלא יהי רצון שכל
נטיעות שנוטעין ממך [דף ו ע"א] יהיו כמותך.

הפסוק 'את מספר ימיו אמלא', שהקב"ה ממלא ימיהם
ושנותיהם של צדיקים, שונה כאן הענין, שהרי שמואל
עצמו ביקש שלא יבטלו מעשה ידיו בחייו, ואין אפשרות
לקיים בקשתו אלא על ידי כך, שימות קודם זמנו) היינו
דכתיב וְשֹׁאֵל יוֹשֵׁב בְּגִבְעָה תַּחַת־הָאֵשׁל בְּרָמָה,
וכי מה ענין גבעה (גבעת בנימין) אצל רמה (בהר
אפרים)? אלא לומר לך מי גרם לשאול שישב
בגבעה שתי שנים ומחצה תפלתו של שמואל
הרמתי [כדמפרש בסדר עולם שמלך מחצית
שנת עשתי עשרה ושנים עשרה ושלושה עשר,
ושמואל מת בתוך שנת שלש עשרה לסוף
שמונה חדשים (היינו שהקב"ה האריך את חייו של
שאול עוד ב' שנים ומחצה, כדי ששמואל יפטר לפניו, ולא
יראה במיתתו, ולא האריך יותר כיון שאז הגיע הזמן של
מלכות בית דוד)].

ומי מידחי גברא מקמי גברא (דאידיחי שמואל
מקמי דוד)? אין, דאמר רבי שמואל בר נחמני
אמר רבי יונתן מאי דכתיב עַל־פִּנְ הַצִּבְתִּי
בְּנִבְיָאִים הִרְגָתִים בְּאֶמְרֵי־פִי, במעשיהם לא
נאמר (דמשמע בעבור חטא) אלא באמרי פי
(מפני דבר שגזרתי, כגון האי מעשה דשמואל),
אלמא מידחי גברא מקמי גברא.

רב נחמן ורבי יצחק הווי יתבי בסעודתא, אמר
ליה רב נחמן לרבי יצחק לימא מר מילתא,
אמר ליה, הכי אמר רבי יוחנן אין מסיחין
בסעודה, שמא יקדים קנה לושט (כשיוציא הקול
נפתח אותו כובע שעל פי הקנה, ונכנס בו
המאכל ומסתכן, ולפיכך לא אומר לך כלום,
מאכל ומשתה הולך דרך הושט) ויבא לידי
סכנה (כתב הא"ר מיהו נוכל לומר דהיינו דוקא לדידהו
שהיו אוכלין כשהן מסובין על צד שמאל, ואז הוושט
למעלה והקנה למטה, וכשמדבר נפתח הקנה והמאכל
שלמעלה ממנה הראוי ליכנס לתוך הוושט יפול ויכנס
לתוך הקנה ויסתכן, משא"כ בזמן הזה שאנו אוכלין
ויושבין בשוה שאין לחשוש כולי האי, משום הכי לא
ראיתי נזהרין בזה, ומיהו חילוק זה לא מצאתי בשום
מקום). בתר דסעוד אמר ליה הכי אמר רבי
יוחנן יעקב אבינו לא מת [אלא חי הוא לעולם
כתבו בתוס' כן משמע דכתיב 'ויוגע' ולא כתיב 'וימת',
וכן מוכח מסוטה (יג). שבשעת הקבורה של יעקב פתח
יעקב את עיניו, וראה את עיניו של עשו מונחות לרגליו
והיידן] אמר ליה וכי בכדי ספדו ספדינא וחנמו

תנו רבנן יורה במרחשון, ומלקוש בניסן. אתה אומר יורה במרחשון ומלקוש בניסן, או אינו אלא יורה בתשרי ומלקוש באייר (שיש עדין מלילות וקשין). תלמוד לומר בעתו (יורה במרחשון ומלקוש בניסן, שכך היא העת והזמן, ויפה הוא).

'מלקוש' אמר **שמואל** דבר שמל קשיותיהן של ישראל (שכשאינו יורד חורין ישראל בתשובה, ומתענין ועושין צדקות). **דבי רבי ישמעאל תנא** דבר שממלא תבואה בקשיה (ומשלימה). **במתניתא תנא** דבר שיורד על המלילות וראשי שיבולות שאדם מולל בידו, כדכתיב 'וקטפת מלילות בידך' ועל הקשין (קנה).

תנו רבנן יורה במרחשון ומלקוש בניסן. אתה אומר יורה במרחשון, או אינו אלא בחדש כסליו? תלמוד לומר בעתו יורה ומלקוש, מה מלקוש בעתו אף יורה בעתו.

תניא אידיך יורה במרחשון ומלקוש בניסן, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים יורה בכסליו. מאן חכמים? אמר רב חסדא רבי יוסי היא. דתניא איזו היא רביעה ראשונה הבכירה (ראשונה) בשלשה במרחשון, בינונית בשבעה בו, אפילה (אחרונה) בשבעה עשר בו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר בשבעה, ובשבעה עשר, ובעשרים ושלשה. רבי יוסי אומר בשבעה עשר, ובעשרים ושלשה, ובראש חדש כסליו. וכן היה רבי יוסי אומר אין היחידים מתענין עד שיגיע ראש חדש כסליו (דאמרינן בסמוך שלישית להתענות, והואיל זמן שלישית בראש חדש הוא אין ליחידים להתענות). אמר רב חסדא הלכה כרבי יוסי (נראה לרבי דהכי גרסינן, אמר רב חסדא הלכה כרבי יהודה).

אמימר מתני להא דרב חסדא בהא לישנא בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים, רבן גמליאל אומר בשבעה בו. אמר רב חסדא הלכה כרבן גמליאל.

כמאן אזלא הא דתניא, רבי שמעון בן גמליאל אומר גשמים שירדו שבעה ימים זה אחר זה

אף אתה, במה אברכך, אם בתורה הרי תורה, אם בעושר הרי עושר, אם בבנים הרי בנים. אלא יהי רצון שיהיו צאצאי מעידך כמותך (בתורה, ולעושר וכבוד).

תנו רבנן (עפ"י גימטא ה"ח) יורה (רביעה ראשונה היורדת במרחשון) שמורה את הכריות להטיח גגותיהן (בטיח של טיט, שלא יטפו גשמים בבית) ולהכניס את פירותיהן (שהניחו בשדות לייבשן עד עכשיו) ולעשות כל צרכיהן (שאר דברים הצריכים לימות הגשמים).

דבר אחר יורה שיורד בנחת (והכי משמע, יורה כאדם שמורה לתלמידיו בנחת, דכתיב 'דברי חכמים בנחת נשמעים' **אי נמי** לשון חן יורה, ההולך ביושר ואינו נוטה לכאן ולכאן) ואינו יורד בזעף.

דבר אחר שמורה את הארץ ומשקה עד תהום, שנאמר **תִּלְמִיחָהּ רִיחָהּ** (כשאתה מורה תלמי חרישה של ארץ ישראל) **נָחַת גְּדוּדֶיהָ** (נחת הוא לגדודיה בני אדם) **בְּרִבְבֵּימ** (הוא מטר הדק) **תִּמְוֶגְגָּהּ** (לשון המסה) **צִמְחָהּ תִּבְרָךְ**. (עד השתא אמרינן יורה לברכה...) או אינו יורה (לשון קללה כמו ירה יורה) אלא שמשיר את הפירות (שעודן באילן) ומשמיץ את הזרעים, תלמוד לומר יורה ומלקוש, מה מלקוש לברכה (שאי אפשר לדורשו לשבר גרנות ולהשיר פירות, שאינם מצויים באותו הפרק) אף יורה לברכה. או אינו מלקוש (לשון קללה) אלא שמפיל את הבתים (ומשמעו כדלקמן, שמל קשיותן של ישראל, אי נמי שמל דבר הקשה חותך ומשבר את הבתים) ומשבר את האילנות, ומעלה את הסקאין (מין ארבה ו'מלקוש' לשון ארבה הוא. כמו דאיתא בעמוס ז' 'והנה לקש אחר גזי המלך') תלמוד לומר יורה, מה יורה לברכה אף מלקוש לברכה. ויורה גופיה מנלך? דכתיב **וּבְנֵי צִיּוֹן גִּילוּ וְשִׂמְחוּ בְּה'** **וְאַלֶּיְהֶם פִּי־נִתַּן לָכֶם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ לְצִדְקָה** (אלמא יורה לטובה) **וַיִּוָּרֶד לָכֶם גֶּשֶׁם מִזְרָה וּמִלְקוֹשׁ בְּרָאשׁוֹן**.

ואילך נתייאשו שאר העניים, לפי שידועין אם נשאר לקט שכחה ופאה נמושות נמלום). בפרט (גרגר אחד או שניים הנפרטים מן האשכול בזמן הבצירה) ובעוללות (אשכול שאין לו כתף ואין לו נטף, דהיינו, שאינו מעובה כאשכול רגיל, ואין ענביו נטפות זו על זו, אלא מפוזרות) משילכו עניים בכרם ויבואו (כלומר, שלקטו וחזרו ובאו פעם שניה, והשתא מסחי דעתייהו עניים מצינו בירושלמי פאה פ"ח ה"א שכאן לא נקט 'משילכו הנמושות', כי היות והענבים חביבים על הזקנים, באים הם מיד, ואין שאר העניים מתייאשים עדיין. ובתוספות רע"א על המשנה בפאה הקשה, למה כל אדם מותר בלקט, יוכה בו בעל השדה בקנין חצר, שהרי חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו ותירץ הרש"ש שם, כיון שבא הלקט להצירו קודם יאוש, הרי זה נחשב שבאסורא אתא לידיה, כמו המגביה מציאה לפני יאוש. עוד הקשה רע"א בדרוש והידוש, הרי גם לעניים קטנים יש חלק בלקט, והרי הפקרם אינו נחשב הפקר. אם כן, מי התיר את חלקם? ועיין שעני יושב שער ה פרק יט אות שצו מה שדינר נזה). בזיתים משתרד רביעה שניה (דעד ההיא שעתא לקטו הכל הפביר הרא"ש לא נקט כאן 'משילכו נמושות' משום שמסיק היותם בזמן צינה הוא, ואין הזקנים יוצאים ללקט).

מאי נמושות (לשון ממשש)? אמר רבי יוחנן סבי דאזלי אתיגרא (פירש רש"י הולכין בנחת, ומעיניי טפי בעי"ז בתוס') ריש לקיש אמר לקומי בתר לקומי ופירש רש"י עני מוליך בנו אחריו, שמכאן ואילך פוסקים שאר עניים מלקוט הגבורת ארי הביא את לשון רש"י בב"מ (כא): שפירושו כפשוטו, שלקטו, ולקטו פעם שניה לאחר מכן).

רב פפא אמר כדי להלך בשבילי הרשות [כלומר, שיש רשות מבית דין לעוברי דרכים לקצר שבילן לילך בשדות הפביר רש"י ב"ק (פ): נקראים 'שבילי הרשות' לפי שההולכים שם, עושים זאת ברשות] דאמר מר מהלכין כל אדם בשבילי הרשות עד שתתרד רביעה שניה (שמכאן ואילך גדלה התבואה, וקשה לה דישת הרגל, דאמר מר (ב"ק פא): בתנאים שהתנה יהושע מהלכין בשבילי הרשות הקשה הגבורת ארי הרי לתירוצם של רב פפא ורב נחמן, ורב נחמן בר יצחק להלן ודאי הכוונה לזמן ירידת רביעה שניה בפועל, וא"כ עדיין ישאר קשה, מה נפקא מינה לנו מתי הוא הזמן הראוי לירידת רביעה שניה? וכתב, שצריך לומר שנפקא מינה לגבי אדם שבא

(שירדו גשמים עכשיו, ופסקו עד יום שביעי, וירדו שבעה ימים זה אחר זה) אתה מונה בהן רביעה ראשונה ושניה ושלישית (פירש רש"י דאליבא דרבי יוסי הכי הווי בין רביעה ראשונה ושניה, או שניה ושלישית, דראשונה ב'ז', ושניה בכ"ג דהיינו שבעה ימים עם שנים ימי רביעה, ומכ"ג עד ל' שבעה ימים בלא יום רביעה אחרונה, דלכולהו תנאי לא הוי הכי תוס' כתבו שיש לגרס 'אתה מונה בהן רביעה ראשונה ושניה' אבל לא גרסין ושלישית שהרי אם יתחיל בכ"ג וירדו ז' ימים רצופים אכתי לא תמצא רביעה שלישית דאיכא ח' ימים מכ"ג עד ר"ח כסליו. עוד כתבו אנשי גרבונ"א גורסין גשמים שירדו ז' ימים זה אחר זה אתה מונה בהם רביעה שניה ושלישית כיצד הגשמים התחילו באמצע היום וירדו ז' ימים רצופים א"כ ירדו עד חצי יום של ר"ח מעת לעת) כמאן כרבי יוסי. אמר רב חסדא הלכה כרבי יוסי.

בשלמא רביעה ראשונה לשאול (מכאן ואילך ותן טל ומטר) שלישית להתענות (שאם לא ירדו גשמים עד זמן רביעה שלישית אפילו פעם אחת מתענין היחידים שני וחמישי ושני). שניה למאי? אמר רבי זירא לנדרים, דתנן [דף ז ע"ב] הנודר עד הגשמים (דאמר 'קונם אם אחנה מדבר זה עד הגשמים') משירדו גשמים, עד שתתרד רביעה שניה (בנדרים הולכין אחר לשון בני אדם, ואין קורין גשמים לראשונה, עד שתתרד שניה, שמכאן ואילך מקולקלות הדרכים ומאוסות מפני הגשמים. ל"א עד הגשמים משמע תרי, דהיינו רביעה שניה). פסק הש"ע ואם אמר 'עד הגשמים' הרי זה אסור עד שירדו הגשמים, והוא שירדו מזמן רביעה שניה שהוא בארץ ישראל ומקומות הסמוכים לה מכ"ג ממרחשון ואילך (הנה ובגולה, זמן הגשמים ששים יום אחר התקופה שמתחילין אז השאלה, וזמן רביעה שניה שבעים יום אחר התקופה) י"ד (רכיח). פסק הש"ע כהרמב"ם שפסק כר' יוסי שרביעה שניה בכ"ג במרחשון, אמנם הרא"ש פסק כר' יהודה שזמן רביעה שניה הוא ב"ז במרחשון.

רב זביד אמר לזיתים. דתנן מאימתי כל אדם (אפילו העשירים) מותרין בלקט (השבילים הנפלות כשקוצר) בשכחה (שכה עומר בשדה) ובפאה (קמה בקצה השדה) משילכו הנמושות (בשדה, דמכאן

אמר רבי אבהו מאי לשון רביעה, דבר שרובע את הקרקע, כדרכי יהודה דאמר מיטרא בעלה דארעא הוא, שנאמר **פִּי כְּאֶשֶׁר יֵרֵד הַגֶּשֶׁם וְהַשֶּׁלֶג מִן־הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַח לֹא יֵשׁוּב בִּי אִם־הִרְוָה אֶת־הָאָרֶץ וְהוֹלִידָהּ** (כאדם שמוליד) וְהִצְמִיחָהּ וְהִמְצִידָהּ דוד (ישעיהו נה) מבאר, ש'הולידה' היינו הוצאת הזרע מהגרעין בעומק הארץ. 'והצמיחה' היינו הוצאת הצמח מעל פני הארץ.

ואמר רבי אבהו רביעה ראשונה כדי שתרד בקרקע טפח (**פירש רש"י** אם באין כל כך שנים בקרקע יפין הן, ואין צריך להתענות הקשה הגבוהה אלא אמרין לעיל רביעה ראשונה לשאול. שניה להתענות. והסתא למאי נפקא מינה דהא דקאמר כדי שתרד בקרקע טפח תיכף הקין אורה הכא אמרין דאם כבר ירדו ברביעה ראשונה הו' אין צריך להתענות אפילו אם לא ירדו ברביעה שניה) שניה כדי לגוף בה פי חבית (ששורות מן המים עד שנעשה תיחוח כל כך שיכול לעשות מגופת חבית בלא תוספת מים **ביאר הגבורה ארי** ונפקא מינה, שרק אז יש על ירדת הגשמים שם של רביעה שניה, ואדם שנדר עד הגשמים יהא מותר מאותו הזמן. וכן לגבי חליכה בשבילי הרשות, כל עוד שלא ירדו גשמים שיש בהם כדי לגוף פי חבית, מותר להלך. וכן לגבי ביעור, כל זמן שלא ירדו גשמים כל כך, לא כלה לחיה מן השדה, ואין צריך לבער).

אמר רב חסדא גשמים שירדו כדי לגוף בהן פי חבית אין בהן משום ועצר (אין זו קללה של ועצר את השמים הקשה השפת אמת פשיטא, הרי אמרנו כבר לעיל, שזהו שיעור רביעה שניה. אם כן, ודאי שאם ירדו גשמים בשיעור זה, אין זה נחשב עצירת גשמים? וכתב, שאולי י"ל, שלולא דברי רב חסדא, היינו סוברים שאמנם אין צריך להתענות, אבל עדיין אין זה דרך שובע. השמיענו רב חסדא, שאין בכך עצירה כלל).

ואמר רב חסדא גשמים שירדו קודם 'ועצר' (קודם זמן קריאת שמע, דכתיב ביה ועצר את השמים) אין בהן משום 'ועצר' (**פירש רש"י** אע"פ שלא היה רוב גשמים). אמר אבבי לא אמרן אלא קודם ועצר דאורתא (שכיון שירדו ביום, אף שירדו מעט, יפין לעולם) אבל קודם ועצר דצפרא (הואיל ולא ירדו ביום, ואין יפין לעולם) יש בהן משום 'ועצר', דאמר רב יהודה בר יצחק הני ענני דצפרא לית בהו מששא (ואין שנתן מתברכת). דכתיב **מָה אֲעִשֶׂה לָךְ אֶפְרַיִם מָה אֲעִשֶׂה לָךְ**

לכאן ממקום אחר, ואינו יודע אם ירדה רביעה שניה או לא. כיון שהגיע זמנה, אסור לו לילך בשבילי הרשות, שמא באמת ירדה כבר). **פסק הרמב"ם** שלמה תקן שיהיו עובדי דרכים מותרין כימות החמה להלך בשבילין שבשדות שיש להן בעלים עד שתרד רביעה שנייה נז"מ (ה,ד).

רב נחמן בר יצחק אמר לבער פירות שביעית. דתנן עד מתי נהנין ושורפין בתבן (הוא חלק הגבעול שנקצר יחד עם השיבולת) ובקש (הוא מה שנשאר בשדה) של שביעית, עד שתרד רביעה שניה. מאי טעמא דכתיב ולבהמתך ולחיה אשר בארצך, כל זמן שחיה אוכלת בשדה האכל לבהמתך בבית, כלה (הסתיים) לחיה מן השדה, כלה לבהמתך מן הבית ולשון המשנה (שביעית מ,ז) 'מאימתי נהנין ושורפין בתבן ובקש של שביעית משתרד רביעה שניה' רע"ב הסביר תבן וקש ראויים למאכל בהמה, וכיון שכן אסור לשורפם בשביעית אף לצורך הנאת האדם, וכן אסור להינות מהם בדרך אחרת של איבוד, כגון ליתנו במיט שנה' 'לאכלה' ולא להפסד, ומלמדת המשנה שמשתרד רביעה שניה, שאז נרקב התבן והקש שבשדה, ושוב אינם ראויים למאכל החיה, וכיון שנתבטל מה שבשדה ממאכל חיה, פקעה קדושת שביעית ממה שנמצא בבית, וכן איתא בירושלמי. **אמנם** גירסתנו בגמרא שונה **וביאר הרש"י** (הובא במלכא סלמה שביעית פ"ט מ"ז) שמדובר בענין היתר אכילה לבהמה. דכיון שנפסדה בשדה, ולא ראוי לבהמה, צריך ביעור, ואין התר לתת אותו למאכל בהמה כי אוכלי אדם ואוכלי בהמה שוין, כפי שדורשים מהפסוק. **רש"י** דל"ה 'בתבן וקש של שביעית' צ"ל 'ספחים שגדלו בשביעית, דיש בהן אסור שביעית... ' יש להקשות שאלו יש אסור בספחים, לכאורה אין צריך לחכות שיכלה לבהמתך מן השדה, אלא אסורים לאלתר, ודאי מסיבירים שרש"י לשיטתו דפסחים (נא: ד"ה כל) שאיסור ספחים חל משעת הביעור ואילך, אבל לפני זמן הביעור מותרים. **תוס'** חולקים על רש"י וסבירא להו שלחנמיס דר"ש (שביעית ט,א) שאסורים ספחים, האיסור הוא לאלתר, ולכן פירשו שהסוגיא הכא אליבא דר"ש שהתיר ספחי זרעים]. **פסק הרמב"ם** פירות שביעית אין אוכלין מהן אלא כ"ז שאותו המין מצוי בשדה שנאמר ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תחיה כל תבואתה לאכול, כ"ז שחיה אוכלת ממין זה מן השדה אתה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה חייב לבער אותו המין מן הבית וזהו ביעור של פירות שביעית שמיטה (ו,א).

ולא אתא בכסליו אז כריכה טבת מנוולתא מפני ללא אתא בכסליו, אבל אי לא אתא מעיקרא בחשון רק אח"כ בכסליו אז כריכה טבת ארמלתא).

ואמר רב חסדא גשמים שירדו על מקצת מדינה ועל מקצת מדינה לא ירדו אין בהן משום ועצר (דאותן של קצת מדינה שירדו להן גשמים מוכרין לאחרים). איני, והכתיב וְגַם אֲנֹכִי מִנְעֵתִי מִפָּנֶיךָ אֶת־הַגֶּשֶׁם בְּעוֹד שְׁלֹשָׁה יָדָשִׁים לְקָצִיר וְהַמְטַרְתִּי עַל־עֵיר אֲחֶת לְאֶמְטָר... **ואמר רב** שתיהן לקללה (אותן שירדו ואותן שלא ירדו, מפני שרוב גשמים קלקלו את תבואתם)? לא קשיא הא דאתא טובא (יותר מדאי, שתיהן לקללה) הא דאתא כדמבעי ליה (אין בהם משום ועצר שקצת מדינה תספיק לקצת מדינה). **אמר רב** אשי דיקא נמי, דכתיב תמטר תהא מקום מטר (כלומר יותר מדאי) שמע מינה.

אמר רבי אבהו מאימתי מברכין על הגשמים [בברכות (נד.) אמרינן על הגשמים אומר הטוב והמטיב, ופרכינן הך ברכה דתקון לה רבנן, ומשנינן לה הא דחזא מיהזא (טוב והמטיב) והא דשמע משמע (מודים אנחנו לך) הקשה הגרעק"א הא לחינו שם הך תיורא ומסיק אידי ואידי דחזו, הא דאתא פורתא (מבדק מודים אנתנו לך). הא דאתא טובא, (הטוב והמטיב) יס להעיר שיש שם עוד תיורא הא והא דאתא טובא ולא קשיא הא דאית ליה ארעא הא דאית ליה ארעא (ומחלק באית ליה ארעא בשותפות עם אחר הטוב והמטיב, קרקע לכל שהחיינו) משיצא התן לקראת בלא (שירדו כל כך שכשהטפה נופלת יוצאה אחרת ובולטת כנגדה ל"א שהשווקין מקלחין מים, שוק מקלח וזה מקלח כנגדו).

מאי מברך? **אמר רב** מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו. ורבי יוחנן מסיים בה הכי אילו פינו מלא שירה כים ולשונו רנה כהמון גליו... עד אל יעזובנו רחמין ה' אלהינו ולא עזובנו, ברוך רוב ההודאות. רוב ההודאות ולא כל ההודאות (הכי משמע, ברוך אתה ברוב ההודאות, ולא בכל)? **אמר רבא**, אימא אל ההודאות (דמשמע כל ההודאות). **אמר רב פפא** הלכך [דף ז ע"א]

יהודה וְהַקְדֵּם לְפָנֶיךָ (שאין בו ממש) וגו'. **אמר ליה רב פפא** לאביי והא אמרי אינשי במפתח בבי מיטרא (אם יורדין בבקר, כשפותחין הפתחים) בר חמרא מוך שקך וגני (יקפל החמר שמוכר תבואה את שקו ליכנס לישן, מפני שהשנה מתברכת, ויהיה שובע בעולם ולא ישתכר במכירת תבואתו, אלמא יפין הן)? לא קשיא הא דקטיר בעיבא (אם נתקשרו שמים בעננים עבים ולא קלושים, אין בהם משום ועצר) הא דקטיר בענני (פירש רש"י שהיא קלושה מעב אין בו ממש. עיין ברבינו חננאל שמשמע מדבריו שהחילוק הוא בין שבאו העננים והלכו, שאז אין בגשם זה ממש, ובין שנתקשרו השמים בעבים, שאז זהו גשם של ברכה).

אמר רב יהודה טבא לשתא (טובה יש לשנה) דטבת ארמלתא (שאין גשמים יורדין בה להרביע את הארץ). **איבא דאמרי** דלא ביירי תרביצי [אותן מקומות שמרביצין בהן תורה אינן בורות, מפני שהדרכים יפין הן, והולכין התלמידים ממקום למקום ללמוד תורה (הסני ר"ג ונקטה הגמרא דוקא חודש טבת, משום שאז יס לתלמידים פנאי יותר משאר ימות השנה) ל"א גנות, שאינן גדילין על ריבוי מים, כגון כרשינין] **ואיבא דאמרי** דלא שקיל שודפנא [אין השדפון (הולי של תבואה) נאחו ומתדבק בתבואה].

איני, והאמר רב חסדא טבא לשתא דטבת מנוולתא (שהדרכים מנוולים במיט מפני הגשמים)? לא קשיא, הא דאתא מיטרא מעיקרא (שירדו הגשמים בזמן במרחשון, וירדו אף בטבת רעים הן, שכבר די לעולם בגשמים של מרחשון) הא דלא אתא מיטרא מעיקרא [טבא לשתא, דטבת מנוולתא הקשה השפה אמת אין תיורא זה מיושב לפי הפירוש הראשון שהמונה היא על מקומות התורה שאין התלמידים יכולים ללכת לשם מחמת הגשמים, דמה נפקא מינה בכך שלא ירדו גשמים במרחשון, ואם תהיך משום דלריכס להם, מ"מ לא שייך לומר טבא לשתא דטבת מנוולתא דטפי טבא הי' אי הוי מיטרא מעיקרא) ל"א הא דאתא מיטרא מעיקרא טבא דמנוולתא (הקשה הראש משניר להך לישנא קשה דאיפכא מסתברא כיון דאתא מיטרא מעיקרא לא טבא דטבת מנוולתא ותיורא ושמא הכי פירוש, אי אתא מטרע מעיקרא דהיינו בחשון

שנאמר יערף כמטר לקחי (השוה לקח למטר), ואין לקח אלא תורה, שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזבו. **רבא אמר** יותר מיום שניתנה בו תורה שנאמר יערף כמטר לקחי מי נתלה במי הוי אומר קמן נתלה בגדול (הפכיר המהרש"א מפורש כדלעיל שטובת הגשמים היא לגופות בין לצדיקים ובין לרשעים, אבל טובת התורה אינה אלא לצדיקים בלבד שזוכין בנפש על ידה).

רבא רמי כתיב יערף כמטר לקחי, וכתיב תזל כטל אמרתי (דמשמע נחת), אם תלמיד חכם הגון הוא כטל, ואם לאו עורפחו כמטר [פירש רש"י הרגהו הקסה המהרש"א אבל ח"כ הו"ל לפרושי הכא ואין עריפה אלא הכונה כו' כדמפרש ליה לקמן ולכן כתב דנראה לפרש הכא ערפחו ר"ל הפנה אליו עורף וכן מלכו. כתב הקדן אורה נ"ל דקאי על התורה, אם תלמיד הגון הוא ולומד לשמה, מתענג נפשו וגופו בלימודו כטל הנוח לכל, ואם לאו שלומד שלא לשמה עורפחו כמטר, התורה משכרו כמטר, שלפעמים יורד בזעף ואינו נוח לבריות, כן הלומד שלא לשמה לא מתענג נפשו וגופו בלימודו, וכחו תש והולך, והנה זה ידוע כי נעימות התורה גדולה מאוד לנפש האדם הנחונה לו ממעל, אבל כחות הנפש הבהמיות וכל כחות החומר לא ירגישו בנעימות, מפני אשר מסתתרה היא בזכמה לבושים, אבל אם נתן ה' לאדם לב לעת ועינים לראות רב טוב האופן בחדרים הפנימיים, אז בוודאי יקשיבו כל כחות האדם לנועם אמרו הנאמרים להם בנחת, וכולם יתענגו מטובה, וזה הוא עיקר הלימוד לשמה, שלא יהיה שום מסך מבדיל בין אור התורה לנפש האדם, ולקבל אמריה בצחינת פנים אל פנים, וזה שנאמר יערף כמטר לקחי, כי הלימוד לבד עורפחו כמטר, תזל כטל אמרתי, כי כאשר ילמד לשמה וישמע אמריה פנוי אל פניו אז תזל כטל ותמלא נפש לומדיה נחת וידשנו כל עצמותיו, ועל זה הביא אחר כך דברי רבי זנאה כי הלומד שלא לשמה נעשית לו סם המות, כי לא די שאינה מוספת לו כח אלא מתשת ומשכרת כחו וכנ"ל, והלומד לשמה נעשית לו סם חיים אפילו לכחות החומר, כמו שנאמר 'רפאות תהי לשריך'.

תניא היה רבי בנאה אומר כל העוסק בתורה לשמה (פירש רש"י משום כאשר צוני ה' אלהי ולא כדי להקרות רבי הפכיר השלמי תודה אבל כדי להקרות רבי אינה נעשית לו סם חיים וגם אינה נעשית לו סם המות. **ביאר המאירי** 'לשמה' מתכוין ללמוד על צד אמתי. **הרא"ש נדרים סב**, כתב על המאמר 'עשה דברים לשם פעלם, ודבר בהן לשמן' כל דבורך ומשאך בדברי תורה יהיה לשם התורה כגון לידע ולהבין ולהוסיף לקח ופלפול, ולא לקנמר ולהתנאות. **הקשו התוס'** בהמשך איתא שכל העוסק שלא לשמה נעשית לו סם המות וקשה והלא אמרינן (פסחים נ:): לעולם יעסוק אדם בתורה אף על גב

נימרינהו לתרויהו אל ההודאות ורוב ההודאות (ברוך אתה ברוב ההודאות במרבית ההודאות, האל של כל ההודאות משמע, ומתחלה היה משמע רוב ממש, ולא מרובות). **פסק הש"ע** אם היו בצער מחמת עצירת גשמים וירדו גשמים, מברכים עליהם אף ע"פ שלא ירדו עדיין כדי רביעה, משירדו כ"כ שרבו על הארץ שיעלו (הגה עליהם) אבעבועות מן המטר וילכו זה לקראת זה. [הגה ומה שאין אנו נוהגים בזמן הזה בברכת הגשמים, משום דמדינות אלו תדירים בגשמים ואינן נעצרים כל כך וכתב **ביאור** הרמב"ם לא הזכיר 'אם היו בצער' ומ"מ מסתברא לכאורה דגם הוא מודה דדוקא באופן זה...ע"ש שמוכח דבריו] או"ח (רכא, א). **ב**, ומה מברך, אם אין לו שדה אומר מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו ואלו פינו מלא שירה כים וכו' עד הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו, וחזרתם בא"י אל רוב ההודאות, ואם יש לו שדה בשותפות עם אחר, מברך הטוב והמטיב ואם אין לו שותף בשדה, מברך שהחיינו (הגה י"א דהשומע שירדו גשמים מברך הטוב והמטיב) או"ח (רכא, ב). **הש"ע פסק** כהר"ף והרמב"ם שנקטו את החילוק השני שהובא בגמרא **הרמ"א** פסק כדברי הרשב"א, שכתב 'אפשר לומר דלמסקנא נמי היכא דשמע ולא הוא מברך הטוב והמטיב'.

אמר רבי אבהו גדול יום הגשמים מתחיית המתים, דאילו תחיית המתים לצדיקים ואילו גשמים בין לצדיקים בין לרשעים ואף שגם רשעים קמים בתחיית המתים, כפי שמצינו בדניאל (יב, ב) 'זרבים מישני עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה להרפות לדראון עולם' הרי שאף רשעים קמים, מ"מ, לפי שחייהם של רשעים אינם חיים, וקמתם בתחיית המתים היא רק לפורענותם ורעתם, לכן אין זו נחשבת תחייה. **ופליגא דרב יוסף** (דאיהו אומר בתחיית המתים ולא יותר, שבה חיים בני אדם, שהתבואה גדילה בו) דאמר מתוך שהיא שקולה בתחיית המתים קבעוה בתחיית המתים.

אמר רב יהודה גדול יום הגשמים כיום שניתנה בו תורה (הפכיר המהרש"א לענין טובה לעולם קאמר דכמו שהתורה טובה לנפשות, ה"נ המטר טוב לגופות)

תשחית, סור מעליו) אלא משום דכתיב (בעץ מאכל) כי ממנו תאכל ואתו לא תכרת, וכתיב (בעץ סרק) אתו תשחית וכרת. הא כיצד, אם תלמיד חכם הגון הוא ממנו תאכל (ביארו התוס' פירוש למוד לפניו) ואתו לא תכרת וביארו התוס' כלומר לא תפרד ממנו לילך לפני רב אחר, ואם לאו לא תלמוד לפניו. והא דאמרין דלומדים מת"ח אע"פ שאינו הגון כר"מ שהיה לומד לפני אחר (הגניגה טו.) היינו דוקא תלמיד חכם יכול ללמוד לפניו, לפי שלא ילמוד ממעשיו, אבל אם אינו תלמיד חכם אינו רשאי ללמוד לפניו ואם לאו אתו תשחית וכרת.

אמר רבי חמא ברבי חנינא מאי דכתיב **בְּבִרְזֵל יִיחַד** (וְאִישׁ יִיחַד פְּגִיירָעָה) לומר לך מה ברזל זה, אחד מחדד את חבירו (כגון סכין על גבי חבירתה) אף שני תלמידי חכמים מחדדין זה את זה בהלכה.

אמר רבה בר בר חנה למה נמשלו דברי תורה כאש, שנאמר הלא כה דברי כאש נאם ה', לומר לך מה אש אינו דולק יחיד (עץ אחד אינה דולקת, אלא שנים או שלשה ביחד) אף דברי תורה אין מתקיימין ביחדי (בלא חבר שיחדדנו). והיינו דאמר רבי יוסי בר חנינא מאי דכתיב **חָרֵב אֶל־הַפְּדִים וְנֹאֲלָו** (פשט הכתוב הוא 'חרב על הפדים ונואלו', 'פדים' מלשון בדיה, אלו הקוסמים שבזדים דברים מליכם. 'ונואלו' יסכלו לשון סכלות בעצתם, ולא ידעו כמה ינצלו) חרב על שונאיהן של תלמידי חכמים שעוסקין בד בבד בתורה, ולא עוד אלא שמטפשיהן, שנאמר ונאלו, ולא עוד אלא שהוטאין כתיב הכא ונאלו וכתיב התם אשר נואלנו ואשר חטאנו, ואיבעית אימא מהכא נואלו שרי צען התעו

את מצרים (הפסוק המהרש"א (מגילה לב:) כי לא יבא אדם על אמיתת התורה רק ע"י פלפול עם חביריו ובזולת זה יבא לשטות בלימודו. כתב הנהגות ופסקים הגרי"ח זוננפלד הלכות ת"ת זו"ל ישתדל ללמוד בביהמ"ד בחבורה, ואם לא מצא חברים ללמוד עמם ילמד לבד. וכן מי שמרגיש שאם ילמד לעצמו יעלה בידו יותר להבין דבר על בוריו וכוונתו שלאחר שיעלה בידו ישתדל ללמוד גם עם אחרים, שפיר דמי. וי"א שבא"י אין לחוש כל כך לילך ללמוד בביהמ"ד בחבורה ובהערות (שם) ומה שהביא בספר עליות אליהו (עמ' כ"ז) בשבחי הגר"א שהיה לומד ביחידות בחדרו, היה נמי מטעם זה שלא

שאינה לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה ותיירצו ויש לומר דתרי שלא לשמה הוי, דמה שאמרין לעולם יעוסק בתורה אפילו שלא לשמה היינו כלומר כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו, ומה שאמרין הכא כל העוסק בתורה שלא לשמה נעשה לו סם המות היינו מו' שלומד לקנטר. **פסק הרמב"ם הלכות תשובה פ"ה ה"ה** כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר או כדי שלא תגיע עליו פורענות הרי זה עוסק שלא לשמה, וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה הרי זה עוסק בה לשמה, ואמרו חכמים לעולם יעוסק אדם בתורה ואפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה וכתב **הפתח עינים** אפשר שלדעת הרמב"ם אם לומד כדי שיקרא רבי או כדי שיכבדוהו אסור ולדעת התוס' שרי ולא אסור אלא לקנטר. ויש לדחות דגם להרמב"ם אם לומד שיקרא רבי ויכבדוהו נהי דבהא לא אמרו יעוסק אפילו שלא לשמה. אמנם אינו בסוג נעשית לו סם המות דהתנא איירי דוקא לקנטר כמ"ש התוס', ולפ"ז להרמב"ם יש ארבעה סוגים מ"ש לעולם יעוסק בתורה שלא לשמה הוא כדי לקבל שכר עה"כ או כדי שלא תגיע לו פורענות והסוג שני הוא שיקרא רבי ושיכבדוהו ועל זה לא אמור רבנן לעוסק. והנ' לעוסק לשמה לא מפני היראה ולא ליקח שכר אלא מפני אהבת ה' דוקא. והנ' לקנטר וכיוצא שנעשית לו סם המות. **ביאר השפת אמת** ובלומד שלא לשמה רק לעשותה קרדום לחפור ולמצוא החיים או נהפכת לו לסם מות היינו שאינה שומרת אותו ונענש ביסורים, ומ"מ היא לטובה שמביאתו לשוב מדרכיו וללמוד לשמה כדהביאו התוס', לעולם ילמד אדם כו' ותי' התוס' דחוק, וגם בלא"ה לא מסתבר שהתורה תהי' סם המות ממש רק שיש רפואה וסם מן התורה בשוכה ונחת ויש סם בקשוי ובעונשין בעוה"ז כדי להטיב מעשיו) תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, ואומר רפאות תהי' לשרך, ואומר כי מצאי מצא חיים. וכל העוסק בתורה שלא לשמה נעשית לו סם המות, שנאמר יערף כמטר לקחי, ואין עריפה אלא הריגה, שנאמר וערפו שם את העגלה בנחל.

אמר ליה רבי ירמיה לרבי זירא ליתני מר ליתני אמר ליה חלש לבאי, ולא יכילנא (למיוגמר). לימא מר מילתא דאגדתא (הפסוק העיון יעקב כי אגדה מושכת הלב) אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן מאי דכתיב כי האדם עץ השדה, וכי אדם עץ שדה הוא (אלא מקיש אדם לעץ השדה, מה עץ השדה, אם עץ מאכל הוא ממנו תאכל ואתו לא תכרות, כך תלמידי חכמים אם הגון הוא ממנו תאכל, למוד הימנו, ואם לאו אותו

מצא חברים ללמוד עמם. ועוד, שרק בימיהם שלמדו כל התורה בע"פ עיקר הלימוד הי' בביהמ"ד, משא"כ בזמנינו. והיעב"ץ **כתב** בהקדמתו לסידור, דבארץ ישראל לא שייך ענין זה מטעם דאזיר א"י מחכים **כתב ספר חסידים** סי' תתקמ וז"ל 'יש אדם מצליח בלימודו כשהוא עוסק לבד יותר ממה שהיה לו חבר לכך נאמר 'יהיו לך לבדך'. **כתב בתשובת מהר"ם מוינץ** סימן ס"ה, שבזמנינו שיש הרבה ספרים ופירושים על הש"ס, אין קיים חשש זה של 'היושבים בד בבד', כי הספרים הם חבריו. ופירש כך את המושג במסכת אבות 'זקנה לך חבר', דהיינו שיקנה לו ספרים).

אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ שנאמר עץ חיים היא למחזיקים בה, לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול (כשמדליק את האור מצית את העצים דקין תחלה) אף תלמידי חכמים, קטנים מחדדים את הגדולים (ששואלין כל שעה). והיינו דאמר רבי חנינא הרבה למדתי מרבתי ומחבירי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן.

רבי חנינא בר פפא רמי כתיב לְקִרְאֵת צִמָּא הַתִּיּוֹ (משמע להוליך לו) מַיִם, וכתיב הָיִי פֶלֶצִימָא לְכוּ לַמַּיִם (ילך הוא עצמו) אם תלמיד הגון הוא לקראת צמא התיו מים, ואי לא הוי כל צמא לכו למים (ילך הוא אצל הרב כתב הבן יהודע שאין הכוונה לתלמיד שאינו הגון מצד מעשיו, כי לתלמיד כזה אסור ללמד, והמלמדו כזורק אבן למרקולים. אלא מדובר בתלמיד שלומד כדי להתגדל, או עבור פניה אחרת. כתב בספר טעמא דקרא להגרח"ק שדמיון התורה למים הוא על פי מה שמצינו שהשונה מים שלא לצמא, אין צריך לברך, לפי שאינו נהנה מן המים אלא כהוא צמא. כמו כן בתורה, האדם שאינו צמא לתורה, אינו נהנה ממנה).

שונאיהן של ישראל כליה, שנאמר ציה גסיהם יגזלו מימי שלג (כשציה גם חום גזולין מימות השלג, שאינן יורדין מטר כמשפטם, בידוע ש...) שאלו המאז. אמר ליה זעירי מדיהבת לרבינא אתון מהכא מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה ועצר את השמים ולא יהיה מטר (וסמך ליה...) ואבדתם מהרה.

אמר רב חסדא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל ביטול תרומות ומעשרות (הגבורת ארי כתב שמשמע שנחלקו האמוראים וכל אחד סובר שהגשמים נעצרים בגלל דבר אחר, ואין לומר שאינם חולקים וכל אחד אמר דבר אחד שמחמתו נעצרים הגשמים, שהלשון שנקטה הגמ' 'אין הגשמים נעצרין אלא...' מורה כן. אבל השפת אמת כתב, שאין מהלשון ראייה, ובאמת לא נחלקו זה על זה. ביאר הבן יהודה על פי דברי האלשיך, שדבר פשוט הוא שצריך לתת תרומות ומעשרות, שהרי כאשר אדם מוריד אריס לעבוד בשדהו, נותן לו מחצה שליש או רביע מהיכול. והרי הקב"ה מוריד גשמים ומזיל טללים ומשיב רוחות, שבלעדם לא תצמח תבואה, ואיך יקשה לאדם לתת מעשר לכהן, שהוא שליחו של הקב"ה, וזהו שהגשמים נעצרים בשביל ביטול תרומות ומעשרות) שנאמר ציה גם הם יגזלו מימי שלג (דריש לשון צווי, דברים שצויתי אתכם בימות החמה תרומות ומעשרות, גזלו מימי שלג את המטר). מאי משמע? תנא דבי רבי ישמעאל בשביל דברים שצויתי אתכם בימות החמה ולא עשיתם יגזלו מכם מימי שלג בימות הגשמים.

אמר רבי שמעון בן פזי אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע, שנאמר רוח צפון תחולל גשם (תבטל, כמו לא יחל דברו) ופנים נזעמים לשון סתר נהדרשה מה שגשמים נעצרין ופנים נזעמים שמראה הקב"ה, שאינו מביא מטר לעולם, מפני לשון שקר רכילות (המהרש"א כתב, שאפשר לפרש דהיינו פנים נזעמים כל בני אדם, שמלמעלה נזעמים כדן). פשט המקרא כשם שרוח צפון תחולל גשם כך פנים נזעמים מפני לשון שקר.

אמר רב חמנא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל עזי פנים (כתב רע"ב אבות פ"ה מ"ב שלפי שהעזות והחוצפה ניכרת בפנים, לכן נקרא 'עז פנים')

כמוהו. והרי היופי הוא מניעה ללימוד התורה ותיירן שלפי גירסת הגמרא שם 'כי היכי דליהו להו בני שפירי כוונתי, גמירי אורייתא כוונתי' אתי שפיר. אמנם התוס' פירשו אם היו שונאים היופי הוו ת"ח ביותר, לפי הסברם מיושבת הקושיה הויטב) מפי הוו גמירי (שאי אפשר לנאה להשפיל דעתו, ובא לידי שכחה. דבר אחר מה שלשה משקין הללו אין נפסלין אלא בהיסח הדעת (אם אינו מחזירם תמיד) אף דברי תורה אין משתכחין אלא בהיסח הדעת.

אמר רבי חמא ברבי חנינא גדול יום הגשמים (כתב היעב"ץ דהיינו באופן שנעצרו הגשמים זמן רב, ואחר כך ירדו, ועדיין הוא זמן הראוי לירידת גשמים. וכך ירדו כתקנם. וכתב שכך הוא פירוש כל המימרות של 'גדול יום הגשמים' דלהלן) כיום (הב"ה מביא, שיש גורסים 'מיום') שנבראו שמים וארץ, שנאמר הרעיפו שמים מלמעל ושחקים יוליד צדק תפתח ארץ ויפריזשע וצדקה תצמיח יחד אני ה' בראתיו בראתים לא נאמר, אלא בראתיו (הפביר רש"י דמשמע אשחקים יולו קאי, אלא אני ה' בראתיו לטל ומטר, שמע מינה שמשכתבה ומתפאר הקב"ה במטר השמים אמנם ברבינו גרשום 'בראתיו' נאמר לעניין בריאת העולם, דכיון שפתח בטל ומטר היה לו לסיים 'בראתים' ועתה שסיים 'בראתיו' שנאמר על בריאת העולם השווה טל ומטר לבריאת העולם).

אמר רב אשעיא גדול יום הגשמים, שאפילו ישועה פרה ורבה בו (מליצי זכות נכנסין לפניו ביום הגשמים, שנזכר לישועה מתוך שעת רצון) שנאמר תפתח ארץ ויפריזשע (אימתי בזמן שהשחקים יולו צדק).

אמר רבי תנחום בר חינאי אין הגשמים יורדים אלא אם כן נמחלו עונותיהן של ישראל, שנאמר רצית ה' ארצה (במים) שבת שבת יעקב נשאת עון עמו (מיד) פסית כל החטאתם סלה. אמר ליה זעירי מדיהבת לרבינא (זעירי סתם היה מן הראשונים, ורבינא סוף הוראה, לא ראו זה את זה) אתון מהכא מתניתו לה, אנן מהכא מתנינן לה ואתה תשמע השמים (ואומר ונתת מטר על ארצם בתפלה דשלמה) וסלקת לחטאת עמו ישראל.

אמר רבי תנחום בריה דרבי חייה איש כפר עכו אין הגשמים נעצרין אלא אם כן נתחייבו

וְעֵתָהּ לֹא רָאוּ אֹרֶךְ (מפני שלא ראו אור של תורה) בְּחֵירָהּ הוּא בְּשָׁחֳקִים וְרוּחַ עֲבָרָה וְתַמְהָרָם (פשוט הפסוק עפ"י מצודת דוד לפעמים אור השמש אינו נראה, אף שבחיר הוא בשמים, כי העננים מכסים אותו. אבל אם בא רוח ומטהר את השמים מהעבים, אזי יראה אור) ואין אור אלא תורה, שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. 'בחיר הוא בשחקים' תנא דבי רבי ישמעאל אפילו בשעה שרקיע נעשה בהורין בהורין (כמו בהרת, מנומר בעבים) להוריד טל ומטר רוח עברה ותמהרם (מפזרת העבים).

אמר רבי אמי אין הגשמים נעצרין אלא בעון גזל, שנאמר עֲלֵי־פָּיִם פִּסְחֵי־אֹרֶךְ, בעון כפים כסה אור, ואין כפים אלא חמס, שנאמר ומן החמס אשר בכפיהם, ואין אור אלא מטר, שנאמר יפין ענן אורו. מאי תקנתיה (הקשו המפרשים למה הגמרא לא שואלת על הדרשות הקודמות, וכתבו שאכן שאלת הגמרא כאן מתייחסת לכל הנאמר לעיל) ירבה בתפלה (יש לחקשות הרי ממה נפשך, אם חזרו בתשובה שלמה, ודאי שבכך תקנו עיונותיהם, ולמה שתימנע מהם טובה. ואם לא חזרו בתשובה, מה תועיל תפילתם, הרי תפילת רשעים תועבה? וכתב השפת אמת, דהיינו שאף אם יש רשעים הגוזלים, ולא שבו בתשובה, מכל מקום על ידי תפילת הצדיק בא הגשם. והגבורת ארי כתב ירבה בתפילה לאחר שיוצא הגזל מתחת ידו. שאם לא כן, הרי הוא כמוכל ושרץ בידו. ובעין זה כתב בקרן אורה שאף שמחזיר את הגזילה, מכל מקום צריך להרבות בתפילה, כדי להוריד את הקטרוג שנברא על ידי הגזילה) שנאמר ויצו (הקב"ה) עליה (על הגשם שתרד) במפגיע, ואין פגיעה אלא תפלה, שנאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תפגע בי.

ואמר רבי אמי מאי דכתיב אִם־קָהָה הַבְּרָזָל וְהוּא לֹא־פָּנִים קִלְקֹל (פשוט הפסוק עפ"י רש"י 'אם קהה הברזל' חרבות צורים שקיהו פיהם וחודדם. 'והוא לא פנים קלקל' ואינם למושים ומורמים למען היות להם ברק. אע"פ כן 'והיילים יגבר' מגביר הוא במלחמה את גבורי ההיילים לנצח. 'זיתרון הכשר חכמה' ומעלת כשרון יש עוד לחכמה יותר מן הברזל. אם תלמיד חכם משחיר פניו ברעב, ואתה רואהו מסכן בין העשירים, הרבה חיילים מתגברים על ידו) אם ראית רקיע שקיהו (נתקלקל ולקה) כברזל מלהוריד טל (הסביר

שנאמר וימנעו רבכים ומלקושי לוא היה ומצח אשה זונה היה לך מאנת הפלם (וימנעו רביבים משום דמאנת הכלם, שהיה כך עזות).

אמר רב המנונא כל אדם שיש לו עזות פנים סוף נכשל בעבירה, שנאמר ומצח אשה זונה היה לך. רב נחמן אמר בידוע שנכשל בעבירה, שנאמר היה לך (משמע כבר נכשל) ולא נאמר יהיה לך.

אמר רבה בר רב הונא כל אדם שיש לו עזות פנים מותר לקרותו רשע, שנאמר הִלְצוּ אִישׁ (איש שיש בו עזות פנים, אמור לו...) רִשְׁעֵי בְּפָנָיו וכתב רש"י ואין בו משום מלקות, כדאמרין קדושין כח. ומשום דבר זה בלבד מותר לקרותו רשע (יש להעיר שהרי דבר זה נאמר בקדושין על קורא לחזירו ממנו, אולם הקורא לו רשע הלשון יורד עמו לחיו' כמו שהצילו התוס', אלמנס הסמ"ע חו"מ סי' תכ' אות נ' הביא מהראשונים שהקורא לחזירו ממנו לו עבד לו רשע לוקה) עוד ביארו התוס' אף על גב דאמרין בקדושין (דף כח.) הקורא להבירו רשע יורד עמו לחיו, לזה מותר דודאי נכשל בעבירה ועומד במורדו דהכרת פניו ענתה בו. רב נחמן בר יצחק אמר מותר לשנאותו [אף על גב דכתיב ואהבת לרעך כמוך הסביר הגבורת ארי שבפסחים (ק"ג): מצינו 'מצוה לשנאותו' אלא שכאן אין רנב"י נכנס לענין זה, ורק אמר שמחמת עוון עזות פנים, יוצא אדם זה מכלל דין 'לא תשנא את אחיך'. אבל באמת מצוה לשנאותו) שנאמר וְעַז פָּנָיו (ועז כתיב חסר ו', מי שהוא עז פנים) יִשְׁנָא אֶל תַּקְרִי יִשְׁנָא (לשון שינוי, היינו, שפניו יהיו משונים משאר הבריות, כפי שמצינו במשה רבינו כי יראו מגשת אליו, כי קרן אור פניו) אלא יִשְׁנָא (בשי"ן שמאלית. והיינו, שמותר לשנאותו).

אמר רב קמינא אין הגשמים נעצרין אלא בשביל ביטול תורה, שנאמר בְּעֲצָלָתָם יִמָּד (כמי שאין בו כח להוריד טל ומטר) הַמְקַרְהָ וּפְשַׁט הַפְּסוּק עפ"י רש"י כשאדם מתעצל ואינו מתקן פרצה קמנה שבתקרת הבית, ישפל הבנין המקרה את הבית והמסכך עליו] בשביל עצלות שהיה בישראל שלא עסקו בתורה נעשה שונאו של הקב"ה מך, ואין מך אלא עני, שנאמר ואם מך הוא מערכך, ואין מקרה אלא הקב"ה, שנאמר המקרה במים עליותיו. רב יוסף אמר מהכא

רעות). מאי תקנתיה ירבה עליו רעים (לפנים הימנו, שיסבור לו פנים) שנאמר וחילים יגבר, ויתרון הכשיר חכמה, כל שכן אם הוכשרו מעשיו בפני רבו מעיקרא.

ואמר רבי אמי מאי דכתיב אִם-יִשָּׁךְ הַנֶּחֱשׁ בְּלֹא-לֶחֶשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבָעַל הַלָּשׁוֹן, אם ראת דור שהשמים משתכין כנחשת [מאדימין פנים כעין חלודה כתבו התוס' מכאן מוכיח ר"ת דהא דאמר' בב"ב (יט.) אין מומנין בסלעים מ"ט משום דמשתכי ליה לקדירה ר"ל 'משתכי' מקלקלים המאכל שבקדירה, והא דאמר 'לקדירה' לאו דוקא לקדירה אלא למאכל שבקדירה ואין לפרש כפרש"י שפי' 'משתכי' משברים הקדירה, דא"כ מאי קאמר הכא שהשמים משתכין (העיר היעב"ץ שז"ל מלשון חלודה יותר נח לומר שמדבר על הקדירה ולא על המאכל שבה) מלחוריד מל ומטר בשביל לוחשי לחישות (בשביל שאין מתפללים תפלה בלחש) שאין בדור. מאי תקנתן ילכו אצל מי שיודע ללחוש, דכתיב יגיד עליו רעו (יתפלל עליו חבירו). ואין יתרון לבעל הלשון, ומי שאפשר לו ללחוש ואינו לוחש מה הנאה יש לו, ואם לחש ולא נענה מאי תקנתיה? ילך אצל חסיד שבדור, וירבה עליו בתפלה, שנאמר ויצו עליה במפגיע, ואין פגיעה אלא תפילה, שנאמר וְאֶתָּה אֲלֹתֶיךָ פִּלְגָל בְּעִדְיָהֶם הִזָּה וְאֲלֵיךָ בְּעֵדִים רַגְזָה וְתִפְלָה וְאֲלֵיךָ פִּגְעָה. ואם לחש ועלתה בידו, ומגים דעתו עליו מביא אף לעולם, שנאמר מקנה אף על עולה (לפני התוס' היתה גרסה שנאמר 'יגיד עליו רעו מקנה אף על עולה' וביאורה כלומר אם יגיד עליו ריעו שעל ידו באו הגשמים והוא מגים דעתו, 'מקנה אף על עולה', 'העולה' דהיינו מי שמגים דעתו, הוא מקנה את האף לעולם).

רבא אמר שני תלמידי חכמים שיושבין בעיר אחת ואין נוחין זה לזה בהלכה (חכי משמע בשביל שצריך להגיד זה לזה ולחיות נוחין בהלכה, ואינן עושין...) מתקנאין באף, ומעלין אותו (ומביאים אותו עליהן רש"י מביא שיש גורסין 'ונוחין זה לזה בהלכה מתקנאין באף...' ופירש, דהיינו שעל ידי שנוחין זה לזה, מתקנאין באף, ומעלין אותו מעליהן) שנאמר מקנה אף על עולה וכתב הבית יוסף חו"מ ס"ס י"ג בשם הרשב"א דהאי דאמר לילך

המהרש"א היינו מל של ברכה. שהרי הגמרא לעיל אמרה שהמל אינו נעצר לעולם) ומטר, בשביל מעשה הדור שהן מקולקלין שנאמר והוא לא פנים קלקל (שקלקלו הדור). מה תקנתן יתגברו ברחמים, שנאמר (בהמשך הפסוק) וְחִילִים יִגְבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְּשִׁיר חֲכָמָה (הפכיר המהרש"א נקט 'חילים' לשון רבים, כי תפילת רבים יותר מקובלת. וכן להלן לענין לימוד תורה, לימוד רבים מועיל יותר) כל שכן אם הוכשרו מעשיהן מעיקרא (קודם לכן, והכי משמע 'ויתרון הכשיר' ויתרון שהכשיר לחכמה, אם הכשירו מעשיהן מתחילה, שיבואו הגשמים, יותר מ'בחיילים יגבר' שהן מגבירין חיילים ועומדין בתפלה בזמן שקלקלו).

ריש לקיש אמר אם ראת תלמיד [דף ה ע"א] שלמודו קשה עליו כברול (שקשה לו מרוב קושיות) בשביל משנתו שאינה סדורה עליו (ואינו זוכר מה כתיב בה, ולפיכך אינו יודע לפרק, אי נמי שגורסה בטעות, פוטר על החיוב ומחייב על הפטור, ומקשי עלה מדוכתא אחרית) שנאמר והוא לא פנים קלקל (חכי משמע קרא 'והוא לא' שאינו יודע שמועתו מפני ש'פנים קלקל' שקלקל במשנה שהיא קודם לגמרא). מאי תקנתיה ירבה בישיבה (שיסדירו בני הישיבה משנתם) שנאמר וחילים (בין תלמידים, שהן חיילות חיילות) יגבר (המאירי כתב כל שרואה בטבעו שתלמודו קשה עליו, ירבה ויתמיד בהתבודדות, ובה נוצח הכל). 'ויתרון הכשיר חכמה' כל שכן אם משנתו סדורה לו מעיקרא. כי הא דריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין (שתתקיים בידו) כנגד ארבעים יום שניתנה תורה, ועייל לקמיה דרבי יוחנן (למיגמר גמרא). רב אדא בר אהבה מסדר מתניתיה עשרין וארבע זמנין כנגד תורה נביאים וכתובים (שהן עשרים וארבעה ספרים העיון יעקב כתב רמז לדבר 'אל ישוב דך נכלם'. פירוש, מי שלומד והוה כ"ד פעמים, כמנין 'דך', אל ישוב נכלם בבית המדרש), ועייל לקמיה דרבא.

רבא אמר אם ראת תלמיד שלמודו קשה עליו כברול בשביל רבו שאינו מסביר לו פנים, שנאמר והוא לא פנים קלקל (שהראה לו פנים

מִשְׁמָעִים נִשְׁקָף (שיש אמונה במשא ומתן אז צדק משמים נשקף דהיינו גשמים, שהן צדקה).

ואמר רבי אמי בא וראה כמה גדולים בעלי אמונה, מניין מחולדה ובור (ביאר הערוך ערך חלו מעשה בנערה שהיתה חולכת לבית אביה, והיתה מקושטת בכלי כסף וזהב, וגם יפת תואר. ותעתה בדרך, והלכה בלא וישוב. כיון שהגיע חצי יום, צמאה, ולא היתה לה לוייה, ראתה באר, וחבל של דלי תלוי עליה. אחזה בחבל ונשתלשלה וירדה לבאר. לאחר ששתתה, בקשה לעלות ולא יכלה. היתה בוכת וצועקת. עבר עליה אדם אחד, ושמע קולה, ועמד על הבאר, והציץ בה, ולא היה יכול להבחין לה. אמר לה מי את, מבני אדם, או מבני המזיקין, אמרה לו מבני אדם אני. אמר לה שמא מן הרוחות את, ומתנכרת עלי, אמרה לו לאו. אמר לה השבעי לי שמבני אדם את, נשבעה לו. אמר לה מה מיכך, סיפרה לו כל המעשה. אמר לה אם אני מעלך תנשאי לי, אמרה לו הן. העלה אותה, כיון שהעלה, ביקש להזיקק לה מיד. אמרה לו מאיזה עם אתה, אמר לה מישראל אני, וממקום פלוני אני, וכהן אני. אמרה לו אף אני ממקום פלוני, ממשפחת פלוני, בני אדם ידועים ונקובי שם. אמרה לו עם קדוש כמותך, שבחר בך הקב"ה, וקידשך מכל ישראל, אתה מבקש לעשות כבהמה, בלא כתובה ובלא קידושין, בוא אחרי אצל אבי ואמי, ואני מתארסת לך. נתנו ברית זה לזה, וזו לזה. אמר לה מי יהיה עד ביני וביניך, והיתה חולדה אחת עוברת כנגדן. אמרה לו השמים, וחולדה זו, ובאר זה, יהיו עדים שאין אנו מכזבים זה בזה, הלכו כל אחד לדרך. ואותה הנערה עמדה באמונתה, וכל מי שהיה תבעה, היתה ממואנת עליו. וכיון שהחזיקו בה, התחילה לנהוג עצמה כשוטה ונכפה, ומקרת בגדיה ובגדי כל מי שהיה נוגע בה, עד שנמנעו בני אדם ממנה. והיא היתה משמרת בריתה לאותו האיש. והוא, כיון שעבר מכנגד פניה, תקפו יצרו, ושכח, והלך לעירו, ונפנה למלאכתו, ונשא אשה אחרת, ונתעברה וילדה בן זכר. וכשהגיע לשלשה חדשים הנקתו חולדה. ועוד נתעברה וילדה זכר, ונפל לבור. אמרה לו אשתו אם כדרך כל אדם היו מתים בניך, הייתי אומרת צדוק הדין. עכשיו שמתו מיתה משונה, אין זה בלא דבר. אלא ספר לי מה מעשיך, גילה לה כל המעשה. נתגרשה ממנו, אמרה לו לך אצל חלקך שנתן לך הקב"ה. הלך ושאל בעירה. אמרו לו נכפת היא, כל מי שתובע אותה, כך וכך עושה לו. הלך אצל אביה, סיפר לו כל המעשה. אמר לו אני אקבל כל מום שבה. העמיד עליו עדים. בא אצלה, התחילה לעשות כמנהגה. סיפר לה מעשה חולדה ובור. אמרה לו אף אני בבריתי עמדתי. מיד נתיישבה דעתן, ופרו ורבו בבנים ובנכסים. ועליה אמר הכתוב 'עניי כנאמני ארץ' ומה המאמין בחולדה ובור, כך המאמין בהקב"ה (שמשומו עד בינו לבין

אחר הרוב, היינו כשהיה משא ומתן ביניהם, ושמעו כל אחד את דעת חברו).

אמר ריש לקיש מאי דכתיב אִם־יִשְׁאָף הַנֶּחֱשׁ בְּלֹא־לֶחֶשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן. לעתיד לבוא מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש (כתב היעב"ץ דהיינו משום שלעתיד לבוא תהיה תקנה לכל החיות, כפי שמצינו בישעיה 'ואריה כבקר יאכל תבן' אבל נחש לא תהיה תקנה, אלא ימשיך לאכול עפר. על כן באות החיות להצדיק עליו את הדין) ואומרים לו ארי דורם ואוכל (מיד, ואינו מתירא שהארי אינו חושש מהבריות האחרות, ולכן אוכל את טרפו מיד בגלוי) זאב טורף ואוכל (שמוליך לחוריו ואוכל שם, שמפחד מן הבריות ולכולן יש להם הנאה) אתה מה הנאה יש לך (שאתה נושך בני אדם והורגן במדרש מובא שתשובת הנחש היא 'כלא לחש'. שמלחישין לו מלמעלה, ואומרים לו לנשוך. עוד מצינו במדרש ששואלין אותו, מפני מה אתה נושך אבר אחד, ונשיכתך מורגשת בכל האיברים? עונה להם, ולי אתם שואלים, שאלו לבעל הלשון, שהוא אומר כאן והורג ברומי. כתב המהרש"א שאף שמקללת אדם הראשון היא שנשיכת הנחש ממיתה את האדם, מכל מקום הרי אינו מוכרח לנשוך, אלא שניתן לו כח לנשוך ולהמית) אמר להם ואין יתרון לבעל הלשון (מה יתרון לבעל הלשון שמספר לשון הרע, אע"פ שאין לו הנאה, ולפיכך מביאו הקב"ה בדין אצל נחש, כדי שיתבייש, מפני שהשיא אדם הראשון, ומתביישין עמו מספרי לשון הרע).

אמר רבי אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו, שני נִשָּׂא לְבַבְנֵהוּ אֶל־פְּתָיִם. איני, והא אוקים שמואל אמורא עליה ודרש וַיִּפְתְּחוּ בְּפִיהֶם וּבְלָשׁוֹנָם יִכְזְבוּלֵן וְלִפְסֵם לֹא־נִכְזֹן עִמּוֹ (עם הקב"ה) וְלֹא נֶאֱמְנוּ בְּבְרִיתוֹ, ואע"פ כן (פסוק לאחריו) וְהוּא רַחוּם יִכְפֹּר עֲוֹן וגו' (והיכי אמרת שאין תפלתם נשמעת אלא אם כן משים נפשו בכפו כלומר, כאן ביחיד (אינו אלא אם כן בכפו) לא קשיא, כאן בצבור (תפלתם נשמעת, ואע"פ שאין לב כולם שלם, כדכתיב ויפתוהו בפיהם בדברים, לשון רבים).

אמר רבי אמי אין גשמים יורדין אלא בשביל בעלי אמונה, שנאמר אֶמֶת מֵאֶרֶץ תִּצְמַח וְצֶדֶק

חטא הוא) והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה (כלומר, על כולן מבקשים רחמים) **דף ע"ב** נאמרה עצירה באשה שנאמר פִּי־עֶזְרָה עֶזְרָה הוּא בְּעֵד פֶּלֶךְ־הָחַם, ונאמרה עצירה בגשמים דכתיב ועצר את השמים. נאמר לידה באשה ונאמר לידה בגשמים, נאמר לידה באשה דכתיב ותהר ותלד בן, ונאמר לידה בגשמים דכתיב והולידה והצמיחה. נאמר פקידה באשה ונאמר פקידה בגשמים, נאמר פקידה באשה דכתיב וה' פקד את שרה, ונאמר פקידה בגשמים דכתיב פָּקַדְתָּ הָאָרֶץ וְתִשְׁקָקָהּ רַבָּת תַּעֲשֶׁרְנָהּ פֶּלַג (ברכה) אֱלֹהִים מְלֵא מַיִם.

מאי פלג אלהים מלא מים? תנא כמין קובה (אהל מלא מים) יש ברקיע שממנה גשמים יוצאין (הפביר המהרש"א היינו לפי השיטה המובאת לחלף, שהעולם שותה ממים עליונים).

אמר רבי שמואל בר נחמני מאי דכתיב אִם־לִשְׁבֹּט אִם־לְאָרֶץ אִם־לְחֹסֶד יִמְצָאָהּ, אם לשבט (אם גזר הקב"ה רוב גשמים לרעה, אז יורדים בכח כשבט שמכח בכח, וחזרו בתשובה הקב"ה מורידן...) בהרים ובגבעות (מקום שאין שם איש) אם לחסד (שיורדין בנחת) ימצאהו לארצו (לארץ ישראל) בשדות ובכרמים. אם לשבט לאילנות, אם לארצו לזרעים, אם לחסד ימצאהו בורות שיחין ומערות.

בימי רבי שמואל בר נחמני הוה כפנא ומוותנא, אמרי היכי נעביד, ניבעי רחמי אתרתי לא אפשר (ביאר העיין יעקב שאמנם ודאי שפעמים שהזכות גורמת הרבה טובות, וכמה בני אדם זוכים לשתי שולחנות. אבל על ידי תפילה ותחינה, שהיא מתנת חנם אין מבקשים אלא אחת). אלא ליבעי רחמי אמותנא, וכפנא ניסבול. אמר להו רבי שמואל בר נחמני ניבעי רחמי אכפנא (הפביר המהרש"א כי מרעב, אף שהוא של כליה, לא מתים כל כך כמו מִדְּבַר) דכי יחיב רחמנא שובעא לחיי הוא דיהיב (דאינו מביא שובעא כדי להמית בני אדם, אלא כדי שיחיו) דכתיב פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון (שובע נותן לבני אדם חיים). ומנלן

חבירו) על אחת כמה וכמה וכתב בשו"ת חתם סופר קובץ תשובות סימן מג שאם היה פתח וחרטה יכל להתיר את שבועתו ולהישאר עם אשתו. כתב בשו"ת אבני נזר חו"מ סי' פג 'אך זאת ראיתי במכתבו, אשר אמה של הכלה רוצה לנתק קשרי שידוכין. בכך, אם הכלה עצמה אין דעתה לנתק השידוך, חלילה לאם הכלה לפתות הכלה לזה. וידוע מעשה דחולדה ובור, שעמדה באומנתה, אף שעל פי דין לא היה עליה שום מענה, מאחר שהוא לא בא, ועוד נשא אחרת. ואע"פ כן המתינה, וזכתה למעלה גדולה, עד שעליה אמר הכתוב עיני בנאמני ארץ. כל שכן בנדון דנך, שאנוס הוא. לכן החכם עיניו בראשו, לראות דעת הכלה המשוכנת בעצמה. ואם הכל מעשה אמה של הכלה, ראוי להתרחק מהיתר זה, כעין שמצינו (יבמות קט). התרחק מן המיאון

אמר רבי יוחנן כל המצדיק את עצמו מלמטה (פירש רש"י שמכשיר ומקשט מעשיו ור"ח כתב שמחזיק דרך החסידות) מצדיקין עליו הדין מלמעלה (מדקדיקין עמו אפילו כחוט השערה, יותר משאילו מקלקל מעשיו כדי למרק עונותיו) שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (צדקה אין כתיב כאן, אלא צדק דמשמע דין). רבי חייא בר אבין אמר רב הונא, מהבא וכיראתך עברתך (על מי שהוא ירא אותך אתה מחזיק עברתך, כדי למרק עונותיך פשוט המקרא 'מי יודע עוז אפך' מי יודע עוז וזכ למצוא אותו לגוס מפניך ביום אפך, 'וכיראתך עברתך' כשם שאתה יראוי ומפחד כך יש להתירא ולהתפחד מעברתך). ריש לקיש אמר מהבא פְּגַעְתָּ (אתה פוגע, אם חוטא כלום, כמו 'ויפגע בו וימת') אֶת־שֵׁשׁ וְעֵשֶׂה צֶדֶק (והן העושים כך) בְּדֶרֶךְךָ יִזְכְּרוּךְ (באותם דרכים שאתה מייסרן ביסורין ויכירוך לטובה, ואומרים...) הִנֵּנִי אֶתְּךָ קִצְפָּתְךָ וְנִחַמְתָּ בָהֶם (בשביל שחמאנו בהם) עוֹלָם וְנוֹשָׁע (בשבילם נושע לעולם הבא).

אמר רבי יהושע בן לוי כל השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם, שנאמר בהם עולם ונושע.

אמר ריש לקיש מאי דכתיב 'ועצר את השמים' בשעה שהשמים נעצרים מלהוריד מטר דומה לאשה שמחבלת (כמו חבלי יולדה) ואינה יולדת (אף השמים עושין כן, וקשה לעולם, ועל

גשמים בערבי שבתות אינן אלא סימן קללה
[שבני אדם צריכים לחזור בשוק לקנות סעודת
שבת יש להעיר דהנ"מ ביום. אבל בלילי שבתות
אדרבה, זהו הזמן הראוי ביותר לירידת גשמים, כפי
שיתבאר (כג.)] היינו דאמר רבה בר שילא קשה
יומא דמיטרא (שאינן בני אדם יכולין לעשות
צרכיהן) כיומא דדינא (שני וחמישי, שמתקבצין
בני אדם לדון עם חבריהן, כתקנת עזרא, שיש
הומות וקולות ואוושות ביום הגשמים כיום
הדין, ובערב שבת כל שכן דקשי מיטרא
המהרש"א התקשה בפירושו של רש"י דמה ענינא לע"ש
דהתם טעמא אחרינא אית ביה משום שאין יכולין
לעשות צרכיהן גם הדמיון בקולות ואוושות הוא רחוק
ולכן ביאר קשה יומא דמיטרא כיומא דדינא שהכל
מתקבצין מן הכפרים לעיריות שיושבין שם בתי דינין
בב' ובה' וטורח להם לילך שם ביום שהגשמים מרובין).
אמר אממר אי לא דצריך לברייתא בעינן
רחמי ומבטלינן ליה (שטורחין בני אדם, ואינן
יכולין לצאת ולבא).

ואמר רבי יצחק שמש בשבת צדקה לעניים
(שמתעדינן בה, ונוה להן יום ברור, ומתחממין
בה ביום הצינה צ"ל דווקא לעניים, כי העשירים
יכולים לחמם עצמם גם ביום קר כתב בעל הצרורות
דדוקא בשבת נאמר, שביום חול העני מתחמם במלאכתו
ובעיון יעקב ביאר על פי (כתובות קי:) שאף ימי השבת,
למרות שכולם אוכלים ומתענגים בהם, רעים הם לעני,
משום ששינוי וסת תחילת חולי מעיים. וכיון שאין לעני
מה לשלם לרופא כדי לרפאותו מאותו חולי מעיים של
שבת, לכן השמש היא רפואתו) שנאמר וְזָרְחָה לָךְ
יְרֵאִי שְׁמִי שְׁמִי שְׁמִי צִדְקָה וּמִרְפָּא (רש"י ביאר "ראי
שמי" היינו שומרי שבת. וצריך להבין, היכן נרמזה כאן
השבת? וכתב חר"ף שאולי נרמז בכך שכאן נאמר "ראי
שמי", ובענין שמירת שבת נאמר 'הנלוי אל ה' לשרתו,
ולאחבה את שם ה', כל שומר שבת מחללו'. הרי שיראי
שמו הם בשמירת השבת. ובילקוט המאירי כתב דהיינו
משום שבשבת נאמר 'את שבתותי תשמורו ומקדשי
תיראו'. הרי שעל ידי שמירת שבת זוכים ליראת ה').

ואמר רבי יצחק גדול יום הגשמים, שאפילו
פרוטה שבכים מתברכת בו (אפילו מעשה ידיים
שאינן צריכים לגשמים מתברכין) שנאמר לָתֶת
מִטְרָאֲרֶצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבָרֶךְךָ אֶת פְּלִמְעֶשְׁהָ יָדְךָ.

ואמר רבי יצחק אין הברכה מצויה אלא בדבר
הסמוי מן העין, שנאמר יָצוּ ה' אֶתְךָ

דלא מצלינן אתרתי דכתיב וְנִצְוָמָה וְנִבְקָשָׁה
מֵאלֹהֵינוּ עַל־זֹאת (על חדא משמע) מכלל דאיכא
אחרית. במערבא אמרי משמיה דרבי חגי
מהכא וְרַחֲמִין לְמִבְעָא מִן־קֶדֶם אֱלֹהֵי שְׁמִיָּא
עַל־רִזָּה דְנָה, מכלל דאיכא אחרית. פסק
הש"ע צבור שהיו להם ב' צרות אין מבקשים
רחמים אלא על אחת מהם (מ"ב ואם יש חולאים
בגדולים וקטנים אף בשני מינים נראה דמותר להתפלל
על שניהם ביחד דמ"מ תפלה אחת היא להקב"ה)
דכתיב 'נצומה ונבקשה מאלהינו על זאת'
ואומרים אע"פ שיש בלבנו צרות רבות, על
צרה פלונית באנו להתפלל, ואם יש להם צרת
רעב וצרת דבר, מבקשים רחמים על הרעב
משום דכי יחיב רחמנא שובעה, לחיי יחיב או"ה
(תקעו, טו).

בימי רבי זירא גזור שמדא, וגזור דלא למיתב
בתעניתא (פירש רש"י שלא רצו שיבא ברכה לעולם
בשביל תעניתן המהרש"א כתב ויותר נראה לפרש דגזור
דלא ליתב בתעניתא בשביל שלא יבטלו את גזירת
השמד) אמר להו רבי זירא נקבליה עילוון (יומי
תעניתא, דמשום קבלה מהני לן כתעניתא)
ולכי בטיל שמדא ליתביה (כתב המהרש"א כבר
אמרינן בפ"ק דקדושין מחשבה טובה הקב"ה מצרפה
למעשה, מיהו אפשר דהיינו מעת שנעשה המעשה הטוב
מצרף גם המחשבה טובה, אבל הכא קאמר דבר נוסף,
דנשמעו דבריד גם מיום המחשבה בלב). אמרי ליה
מנא לך הא (כלומר, דמהני אי עבדינן הכי)?
אמר להו דכתיב וַיֹּאמֶר אֵלִי אֱלֹהֵיךָ דְנִיֵּאל
כִּין מִן־הַיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר נָתַתְּ אֶת־לֶבְךָ לְחִבִּין
וְלִהְתַּעֲנוֹת לִפְנֵי אֱלֹהֶיךָ נִשְׁמָעוּ דְבָרֶיךָ (אלמא
משקיבל עליו נשמעו דבריו). פסק הש"ע
עיר שהקיפוח כותים, וכן יחיד הנרדף מפני
אנסין או מפני לסטים או מפני רוח רעה, אינם
רשאים להתענות, שלא לשבר כחם, אלא
יקבלו עליהם להתענות כך וכך תעניות
לכשינצלו, וכן אם גזרו גזרה וגזרו שלא
להתענות עליו, יקבלו עליהם להתענות כך וכך
תעניות כשיעבור הגזירה או"ה (תקעא, ג).

אמר רבי יצחק אפילו שנים כשני אליהו (בימי
אחאב, שהיה העולם צריך לגשמים) וירדו

(הסכום). **פסק הש"ע** הנכנס למוד את גרנו, אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה, התחיל למוד, אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה, מדד ואח"כ בירך הרי זה תפלת שוא, שאין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין או"ה (רל"ב).

אמר רבי יוחנן גדול יום הגשמים כיום קבוצ גליות, שנאמר 'שובה ה' את שביטנו כאפיקים (כאפיקי נחלים) בנגב (יבשה)' ואין אפיקים אלא מטר, שנאמר ויראו אפיקי ים (הקשו התוס' ואם תאמר אמאי לא קאמר גדול יום הגשמים יותר מקיבוץ גליות דהא כאפיקים בנגב כתיב, ומי נתלה במי, קמן נתלה בגדול, שאפיקים גדולים מיום קיבוץ גליות דהכי נמי אמר (לעיל ז.) יערורף כמטר לקחי מי נתלה במי קמן נתלה בגדול. ו**תירצו** דלעיל שאין זה מלשון תפילה אמרו מי נתלה במי, אבל כאן שזו תפילה שאנו מבקשים מה' שיביא את הגאולה, שהרי אנו ראוים לזה, שהרי הקב"ה עושה לנו ניסים כאלו כל יום שמוריד גשמים, והרי גשמים הם כמו גאולה. (המהרש"א כתב שיתכן שר' יוחנן לא סובר את סברתו של רבא קטן נתלה בגדול' ע"ע במהרש"א תירוצ נוסף. אך הקדו אורה כתב שקיין שהגמרא לא מביאה חולק על ר' יוחנן משמע שגם רבא מסכים עמו).

ואמר רבי יוחנן גדול יום הגשמים, שאפילו גייסות (היילות) פוסקות בו, שנאמר תִּלְמִיָּהּ רִוְחָ נְהָתָה גְּדוּדֶיהָ (כשאתה מרווה תלמי הארץ בגשם מיד גדודים נוחין).

ואמר רבי יוחנן אין הגשמים נעצרין אלא בשביל פוסקי צדקה ברכים ואין נותנין (הפסיר רש"י עושים כן שיהיה להם שם, וה"ה אף שלא בפני רבים, אלא אורחא דמילתא היא, שאין אדם עשוי לפסוק צדקה בינו לבין עצמו ואינו נותן) שנאמר נְשִׂאִים וְרוּחַ וְגִשְׁם אֵין אִישׁ מִתְהַלֵּל בְּמַתְתִּי שֶׁקָּר (נשיאים ורוח באין לעולם כאילו גשמים יורדין ואינן יורדין, בשביל האיש המתהלל במתת שקר, דכשם שהוא עושה לפנים ומחניף את העניים, אף שמים מחניפין את הארץ, שמראין נשיאים ורוח וגשם אין עוד כתב רש"י שמי"ש אפשר שמה שנאמר 'אין', קאי על כל הדברים שנאמרו לפניו. דהיינו, נשיאים, ורוח, וגשם, כל אלו לא יבואו, בגלל המתהלל במתת שוא).

ואמר רבי יוחנן מאי דכתיב [דף ט ע"א] עֲשֹׂר תִעָשֶׂר וכתבו התוס' הכי איתא בסיפרי (אללנו מופיע

אֶת־הַפְּרִכָּה בְּאַסְמִיךְ 'אסמך' משמע דבר הסמוי מן העין **הקשו התוס'** דבחו"ל (קה) מובא שהשד אמר למר בר רב אשי כל מידי דצייר וחתים וכייל ומני לית לן רשות למישקל מיניה, אלמא בדבר המדוד והמנוי לית להו רשות למשקל מיניה, ובדבר הסמוי אית להו רשות, אלמא אין ברכה בדבר הסמוי? ו**תירצו התוס'** ב' **תירוצים א.** שכיון שהשד לא יכול לקחת אלא דבר הפקר או כעין הפקר, ולכן בדבר מדוד שאין בו ברכה ולא מתרבה אין לו רשות לימול, אבל בדבר הסמוי שיש בו ברכה, ומה שמתרבה בשביל הברכה אית להו רשות למישקל (הקשה השפת אמת תי' התוס' דחוק לכאורה דכמה שהי' הברכה יהי' אח"כ נזק ע"י המזיקין הלל כ' צרכה ה'... ולא תוסף עכ"ל ולכן תירץ דלדך הגם להיות בהסתר כי אין הטבע משתנה צפורהסא, ומה"ט ניחא מה דמקטין התוס' הלל המזיקין שולטין בדבר הסמוי שאינו נמנה כו' לאילי ואילי חד טעמא היל' שגם הנזק שאינו ע"פ הטבע אינו צפורהסא) ב. דבר המנוי והמדוד בלא צייר וחתים בזה יש להם רשות כיון שאין בו ברכה, אבל מדוד ומנוי וכייל וצייר וחתים יש בו ברכה ולכן בזה אין להם רשות [רש"י חולין (קה)] כתב שדי רק בלחוד מהדברים הללו כדור או חתום או מדוד או מנוי, כדי שלא תהיה לשדים שליטה עליו).

תנא דבי רבי ישמעאל אין הברכה מצויה אלא בדבר שאין העין שולטת בו, שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמך (כתב המהרש"א כוונת הענין הוא אחד אבל משמעות דורשין איכא בינייהו, מ"ד 'אלא בדבר הסמוי' דריש באסמך מלשון סימוי עין. ומ"ד 'אלא בדבר שהעין...' משמע ליה באסמך כפשוטו מלשון אוצר, דבדבר המונח באוצר ואין העין שולט בו הברכה מצויה. ע"ש).

תנו רבנן הנכנס למוד את גרנו (הקשה העין יוסף למה לו למדוד, הרי אין הברכה שורה אלא בדבר הסמוי מן העין? ו**תירצו** שמודד מפני המעשרות, כפי ששינוי אל תרבה לעשר אומדות'. ובזכות המעשרות מתברך. ומכל מקום הברכה שורה רק קודם המדידה והמנין, ולא אחר כך) אומר יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתשלח ברכה במעשה ידנו (המאירי כתב ולא שירבו הפירות, אלא שיצלה בהם לסחורתו שהרי אין מתפללין על מעשה ניסים). התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה בכרי הזה [ומזכיר בה מלכות ואזכרה ככל הברכות כולן וכו' הריטב"א בב"מ (מג.)] מדד ואחר כך בירך הרי זו תפלת שוא (ושוב אין ברכה נכנסת בה). לפי שאין הברכה מצויה לא בדבר השקול ולא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין (שאינו יודע

'תתעשר' שתוציא מעשרות תדיר. וכע"ז כתב ר"ח 'עשר תעשר, כלומר, עשר כדי שירבה קניןך ותעשר עוד פעמים אחרים'.

אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש (בן אחותו של רבי יוחנן, ולאחר מיתתו של ריש לקיש, כדמוכח לקמן) אמר ליה אימא לי פסוקיך אמר ליה עשר תעשר, אמר ליה (ינוקא לרבי יוחנן) ומאי עשר תעשר? אמר ליה (ר' יוחנן) עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה (ינוקא לרבי יוחנן) מנא לך? אמר ליה זיל נסי. אמר ליה ומי שרי לנפשיה להקב"ה, והכתיב לא תנסו את ה' אמר ליה הכי אמר רבי הושעיא חוץ מזו וכתב המהרש"א דהיינו משום שבענין זה יבוא האדם לידי נסיון יותר משאר דברים. כי דבר תימה הוא, איך יתכן שמתוך שאדם מחסר ממונו ליתן מעשר יבוא להוסיף לו עושר, ועל זה אמר הקב"ה, אל תתמה על כך, ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם ארובות השמים, שמהם באה הקללה לעולם במבול, כפי שנאמר שם 'ארובות השמים נפתחו' ועל ידי מעשר שתתנו, אוריד לכם מתוך אותן ארובות ברכה עד בלי די. **כתב המאירי** שבאמת אף במעשר אסור לנסות את הקב"ה. ומה שנאמר 'ובחנוני נא בזאת' היינו שדבר ברור הוא שהשכר יבוא. אבל אסור לעשר על מנת שיתעשר. **אבל הטור** (יו"ד סי' רמ"ז) כתב כפשטות הגמרא, שיותר לנסות בזה את הקב"ה. **ובבית יוסף** (שם) כתב, שדווקא במעשר מותר לנסות, ולא בשאר צדקה. **ובשור"ת שאילת יעב"ץ** (פי ג') כתב, שלמעשר כספים אין את הסגולה 'בשביל שתתעשר' וכתב שבמעשר כספים אסור לנסות. **אבל בשור"ת הרדב"ז כתב** שגם בצדקה מותר לנסות. **והחינוך (מצוה תכד) כתב** והטעם בזה, כענין שכתוב 'מלוא ה' חונן דל' כלומר, שהודיענו האל ברוך הוא, כי בפרנסתנו משרתי ביתו במעשר, נמצא התועלת והברכה בממונינו על כל פנים, ולא יעכב זה שום חטא ועון. וטעם איסור הנסיון במצוה, מפני ששכר מצוה אינו בעולם הזה וכו') שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בכיתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די. מאי עד בלי די? אמר רב עד שיכלו (שייגעו) שפתותיכם מלומר די (מקשים המפרשים הרי המילה 'די' אינה מהברת השפתיים, ואף אם יהא פיו פתוח כל היום ולא יניע שפתיו כלל, יוכל לומר את המילה 'די' כל היום, ואיך יתכן שיכלו השפתיים מאמירת המילה 'די'? ותיירץ הענף יוסף דאיתא בירושלמי ברכות 'עד בלי די' עד שיכלו לומר 'דייני ברכות דייני ברכות', והאות 'ב' היא מהברת

כתחומא ללא יח' ע"ש תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה אין לי אלא תבואת זרעך שהיב במעשר, רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין, ת"ל 'את כל', דהוה מצי למימר 'את תבואתך' מאי 'כל' לרבית רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויה בו. **והכי נמי איכא בהגדה** 'היוצא השדה שנה שנה' כלומר אם לא תעשר שדך כהונן לא יהיה לך אלא היוצא מן השדה, כלומר לא יעשה שדך אלא כפי מעשרות שהיו קודם לכן. ומעשה באדם אחד שהיה עשיר, והיה לו שדה שעשתה אלף בור והיה אותו עשיר נוסף ק' בורין למעשר ומפריש כל שנה ושנה, וכן עשה כל ימיו (יש להקשות הרי חיוז תו"מ הוא הרבה יותר מעשירות צננים שנוהג מעשר עני ולכן יש לומר שמעשה זה היה צח"ל שלא נוהג בו תרומות ומעשרות, וא"כ העשירות שנתן היה מעשר כספים, ואם יוקשה שחס לא נוהג תו"מ בחרץ וקראל, ק"ו שלא ינהג מעשר כספים צח"ל, ובאמת כ"ד רבי טיאה וויל סימן ס', אמנם ה"ד שאלו סי' רמנו ועוד הביאו סברא הפוכה שתיקנו מעשר כספים, בגלל שמעשר תבואה לא נוהג צח"ל) כשהלה למות קרא לבנו ואמר לו בני דע ששדה זו שאני מוריש לך עושה בכל שנה ושנה אלף בורין הוזהר שתפריש ק' בורין כאשר עשיתי ומת אותו האיש, ועמד הבן במקומו ועשה השדה אלף בורין כאשר היה עושה בחיי האב והפריש ממנה ק' בורין, בשנה שניה נסתכל וראה הבן שמעשר היה דבר גדול, ואמר שלא יפריש, לשנה אחרת נתמעט השדה ולא עשה כי אם מאה בורין נצטער עליו ושמעו קרוביו שכך מועט ולא הפריש מעשר באו כולם אצלו מלובשים לבנים ושמחים, אמר להם כמדומה לי שאתם שמחים בקלקלתי, אמרו לו נצטער עליך כי גרמת לך כל הרעה הזאת ומפני מה לא הפרשת מעשר כראוי היטב, בא וראה, כי מתחלה כשבא השדה לידך היית בעל הבית והקב"ה כהן שהיה המעשר חלקו ליתן לעניים, ועכשיו שלא הפרשת חלקו לו, היה הקב"ה בעל הבית ואתה כהן, שאין שדך עושה מה שהיה עושה מתחלה אלף בורין והפריש לך מאה בורין והיינו דכתיב 'ואיש את קדשיו לו יהיו' כלומר כשאנו מפריש כהונן לא יהיה לו אלא הקדשים כלומר המעשר. ועל זה אמרו חכמים המעכב מעשרותיו לסוף בא שלא יהיה לו אלא אחד מעשר וח"ר נתן פי' היוצא מן השדה כלומר ואם לאו שאין אתה מפריש העישור יהיה לאותו היוצא לשדה דהיינו עשו הרשע כלומר שיקהוהו העובדי כוכבים (האריכו הפוסקים בחיוב הפרשת מעשר כספים: **בשער אפרים סימן פ"ד** למד מדברי התוס' הללו שמעשר כספים הוא מלאווייתא. ויש למדו שזו אסמכתא וחיונו מדרבנן וכ"ד חות יאיר סימן רכ"ד. **הנ"ח יו"ד סי' שלא כתב** שח"א רק מנהג). **עשר בשביל שתתעשר וכתב המהרש"א** אפילו למ"ד (ב"מ לא): שדיברה תורה בלשון בני אדם, וכך היא דרך בני אדם, לכפול לשונם, מכל מקום, היכן שאפשר לדרוש את הכפילות דורשים. **כתב המראית עין** שאין הכוונה שתיעשה עשיר, אלא

מיתבי, רבי יוסי ברבי יהודה אומר שלשה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן משה, ואהרן, ומרים. ושלש מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן באר, וענן, ומן. באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, מן בזכות משה. מתה מרים נסתלק הבאר, שנאמר 'ותמת שם מרים' וכתוב בתריה 'ולא היה מים לעדה' וחזרה בזכות שניהן (שכן כתיב ודברתם שניכם אל הסלע ונתן מימיו) מת אהרן נסתלקו ענני כבוד, שנאמר 'וישמע הכנעני מלך ערד', מה שמועה שמע, שמע שמות אהרן ונסתלקו ענני כבוד (כתב רש"י דהיינו ענני רקיע וענני עשן. אבל שאר עננים אינם של כבוד) וכסבור ניתנה לו רשות להלחם בישראל. והיינו דכתיב 'ויראו כל העדה כי גוע אהרן'. אמר רבי אבהו אל תקרי וִירָאוּ (לשון ראייה) אלא וִיירָאוּ (לשון פחד). כדדריש ריש לקיש, דאמר ריש לקיש, 'כי משמש בארבע לשונות אי, דלמא, אלא, דהא (והאי דכי גוע אהרן משתמש בלשון דהא, ושמעינן מינה טעמא דקרא דמה טעם נתראו דהא מית, שהרי מת אהרן). חזרו שניהם בזכות משה, מת משה נסתלקו כולן, שנאמר וְאַבְרָהָם אֶת־שְׁלֹשֶׁת הָרָעִים בִּירַח אֶחָד. וכי בירח אחד מתו, והלא מרים מתה בניסן (שנאמר 'ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין בחדש הראשון וישב העם בקדש ותמת שם מרים ותקבר שם') ואהרן (מת באחד לחדש...) אב, ומשה באדר, אלא מלמד שנתבטלו שלש מתנות טובות שנתנו על ידן, ונסתלקו כולן בירח אחד. אלא מאשכחן פרנסה בשביל יחיד? שאני משה, כיון דלרבים הוא בעי, כרבים דמי (ר"ה גרס 'שאני משה, כיון דאלים זכותיה, כרבים דמי').

רב הונא בר מנוח ורב שמואל בר אידי ורב חייה מווסתניא (שם מקום) הוו שכיחי קמיה דרבא, כי נח נפשיה דרבא אתו לקמיה דרב פפא, כל אימת דהוה אמר להו שמעתא ולא הוה מסתברא להו, הוו מרמוזי אהדדי (מראין ומביטין זה לזה, דלא סלקא להו שמעתא כרבא) חלש דעתיה. [דף ט ע"ב] אקרויה בחלמיה ואבחד את שלשת הרעים (שרוצין

השפתיים. וזו גם כוונת הגמרא כאן, אלא שקיצר בעל התלמוד לשונו. עוד תירצו המפרשים שמשום שכל הזמן יצטרכו לומר די, לא ישתמשו כלל בשפתיים, ולכן יכלו מחמת חוסר שימוש). אמר ליה אי הוות מטי התם להאי פסוקא (דהביאו את כל המעשר) לא הוית צריכנא לך ולהושעיא רבך (דאמרית לי משמיה).

ותו אשכחיה רבי יוחנן לינוקיה דריש לקיש דיתבי ואמר אֱוֹלֶת אָדָם תִּסְלַף דְּרָכּוֹ וְעֵלֶיהָ יִזְעַף לָבּוֹ (כשאדם חוטא מסלף דרכו, שבאין עליו פגעים ועל השם יזעף לבו, שכוּעם ואומר מפני מה אירע לי פגע זה). יתיב רבי יוחנן וקא מתמה, אמר מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא (שהחומש הוא יסוד נביאים וכתובים, ובכולן יש סמך למצוא מן התורה)? אמר ליה אטו הא מי לא רמיזי, והכתיב וַיֵּצֵא לָפָם וַיַּחְדְּדוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו לְאֹמֹר מַה־זֹּאת עֲשֵׂה אֱלֹהִים לָנוּ. דל עיניה ורבי יוחנן, שהיו עפעפיו מכסין את עיניו, ומגביהין במזלג דכספא (ב"ק קיז). שהיה רוצה לראותו, מפני שהוא חריף וחזא ביה, אתיא אימיה אפיקתיה, אמרה ליה תא מקמיה, דלא ליעבד לך כדעבד לאבוך [שלא יתן עיניו כך כמו שנתן באבוך והחיתו, כדאיתא (ב"מ פד) ר"ג כתב שנעשה גל של עצמות. אמנם בגמרא במסכת בב"מ (פד) מצינו רק שגרם לכך שחלה ריש לקיש ומת].

ואמר רבי יוחנן מטר בשביל יחיד (שאם אין צריך מטר אלא לאדם אחד, כגון שזרע אחר זמן זריעת בני אדם, או שדר בעיר שכולה נכרים וצריך למטר, בא בזכותו) פרנסה (שפע טובה ומחיה לכל העולם, אינו בא לעולם בזכות אחד אלא...) בשביל רבים (יחיד הצריך שיתברכו תבואותיו אין הקב"ה משנה בעבורו דין השנה, אלא כפי ברכותיה, ואע"פ שמוריד בשביל יחיד מטר זה להשביח תבואותיו, שלא יהו גרועות משל אחרים אבל לעשות שדהו כשדה שובע לא). מטר בשביל יחיד דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב... לתת מטר ארצך, פרנסה בשביל רבים דכתיב הנני ממטיר לכם לחם.

אמר רב יהודה נהילא (שהיא דקה) מקמי מיטרא (הבאים קודם המטר) אתי מיטרא (גשמים יורדין לרוב, ואין פוסקין מחר). בתר מיטרא (בא מטר תחילה ומתחילין דקין לבא) פסיק מיטרא (פוסקין מיד). מקמי מיטרא אתי מיטרא וסימניך מהוללתא (נפה) (פירש רש"י שמתחילה יוצא קמח דק, ולבסוף סובין גסין אמנם התוס' ביארו פירוש שמתחילה יוצא הפסולת ואח"כ הסולת, פירוש שלא היו עושין כמו דעבדינן האידנא, אלא בזמן הגמ' היו כותשין החיטין במכתשת עד שנקלף כל הסובין מעל החטים וכי הוון מרקדין על גבי נפה היה הפסולת הסובין שעליו יוצא תחילה ואחר כך היה יוצא הסולת) דבתר מיטרא פסיק מיטרא וסימניך הריא דעיו (רעיו של עזים, בתחילה יוצאה גסה, ולבסוף דקה, ופוסק). עולא איקלע לבבל, חזא פורחות. אמר להו פנו מאנן, דהשתא אתי מיטרא. לסוף לא אתי מיטרא. אמר כי היכי דמשקרי בבלאי הכי משקרי מיטריהו.

עולא איקלע לבבל, חזי מלא צנא דתמרי בזוזא. אמר מלא צנא דדובשא בזוזא ובבלאי לא עסקי באורייתא (כלומר, יכולין הן לעסוק תמיד, שיש להן מזונות בזול ובלא טורח) בליליא צערוהו [בשלשול, דאמרו (גיטין ע.) תמרי משחנן ומשלשלן]. אמר מלא צנא דסכינא בזוזא (שמתוך שלוקחין אותו בזול אוכלין מהן הרבה, ומצערין אותו) ובבלאי עסקי באורייתא.

תניא, רבי אליעזר אומר כל העולם כולו ממימי אוקיינוס הוא שותה (כלומר ממים של מטה, ולא ממים של מעלה...) שנאמר וְאֶדְיָעָלָה מִן־הָאָרֶץ (ששתה בארץ ועלה) וְהַשֶּׁקֶת אֶת־כָּל־פְּנֵי־הָאֲדָמָה. אמר לו רבי יהושע והלא מימי אוקיינוס מלוחין הן (פירש רש"י ואין תבואה גדילה מהן תמה הנרעק"א למה לא נקט רש"י בפשיטות, שהרי אנו רואים שהגשמים אינם מלוחים וכתב הבן יהוידע שמכא מתיקות המים אין להקשות, כי יתכן כיון שמעורבים בהם מים עליונים, שהם מתוקים מאוד, משום כך אין מרגישים את מליחותם. לכן פירש רש"י שהקושיא מכה גידול התבואה, כי על פי הטבע אין התבואה גדלה ממים מלוחים, אף אם מעורבים בהם מים מתוקים) אמר לו ממתקין בעבים. **רבי יהושע אומר כל**

לעונשן בשמים, משום דמכספי ליה), למחר כי הוון מיפטרו מיניה אמר להו ליזלו רבנן בשלמא (המהרש"א ביאר שאמר להם שילכו למקומם לשלום, כדי להכחידם בעונש מיתה, וכפי משמעות הכתוב אמנם השפת אמת ביאר שאמר להם שילכו ללמוד לפני רב אחר, ולא יבואו עוד ללמוד לפניו, כי ראה שעלולים הם להיענש על ידו, כפי שהראוהו בחלום, אמנם לפי הגירסא ליזלו רבנן בשלמא' משתמע כהמהרש"א).

רב שימי בר אשי הוה שכיח קמיה דרב פפא, הוה מקשי ליה טובא. יומא חד חזייה דנפל על אפיה, שמעיה דאמר רחמנא ליצלן מכיסופא דשימי. קביל עליה שתיקותא (מלהקשות עוד) ותו לא אקשי ליה.

ואף ריש לקיש סבר מטר בשביל יחיד. דאמר ריש לקיש מנין למטר בשביל יחיד דכתיב שְׁאֵלוּ מִה' מֶטֶר מִלְקוֹשׁ ה' עֲשֵׂה חֲזִזִים (פירש רש"י עננים מביאים מטר) וּמֶטֶר־צֶשֶׂם יִתֵּן לָהֶם לְאִישׁ עֵשֶׂב בַּשָּׂדֶה. יכול לכל תלמוד לומר לאיש (אפילו בשביל אחד) ותניא אי לאיש יכול לכל שדותיו (כלומר, אינו יורד עד שהוא צריך לכל שדותיו) תלמוד לומר שדה (אפילו אינו צריך אלא בשדה אחד) אי שדה יכול לכל השדה תלמוד לומר עשב (אפילו אינו צריך אלא לעשב אחד, בשביל ירק אחד יורד עליו מטר ביארו התוס' שרק על אותו עשב ירד, ועל שאר השדה לא ירד הסביר הפתח עיניי שצלו לאפוקי שלא נאמר שיוצא על כל השדה כצביל עשן זה, ולמנו כן ממעשה דדניאל בן רב קטינא). כי הא דרב דניאל בר קמינא הוה ליה ההיא גינתא, כל יומא הוה אזיל וסיר לה, אמר הא מישרא (ערוגה) בעיא מיא, והא מישרא לא בעיא מיא, ואתא מיטרא וקמשקי כל היכא דמיבעי ליה מיא.

מאי ה' עשה חזיונים' (רש"י מבאר שהשאלה היא למה 'חזיונים' לשון רבים)? אמר רבי יוסי ברבי חנינא מלמד שכל צדיק וצדיק הקב"ה עושה לו חזיו בפני עצמו (לכל צדיק הבא בעולם הזה, להריק לו גשמים על שדותיו). מאי חזיונים? אמר רב יהודה פורחות. אמר רבי יוחנן סימן למטר פורחות. מאי פורחות? אמר רב פפא עיבא קלישא תותי עיבא סמיכתא.

העולם כולו על ידי שליח, שנאמר הַנִּתָּן מִטָּר
עַל־פְּנֵי־אָרֶץ וְשִׁלַּח מִיָּם עַל־פְּנֵי הַיָּם. ארץ
ישראל שותה מי גשמים, וכל העולם כולו
מתמצית (מה שנשאר בעבים אחר שתייתה)
שנאמר הַנִּתָּן מִטָּר עַל פְּנֵי אָרֶץ (ארץ ישראל)
וגו'. ארץ ישראל שותה תחילה (שם יורדין
הגשמים תחילה), וכל העולם כולו לבסוף,
שנאמר הַנִּתָּן מִטָּר עַל פְּנֵי אָרֶץ וגו'. משל
לאדם שמגבל את הגבינה, נוטל את האוכל
ומניח את הפסולת.

אמר ר' יוחנן ב"ר יוסף אמר ר' יוחנן ב"ר
(כתהלים יח) חשכת מים עבי שחקים, וכתוב
(שמואל ב'יב) חשכת מים עבי שחקים, שקול כף
ושדי אריש (כלומר, קח כף שבמלת חשכת,
וצרפו עם מלת חשכת) וקרי ביה חכשרת
(הסביר המחש"א דעת רש"י ה' מתחלק בח' באחה"ע,
ולכן הוי 'הכשרת' מלשון הכשר אמנם התוס' ביארו
הכשרת כלומר שהמים בעננים מתכשרים שהעננים
שונים לבסוף, הם ממתקים בעבים (ע"ע צמח"ס ט"א).

ורבי יהושע, בהני קראי (חשכת מים וחשכת מים)
מאי דריש בהו (הרי לשיטתו אין המים מתמתקין
בעבים)? סבר לה כי הא, דכי אתא רב דימי
אמר אמרי במערבא נהור ענני (כשהענן
קליש) זעירין מוהי, חשוך ענני סגיין מוהי (וזהו
'חשכת מים' שכאשר העננים חשוכים מימיהם מרובים.
וממילא נשמע, שכאשר העננים קלושים ובהירים מימיהם
מועטים. ו'חשכת' לשון חשכה הוא).

כמאן אזלא הא דתניא מים העליונים במאמר
הם תלויים (אינן נחות על שום דבר, אלא
מכונסות ועומדות כמין בריכה, ותלויות
במאמרו של הקב"ה) ופירותיהן (של המים
העליונים הם...) מי גשמים (משום לישנא דקרא
נקט הכי, משום דכתיב מפרי מעשיך תשבע
הארץ, ופירותיהם, כלומר מזיעת המים, שאין
נחסרין כלום, בדכתיב 'פלג אלהים מלא מים'
כל שעה, והקרן קיימת, ופירותיהן מי גשמים)
שנאמר מפרי מעשיך תשבע הארץ. כמאן?
כרבי יהושע. ורבי אליעזר, שהוא במעשה ידי
של הקב"ה הוא דכתיב.

העולם כולו ממים העליונים הוא שותה,
שנאמר למטר השמים תשתה מים. אלא מה
אני מקיים ואד יעלה מן הארץ מלמד
שהעננים מתגברים ועולים לרקיע, ופותחין
פיהן כנוד, ומקבלין מי מטר, שנאמר יִזְקוּ (יצוקו)
מִטָּר לְאָדָם (רקיעין מוציאי מים לעבים)
ומנוקבות הן ככברה, ובאות ומחשרות מים על
גבי קרקע, שנאמר חֲשֵׁרֶת מִיָּם עָבִי שְׁחָקִים
(העבים מחשרין, כלומר משירין המים לארץ).
ואין בין טיפה לטיפה אלא כמלא נימא, ללמדך
שגדול יום הגשמים כיום שנבראו בו שמים
וארץ, שנאמר עשה גדלות עד אין חקר וכתוב
הַנִּתָּן מִטָּר עַל פְּנֵי אָרֶץ, וכתוב להלן הוּא
ידעת אם לא שמעת אלהי עולם ה'... אין חקר
לתבונתו (וכתיב מכין הרים בכחו וגו').

כמאן אזלא הא דכתיב מִשְׁקָה הָרִים מַעְלִיּוֹתָיו,
ואמר רבי יוחנן מעליותיו של הקב"ה (כלומר
מים העליונים, ורבי יוחנן מים העליונים אתא
לאשמועינן, דאי לאו רבי יוחנן הוי אמינא
דהכי קאמר מעליות שהקב"ה עומד בהם הוא
משקה אותן למטה, ולעולם המים מאוקיינוס)
כמאן? כרבי יהושע. ורבי אליעזר, כיון דסלקי
להתם משקה מעליותיו קרי להו. דאי לא תימא
הכי, אבך ועפר מן השמים, היכי משכחת לה,
אלא, כיון דמדלי להתם מן השמים קרי ליה,
הכי נמי כיון דסלקי להתם מעליותיו קרי ליה.

כמאן אזלא הא דאמר רבי חנינא פָּגַם בְּגִיד מִי
הַיָּם נִתָּן בְּאַצְרוֹת תְּהוֹמוֹת, מי גרם לאוצרות
שיתמלאו בר, תהומות (מים של מטה, בדכתיב
תהומות יכסיומו)? כרבי אליעזר. ורבי יהושע
ההוא, **[דף י ע"א]** בברייתו של עולם (כתיב,
שהיה כל העולם שטוף במים, והקב"ה כונסן
במקום אחד כמכנים מים בנאד, שנתנם
באוצרות, דכתיב נותן באוצרות תהומות שם
חול גבולו ואוצר לים).

תנו רבנן ארץ ישראל נבראת תחילה וכל
העולם כולו נברא לבסוף, שנאמר עד לא עשה
ארץ (היינו ארץ ישראל) וחוצות (היינו חוץ לארץ).
ארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו, וכל

הראוי לגשמים. **והריטב"א כתב** שהמעם שממתינים בשאלת הגשמים עד ג' במרחשון, משום שגם ת"ק סובר שהוששין לעולי הרגלים, שמא יתפוס אותם גשם בחזרתם למקומם, וימנעו מלעלות שוב בעתיד. אלא שהוא סובר שדי בכך שנמתין עם שאלת הגשמים יב' יום, עד ג' במרחשון, שהוא זמן רביעה ראשונה, שעד אז יכולים כבר רוב ישראל לשוב לבתיהם בניחותא. והמרוחקים יותר יודרו יותר, וילכו מעט גם בלילות, כדי שיגיעו למקומם לפני ירידת הגשמים). רבן גמליאל אומר בשבעה בו (שהוא...) חמשה עשר יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת [קודם ביאת מים לנהר פרת שהוא הרחוק ביותר]. **כתב הריטב"א** שנקט התנא נהר פרת, ולא אחד משאר קצות ארץ ישראל, משום שהוא מפורסם יותר, וגם היה מיושב יותר משאר קצות ארץ ישראל, מפני נהר פרת, שמימיו מתברכים ופרים ורבים. **הקשו הראשונים** הרי שטחה של ארץ ישראל הוא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, ואדם הולך כממוצע עשר פרסאות ביום, וירושלים נמצאת במרכזה של הארץ, ולפי חשבון זה, צריך עשרים יום כדי שיוכלו ישראל להגיע לקצה ארץ ישראל, ומדוע נתן רבן גמליאל שיעור ט"ז יום? **ותירץ הריטב"א** שמכל מקום, היות זו במרחשון הוא זמן רביעה שניה לשיטת רבי מאיר, לא רצו לדחות יותר את זמן שאלת הגשמים. ואותם שמתגוררים בקצה הארץ, ילכו מהר יותר משאר בני אדם, או שילכו מעט גם בלילות. **והתוספות** (ב"מ כח.) כתבו, ששיעור ארבע מאות פרסה היה עם כרמים ויערים, אבל מיושב לא היה כל כך.

אמר רבי אלעזר הלכה כרבן גמליאל (הקשה הר"ן היכי פסק ר"א הלכה כר"ג, דהא ר"ג לא אמר הכי אלא מפני תקנתן של עולי רגלים והאידינא בתר הורבן ליכא למיחש לתקנתייהו ותירץ על פי דברי הגמרא לעיל (ד:) שבמקומות שיש להם פירות בשדה, אין שואלים עד ז' במרחשון. לכן פסקו הלכה כר"ג, לומר כיון שהוקבע זמן זה לבני ארץ ישראל, אף כל מי שיראים מירידת הגשמים משום פירי דדברא וכיוצא בזה, מאחרין את השאלה עד שבעה במרחשון. **עוד כתב** משום שגם לאחר החורבן, היו נאספים בכל הסביבות כרגל לירושלים, כמו שאנו עושים גם היום. ומפני עולים הללו ראוי שנאחר השאלה, שהיא היתה עיקר התקנה).

תניא חנניה אומר ובגולה עד ששים בתקופה (לפי שהוא מקום נמוך, ואין צריכים ממר כל כך **כתב הריטב"א** דהיינו דווקא בבבל, שהיא עמוקה, אבל בשאר מקומות, צריך להיות הדין ששואלין בז' במרחשון. ולכן תמה על מה שנהגו בספרד על פי הגאונים, ששואלין אחר ששים בתקופה). **אמר שמואל** הלכה כחנניה. איני, והא בעו מיניה משמואל

אמר רבי יהושע בן לוי כל העולם כולו מתמצית גן עדן הוא שותה, שנאמר ונהר יוצא מעדן וגו' (פירש רש"י סימן לדבר שגן עדן שותה מן הגשמים תחילה, דכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן **הפכיר המהרש"א** רצה לומר דודאי העולם אינו שותה מעדן אלא 'מגן של עדן' והוא אחד מששים ממנו כדלקמן. ובהאי קרא דמייתי יוצא מעדן כתיב אלא לסימן בעלמא מייתי ליה מהאי קרא שגן של עדן שותה מי גשמים תחלה). תנא מתמצית בית כור שותה תרקב (כלי שמשקין במימיו בית כור יכולין להשקות בתמציתו שיעור זריעת תרקב, שהוא אחד מששים בבית כור, והכי נמי, עולם אחד מששים בגן עדן, ודי לו בתמצית העננים המשקין את הגן, גן לפני כל העולם כולו כעדן לגן).

תנו רבנן ארץ מצרים הויא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה, והוא אחד מששים בכוש, וכוש אחד מששים בעולם, ועולם אחד מששים בגן, וגן אחד מששים לעדן, ועדן אחד מששים לגיהנם. נמצא, כל העולם כולו ככיסוי קדרה לגיהנם (הפכיר רש"י היחם בין העולם לגיהנם מבחינת הגודל, דומה ליחם שבין כיסוי קדרה לקדרה). ויש אומרים גיהנם אין לה שיעור, ויש אומרים עדן אין לה שיעור.

אמר רבי אושעיא מאי דכתיב שִׁכְנַתְּ עַל־מִיִּם רָבִים רַבַּת אוֹצְרֹתָ (בא קצף אמת בצעקו). מי גרם לבבל שיהיו אוצרותיה מלאות בר היו אומר מפני ששוכנת על מים רבים (שמשקין שדותיהן, דבבל עמוקה מכל הארצות, וגשמים מטפטפין ויורדין שם).

אמר רב עתירה כבל דחצדא בלא מיטרא (עשירה היא בבל, שקוצרין בה תבואה בלא מטר, שאינן צריכים לגשמים). אמר אביי נקיטינן (שמשום כך כבל קוצרת בלא מטר) טובעני (היא מקום מצולה ורקק) ולא יובשני (שאינה יבשה **התוס'** **מסבירים** שונה מרש"י וס"ל שאין אביי מבאר את דברי רב אלא מבאר שמוטב להיות בארץ שהיא לחה מכשהיא יבשה).

משנה בשלשה במרחשון שואלין את הגשמים ורש"י (ד:) כתב המעם, משום דהכי קים להו, שזהו הזמן

(היינו שאף שהתקופה נכנסת באמצע היום, זה נחשב ליום הראשון של התקופה החדשה, ונחלקו בזה תנאים בסנהדרין יג.)

פסק הש"ע ברכת השנים, צריך לומר בה בימות הגשמים 'ותן טל ומטר' ומתחילין לשאול מטר בחוצה לארץ בתפלת ערבית של יום ס' אחר תקופת תשרי (הגה ויום התקופה הוא בכלל חס'), ובארץ ישראל מתחילין לשאול מליל ז' במרחשון (מ"ב לפי ששם צריך לגשמים לפי שגבוה הוא מכל הארצות משא"כ בגולה, ואנו בכל חו"ל בתר בני גולה דבבל אזלינן...) א"ח (קיוא). הש"ע והמ"ב פסקו כהמנהג שכל הכולה נגדרת אחר בני בבל.

משנה הגיע שבעה עשר במרחשון ולא ירדו גשמים, התחילו יחידים (הפביר רע"ב הם תלמידי חכמים, שמיוחדים במעשיהם) מתעניין שלש תעניות (כתבו המפרשים כשיטת רבי מאיר, שאמר שזמן רביעה אפילה ב"ז. וכפי שהגמרא הסבירה שזמן רביעה שלישית לענין תענית) אוכלין ושותין משחשיכה (שאינן אוכלין מבעוד יום כיום הכפורים ותשעה באב) ומותרין במלאכה, וברחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה. הגיע ראש חדש כסליו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור, אוכלין ושותין משחשיכה, ומותרין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה.

מאן יחידים? אמר רב הונא רבנן.

ואמר רב הונא יחידים מתעניין שלש תעניות שני וחמישי ושני. מאי קמשמע לן (האי דקאמר שני וחמישי ושני) תנינא (מ"ה) אין גוזרין תענית על הצבור בתחילה בחמישי שלא להפקיע את השערים **פירש רש"י** שאם היו מתחילין להתענות בחמישי היו קונין למוצאי התענית שתי סעודות גדולות, אחד לתענית ואחד לשבת, וכסבור המוכר (תוס' הפביר) שהעם יחשבו שבא יוקר ול"ע כילד מחשבת העם מועילה למוכרים להפקיע, ואולי י"ל שכוונת חס' בלמנס 'העם' קאי על המוכרים, ולפי"ז רש"י ותוס' למנו דבר אחד) שרעב בא לעולם ואתי לאפקועי שערים]. אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמישי ושני? מהו דתימא הני מיילי צבור, אבל יחיד לא (שלש תעניות שהיחידין עושין קודם לצבור אינן זקוקין להתחיל בשני, דליכא אפקיעת שערים משום יחידים לחודיהו, והללו שלש תעניות דיחידים

מאימת מדכרינן ותן טל ומטר, אמר להו מבי מעיילי ציבי לבי טבות (שם אדם) רישבא (משעה שמכניסין עצים לאוצר לצורך ימות הגשמים, שכן היו נוהגין, לפי שהיו יודעין שזמן גשמים הוא משם ואילך, ולא היו יכולין לחשוב עצים ביער, רישבא ציד עופות ור"ג כתב שטבות היה עשיר, והיו עצים שלו מונחים ליבש בשדה, עד שיכנסם בחשון. הערוך הביא פירוש נוסף, ש'רישבא' היינו נשיא, אדם חשוב?) דילמא אידי ואידי חד שיעורא הוא.

איבעיא להו יום ששים כלפני ששים (ולא מדכרינן) או כלאחר ששים (ומדכרינן)? תא שמע רב אמר יום ששים כלאחר ששים, ושמאל אמר יום ששים כלפני ששים. **אמר רב נחמן בר יצחק** וסימנך עילאי בעו מיא (העומדים בהרים צריכין יותר מים, מפני שהגשמים מתגלגלים ויורדין למטה) תתאי לא בעו מיא (שמתכנסין כל מימי ההרים לבקעה, הכי נמי, רב שהיה מארץ ישראל כדאמרינן בעלמא (גיטין ו). מבי אתא רב לבבל, וארץ ישראל גבוהה מכל הארצות, משום הכי אמר כלאחר ששים, ובבבל, בגולה מתוך שאינן צריכין לגשמים אין שואלין עד ששים לתקופת תשרי, וכן אנו (ר"ל בצרפת) נוהגים, שכל מנהגינו אחר בני בבל **כתב הרא"ש** 'תמה אני, למה אנו נוהגין כבני גולה כהא. נהי דהש"ס שלנו הוא בבלי, מכל מקום דבר התלוי בארץ הוא, ולמה ננהוג כמותם, אם בבבל היתה מצולת מים ולא צריכות למים, כל הארצות צריכות למים במרחשון, ולמה נאחר השאלה עד ששים לתקופה... ובפרובינצא ראיתי שהיו שואלין את הגשמים במרחשון, וישר בעיני מאד. **וכתב בקרבן נתנאל** שמכל מקום במדינות אלו אין נוהגין כהרא"ש. ולא עוד, אלא שאם שאל אדם עד ששים בתקופה מחזירין אותו. **והרמב"ם** בפיה"מ כתב ז"ל זה בארץ ישראל ובארצות הדומות לה. וכמו כן, כל מה שיגיע לידך מן הדבר בזמני התעניות הוא בארץ ישראל ומה שהוא קרוב לאוירה. אבל בשאר ארצות, השאלה בזמן שהמטר טוב והגון באותו מקום וכו'. כי יש ארצות שלא יתחילו בהם הגשמים אלא מניסן, וארצות שיש בהם במרחשון הקיץ, והגשמים אינם להם טובים אלא ממיתין ומאבדין, והיאך ישאלו אנשי זה המקום גשם במרחשון, הלא זה מן השקר והאיולת, וכל זה דבר אמיתי וגלוי.

אמר רב פפא הלכתא, יום ששים כלאחר ששים (כתבו התוס' וכן עמא דבר ויום תקופה מתחיל

ולתנאות בסוד של תלמידי חכמים ושאר דברים **אמנם** בשפת אמת כתב דהיינו שאין יכול לעשות עצמו תלמיד שלא יתענה בתענית היחידים) עושה (דכל הרוצה ליטול לו את השם לא יטול) דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר עושה (ביאר רש"י רבי יוסי מתייחס לרישא, לענין הרוצה לעשות עצמו יחיד, והיינו לענין תענית, שצער הוא לו מתבאר מדכרו הכולה לעשות עלמו תלמיד, שפעמים שקצת הוא לו, ולפי שאינו עושה) וזכור לטוב. לפי שאין שבח הוא לו, אלא צער הוא לו. **פסק הש"ע** סדר תעניות שמתענין בארץ ישראל על הגשמים כך הוא, הגיע י"ז במרחשון ולא ירדו גשמים, מתחילין תלמידי חכמים בלבד להתענות שלשה תעניות ב' וה' וב', וכל התלמידים ראויים לכך (מ"ב היינו שהיוב הוא על כל תלמיד ואין יכול להפקיע עצמו לומר פטור אני, ודוקא כששואלים אותו דבר הלכה בתלמודו ואומרה דאז הוא בכלל ת"ח וחייב להתחיל להתענות, אבל אם לא הגיע לכלל כך איננו מחוייב להתענות אלא שאם רצה מתענה ואין בו משום יוהרא אבל כל שאר אדם אינו רשאי דהרואה שמתענה מוכחא מילתא שעושה מפני הגשמים והיו משום יוהרא) ודין תעניות אלו כדין תענית יחיד או"ח (תקעה,א).

תניא אידך לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה, תלמיד עושה, דברי רבי שמעון בן אלעזר. רבן שמעון בן גמליאל אומר במה דברים אמורים בדבר של שבח, אבל בדבר של צער עושה, וזכור לטוב, שאין שבח הוא לו אלא צער הוא לו.

תנו רבנן מי שהיה מתענה על הצרה ועברה, על החולה ונתרפא (הוא הדין אם מת החולה בעי לקיומי נדרו הקשה הרא"ש הרי בתענית על הגשמים, אם ירדו ביום התענית מפסיק את תעניתו, ובמה שונה תענית על החולה מתענית על הגשמים והביא בשם הראב"ד שאני תענית גשמים דכיון שירדו להם גשמים כל צרכן שוב אין להם צורך בזה הפעם, אבל צרה אחרת כל שעה צריך רחמים שלא תחזור **אמנם** הרא"ש השיג עליו ואינו טעם מספיק, דבגשמים נמי אפילו לא ירד להם כל צרכן אוכלים ושותים ושמוחים לפי שנתקבלה תפילתם, ובטוהים בבורא שירדו להם כל הצורך, וזה שייך לומר אף בשאר צרות ולכן תירץ לחלק בין ציבור ליחיד, דציבור צריכים להלל ולהודות מתוך שמחה ובכרם מלאה, אבל יחיד משלים תעניתו גם הרב המגיד כתב שדעת הרמב"ם לחלק בין ציבור ליחיד ונתן

אינן בכלל שלש עשרה תעניות דצבור, תדע דקא חשיב במתניתין שלש ושלש ושבע), קמשמע לן. **תניא נמי הכי** כשהתחילו היחידים להתענות מתענין שני וחמישי ושני, ומפסיקין בראשי חדשים (שאם חל ראש חדש בשני ובחמישי לאחר שהתחילו להתענות פוסקין תעניתם). [דף י ע"ב] ובימים טובים הכתובין במגילת תענית.

תנו רבנן אל יאמר אדם תלמיד אני, איני ראוי להיות יחיד (איני ראוי להתחיל תענית עם היחידים) אלא כל תלמידי חכמים יחידים (נראה שר"ל שלענין זה כל התלמידים צריכים להתנהג כיחידים). אי זהו יחיד ואיזהו תלמיד? יחיד כל שראוי למנותו פרנס על הצבור, תלמיד כל ששואלין אותו דבר הלכה בתלמודו ואומר ואפילו במסכת דכלה נ"ג והרישב"א הסבירו מסכת דכלה, שאין רגילים לעסוק בה. **אמנם** רש"י בקידושין כתב ואפילו במסכת כלה שאין עומק בה. תוס' גרסו הכא 'תלמיד כל ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר' והקשו ב' קושיות א. בשבת (קיד). איתא איזהו תלמיד חכם שממנין אותו פרנס על הציבור זה ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר, ואפילו במסכת כלה. אלמא, הראוי למנותו פרנס על הצבור הוי כשודע להשיב, והכא משמע דאיתא הראוי למנותו פרנס הוי דבר אחר ב'. הכא משמע דיחיד עדיף מדקאמר בסמוך לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה אבל הרוצה לעשות עצמו תלמיד עושה ותיירצו ויש לומר דיש חילוק בתלמיד דדוקא כשהרב בא אל מקום אחד וכל התלמידים אצלו זה שואל אל הרב ממה שהוא לומד וזה שואל ממקום אחר ואותו הרב יודע להשיב לכל התלמידים לכל אחד ואחד כפי שאלתו ואפילו במס' כלה זהו יחיד דעדיף מתלמיד שכתוב אצלנו, ונקרא תלמיד שהובא במסכת שבת, אותו ודאי ראוי למנותו פרנס על הצבור, אבל אם אינו יודע להשיב אלא במסכת שלו נקרא גם כן תלמיד ומזה מייירי הכא (לפי"ז) ל"ל שמה שכתוב הכא 'ככל מקום' הכוונה כל מקום שאוחז בו).

תנו רבנן לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד (לענין תענית) עושה (פירש רש"י דנראה מנסי הרוח ותנן 'כל שרוח הבריות נוחה הימנו' הסביר הרב יעקב שוליצ'ן משמע מדכרי ק"ש, שאף שצאמת אינו מנסי הכוח, מכל מקום, היות וכך נראה לבני אדם, ומחמת כן אין נוחה הבריות נוחה הימנו, שוב גם רוח המקום אינה נוחה הימנו, למרות שהוא מתכון לשם שמים) תלמיד (פירש רש"י להתנהג עצמו במדת תלמיד בחלוקו ובמטותו,

זעורים ורעבים תוס' הביאו שיש במדרש כיאור אחר
 'למה תתראו' למה תהיו כחושין). **פסק הש"ע א.**
 ההולך ממקום שמתענין למקום שאין מתענין,
 ודעתו לחזור, צריך להתענות כל תעניות
 שקבלו עליהם (מ"ב בני עירו שכיון שדעתו לחזור
 צריך מדינא לקבל עליו חומרי מקום שיצא משם) או"ח
 (תקעד, א). **ב.** ההולך ממקום שאין מתענין
 למקום שמתענים, יתענה עמהם (מ"ב אף שאכל
 היום קודם שבא לעיר מ"מ משלים עמהן ואינו אוכל)
 אפילו דעתו לחזור (מ"ב משום דצריך להשתתף עם
 הצבור בצרתם וע"כ אפילו בצנעא אסור לאכול.
 וכשמתענים על צרה שעברה כבר אפשר דמותר לאכול
 בצנעא אם דעתו לחזור (מ"א) והא"ר מצדד להחמיר אף
 בזה) ומיהו כיון שלא קבל עליו תענית, אם יצא
 מן העיר חוץ לתחום מותר לאכול ואינו צריך
 להשלים (הגה ודוקא שבא לשם ביום התענית,
 אבל אם בא לשם מבעוד יום צריך לקבל עליו
 התענית וצריך להשלים) או"ח (תקעד, ב). **ג.** שכח
 ואכל, אל יתראה בפניהם כאלו אכל ואל ינהג
 עידונין בעצמו לומר הואיל ואכלתי מעט אוכל
 הרבה (מ"ב אלא צריך להפסיק באותה פעודה מיד
 כשזכר ואפילו לא קבל התענית עליו) (הגה ואפילו
 שלא בפניהם אסור לנהוג עידונין בעצמו).

אֶלְתִּרְגְּזוּ בְּדֶרֶךְ אִמְרֵי רַבִּי אֶלְעָזָר אִמְרֵי רַבִּי
 יוֹסֵף לֵאחֹזִיו אֵל תִּתְעַסְקוּ בְּדֶבֶר הַלֵּכָה וּבְתוֹכָהּ
 הַתּוֹס' ויש מדרש אל תפסיקו מדבר הלכה (הסניז הכלי
 יקר שאין מחלוקת בין המדלג לממלא, ל"ל כהמסקנה לקמן
 הא למיגרס הא לעיוני) שמא תרגזו עליכם הדרך
 (תתעו עוד ביאר המהרש"א שהקפיד על כך משום
 שעלולים להתעכב על ידי כך בדרך, והרי יוסף זירום
 ואמר 'מהרו ועלו אל אבי'). איני, והאמר רבי
 אלעאי בר ברכיה שני תלמידי חכמים
 שמהלכים בדרך ואין ביניהן דברי תורה ראויין
 לישרף, שנאמר וְיָהִי הַקָּמָה הַלְּכִים הָלוֹךְ וְיִדְבֹּר
 וְהִנֵּה רֶכֶב-אֵשׁ וְסוּסֵי אֵשׁ וַיִּפְרְדּוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם
 (וַיֵּלֶךְ אֶלְיָהוּ בִּפְעֻלָּה הַשָּׁמַיִם) טעמא דאיכא דיבור,
 הא ליכא דיבור ראויין לישרף [כתיב בההוא
 עניינא הלך ודבר (ולכא' מיותר) ואהכי כתביה,
 לאשמועינן דאי לא שהיו הולכין בעומקה של
 הלכה לא היו ניצולין הביאו התוס' בשם המדרש
 שאליהו ואלישע היו מדברים דברים בטלים, ומש"ה ראויין

טעם לדבר משום טרחא דציבורא אי נמי משום דבית דין
 כי גזרי תענית לבם מתנה עליהם בכך, אבל יחיד דברים
 שכלבו אינן דברים. **סיכמ הב"י** לענין הלכה כיון
 דהרמב"ם והרא"ש מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן)
 הרי זה מתענה ומשלים (ואם לאו נראה
 כמתנה עם קונו אם תעבור לא אתענה, ואם
 לאו אתענה כתב הריטב"א שלא דוקא באותו יום
 שעברה הצרה משלים תעניתו, אלא צריך להשלים את
 כל ימי התענית שקיבל עליו). **פסק הש"ע יחיד**
 המתענה על צרה, ועברה, או על חולה,
 ונתרפא או מת, צריך להשלים כל התעניות
 שקיבל עליו, אבל צבור שמתענין על שום
 דבר, ונענו קודם הצות, לא ישלימו (מ"ב משמע
 לכאורה דדוקא נענו אבל בהתענו בשביל חולה שיתרפא
 ומת אפילו צבור חייבין להשלים אף שמת קודם הצות
 ויש מקילין בצבור אף בכה"ג (שעה"צ כתבתי לכאורה,
 משום דדעת המ"ז הוא דלא כמג"א בזה, אלא דכוונת
 הש"ע אפילו בנענו, וכל שכן בשמת דאין צריך להשלים))
 ואם תלמידי חכמים ורוב צבור רוצים להשלים,
 אין היחיד רשאי להפריש עצמו מהם או"ח
 (תקס"א).

(המשך הברייתא) ההולך ממקום שאין מתענין
 למקום שמתענין הרי זה מתענה עמהן וכתב
 הגבורת ארי (כד). שמסתבר שלמרות שמתענה עמהם,
 אין אומר תפילת תעניתו ממקום שמתענין למקום
 שאין מתענין הרי זה מתענה ומשלים (כל
 התעניות שקבלו עליהן בני עירו, דנותנין עליו
 חומרי המקום שיצא משם הפכירו התוס' ל"ש דעתו
 לחזור ל"ש אין דעתו לחזור, הואיל וקבל עליו התענית).
 שכח ואכל ושתה אל יתראה בפני הצבור
 (שנראה כחתן בין אבלים, ויתקנאו בו כתב
 השפת אמת משמע שאסור לו לאכול דוקא בפרהסיא,
 אבל בצינעה מותר. עוד כתב היינו דוקא אם שכח לקבל
 עליו תענית, או שבא לשם באמצע היום. אבל אם קיבל
 עליו, ושכח באמצע התענית ואכל, ודאי שאסור לו
 להמשיך לאכול, שהרי 'מי שאכל שום וריחו נודף יחזור
 ויאכל שום') ואל ינהיג עידונין בעצמו (שלא
 יאמר הואיל ואכלתי כל שהוא אוכל הרבה)
 שנאמר ויאמר יעקב לבניו למה תתראו. אמר
 להם יעקב לבניו אל תראו עצמכם כשאתם
 שבעין לא בפני עשו ולא בפני ישמעאל, כדי
 שלא יתקנאו בכם (ולא הלכו אלא בשביל דבר
 זה, שלא להתראות בפני בני עשו, שהיו

לאחר כך). מאי בינייהו? איכא בינייהו **דף יא ע"א** דיתיב בארבא (שהולך בספינה, משום מזוני איכא, משום מעיינא ליכא) אי נמי דקאזיל מאוונא לאוונא (מקום מלון התגרים מכפר לכפר, דמשתכחי מזוני, וליכא למיחש למזוני, ולמעיינא איכא למיחש). רב פפא, כל פרסה ופרסה אכיל חדא ריפתא (קסבר רב פפא הא דאמור רבנן לא ליכול טפי) קסבר משום מעיינא (ואיהו לא מיסתפי ממעיינא, דבעל בטן הוה. ענין אחר כריסו רחבה, כדאיתא (ב"מ פד). דקא חשיב אבריה דרב פפא, וכאיש גבורתו, ולפיכך יכול לאכול הרבה ואינו מזיק לו).

אמר רב כל המרעיב עצמו בשני רעבון ניצל ממיתה משונה (מת בחרב וברעב, וכל מיתה שאינה בידי מלאך המות בדרך כל אדם על ממותו) שנאמר **בְּרָעַב בְּפֶדֶךְ מָמוֹת**. מרעב מיבעי ליה (המהרש"א הקשה על הגירסא הנוכחית כי גם אם כתוב 'ברעב', אפשר לפרש שהכוונה שבשעת רעב פדך ממות כפי שאכן ביאר המצודות דוד, ולכן קיים את גירסת הר"ף, ע"ש)? אלא הכי קאמר בשכר שמרעיב עצמו בשני רעבון (כשישראל בצער) ניצל ממיתה משונה.

אמר ריש לקיש אסור לאדם לשמש ממתו בשני רעבון (דצריך אדם לנהוג צער בעצמו חקשו התוס' ואם תאמר הרי יוכבד נולדה בין החומות, ואותו העת עת רעב היה, וע"כ שימשו ממותיהן בשני רעבון ותיצאו ויש לומר דלכ"ע לא הוי אסור אלא למי שרוצה לנהוג עצמו בחסידות, ויוסף לא שימש אבל שאר בני אדם שימשו (הריטב"א) במגילה כח. מנה כמה דברים שנקטה הגמ' לשון 'איסור' והם רק חסידות, ולפיו יתייבש תיכונן התוס' הקורבן נתנאל כתב שמי שקיים פו"ר יס לו איסור גמור לשמש, ורק ליוסף וללוי זו היתה מילת חסידות השפת אמת תיכין שקודם מתן תורה זו מילת חסידות, ועכשיו הוא איסור גמור. הריטב"א והר"ן תירצו שרעב של גוים אינו בכלל העניין ולכן לוי שימש וטולדא יוכבד בין החומות, אמנם יוסף לא שימש שחשב שיעקב ובניו שרעבין בלעז. בירושלמי מובא שכליל טבילה מותר ונחלקו הבית יוסף והמג"א בביאור בירושלמי, הבי"ט נקט שגם מי שקיים פו"ר מותר לשמש כלילי טבילה, וכ"פ הש"ע. והמג"א חלק על הבי"ט וסבר שמותר רק לחשובי בנים כלילי טבילה. אמנם הבבלי חולק ומתיר לחשובי בנים לשמש תמיד) שנאמר וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב. תנא חסוכי

לישרא. לא קשיא, הא למיגרם (מבעי ליה באורחא) הא לעיוני (אסור. כתב המג"א (סי' ק"י ס"י) ואפשר דביושב בעגלה, ואיש אחר מנהיג הסוסים, שרי אפילו עיון).

במתניתא תנא (מאי אל תרגזו בדרך) אל תפסיעו פסיעה גסה [ותזיקו עצמכם כתב רש"י (שבת קיג). שפסיעה רגילה היא אמה. ופסיעה גסה, יותר מאמה. וכתב המ"ב (סי' ש"א סק"ג) דהיינו שיהא בין רגל לרגל חצי אמה, וכפ הרגל היא גם כן חצי אמה. וזהו באדם כינוני, ששיעור פסיעה כינונית שלו הוא אמה. אבל אדם גדול יותר, שיעורו כשיעור פסיעה שלון והכניסו חמה לעיר (כשאתם לנין ושוכבין בדרך בעיירות, הכניסו לעיר בעוד שהחמה זורחת). אל תפסיעו פסיעה גסה דאמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מחמש מאות ממאור עיניו של אדם וכתבו התוס' ואין להקשות אם כן בחמש מאות פסיעות גסות יהיה ניטל כל מאור עיניו של אדם, והא קא חזינן דלאו הכי הוה (השפת אמת תיכין) אין הכוונה שפסיעה אחת נוטלת, אלא שהרגיל בזה יכול להזיק את מאור עיניו כשיעור זה) ונראה לפרש דהפסיעה הראשונה נוטלת אחת מחמש מאות, והפסיעה שניה נוטלת פחות מן הראשונה, ששניה אינה נוטלת אלא אחד מחמש מאות הנשארים כמו דאיתא (כתובות סח.). אבל עדיין קשה דמ"ש פסיעה ראשונה דנוטלת יותר מן השניה אלא יש לומר דלא נוטלת אלא פסיעה ראשונה דוקא, ומכאן ואילך כיון דדש דש אי נמי פסיעה ראשונה נוטלת טפי משום דכל התחלות קשות). והכניסו חמה לעיר, כרב דאמר לעולם יצא אדם בכי טוב (שימתינן עד שיאור, כמו וירא אלהים את האור כי טוב) ויכנס בכי טוב (בערב בעוד שהחמה זורחת, שאין ליסמין מצויין אי נמי שלא יפול בבורות ובקעים שבעיר, שלא יעלילו עליו עלילות מרגל אתה או גנב) שנאמר הבקר אור והאנשים שלחו (מיכן שיצאו בכי טוב, והוא הדין ליכנס בכי טוב).

אמר רבי חייא המחלך בדרך אל יאכל יותר משני רעבון [דאמר לקמן (יא). שצריך להרעיב עצמו בשני רעבון]. מאי טעמא? **הבא** (בכל) תרגימו משום מעיינא (שלא יתחלחלו מעיו של אדם ברוב אכילתו מפני טורח הדרך. י"א יהיו מעיו של אדם שופכין זה לזה כעין מעיין) **במערבא אמרי** משום מזוני (שמא אין לו

יא.

עצמו עם הצבור, שנאמר וַיְהִי מִשָּׁחַ פְּבַדִּים
וַיִּקְהַל אֶבְרָהָם וַיְשַׁלְּמוּ תַּחְתָּיו וַיֵּשֶׁב עָלֶיהָ, וכי לא
היה לו למשה בר אחד או כסת אחת לישב
עליה, אלא כך אמר משה הואיל וישראל
שרויין בצער אף אני אחיה עמהם בצער, וכל
המצער עצמו עם הצבור זוכה ורואה בנחמת
צבור. ושם יאמר אדם מי מעיד בי, אבני
ביתו של אדם וקורות ביתו של אדם מעידים
בו, שנאמר בִּי־אֶבְרָהָם מְקִיר תִּזְעַק וְכָפִים (חצי
לבינה, ורגליו לתתה בין שתי נדבכי העצים) מְעִין
יִעֲנֶנָּה. דבי רבי שילא אמרי שני מלאכי השרת
המלוין לו לאדם הן מעידין עליו, שנאמר כי
מלאכיו יצוה לך. רבי חידקא אומר נשמתו של
אדם היא מעידה עליו, שנאמר משכבת חיקך
שמר פתחי פיק, ויש אומרים אבריו של אדם
מעידים בו (ביאר חבן יחידע שאין הכוונה שאבריו
מעידים עליו בפה, שהרי הם עצמם נדונין אלא שהרושם
של העבירות, הרשום על אבריו של אדם שעשה בהם
את העבירה, הוא מעיד על האדם. וזהו כמו עדות של
שטר, המעיד על פלוני שהוא חייב כך וכך, מחמת הכתוב
בו, וחתומת העדים עליו), שנאמר אתם עדי (לשון
רבים) נאם ה'.

אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עֹל 'אל אמונה' כשם שנפרעין
מן הרשעים לעולם הבא אפילו על עבירה קלה
שעושיה, כך נפרעין מן הצדיקים בעולם הזה
על עבירה קלה שעושיה, 'ואין עול' כשם
שמשלמין שכר לצדיקים לעולם הבא אפילו על
מצוה קלה שעושיה, כך משלמין שכר לרשעים
בעולם הזה אפילו על מצוה קלה שעושיה (כדי
לטורדן מן העולם הבא, וכדכתיב 'ומשלם
לשונאיו אל פניו להאבידו'). 'צדיק וישר הוא'
מלמד שבשעת פטירתו של אדם לבית עולמו
כל מעשיו נפרטין לפניו, ואומרים לו כך וכך
עשית במקום פלוני ביום פלוני, והוא אומר הן
ואומרים לו חתום וחותם, שנאמר ביד כל אדם
יחתום (כותב מעשה כל אדם, ומחתים יד על
כל מעשיו). ולא עוד, אלא שמצדיק עליו את
הדין ואומר להם יפה דנתוני לקיים מה שנאמר
למען תצדק בדברך (שהוא מצדיק עליו
בדברך, שאתה מראה לו).

בנים (שלא קיימו פריה ורביה) משמשיין
מטותיהן בשני רעבון. פסק הש"ע א. מצוה
להרעיב אדם עצמו (מ"ב דהיינו שיאכל בצמצום)
בשנת רעבון ואסור לשמש בו ממתנו, חוץ מליל
טבילה (מ"ב המ"א אסור אף בליל טבילה. אכן בנהר
שלום ובבגדי ישע הסכימו שנוכל לסמוך להקל כדעת
הש"ע ובפרט אם אינו שנת רעבון אלא שאר צרות
בודאי יש לסמוך להקל בליל טבילה (שע"ל) דלא כר"ת לא
זכר בגמרא, רק מקורו מירושלמי וס' לא זכר בלשון אסור,
ואפשר דהוא רק מדת חסידות בעלמא, ועיין ס' שםאלד עוד
לדוקא בלכות שהם דומיא דרעבון, כגון שדפון וירקון וכדומה,
אבל לא כלא כר"ת) ולחשוכי בנים (פירוש ולמנועי
בנים) מותר (מ"ב עד שתתעבר, ואם יש לו בנים
מחללי שבת וכוונתו רק כדי שיוליד בנים כשרים מסתברא
דינו כחשוכי בנים) (הנה ווע"ל סימן ר"מ סעיף
י"ב) או"ח (תקע"ד). ב. כל הפורש מן הצבור
אינו רואה בנחמתו (מ"ב דוקא דבר שיוכל באולי
להועיל הן בתפלה הן בתענית הן בממון) וכל
המצטער עמהם, זוכה ורואה בנחמתו.

תנו רבנן בזמן שישראל שרויין בצער ופירש
אחד מהן, באין שני מלאכי השרת שמלוין לו
לאדם (אחד מימינו ואחד משמאלו, דכתיב כי
מלאכיו יצוה לך) ומניחין לו ידיהן על ראשו,
ואומרים פלוני זה שפירש מן הצבור אל יראה
בנחמת צבור.

תניא אידך בזמן שהצבור שרוי בצער אל
יאמר אדם אלך לביתי ואוכל ואשתה, ושלום
עליך, נפשי, ואם עושה כן עליו הכתוב אומר
וְהָנָה שִׁשּׁוֹן וְשִׁמְחָה הָרָגָן בָּקָר וְשִׁחַט צֹאן אָכַל
בָּשָׂר וְשִׁתּוֹת יִין אָכַל וְשָׁתוּ בִּי מִחֶר נִמּוֹת מִה
כְּתִיב בְּתֵרִיחַ (פסוק לאחריו) וְנִגְלָה בְּאֲזֵנִי ה'
צְבָאוֹת אֲסִיכֹפֶר הָעוֹלָה הַזֶּה לָכֵם עֲדִיתְמֶתוֹן. עד
כאן מידת בינונים, אבל במדת רשעים מה
כתיב אֲתֵינוּ אֶקְחָה יִינִי וְנִסְפָּאָה שִׁכְרִי וְהָיָה כִּזְהָ
יוֹם מָחָר (גדול יותר מאד). מה כתיב בְּתֵרִיחַ
(פסוק לאחריו) הַצִּדִּיק אֶכְדֹּ וְאֵין אִישׁ שֶׁם עֲלֵיב...
(מפני מה הוא מת) בְּיִמְיָנִי הִרְעָה נֶאֱסָף
הַצִּדִּיק (מפני שלא יצטער הוא ברעה ל"א
מפני רעות של אלו הוא נאסף, שאין הקב"ה
רוצה שייבקש עליהם רחמים). אלא יצער אדם
עם הצבור. שכן מצינו במשה רבינו שציער

יא. - יא:

ולא מיירי בעונות הידועים המבואר ברוקח ובכתבי האר"י כמה ימים צריך להתענות עליהם דבזה צריך להתענות אפילו לא מצי לצעורי נפשיה אלא מיירי כשמתענה משום תשובה על עונות שאדם דש בעקביו ואם לאו, כגון שאינו בריא וחזק, נקרא חוטא (מ"ב על שמחליש כוחותיו. וכתבו ספרי המוסר דאם באמצע אכילתו בעוד שהוא מתאוה לאכול מושך ידו ממנו זה נחשב ג"כ לסיגוף ומתכפרים עונותיו. וראיתי כתוב בספר אחד שכשאתם רוצה להתנדב תענית טוב יותר שיקבל תענית מן הדבור ממה שיקבל עליו מן האכילה כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש עי"ז וכעין זה כתב הגר"א באגרתו שצריך האדם לייסר עצמו לא בתענית וסיגופים כ"א ברסן פיו ובתאותיו וזהו התשובה) או"ח (תקע"א). הש"ע פסק כהמור שהכריע כר"א, אמנם הרמב"ם (דעות פ"ג ה"א) פסק כשמואל.

ריש לקיש אמר (פירש רש"י המתענה אמנם תוס' ור"ח ביארו שאינו מתענה) נקרא חסיד, שנאמר גמל נפשו איש חסד (מפריש עצמו ממאכל ומשתה, כמו ביום הגמל את יצחק אי נמי גומל לשון תגמול, שמשלים נפשו לקונו) ועובר שארו אכזרי (המתענה ומכחיש בשרו נקרא אכזר לכאן לפי פירושו של רש"י הרישא והסיפא סתרי אהדיי הסבירו המהרש"א והגבורת ארי שבתחילת המקרא מדובר באופן שיכול לצער עצמו, ואילו סוף המקרא מדובר באופן שאינו יכול).

אמר רב ששת האי בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשירותיה (כלבא ליכול סעודתו, ולכך המתענה אינו מועיל לו, אלא כמי שמתענה מפני שאין לו מה יאכל).

ואמר רבי ירמיה בר אבא אין תענית ציבור בבבל [ביארו תוס' פירוש שהיה להם הרבה גשמים הסביר רש"י (פסחים נד:) גם שהיו גזורים תענית על צרה, לא היו עושים תענית זו מחלילה, אלא כהתעניות הקלות. הר"ן בשם הרמב"ן הסביר דהמעם שאין תענית ציבור בבבל, לפי שדייני בבל הם הדיוטות ולא סמוכים, ואין שם נשיא שתהא גזרתו קיימת על כל ישראל, לפיכך שהציבור מקבלים תענית, צריכים לקבל כולם על עצמם כיחידים, שכל אחד מקבל על עצמו, וממילא יש להם דין של תענית יחיד, שאין בה חומרות כמו תענית ציבור וע"ע גר"ן טעמים נוספים] אלא תשעה באב בלבד (לענין איסורי חומרי תענית אמר רבי ירמיה למילתיה, שהיו נוהגין בו כעין אבילות, שהיו

אמר שמואל כל היושב בתענית נקרא חוטא והקשו תוס' וקשיא דאמרינן (ב"ק צא:) החובל בעצמו רשאי אבל אחרים שהכלו בו חייבים, ומפרש התם הא דקאמר החובל בעצמו רשאי אמר שמואל ביושב בתענית, אלמא משמע דשמואל קאמר דיושב בתענית לא נקרא חוטא? ותירצו ויש לומר דודאי הוי חוטא כדאמרינן הכא מקל וחומר מנזיר, אבל מכל מקום המצוה שהוא עושה התענית גדול יותר מן העבירה ממה שהוא מצער נפשו דמצוה לנדור כדאמרינן (סוטה ב.). הריאה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומכל מקום יש קצת חטא מידי דהוה אמתענה תענית חלום בשבת דקורעין גזר דינו ונפרעין ממנו תענית של שבת, ומאי תקנתיה ליתב תעניתא לתעניתיה]. סבר כי האי תנא, דתניא רבי אלעזר הקפר ברבי אומר מה תלמוד לומר וְכָפַר עָלָיו מֵאֲשֶׁךְ הָטָא עַל-הַנֶּפֶשׁ, וכי באיזה נפש חטא זה [מי הרג שנקרא חוטא שאין מצוה לצער עצמו, כדאמרינן (הוריות י): צדיקי אי אכלי האי עלמא מי סני לחו] אלא שציער עצמו מן היין, והלא דברים קל וחומר ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה.

רבי אלעזר אומר נקרא קדוש (רישיה דקרא קא דריש, בשביל שמתוך כך מתמרקין עונותיו שמתענה) שנאמר קָדַשׁ יְהוָה גָּדַל פֶּרַע שְׁעָר רִאשׁוֹ. ומה זה שלא ציער עצמו אלא מדבר אחד נקרא קדוש, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה.

ולשמואל, הא איקרי קדוש? ההוא אגידול פרע קאי. ולרבי אלעזר, הא נקרא חוטא? ההוא דסאיב נפשיה (שמיא את עצמו בטומאת מת).

ומי אמר רבי אלעזר הכי, והאמר רבי אלעזר לעולם ימוד אדם עצמו [דף יא ע"ב] כאילו קדוש שרוי בתוך מעיו (פירש רש"י כאילו כל מעיו קדוש, ואסור להכחישן פירשו תוס' כאילו הקב"ה שרוי שם) שנאמר בקרבך קדוש ולא אבוא בעיר? לא קשיא, הא דמצי לצעורי נפשיה (שיכול לסבול התענית משבחו הקב"ה), הא דלא מצי לצעורי נפשיה (נקרא חוטא). פסק הש"ע היושב בתענית, אם יכול לסבול התענית נקרא קדוש (מ"ב שמתוך כך מתמרקין עונותיו בשביל שמתענה,

יא:

לו כח לעבודת השם ולא ילך לשום סעודה וכ"ש לסעודת מריעות וישמור שבת בכל פרטיה ודקדוקיה ואם אפשר יתענה עכ"פ בכל שבוע יום אחד או עכ"פ כל יום בה"ב עד חצות. והעיקר הבכיה והוידוי וגדרים שלא יעשה זאת לעולם וד' יראה ללבב עכ"ל) מפני שממעט במלאכת שמים, אלא אם כן כשהצבור מתענים שלא יפרוש עצמו מהם; ומלמדי תינוקות דינם כת"ח או"ח (תקעא.ב).

איתא במשנה 'אוכלין ושותין משחשיכה...' **אמר רב הונא** יחיד שקיבל עליו תענית (מאתמול, הרי אני יושב בתענית למחר) אפילו אבל ושתה כל הלילה (עד עמוד השחר) למחר הוא מתפלל תפילת תענית [עננו הקשו התוס' תימה אמאי נקט יחיד, דצבור נמי אמרינן במתני' (י) דעושין שלשה תעניות ואוכלים משחשיכה, וצ"ע (הקדן לורה י"ש) שנקט כן משום סוף דכיוו ש"ס לן בתעניתו לא מתפלל עננו, שחידוש זה שייך רק בתענית יחיד, שהרי בתענית ציבור אין מושג של תענית שעות]. לן בתעניתו (באותו תענית שקיבל עליו, שלא אבל במוצאי תעניתו, ולן כל אותו הלילה לשם תענית עד הבקר) אינו מתפלל של תענית (פירש רש"י אינו יכול להתפלל עננו קודם שיאכל, כדי לצאת ידי חובת תענית של לילה, אע"פ שהוא יום אחד בדכתיב 'יהי ערב ויהי בקר יום אחד' י"ס להקשות הרי לומדים מהפסוק להיפך שהלילה הולך אחר היום ומי"ץ הלכא טוב שלפי סברת התו"ט דתענית חשוב קדשים והלילה הולכת בו אחרי יום שעבר נחא. כתבו התוס' בשם בה"ג דאין אומרים עננו בתפלת שחרית שמא נמצא שקרן בתפלתו דשמא לא יסיים התענית. אמנם התוס' כתבו דלא נקרא שקרן כיון שהיה בדעתו להתענות, אף שלבסוף נאנס, ולא גרע ממתענין לשעות שאומרים 'עננו' והמנהג שרק שליה צבור אומרו בשחרית כדי להודיע לעולם ולהזכיר התענית, אבל יחיד אינו אומר עד המנחה והטור כתב שהש"צ אומרו כיון שלעולם לא ימצא שקרן, שהרי ודאי מקצת מן הקהל מתענים. עוד כתבו התוס' בשם הר"ם אע"פ שמי שלא קבל עליו תענית מבעוד יום אין אומר עננו בתפלתו, מ"מ אם הוא תענית חלום אומר).

אמר רב יוסף מאי קסבר רב הונא, סבירא ליה אין מתענין לשעות (כלומר, האי דקאמר למחר אין מתפלל תפלת תענית לכך אינו מתפלל, דקבלת תענית זה אינו קבלה, ואינו תענית כלל, ואם רוצה לאכול ולסעוד בתוך התענית הרשות בידו, דאין מקבלין תענית לשעות, כגון

אוכלין מבעוד יום ואמורין בנעילת הסנדל). **פסק הש"ע** אין תענית צבור בבבל (מ"ב וה"ה בכל חוץ לארץ כדמוכח לקמן סימן תקע"ה ס"י) ליאסר במלאכה ולהפסיק מבעוד יום, אלא תשעה באב בלבד, הילכך יחיד שקבל עליו תענית, לא חיישינן שמא תענית צבור קבל עליו, ומותר בכולן (מ"ב מלשון זה משמע דבא"י אם קבל עליו תענית סתם חיישינן שמא ת"צ קבל עליו וצריך להפסיק מבע"י ואסור במלאכה. ואולי דכחיים שאין מצוי להתענות הת"צ המבוארים לקמן בסימן תקע"ה ס"ג מסתמא כונתו אסתם תענית וצ"ע, ועיין לקמן שם ס"י מש"כ בענין זה) ומכל מקום לכתחלה טוב לומר בשעת קבלת תענית הריני בתענית יחיד לפניך מחר או"ח (תקסח.ו).

אמר ריש לקיש אין תלמיד חכם רשאי לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים (חלש הוא, ואינו יכול ללמוד). **פסק הש"ע** תלמיד חכם (ומי שתורתו אומנתו נקרא ת"ח לענין זה אף בזה"ז) אינו רשאי לישב בתענית (מ"ב היינו אפילו אם יכול לסבול התענית שאינו מוסיק ומ"מ מתמעט לימודו עי"ז. וכ"ז בשאין לו עונות ידועים אבל ביש לו עונות ידועים שצריך להתענות עליהם גם ת"ח צריך להתענות ואפילו היכי שקשה לו התענית ומ"מ א"צ לסגף עצמו כ"כ בתענית וילמוד יותר ממה שהיה רגיל וכעין זה איתא בתנחומא אם הטא אדם ונתחייב מיתה לשמים מה יעשה ויחיה אם למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים, ואם דף אחד ישנה שני דפי, וכ"ז הוא לאחר ששב מדרכו הרעה דאל"ה הרי הוא כמוכל ושרץ בידו **כתב הביאור** עיין במ"ב וראיתי להעתיק פה מה שכתב הש"ל"ה בשם ספר הרידים וז"ל שמצא בתוך ספרי המקובל האלקי חסידא קדישא הרב ר"י לוריא אשכנזי ז"ל בספר אחד כתיבת יד כל מה שתמצא בסיגופים כו' לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנתו ויודע דעת ויראת ד' לא יחלש ולא יתבטל מלימודו אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ויתקשר מחשבתו בו כאלו כבר עומד לפניו ביום הדין וידבר לאל ית' כאשר ידבר העבד אל רבו ובן אל אביו. והעתיקו זה האחרונים. וכעין זה כתב הה"א וז"ל דאפילו על עבירות ידועים המבואר ברוקח שצריך להתענות לכפרה כמה ימים, אם ת"ח הוא ותורתו אומנתו אפילו בזה"ז לא יסגף עצמו כ"כ רק שישב לפני ד' בלב שלם ויבכה מקורות הלב וילמוד יותר מאשר היה רגיל כי התורה היא מקוה מהרה ונמשל לאש וכל אשר יבא באש באש יובא ומהר וימעט מכל התענוגים ויאכל רק כדי קיום גופו שלא יחלש כדי שיהיה

אמר רב חסדא **[דף יב ע"א]** הא דאמרת מתענין לשעות והוא שלא טעם כלום עד הערב (כלומר, לא אמרו במתענה שאכל בו ביום כגון שהתחיל להתענות עד חצי היום ואחר כך אכל דאין זה עינוי, ואם אכל קודם חצות אין בכך כלום, דאינו תענית של כלום, אלא כשהשלים כל היום, אע"פ שלא קיבלו עליו מאתמול). אמר ליה אבבי (אי דקבל עליו להתענות עד חצי יום, והדר מתענה כל היום) הא תענית מעלייתא היא (ופשיטא דתענית גמור הוא, ואפילו תפלת תענית נמי מתפלל עליו, האי מקשה סבר דהאי הלכה מתענין לשעות כמשמעו, דיכול להתענות עד חצי היום מתענה קרינא ביה)? לא צריכא דאימלך אימלוכי (כלומר, לא היה בדעתו כלל להתענות, אלא אתא ליה מרדא ולא אכל עד חצי היום, וכי מטא חצי יום ממליך אמר הואיל והתענית עד חצי היום אתענה כל היום). **פסק הש"ע א.** מתענה אדם תענית שעות והוא שלא יאכל כל היום. כיצד, הרי שהיה מרוד בחפציו ומתעסק בצרכיו ולא אכל עד חצות או עד ט' שעות, ונמלך להתענות בשעות שנשארו מן היום, ה"ז מתענה אותם שעות ומתפלל בהם עננו שהרי קבל עליו התענית קודם שעות התענית (מ"ב מלשון זה משמע לכאורה דאפילו לא הוציא בשפתיו ג"כ סג, ומה שסיים שהרי קבל עליו היינו בלב ואילו לשיטתיה בס"ו, ועיין שם במ"א דדוקא בשקבל עליו אבל אם היה רק בדעתו להתענות לא מיקרי קבלה). ויש אומרים שגם זה תענית שעות צריך שיקבלנו עליו מאתמול (מ"ב היינו בעת תפלת המנחה **הפכיר שעה"צ** וטעם דעה ראשונה דעד כאן לא צריך קבלה מאתמול היינו, בתענית יום שלם, אבל בתענית שעות די שיקבלנו סמוך לאותן שעות) והיכי משכחת לה, כגון שקבל עליו מאתמול להתענות עד חצי היום, וכשהגיע לחצי היום נמלך וגמרו, או שקבל עליו להתענות למחר מחצי היום ואילך, ולמחר נמלך ולא אכל גם בחצי היום ראשון, הרי זה תענית שעות או"ח (תקסב). דעה ראשונה היא דעת רש"י בסוגייתנו שאי"צ קבלה מאתמול, דעה שניה היא דעת הר"ן הרמב"ן והרמב"ם * יש להעיר שבגר"ז כתוב להתענות חצאי ימים, ולכאור' מקורו מהרמב"ם (תענית

זה שלא קיבל תענית של לילה זה מאתמול, כדקתני 'לן בתעניתו' דמשמע מאילו כשהחשיך ובא לסעוד עמד ולא אכל) או דלמא מתענין לשעות (דשם תענית עליו, ואם רוצה לחזור בו ולטעום אחר שהתחיל בתענית אינו יכול) והמתענה לשעות אינו מתפלל תפלת תענית (דסבר אין תענית של שעות חשוב וחמור כל כך שיהא צריך להתפלל עליו עננו)? אמר ליה אבבי לעולם קסבר רב הונא מתענין לשעות, והמתענה לשעות מתפלל תפלת תענית, ושאני הכא דאיכא שעות דליליא דלא קביל עליה מעיקרא (לא קיבל עליו תענית זה בפני עצמו מאתמול כדרך שאר מתענין לשעות, ואינו חשוב להתפלל עליו עננו).

מר עוקבא איקלע לגינזק, בעו מיניה מתענין לשעות או אין מתענין לשעות? לא הוה בדיה. קנקנין של נכרים (של חרם שמכניסין בהן יין לקיום) אסורין (להשתמש בהם לאחר שרוקנו מהם את היין) או מותרין? לא הוה בדיה. במה שימש משה כל שבעת ימי המלואים (דאילו באהרן כתיב בגדי כהונה, דכתיב 'והלבשתם' שבשעה שהיה משה עובד, אהרן היה לכוש בגדי כהונה, ועבודה דמשה גזירת הכתוב הוא, ובגדי כהונה לא מצינו בו, ומסתמא אין הדבר כשר שהיה עובד בבגדיו של חול, שיוצא בהן לשוק)? לא הוה בדיה. אזל ושאל בי מדרשא. אמרו ליה, הלכתא מתענין לשעות, ומתפללין תפלת תענית. והלכתא קנקנין של נכרים לאחר שנים עשר חדש מותרין (הולך טעם יין נסך, ומותרים בלא עירוי מים, אבל תוך שנים עשר חדש צריך עירוי שלשה ימים מעת לעת). במה שימש משה כל שבעת ימי המלואים בחלוק לבן (של פשתן, עשוי לשם כך). רב כהנא מתני בחלוק לבן שאין לו אימרא (שפה, כלומר, תחוב היה מחוט אחד כל החלוק, ולא כבגדים שלנו שבתי הידים מדובקין בבגד הגוף בתפירה, כדי שלא יחשדוהו שמא באותה שפה הוציא מעות הקודש, משום שנאמר 'הייתם נקיים מה' ומישראל').

שיש עצים אחרים? התם נמי לצעורי נפשיה בעלמא הוא וכתבו תוס' ואף על גב דאמרינן (ר"ה יח): משהרב בית המקדש במלה מגילת תענית, והאי עובדא דרבי אליעזר בר צדוק היה לאחר חורבן, דאי קודם החורבן אמרינן כיון שיש שלום אין שם גזירות המלכות, האי תנא סבר דלא במלה. תא שמע, דאמר רבי יוחנן אהא בתענית עד שאבוא לביתי (ואי ממי לביתיה בשתים או בשלש שעות ביום הוה אכיל, וקרי ליה מתענה)? התם לשמומיה נפשיה מבי נשיאה הוא דעבד (דלא ליטרחוהו למיכל בהדיהו, שהיה מבקש הימנו שיאכל עמו, היה אומר כן, שלא יטריחנו לאכול עמו ומיהו לא הוי תענית, שאם היה רוצה היה אוכל מיד, ואין בנדרו כלום). **פסק הש"ע א.**

כל תענית שלא שקעה עליו חמה דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים... אינו תענית (מ"ב הן לענין שלא יצא בזה ידי חוב תעניתו והן לענין שאינו מתפלל ענו) או"ה (תקסב, א). פסק בדברי הרא"ש ש'שקעה עליו חמה' הכוונה צאת הכוכבים.

אמר שמואל כל תענית שלא קיבל עליו מבעוד יום לאו שמייה תענית והפכיה רי"ף שנאמר (יואל א'יד) 'קדשו צום' משמע שצריך לקדש ולקבל עליו את הצום) ואי יתיב מאי (מי סליק לתענית אי לא)? אמר רבה בר שילא דמי למפוחא דמליא זיקא (הוא המפוח שנופחין בו הנפחין את האור, המתמלא ברוח, אף זה נתמלא רוח שלא אכל בחנם).

אימת מקביל ליה? **רב אמר** במנחה (בזמן המנחה, ואפילו בשוק אומר הריני מחר בתענית) **ושמואל אמר** בתפלת המנחה (בסופה, תוספת ריצוי ותחנונים, עד שאומר 'הריני מחר בתענית' ודוקא נקט מנחה, משום דסמוך לתחלת יום תעניתו, לאפוקי תפלת יוצר, ודיקא נמי, מדפסק שמואל ופליג אדרב דאמר בזמן המנחה, שיעורא יתירא).

אמר רב יוסף כוותיה דשמואל מסתברא, דכתיב במגילת תענית (לסוף ימים טובים הכתובים בה) להן כל איניש דייתי עלוהי מקדמת דנא (כל אדם שהביא עליו תעניות מקודם לימים טובים אלו, כגון שקיבל עליו להתענות עשרה או

איג) שכתב 'אם אכל ושתה ואחר כך התחיל להתענות שאר היום הרי זו תענית שעות' ונראה שמקורו מהירושלמי, וכ"כ ריטב"א, וכ"כ תוס' בשם הירושלמי. אמנם הרא"ש העיר שאין לפסוק כן דהוא הפך הבבלי, והביא צד להסביר שהירושלמי כמו הבבלי. ג. קבל עליו להתענות למחר, והתענה, ובליילה שלאחר התענית נמלך להתענות, אף על פי שלן בתעניתו שלא אכל בליילה והתענה כל היום השני (מ"ב אשמעינן בזה דלא נימא דבכה"ג הוי כיומא אריכתא ויצא בקבלתו הראשונה) אינו תענית (מ"ב לא לענין לצאת ידי נדרו ולא לענין להתפלל ענינו) מפני שלא קבלו עליו מבע"י או"ה (תקסב, ט) ב. כל הכלים שישנן י"ב חדש, שרי, שבוודאי כלה כל לחלוחית יין שבהם ואפילו נתן לתוכם מים תוך י"ב חדש, אין בכך כלום יו"ד (קלה, טז).

ואמר רב חסדא כל תענית שלא שקעה עליו חמה (שלא התענה עד אותה שעה) לא שמייה תענית וכתבו תוס' ע"ז לד. שלכא' משמע מהגמ' שיכול להפסיק להתענות מהשקיעה, ואין צריך להמתין לצאה"כ שהוא ה' מילין לאחר מכן, אלא שאנו נוהגים להתענות עד צאה"כ, שזמן ביהשמו"ש הוא ספק מהיום שעבר, ועוד שאולי כוונת הגמ' לשקיעה שלמה היינו צאה"כ מ"מ המתענה ביום שיש אי"צ להמתין עד צאה"כ, אלא יפסיק קודם לכן. אמנם הרא"ש כתב דשקיעת החמה דקאמר רב חסדא היינו צאת הכוכבים).

מיתבי אנשי משמר (כהנים ולוים העובדין) מתעניין ולא משלימין (לפי שהן עסוקין בעבודה, ואין יכולים להשלים, אלמא, אף על גב דאינו משלים מתענה קרי ליה)? התם לצעורי נפשיה בעלמא הוא (עם הצבור, אבל אינו תענית לא להתפלל תפלת ענו ואלא לקובעו עליו חובה כלל, וכל שעה שהוא רוצה לאכול אוכל). תא שמע דאמר רבי אליעזר ברבי צדוק אני מבני בניו של סנאב בן בנימין (משבט בנימין) ופעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת, ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו, מפני שיום טוב שלנו הוא וכדלקמן (כו). שעל ידי מעשה קבעו להן חכמים להתנדב עצים ולהביא למערכה, וכשמגיע זמנו מביאין אותן ומדליקין אותן על גבי המזבח, אע"פ שהיו שם שאר עצים הרבה, מה שאין כן בשאר מתנדבי עצים, דאין מבערין אותן בזמן

קבלה (מ"ב דאע"ג דלענין שבועה ונדר כשאוסר איזה דבר על עצמו לא מהני עד שיוציא בשפתיו, אבל תענית דמי לנדר של צדקה דמהני כשגמר בלבו לזה, ומ"ז כתב דכיון דע"י התענית נתמעט חלבו ודמו חשוב כקרוב ובקרוב כתיב כל נדיב לב עולות) והוא שיהרהר כן בשעת תפלת המנחה [הנה] טוב יותר לקבלו אחר תפלה (מ"ב דהיינו קודם יהיו לרצון או אח"כ קודם שיעקור רגליו) מבשעת תפלה, כדי שלא להפסיק [תפלתו] או"ח (תקסב.). פסק כרב באיסורי שמקבלו בתפילת מנחה. * מ"ש שאם היה בדעתו להתענות כ"כ התוס' בע"ז (לד) מעשה בא לפני רבנו תם באחד שעשה הרבה תעניות ולא קיבלם מאתמול ואמר רבנו תם שלא הפסיד תעניותיו כי מאחר שהיה בדעתו להתענות היינו גמר בלבו והיו בכלל נדיב לב, ושכ"ד המהרי"ק והרא"ש. * הביאור"ח כתב דמלשון רש"י משמע שצריך לקבל בתפילת המנחה, והמעט דבעינן שיהא הקבלה סמוך לזמן התענית, ולפ"ז אם התפלל מנחה בתחלת זמן מנחה קטנה דהיינו ט' שעות ומחצה יכול לכאורה לכתחלה להמתין לאחר קבלתו בזמן מאוחר סמוך לשקיעת החמה שיהיה יותר סמוך לזמן התענית אבל מדברי הפוסקים לא משמע כן דקבעוהו בתפלת המנחה דוקא כדי שיבקש בתפלה שיתקבל תעניתו ובאמת יש לכיון לזה גם דעת רש"י שכתב ד"ה בתפלת המנחה בסופה תוספות ריצוי ותחנונים, ומ"מ יש לומר דכ"ז לכתחלה אבל בדיעבד מהני כמו שהסכימו הב"ח והמ"א דכל זמן שהוא יום יכול לקבל עליו התענית. ואכן בעיקר הדין מיסתפקא טובא עד אימתי יכול לקבל עליו בדיעבד דהנה לפי מה שמבואר בפוסקים דצריך שיהיה הקבלה סמוך לזמן התענית וידוע דכל התעניות לבד מט"ב ות"צ ביה"ש שלהן בכניסתו מותר דעדיין אין חיוב תענית עליו ואפילו יחיד שקבל ע"ע להתענות לילה ויום כמבואר במ"א בריש הסימן א"כ אפילו היתה הקבלה אחר שקיעה ג"כ שפיר דמי ובפרט דלדעת ר' יוסי עדיין יום הוא ואולי נכון לסמוך עליו בזה וצ"ע.

תנו רבנן עד מתי אוכל ושותה (בלילה, כשמתענה למחר, בכל תעניות שהוא אוכל משתחשך, ואפילו בתענית יחיד קא מיירי) עד שיעלה עמוד השחר, דברי רבי, רבי אליעזר בר שמעון אומר עד קרות הגבר [אפילו (בקריאתו) ...] ראשונה [המהרש"א (סוכה נא): קרות הגבר הוא קודם לעה"ש סמוך לו והמהרש"ל הסביר שקרות הגבר הוא עה"ש וראיתי שהגרש"א הקשה שמגמרתנו מוכח דלא כהמהרש"ל].

אמר אביי לא שנו אלא שלא גמר סעודתו אבל גמר סעודתו אינו אוכל. איתיביה רבא

עשרים ימי תענית, ובתוך אותם ימים הגיעו אותם ימים טובים שאין להתענות בהם) ייסר. מאי לאו ייסר עצמו בצלו (שיאסור) עצמו בתפילה, בקבלת תענית בתפילת המנחה, ואז דוחה התענית את אותם ימים טובים **הסביר** הר"ן דאי לאו מאי ייסר והלא כבר נאסר (ועומד)? לא, יאסר עצמו (משמע יהא אסור לאכול, אי אתי עליה תעניות מן קדמת דנא, בין בתפלה בין שלא בתפלה תוס' גורסים להפך יאסר' לשון שאסר עצמו היינו שאסר את עצמו וקיבל תענית בתפילת המנחה. ייסר' לשון הסרה, שאם נדר להתענות לאחר שנתקנו אלו הימים טובים, וחל נדרו באחד מאלו הימים יסור מן הנדר ומותר לאכול).

פליגי בה רבי חייא ורבי שמעון ברבי, חד אמר ייסר, וחד אמר יאסר. מאן דאמר ייסר כדאמרינן (שצריך לאסור איסור על עצמו בתפילת המנחה, ורק אז חלה עליו התענית) למאן דאמר יאסר מאי היא? דתניא במגילת תענית כל איניש דייתי עלוהי מקדמת דנא יאסר. כיצד, יחיד שקיבל עליו שני וחמישי של כל השנה כולה, ואירעו בם ימים טובים הכתובים במגילת תענית, אם נדרו קודם לגזרתנו (קודם שגזרו חכמים ימים טובים הללו) יבטיל נדרו את גזרתנו. ואם גזרתנו קודמת לנדרו תבטל גזרתנו את נדרו (אע"פ שהתחיל תעניותיו קודם הזמנים הללו כתבו התוס' בשם רש"י ידחה נדרו מכל וכל ולא ישלים אותו תענית אמנם כתבו דהר"י מסופק בדבר, דשמא צריך להשלים תעניתו ביום אחר והכריעו דיש להחמיר. ומ"מ יש לזהר שלא להתענות בראש חדש ובחנוכה ובפורים, דמאלו ודאי לא במלה מגילת תענית).

מקבלו, בתפלת המנחה (מ"ב) דבעינן שיהא הקבלה סמוך לזמן התחלת התענית. ונראה דלכתחלה יותר טוב שיהיה במנחה קטנה דהוא בט' שעות ומחצה ולא קודם, ובדיעבד מהני אפילו במנחה גדולה. וכתבו האחרונים שבדיעבד אם לא קיבל בתפלת המנחה יכול לקבלו אח"כ כל זמן שהוא יום) אומר בשומע תפלה (מ"ב דמותר לשאול צרכיו בשומע תפלה וכיון שמשמים יהי רצון וגו' כדלקמיה לא הוי הפסק דהוא בכלל שאילת צרכיו) או אחר שסיים תפלתו, קודם שיעקור רגליו הריני בתענית יחיד מחר יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת, ואם לא הוציא בפיו, אם הרהר בלבו שהוא מקבל תענית למחר, הוי

(כשלש ראשונות או כשבע אחרונות) קיבל עליו **הקשה הגבורת ארי** לשון 'חיישנין' משמע שאנו מסופקים אם קיבל עליו תענית ציבור או לא, והרי ספיקא דרבנן לקולא, ואיך אפשרים עליו את נעילת הסנדל מספק? וכתב, שצריך לומר שסתם 'תענית' היינו תענית ציבור, אם לא אמר בפירוש שמקבל עליו תענית יחיד). היכי ליעבד? אמר רבה בר רב שילא לימא הכי למחר אהא לפניך בתענית יחיד.

אמרו ליה רבנן לרב ששת הא קא חזינן רבנן דמסיימי מסנייהו (בתענית צבור) ואתו לבי תעניתא (סברי לה כשמואל, דאמר אין תענית צבור בבבל) איקפד, ואמר להו דלמא מיכל נמי אכול (ופורשים מדרכי צבור, ולית ליה דשמואל, ואנן האידנא נהגינן כשמואל **כתב הגבורת ארי** שנתכוון לומר, שמא אכלו בלילה, ולא הפסיקו תעניתם מבעוד יום. אבל ודאי שלא היה חושד את החכמים שאכלו ביום התענית, ופרשו מהציבור. ועוד, אם כן, למה באו בכלל לבית התענית).

אביי ורבא מעיילי כי מסיימי אפנתא (פירש רש"י נעל רבה אמנם התוס' פירשו מנעל שאין עקב הפכיר הר"ן שעשו כן לשינוי בעלמא). מרימר ומר זוטרא מחלפי (ביומא דתעניתא) דימינא לשמאלא, ודשמאלא לימינא. רבנן דבי רב אשי נפקי כי אורחיהו. סברי כי הא דאמר שמואל אין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב בלבד (הפכיר הר"ן היינו דווקא לענין העינויים, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. אבל לענין איסור אכילה ושתיה, ודאי שגזורים תענית צבור בבבל. **אמנם הרמב"ם** כתב שגם אוכלים בהם בלילה).

הש"ע כל תענית שגזורים הצבור בחוצה לארץ (מ"ב שאין להם נשיא שיגזור עליהם. ודע דאחרונים מסתפקין אפילו בא"י אם נוהג היום הסדר תענית מחמת זה הטעם ואפשר משום דשליחותיהו דקמאי קעבדינן שם ועיין בכרכי יוסף שהאריך בזה) אוכלים בהם בלילה ודינם כדון שאר תענית, שאין גזורים על הצבור תענית כגון צום כפור אלא בארץ ישראל בלבד, ובגלל המטר, ובאותם עשר תעניות שהם שלשה אמצעיים ושבע אחרונות או"ח (תקעה, י). **פסק בהרמב"ם**

אמר רב יהודה אמר רב לזה אדם תעניתו ופורע (הרא"ש והר"ן הביאו, שיש שהוכיחו מהירושלמי

גמר ועמד (אע"פ שבירך ועמד משולחנו) הרי זה (חוזר ו...) אוכל? התם כשלא סילק (את הטבלא דלאו עקירה היא, ולא אסח דעתיה מאכילה, וכסעודה אריכתא דמיא).

איכא דאמרי אמר רבא לא שנו אלא כשלא ישן, אבל ישן (הפסקה היא ו...) אינו אוכל.

איתיביה אביי ישן ועמד הרי זה אוכל? התם (לאו ישן ממש אלא...) מתנמנם. היכי דמי מתנמנם? אמר רב אשי **דף יב ע"ב** נים ולא נים, תיר (ער) ולא תיר **וכתבו התוס'** אומר רבי נים ולא נים' בתוך השינה כשניעור משנתו 'תיר ולא תיר' בתחילת השינה. **אך לא נראה** דכפסחים (קכ:) גבי אכילת בשר הפסח קאמר 'נתנמנמו יאכלו, נרדמו לא יאכלו' ואמר רב אשי ה"ד נתנמנמו נים ולא נים וכו' והתם מיירי בתחילת השינה בין נים ולא נים בין תיר ולא תיר, שאם כבר ישן אינו יכול לאכול **לכנ"ל בפירוש רש"י** (אינו לפנינו) דקאי על תחילת השינה, וטעם הכפילות, שאם היה אומר 'נים ולא נים' הייתי אומר דווקא שהוא קרוב לשינה יותר מן הקימה, אבל אם קרוב לקימה יותר משינה יש לו דין של 'ער'. וכן אם היה אומר 'תיר ולא תיר', הייתי אומר דווקא שהוא קרוב לקימה יותר מן השינה, אבל אם קרוב לשינה יותר נחשב ישן. **עוד כתבו דבירושלמי** מבואר שאם התנה יכול לאכול גם אחר שישן דקרו ליה ועני, ולא ידע אהדורי סברא, וכי מדכרי ליה (כזה שמעת) מדכר. **פסק**

הש"ע כל תענית שאוכלים בו בלילה, בין צבור בין יחיד, הרי זה אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, והוא שלא ישן (**הגה** שינת קבע) אבל אם ישן (שינת קבע) אינו חוזר ואוכל ולא שותה, **אא"כ** התנה לאכול או לשתות (**הגה** ויש אומרים דבשתייה אין צריך תנאי, דמסתמא דעתו של אדם לשתייה אחר השינה (מ"ב דדרך האדם להיות צמא אחר שינתו) והוי כאילו התנה) או"ח (תקסד, א). **מ"ש** שתנאי מועיל מקורו בירושלמי והעתיקוהו הר"ח והר"ן והתוס', ואף שיש שכתבו שבבלי פליג אירושלמי, **סיכא** כדאי הם כל הני רבנותא שכתבו הירושלמי הוה לסמוך עליהם להקל בדרבנן.

אמר רב יחיד שקיבל עליו תענית (סתם, ואינו יודע איזה תענית קבל עליו, אם של יחיד אם של צבור) אסור בנעילת הסנדל (הוא הדין לכל שאר איסורים, רחיצה וסיכה, שצריך להפסיק מבעוד יום. אלא שנקט אחד מהם) **חיישנין** שמא תענית צבור

ולוֹזִיף מִר וּלְיִפְרַע, לֹא סָבַר מִר לְהָא דְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב לֹזֶה אָדָם תַּעֲנִיתוֹ וּפּוֹרַע? אָמַר לְהוֹ תַּעֲנִית חֲלוֹם הוּא וְיִזְתַּבֵּי אָף שְׁאִמְרוּ חֲכָמִים דְּבָרֵי חֲלוֹמוֹת לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין, מְכַל מְקוֹם כְּשֶׁבֶאֱחָ לֹו הַתַּעֲוִרֹת בְּחֲלוֹם עַל עֲנִי עֲצָמוֹ, רָאוּי לוֹ לְחֹשׁ לְדַבֵּר אִם רֹאֵה עֲצָמוֹ נִבְחַל וּנְפָחַד. שׁוֹה וְדָא הָעֵרָה מִן הַשְּׁמַיִם הוּא שְׂבָא עָלָיו, שִׁיחַפֵּשׁ בְּמַעֲשָׂיו וַיַּחְזֹר בְּתִשְׁבּוּכָה. וְאָף שְׁמֻצִינוּ (בְּרִכּוֹת נח): שְׂכָאֲשֶׁר שְׁמוּאֵל הִיָּה חֹלֶם חֲלוֹם רַע, הִיָּה אוֹמֵר אֶת הַפְּסוֹק 'הַחֲלוֹמוֹת שׁוֹא יִדְבְּרוּ', לֹא לִפְטוֹר עֲצָמוֹ מִתַּעֲנִית הִיָּה אוֹמֵר כֵּן, אֲלֵא לִפְטוֹר הַחֲלוֹם לְטוֹבָה, מִשּׁוֹם שֶׁכָּל הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִין אַחֵר דְּבָרֵי הַפֶּה. וְהַתַּעֲנִית יִפֶּה לוֹ לְחֹלֶם לְבַטֵּל הַגּוֹזֵרָה לְגַמְרִי, שֶׁלֹּא יִשְׁאָר מִמֶּנָּה כְּלוֹם כְּכֹלֹת הָאֵשׁ מִן הַנִּעֲוֹרֹת בְּמַהֲרָה וְעַד גְּמִירָא. וְכֵן בְּדִין, שׁוֹה הַתַּעֲוִרֹר מִפְּנֵי דְּבָרֵי חֲלוֹמוֹת לְחַפֵּשׁ בְּדַרְכֵּיו וַיַּחְזֹר בְּתִשְׁבּוּכָה בְּנִקְיוֹן לִבֵּי וְרוּחַ נְדִיבָה לֶשֶׁם, כְּמוֹ שֶׁהִיָּה עוֹשֶׂה עַל פִּי נְבִיא אוֹ חֶכֶם, וְבוֹדָא תִּשְׁבּוּכָתוֹ שְׁלִימָה הִיא, וּמְקוּבֵּלֶת יִפֶּה. וּלְפִיכָךְ אָמְרוּ שִׁיתַּעֲנֶה דּוּקָא בּוֹ בְּיוֹם, בְּיוֹם שֶׁחֵלֶם בּוֹ, קוֹדֵם שֶׁתַּתְקַרֵּר דַּעְתּוֹ, וַיִּסּוֹר פֶּחַד לְבּוֹ, כְּדִי שִׁירָא מֵאֵד, וַיַּעֲשֶׂה תִּשְׁבּוּכָה גְּמוּרָה. וְגַם כְּדִי שִׁירָא שֶׁהוּא חוֹשֵׁשׁ מֵאֵד לְרוּחַ חֲלוֹם שִׁיעֵרָה עָלָיו מִמְרוֹם, כִּי כְּשֶׁמֵּאֲחֵר אוֹתוֹ אַחֵר שֶׁתַּתְקַרֵּר דַּעְתּוֹ, לֹא יַחְזֹר בְּתִשְׁבּוּכָה כְּרָאוּי, וְגַם מֵרָאֵה עֲצָלָה, וְכִמִּי שְׁאִינוֹ חוֹשֵׁשׁ כָּל כֵּךְ. **הַמּוֹנֵא בְּשֶׁם הַרְשֵׁב־א כְּתִב** (סִימָן ר"ב ס"ג) שְׁמַכֵּל מְקוֹם אֵינוֹ מַחֲוִיב לְהַתַּעֲנוּת, שֶׁהִרִי שְׁמוּאֵל אוֹמֵר שֶׁהַחֲלוֹמוֹת שׁוֹא יִדְבְּרוּ.

אָמַר רַב יִפֶּה תַּעֲנִית לְחֲלוֹם כֹּאֵשׁ לְנִעֲוֹרֹת וְהַמְהַרְשֵׁא (שֶׁבֶת יא). מְבַאֵר אֶת הַדְּמִיוֹן כֵּךְ, כְּשֶׁם שֶׁהַנִּעֲוֹרֹת, שֶׁהוּא דְּבַר הַגִּרּוּעַ שֶׁבִּפְשָׁתָן, נִשְׂרָף בְּקָל עַל יְדֵי הָאֵשׁ, כֵּן הָרַע מִן הַחֲלוֹם, מִתְבַּטֵּל מִיָּד עַל יְדֵי תַּעֲנִית בּוֹ (בְּיוֹם). וְאָמַר רַב חֲסֵדָא וְכוּ בְּיוֹם. וְאָמַר רַב יוֹסֵף וְאִפִּילוֹ בִּשְׁבֶּת (יִכּוֹל לְהַתַּעֲנוּת, כְּדִי שִׁיתְבַּטֵּל צַעַר גּוֹפוֹ). מֵאִי תַקְנִיתָהּ? לִיתִּיב תַּעֲנִיתָא לְתַעֲנִיתָא (הַכֹּאֵנוּ כְּבִר שֶׁהַתּוֹסֵפוֹת כְּתִבוּ שֶׁאִם חָל ר"ה בְּיוֹם א', אִזִּי יִדְחָה תַּעֲנִיתוֹ לְיוֹם אַחֵר בְּשַׁבּוּעַ. וְהַבִּי (סִי רפ"ח) **כְּתִב בְּשֶׁם הַרְשֵׁב־א** שֶׁהוּא הָדִין אִם תִּשֵּׁשׁ כְּהוֹ, וְאֵינוֹ יִכּוֹל לְהַתַּעֲנוּת שְׁנֵי יָמִים רְצוּפִים, יִתַּעֲנֶה בְּיוֹם אַחֵר שֶׁאֲפֹשֶׁר לוֹ. וְכִתְבֵּי הַבִּי, שֶׁהוּא דּוּקָא אִם תִּשֵּׁשׁ כְּהוֹ. אֲבָל בְּלֹא חֶכֶם, אֵין לְדַחְתּוֹ לְיוֹם אַחֵר, אֲלֵא יִתַּעֲנֶה בְּיוֹם רִאשׁוֹן). **פֶּסֶק הַשִּׁעֵ א.** הַנּוֹדֵר לְצוֹם עֲשֶׂרָה יָמִים בְּאִיזָה יוֹם שִׁירְצָה, וְהִיָּה מִתַּעֲנֶה בְּיוֹם אֶחָד מֵהֶם וְהוֹצֵרָךְ לְדַבֵּר מִצּוּה אוֹ מִפְּנֵי כְבוֹד אָדָם גְּדוֹל (הַגָּה אוֹ שְׁמַצְמַעַר) הִרִי זֶה לֹוֹה וּפּוֹרַע יוֹם אַחֵר, שֶׁהִרִי לֹא קִבֵּעַ הַיָּמִים בְּתַחֲלַת הַנֶּדֶר (מ"ב ר"ל א"ע"פ שְׁקִבְלוּ מֵאֲתָמוּל בְּמִנְחָה כִּיּוֹן שְׁקִבְלָה זֶה לֹא הִיָּה עֵתָה

בְּמִסְכַּת נְדָרִים, שֶׁהִיָּינוּ דּוּקָא בְּאוֹפֵן שְׁמַתְחִילָה קִיבֵּל עָלָיו לְהַתַּעֲנוּת מִסְפֵּר מִסּוּיִם שֶׁל יָמִים בְּשֶׁנָּה, וְלֹא פִירֵשׁ יָמִים יְדוּעִים, וְאַחֵר כֵּךְ בִּירֵר לְהַתַּעֲנוּת יוֹם מִסּוּיִם בְּעַד אֶחָד מִהֵימִים שְׁקִיבֵל עָלָיו מִתְחִילָה. כִּיּוֹן שֶׁאוֹתוֹ יוֹם אֵינוֹ מַעֲיָקֵר נֶדֶר, וְכִשְׁהוּא לֹוֹה אוֹתוֹ, עֲדִיין נִשְׁאָר נֶדֶר, קִיּוֹם, בְּאוֹפֵן כֹּזֶה לֹוֹה וּפּוֹרַע. אֲבָל אִם בְּתַחֲלִית נֶדֶר קִיבֵּל עָלָיו לְהַתַּעֲנוּת בְּיוֹם מִסּוּיִם, אֵינוֹ יִכּוֹל לְלוֹוֹתוֹ וּלְפָרוֹעַ בְּזִמָּן אַחֵר. **אֲבָל הָרִין בְּשֶׁם הַרְשֵׁב־א וְהַרְשֵׁב־א** שֶׁאָף בְּאוֹפֵן שְׁקִיבֵל עָלָיו יוֹם מִסּוּיִם, לֹוֹה וּפּוֹרַע. שֶׁהִרִי הַגְּמִירָא אוֹמֵרֶת 'לֹא יִהְיֶה אֲלֵא נֶדֶר', וְהַכּוּוֹנָה לְנֶדֶר צִדְקָה, כְּפִי שֶׁכְּתִב הָרִין לַעֲוִל, וּבְצִדְקָה הָדִין הוּא שֶׁאִפִּילוֹ אִם אָמַר 'הִרִי סֵלַע זֶה לְצִדְקָה', כֹּל עוֹד שֶׁלֹּא הִגִּיעָה לְיָדִי הַגְּבָאִי, לֹוֹה וּפּוֹרַע. וְהַבִּית יוֹסֵף (סִימָן תַּקס"ח) **כְּתִב בְּשֶׁם תְּרוּמַת־הַדֵּשׁ** שֶׁאָף הַסּוֹבְרִים שֶׁגַּם אִם קִיבֵּל עָלָיו יוֹם מִסּוּיִם יִכּוֹל לְלוֹוֹת תַּעֲנִיתוֹ, הִיָּינוּ דּוּקָא כְּשִׁקִּיבֵל סָתֵם יוֹם מִסּוּיִם. אֲבָל יוֹם יְדוּעַ, כְּגוֹן יוֹם שְׁמַת בּוֹ אֲבִיו וְכּוּדְמָה, וְדָאִי שֶׁאֵין לֹוֹה וּפּוֹרַע). כִּי אִמְרִיתָה קְמִיָּה דְּשְׁמוּאֵל, אָמַר לִי וְכִי נֶדֶר קִבֵּל עָלָיָה דְּלֹא סָגִי דְּלֹא מִשְׁלֵם, לְצַעֲוִרִי נִפְשִׁיָּה קִבֵּל עָלָיָה, אִי מִצִּי מִצְעֵר נִפְשִׁיָּה, אִי לֹא מִצִּי לֹא מִצְעֵר נִפְשִׁיָּה [לֹא יִהְיֶה אֲלֵא כִּיּוֹמָא אַחֲרֵינָא כְּתִבוּ הַתּוֹסֵפִי חֶכֶם מִסְקָנָא אִם אָמַר הִרִינִי בְּתַעֲנִית לְמַחַר צִרִיךְ לְצַעֲוִרִיָּה נִפְשִׁיָּה וְאִפִּילוֹ אֲבָל בְּשׁוּגַג יִשְׁלִים אוֹתוֹ וְאֵינוֹ יִכּוֹל לְלוֹוֹת וּלְפָרוֹעַ אֲא"כ לֹא יִכּוֹל לְסַבּוֹל הַתַּעֲנִית (הָרִין) **כְּתִב שְׁלִישִׁיָּה זֶה חָס לֹא יִכּוֹל לְסַבּוֹל הַתַּעֲנִית** אִי"ל כָּלֵל לְהַשְׁלִים, כִּיּוֹן שֶׁאֵין זֶה נֶדֶר גְּמוּר אֲלֵא קִבְלָה לְדַבֵּר מֵאוּרֵי, וּמִשְׁמַעוֹת הַקִּבְלָה רַק שִׁכּוֹל לְסַבּוֹל הַתַּעֲנִית) וְהָרִי מְסוּפֵק בְּדָבָר אִם יִכּוֹל לְלוֹוֹת וּלְפָרוֹעַ הִיָּכִי דְקִבֵּל עָלָיָה כְּבִר לְהַתַּעֲנוּת וְהַתַּעֲנֶה עַד חֲצִי הַיּוֹם אוֹ רִבְעֵי יוֹם וְאִפִּילוֹ לֹא מִצִּי לְצַעֲוִרִי נִפְשִׁיָּה (הַסִּנְדִּי הַשֵּׁפֶת חֲמַת שֶׁאָף שֶׁקִּבְלָה הַתַּעֲנִית אֵינוֹ כְּנֶדֶר גְּמוּר, וּמִטַּעַם זֶה יִכּוֹל לֵלֶחֶת אֶת תַּעֲנִיתוֹ, חֹלֶם הַתַּחֲלַת הַתַּעֲנִית כְּכִי נַחֲשָׁתָה לְנֶדֶר גְּמוּר, וְסוֹב אֵינוֹ יִכּוֹל לֵלֶחֶת), אֲבָל לֹא הַתַּעֲנֶה וְדָאִי דִּיכּוֹל לְלוֹוֹת אַחֵר בְּשִׁבְלֵיוֹ אוֹ אִם טַעַה וְאֲכַל בְּשׁוּגַג יִכְאֵל וַיִּשְׁלִים יוֹם אַחֵר. וְאִם הַתַּעֲנֶה בִּשְׁבֶּת כְּגוֹן תַּעֲנִית חֲלוֹם דְּצִרִיךְ לְפָרוֹעַ כְּדֹאמַר וּבִלְבָד דִּיתִּיב תַּעֲנִיתָא לְתַעֲנִיתָא אִם אִירַע שִׁיְהִיָּה ר"ה אוֹתוֹ יוֹם אִזִּי יִדְחָה לְתַעֲנִיתוֹ עַד יוֹם אַחֵר (בְּשַׁבּוּעַ).

אִיכָא דְאָמְרִי, אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב לֹוֹה אָדָם תַּעֲנִיתוֹ וּפּוֹרַע. כִּי אִמְרִיתָה קְמִיָּה דְּשְׁמוּאֵל, אָמַר לִי פְשִׁימָא, לֹא יִהְיֶה אֲלֵא נֶדֶר נֶדֶר, מִי לֹא מִצִּי בְּעִי לְשִׁלּוּמֵי וּמִיזֵּל לְמַחַר וְלִיּוֹמָא אַחֲרֵינָא.

רַב יְהוֹשֻׁעַ בְּרִיהַ דְּרַב אִידִי אִיקְלַע לְבִי רַב אִסִּי, עֲבָדוּ לִיָּה עֲגָלָא תִּילְתָא. אָמְרוּ לִיָּה לִיטַעוּם מִר מִיָּדִי, אָמַר לְהוֹ בְּתַעֲנִיתָא יִתִּיבְנָא. אָמְרוּ לִיָּה

משנה עברו אלו (ג' תעניות ראשונות שגזרו על הציבור) ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור, אוכלין ושותין מבעוד יום, ואמורין במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, ונועלין את המרחצאות (הגבורת ארי כתב שאין הכוונה שצריך בדוקא לנעול את המרחצאות, אלא בא התנא להשמיענו שרק בחמין אסור, אבל בצונן מותר, מה שאין כן מה ששנינו בסיפא 'נועלין את החנויות' ששם הכוונה בדוקא. אבל הרמב"ם כתב כפשוטו, שנועלין את המרחצאות. וכ"כ השפת אמת). עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין עליהן עוד שבע, שהן שלוש עשרה תעניות על הצבור (כתב הריטב"א שלא בא התנא להשמיענו את חשבון התעניות, שהרי כל אחד יכול לחשב ולהגיע לסיכום זה. אלא כוונת התנא לומר, שגוזרין על הציבור רק שלש עשרה תעניות ולא יותר. והגבורת ארי כתב שבא התנא לומר, שכשגוזרין תענית גשמים, גוזרים מתחילה את כל י"ג התעניות ביחד. ואחר כך מחלקים את התעניות. והתוספות יו"ט כתב, שכוונת התנא לומר, שהם כנגד י"ג מדות של רחמים). הרי אלו יתרות על הראשונות, שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות. בשני מטין עם השיכה, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת וכתב התוספות יו"ט בשם הב"י (סימן תקע"ה) שדוקא חנויות של מאכל ומשקה מותרים. אבל חנויות של דברים אחרים אין פותחים כלל. וע"ע גזרות א"י (ל:)) עברו אלו ולא נענו ממעמטין במשא ומתן בבנין, ובנטיעה [כתבו התוס' (מגילה ה:)] היינו דוקא משא ומתן של שמחה וכן בנין ונטיעה של שמחה) באירוסין וכתבו התוספות (שם) הכוונה שאין מתארסים כלל, ולא רק שמעמטין בשמחה אירוסין ובנישואין (וכתב התפארת ישראל אם לא קיים עדיין פריה ורביה מותר) ובשאיילת שלום בין אדם לחבירו, כבני אדם הנזופין למקום.

(המשך המשנה) היחידים חוזרין ומתעניין עד שיצא (שיגמר) ניסן (הקשה הריטב"א, אם זמן הראוי לגשמים הוא שהרי משום כך מתעניין היחידים, למה אין הציבור מתעניין בתוך זמן זה עד שייגענו, כפי שמצינו בגמרא גבי שאר צרות? וכתב, שבאמת חודש ניסן אינו זמן ירידת הגשמים, ואף אם ירדו, אין בהם תועלת, כי כבר אבדו ההריש והזריעה, ואין הזמן ראוי עתה לכך. אבל מכל מקום, על ידי הצלחה מן השמים אפשר שיועילו הגשמים והחרישה והזריעה עתה, כפי שהיה בימי יואל.

תחלת הנדר אלא ממה שהוסכם אצלו בתחלה להתענות איזה יום ושם לא בירר (היום) אבל אם לא קבל עליו קודם לכן להתענות יום אחד, אלא במנחה קבל עליו להתענות למחר, מקרי תענית זה ואינו יכול ללוותו. (הגה וכ"ש יום זה ממש, כגון שאמר בתחלת נדרו אתענה יום פלוני, או אתענה ב' וח' כל השנה, או כדומה לזה) וכן אם היה תענית חלום (מ"ב או יא"צ), אינו יכול ללוותו (הגה וכ"ש שאינו יכול ללוות ולפרוע תענית צבור, מיהו תענית שני וחמישי ושני שנוהגים להתענות אחר פסח וסוכות, או אפילו בעשרת ימי תשובה, ואירע בהם ברית מילה, מצוה לאכול וא"צ התרה, כי לא נהגו להתענות בכהאי גוונא ודוקא כשאוכלים שם, אבל אם שולחים לו לביתו, אין לו לאכול. ואם קבל עליו התענית במנחה, צריך להתענות. יש אומרים שאם מצטער הרבה בתעניתו (מ"ב היינו בתענית יחיד אבל תענית שגוזרים הצבור לא מהני פדיון אם לא שהתנו כן הצבור) יכול לפדותו במזון, והוא הדין באונם אחר, ונראה דוקא בקבל עליו התענית בעלמא (מ"ב ר"ל ולא ייחד בשעת הקבלה לאיזה יום דבייחד שאמר אז הרני בתענית למחר דינו כנודר ליום זה וכנ"ל בס"ב ועיין בבה"ל) אבל אם קבלו דרך נדר, צריך לקיים נדרו) או"ח (תקסח, ב). ב. יפה תענית לבטל חלום רע (מ"ב אבל דוקא כשעושה תשובה עמו כי התענית מועיל כמו קרבן לחטא מה קרבן אינו מועיל בלי תשובה שנאמר וזה רשעים תועבה אף תענית חלום), כאש לנעורת (מ"ב ומ"מ אין מחויב להתענות אלא רשות). (הגה ודוקא בו ביום, ואפי' בשבת). או"ח (רכב, ג). מותר להתענות בו תענית חלום כדי שיקרע גזר דינו. וצריך להתענות ביום ראשון, כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת. ואם תשש כחו ואינו יכול להתענות ב' ימים רצופים, לא יתענה ביום א' ויתענה אח"כ (הגה וכ"ש אם היה ביום א' חנוכה או ר"ח או פורים או יום טוב אפילו יום טוב שני של גלויות שאין להתענות עד אח"כ. וי"א מי שישן שינת צהרים וחלם לו חלום רע, יתענה מחצי היום עד חצי הלילה ואז יבדיל, וביום הראשון יתענה כאילו התענה כל יום השבת או"ח (רפה, ד).

זקנים ביום) דאמר מצפרא כינופאי (ביום תענית צבור מתקבצין ובאין לבית הכנסת מן הבקר).

היכי עבדי (מאי עבדי בכינופאי דמצפרא ובכוליה יומא דתעניתא)? אמר אביי מצפרא עד פלגא דיומא מעיינינן במילי דמתא (דרישה וחקירה, לבדוק במעשיהם בעסקי בני העיר, אם גזל וחמס ביניהן, ומפייסין אותן) מכאן ואילך (מחצות ואילך עושין שני חלקים) רבעא דיומא קרינן בספרא [ויחל משה כתב הריטב"א והא דקרינן ויחל, שמדבר בענין רציני מחילה. והבטחתנו שכשנאנו אומרים י"ג מדות, שאין אנו חוזרים ריקם' החשק שלמה מביא שזהו דווקא בשלש תעניות ראשונות. אבל בשבע אחרונות אין קורין זה, אלא ברכות וקלות, וכפי שמצינו במסכת סופרים (פי"ז ה"ז)] ואפמרתא (דרשו את ה' בהמצאו), מכאן ואילך בעינן רחמי (הסביר הריטב"א אין הכוונה שבבוקר לא היו מתפללים ומבקשים רחמים כלל, אלא שברבע היום בערב מרבין בתפילות ורחמים) שנאמר וַיִּקְרָא עַל־עַמּוּדָם וַיִּקְרָא בְּסֵפֶר תּוֹרַת ה' אֱלֹהֵיהֶם רַבְעִית הַיּוֹם וַרְבְּעִית מִתּוֹדִים וּמִשְׁתַּחֲוִים לַה' אֱלֹהֵיהֶם. [דף יג ע"א] איפוך אנא (דפלגא דיומא קמא הוו קרו ומפטרי ובעו רחמי, ובאידיך פלגא מעייני)? לא סלקא דעתך, דכתיב וְאֵלֵי יֵאֲסְפוּ כָּל הָרֹדֶף בְּדַבְרֵי אֱלֹהֵי־יִשְׂרָאֵל עַל מַעַל הַגּוֹלָה וְאֲנִי יֹשֵׁב מִשׁוּלָּמַם (מבוהל וחרד) עַד לְמַנְחָתָהּ הָעֶרֶב, וּבְמַנְחָתָהּ הָעֶרֶב קָמְתִי מִתַּעֲנִיתִי (לא שמתענה עד המנחה ואחר כך אוכל, אלא כלומר מצער נפשיה) וּבְקָרְעִי בְגָדִי וּמַעֲלִי וְאֶכְרַעַה עַל־בְּרַפִּי וְאֶפְרָשָׁה כְּפִי אֶל־ה' אֱלֹהֵי (ואם שאני קורע בגדי ומעילי הייתי מתפלל, כדי שאתרצה). פסק הש"ע בכל יום תענית שגוזרים על הצבור מפני הצרות, ב"ד והזקנים יושבים בבית הכנסת ובודקים על מעשה אנשי העיר מאחר תפלת שחרית עד חצי היום, ומסירין המכשולים של עבירות, ומזהירין ודורשין וחוקרים על בעלי חמס ועבירות, ומפרישין אותן, ועל בעלי זרוע, ומשפילין אותם, וכיוצא בדברים אלו, ומחצי היום ולערב, רביע היום קורין בתורה ומפטירין בנביא,

והיות ורק על ידי נם תהא תועלת בגשמים, אין גוזרין שהציבור יתענו, שמה לא ייעשה להם נם, ותחלש דעתם. אבל היחידים מתעניין בצנעה בביתם. כי אף אם הלילה לא ייעשה להם נם, הרי אין הציבור יודעים מתענייתם, ולא תפוג דעתם. וזהו דוקא בחודש ניסן, אבל לאחר מכן, שכבר הגיע זמן הקציר, אין ראוי לזריעה כלל, אם לא יהיה נם משונה כקריעת ים סוף, ולכן אין ראוי אף ליחידים להתענות. כתב הרמב"ם (תעניות פ"ג ה"ט) שאין הכוונה לחודש ניסן של הלבנה, אלא שיצא ניסן של תקופה היינו שתגיע השמש לתחילת מזל שור. ומעם הדבר, שהרי אין ירידת הגשמים תלויה בחודשי הלבנה, אלא בתקופות השנה) יצא (נגמר) ניסן וירדו גשמים סימן קללה והסביר הריטב"א היינו כשלא ירדו גשמים קודם לכן כלל. כתב הרמב"ם (תענית ג') שזמנים אלו שנשנו במשנה בארץ ישראל הם. אבל במקומות אחרים, שעונת הגשמים שלהם מוקדמת או מאוחרת מהזמנים המוזכרים במשנה, התעניות ייקבעו לפי אותם זמנים] שנאמר תָּלוֹא קְצִיר־הַיִּטִּים הַיּוֹם אֶקְרָא אֶל־ה' וַיִּתֵּן קִלּוֹת וּמָטָר וַדְּעוּ וְרָאוּ קִירְעַתְכֶם רַבָּה (רואים מכאן שמטר בזמן של קציר היטים הוא דבר רע).

בשלמא כולוהו אית בהו תענוג רחיצה וסיכה ותשמיש המטה, אבל מלאכה צער הוא? אמר רב ירמיה בר אבא אמר קרא קְדְשִׁי־צוֹם קְרָאוּ עֲצֻרָה אִסְפוּ זִקְנִים (פל יִשְׁבִּי הָאֶרֶץ בֵּית ה' אֱלֹהֵיכֶם וְזַעֲקוּ אֵלַי) כעצרת, מה עצרת (שבועות ושמיני עצרת) אסור בעשיית מלאכה, אף תענית אסור בעשיית מלאכה. אי מה עצרת מאורתא (איסור מלאכתו מאורתא) אף תענית נמי (יתחיל איסור המלאכה) מאורתא [ואי אפשר לומר כך, שהרי מצינו (יג.) שתענית ציבור איסור המלאכה נהוג רק ביום]? אמר רבי זירא לדידי מיפרשא לי מיניה דרבי ירמיה בר אבא אמר קרא אספו זקנים, דומיא דאסיפת זקנים, מה אסיפת זקנים ביום (דבילילה כל אחד בביתו, ואינן נאספין) אף צום נמי ביום (הקשו חתום' תימה אמאי אוכלים ושותים מבעוד יום, כל הלילה נמי היו יכולין לאכול ולשתות, מה אסיפת זקנים ביום אף צום ביום ותיירצו ויש לומר דלא יליף צום מאסיפה אלא לענין עשיית מלאכה, דדוקא מלאכה גמרינן מאסיפה דהא לא כתיב בקרא אלא אספו זקנים וקדשו צום, אבל אכילה לא כתיב בקרא (מה שכתוב 'קדשו צום' הוסיף מצינו ללא קאי על אכילה אלא על קינוח עס וע"ע קמן אורח) ואימא מטיהרא (מהצהרים)? אמר רב שישא בריה דרב אידי מסייע ליה לרב הונא (הא דפשיטא לך דאסיפת

משכחת לה טבילה דכשירה בחמין כגון שהוחמו והומשכו לבריכה, יש להוכיח שמקוה שכולו שאוב שהומשך פסול למבול בו, והא דאמר (תמורה יב:) דהמשכה כולה כשירה הכוונה שאינו פוסל את המקוה כשאר מים שאובים (רפ"י פס' הסביר שהמקוה כשר לטבילה וכן הביא הרמב"ם מקוואות ד,ט, בשם מקלח חכמי המערב והסביר המרדכי נדה ס' תשן את סברתם, לכיון דנחבטל לקרקע קודם שהגיע למקוה נעשה כמי הקרקע. ה"ע צ"ד (ר"א,מל) פסק בדברי הרא"ש שהמשכה אינה פוסלת את המקוה עד שיהיו מחלה על מחלה]] אלא לאו בצונן, וחייבי טבילות אין [משום דטבילה בזמנה מוצוה התוספות (ביצה יח:) כתבו, שבזמן הזה, שנשים מאחרות את הטבילה משום ספיקות, אין שייך טבילה בזמנה. עוד כתבו שם שבזמנינו, שאין הטבילה כדי לאכול בטהרות, אלא רק כדי לטהר אשה לבעלה, וביום הכפורים ותשעה באב בלאו הכי אסורות לבעליהן, ממילא אין כאן טבילה בזמנה. וכן פסק השו"ע (או"ח תקנ"ח,ה)] איניש אחרינא לא? אמר רב חנא בר קמינא לא נצרכה אלא לחמי טבריא (והלכך חייבי טבילות אין, כולי עלמא לא, אבל בצונן שרו). אי הכי, אימא סיפא אמר רבי חנינא סגן הכהנים כדי (ראוי) הוא בית אלהינו לאבד עליו טבילה פעם אחת בשנה. ואי אמרת בצונן מותר ירחץ בצונן? אמר רב פפא באתרא דלא שכיח צונן.

תא שמע כשאמרו אסור במלאכה (גבי תענית צבור) לא אמרו אלא ביום, אבל בלילה מותר (מהבא משמע דבלילי תשעה באב מותר במלאכה ואין ביטול אלא ביום, אבל אין מפרסמין הדבר). וכשאמרו אסור בנעילת הסנדל לא אמרו אלא בעיר, אבל בדרך מותר. הא כיצד, יוצא לדרך (חוץ לעיר) נועל, נכנס לעיר חולץ. וכשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו מותר. וכן אתה מוצא במנודה ובאבל. מאי לאו אכולהו (ואפילו ארחיצה) ובמאי עסקינן, אילימא בחמין פניו ידיו ורגליו מי שרו, והאמר רב ששת אבל אסור להושיט אצבעו בחמין, אלא לאו בצונן (הסביר רש"י שמע מינה דבתענית צבור אסור לרחוץ כל גופו, ואפילו בצונן, ותויבטא לרב חסדא שהתיר לרחוץ כל גופו בצונן אמנם תוס' לא גרסו 'ובמאי עסקינן...' והסבירו שהקשיא על 'אבל' שהגמ' מתירה פניו ידיו ורגליו בצונן, וקשה על רב חסדא שאסר הכל? לא, לעולם בחמין. ודקא קשיא לך וכן אתה מוצא

ורביע היום האחרון מתפללין מנחה ומתריעים ומתודין וזועקים כפי כחם או"ח (תקעו,טז).

אמר רב חסדא כל (תענית) שהוא משום אָבֵל כגון תשעה באב (וכל שכן) אָבֵל (ממש שמתו לפניו, דאית ליה צערא טובא, אסור בין בחמין בין בצונן) והתוס' מביאים ירושלמי שיוסף בנו של ר' יהושע בן לוי היה נוהג בט' באב לא לרחוץ כלל אפי' צונן, ולכן היה מערב ט' באב רוחץ ידיו ומקנה במפה ובט' באב היה מעביר את המפה הלחה על גבי עיניו, וכן ביוה"כ. השק שלמה העיר שהג' צירושלמי שלנו שונה ותוכנה שבתענית צבור רוחץ פניו ידיו ורגליו צונן (ולא כמו רב חסדא שהתיר לרחוץ כל גופו) וצט' צאץ רוחץ ידיו ומעביר על עיניו, וצויה"כ מרחוץ ידיו ומנגבן צמפה, ומעביר המפה על עיניו. כתב הריטב"א (ג.) שאיסור רחיצה בתשעה באב הוא דוקא ברחיצה לתענוג. אבל לרחוץ ידיו כדי להתפלל מותר, בין בט' באב, בין ביום הכפורים, לכשם שהתירו לעצור במים כדי להקביל פני רבו, כל שכן שמוחר כדי להקביל פני שכינה. אבל הרמב"ם (תפילה ז,ח) כתב ט' צאץ וצויה"כ כיון שאין בהם רחיצה, אינו מנכך על נטילת ידי'. כל שהוא משום תענוג (שמצטערין, ואוסרין עצמן בתענוג) כגון תענית צבור, בחמין אסור, בצונן מותר (כתב בהגהות הב"ח דוקא בדברים שהם תקנת חכמים, שייך לחלק בין שהוא משום אבל לבין שהוא משום תענוג. אבל ביום הכפורים שהוא דאורייתא, אע"פ שהוא משום תענוג, אסור בין בחמין ובין בצונן כתבו התוס' ועכשיו שאין תענית צבור בבבל אלא תשעה באב מותרין אפילו בחמין אפילו יז' בתמוז וצום גדליה כך פסק ראבי"ה, ור' יואל אביו אסר לרחוץ בחמין).

אמר רב אידי בר אבין אף אנן נמי תנינא ונועלין את המרחצאות. אמר ליה אביי ואי בצונן אסור סוכרין את הנהרות מבעי ליה למיתני (היכי מצי למיסכרינהו)? אמר רב שישא בריה דרב אידי אבא הכי קשיא ליה מכדי תנן אסור ברחיצה (וסתם רחיצה בין חמין בין צונן) נועלין את המרחצאות למה לי אלא לאו שמע מינה בחמין אסור, בצונן מותר.

לימא מסייע ליה (לרב חסדא, דאמר כל שהוא משום אבל אסור אפילו בצונן) כל חייבי טבילות (גדה ויולדת) טובלין כדרך, בין בתשעה באב בין ביום הכפורים. במאי, אילימא בחמין טבילה בחמין מי איכא (חמי האור) שאובין נינהו וכתבו התוס' מדלא קאמר

רשאה, והאמר רב חסדא אבל אסור להושיט אצבעו בחמין (יש להקשות למה לא ניתן לומר שמוחר לה להתרחץ בחמין כדי שיקפלו עליה תירץ הגזרת ארי כיון לאיכא תענוג יתירא לא מסתבר להגמלא שיתירו לגזרת תענוג יתירא) אלא לאו בצונן (ואפילו הכי נערה אינה רוחצת בצונן, אלמא דאבל אף בצונן אסור)? לא, אביחול ופירכוס (ולא קא מיירי ברחיצה כלל, פירכוס בשיער, כבוס בבגדים, רחיצה בגוף). לימא מסייע ליה...

איכא דאמרי אמר רבא אבל אסור בצונן כל שבעה. מאי שנא מבשר ויין? התם לפכוחי פחדיה הוא דעביד (הסביר בעל הצורות כדי שיאכל וישתה וישכח הצער. מה שאין כן הכא, משום תענוג היא הרחיצה, ולפיכך אסור). לימא מסייע ליה...

אמר רב חסדא, זאת אומרת (מדמוקמינן לה בכיחול ופירכוס, הוא הדין לתכבוסת) אבל אסור בתכבוסת כל שבעה. **פסק הש"ע** אבל אסור לכבס כסותו כל שבעת הימים, אפילו במים לבד, ולאחר שבעה, מותר. וכשם שאסור לכבס, כך אסור ללבוש המכובסים קודם לכן (ומצ"ו) (הגה ואחר ז' שרי, והעולם נהגו בו איסור. ונוהגין שאדם אחר לובשם תחלה, ואח"כ לובשם האבל, והמנהג עיקר. וכן נוהגין במדינות אלו לאחר שבעה ואם לבשו אדם אחר רק שעה אחת די בכך). וא"צ לומר שאסור ללבוש חדשים... יו"ד (שפמ"א). **הרמב"ן** והרמב"ם הסבירו שהאיסור רק בז' ימי אבילות, אמנם הריב"א הובא בתוס' (מו"ק כג) שהאיסור כל ל'. * מ"ש ש"ע שאסור ללבוש המכובס, מקורו ברמב"ן ולמד כן מדף (כמ"ז).

והלכתא אבל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין ובין בצונן כל שבעה. אבל פניו ידיו ורגליו, בחמין אסור, בצונן מותר. אבל לסוך אפילו כל שהוא אסור. ואם לעבר את הזוהמא מותר (כתב הריטב"א כל שכן שמותר לסוך לרפואה, כגון שיש לו חטטין בראשו, שהרי אפילו בתשעה באב ויום הכפורים מותר באופן זה). **פסק הש"ע** א. רחיצה אסורה במ' באב, בין בחמין בין בצונן, אפילו להושיט אצבעו במים, אסור א"ח (תקנה, ו).

במנודה ובאבל, אשאר אקאי (אנעילה וסיכה, לעולם הך רחיצה בחמין היא, אבל בצונן שרי לרחוץ כל גופו).

תא שמע, דאמר רבי אבא הכהן משום רבי יוסי הכהן מעשה ומתו בניו של רבי יוסי בן רבי חנינא, ורחץ בצונן כל שבעה (אלמא בצונן שרי)? התם כשתכפוהו אביליו הוה (בזה אחר זה, כדקתני שמתו בניו, שניהם, ולפיכך התירו לו, כדאשכחן גבי שיער) דתניא תכפוהו אביליו בזה אחר זה, הכביד שערו מיקל בתער (הסביר רש"י דשקיל פורתא מינייהו תוס' הסבירו דרך התיכה אבל לא כדרכו דרך גילוח מדקאמר מיקל ולא קאמר מגלח) ומכבסם כסותו במים. אמר רב חסדא בתער (דרך שינוי) אבל לא במספרים, במים ולא בנתר ולא בחול. **פסק הש"ע** א. ...ואדם אחד שתכפוהו אביליו זה אחר זה, מיקל שערו בתער אבל לא במספרים (הגה ובלבד שיעשנו בצינעא) יו"ד (שצג). ב. מי שתכפוהו אביליו, שאירעו שני אבילות זה אחר זה, מותר לרחוץ כל גופו בצונן יו"ד (שפמ"ד).

אמר רבא אבל מותר לרחוץ בצונן כל שבעה, מידי דהוה אבשרא וחמרא (דתענוג הן בצונן). מיתיבי **[דף יג ע"ב]** אין הבוגרת (שהביאה שתי שערות) רשאה (ביארו התוס' אומר ר"י דהא 'רשאה' לאו דוקא, אלא ה"ק אין הבוגרת חייבת, הא נערה חייבת) לנוול את עצמה (אלא מתקשטת כדי שיקפצו עליה) בימי אבל אביה (פירש רש"י אפילו אירע אבילות לאביה, שמת בנו. אי נמי שמת אביה ממש, אע"פ שהיא בת חיוב אבילות אינה רשאה לנוול. והקשה הגבורת ארי על ב' הפירושים, על פירוש ראשון, דאם כן, למה נקט 'אבל אביה' והרי זה אבל עצמה על אחיה, על פירוש שני, דאם כן היה לו לומר 'ימי אבלה' סתם, ואז היה הכל בכלל, בין שמת אביה, בין שמת קרוב אחר שהיית להתאבל עליו. ולכן כתב שגראה לפרש חיינו שאביה אבל, ולא היא, וכגון שמת אביו שמעיקר הדין אין הבת צריכה להתאבל עליהם, אלא שחכמים תקנו שכל המתאבלין עליו מתאבלין עמו, כדאי' (מו"ק כ.).) הא נערה (שאינה ראויה להינשא עדיין עד שתבגר) רשאה (דבת חיוב אבילות היא, וקטנה אינה חייבת ולא כלום). מאי לאו ברחיצה, ובמאי, אילמא בחמין אין הבוגרת

שנת תשס"ו שכתב הרב רפאל שטרן וזתכ"ד שבאמת הרב שריה דבלצקי בהקדמה לחיבורו פלגי מים תמה על זה. ובאמת מצאנו שקהילות רבות בא"י נהגו כזה עיין ברכ"י סימן תקע"ה, וש"ת מעשה אליהו לרבה של חברון ר' אליהו מני סי' רכד. אמנם בימינו אנו לא נהגים. וכתב לדקדק מהבכרי יוסף תקעה אות ג' שאם הבית דין לא גוזרים, אין חיוב על הציבור להתענות. עוד הביא הברכ"י שהרמב"ן כתב שרק בית דין סמוכים רשאים לגזור, אמנם הברכ"י יוסף כתב דכיון שהביאו הפוסקים דין תעניות גשמים לדינא, משמע שגם בית דין לא סמוך יכול לגזור. **בספר הליכות שלמה** הביא ר' ירוחם בורדיאנסקי בשם חמיו (הרב איירבך) שבזמננו אין הגשם חיי נפשות, כבזמנם, ולכן אין גוזרים. ר' מאיר שליזנגר רבה של קיבוץ שעלבים פנה לרב הראשי של א"י הרב אונטרמן מדוע לא גוזרים, וענה לו שכיון שמטרת הצומות לעורר רחמי שמים, ומסתבר שאם הרבנות תגזור רבים לא ישמעו לה, במקום לעורר רחמי שמים, יהיה קטרוג.

צלותא דתעניתא היכי מדכרינן? אדבריה (**היעב"ן כתב** שהעלוהו לגדולה ומינהו ראש ישיבה) רב יהודה לרב יצחק בריה, ודרש יחיד שקיבל עליו תענית מתפלל של תענית (עננו), והיכן אומרה בין גואל לרופא (ברכה בפני עצמה). מתקיף לה רב יצחק וכי יחיד (חשוב כל כך) קובע (שיהו מתקנין לו) ברכה לעצמו (להוסיף בתפלתו)? אלא אמר רב יצחק בשומע תפלה (שכוללה בתוך הברכה, וחותר בשומע תפלה, דאותה ברכה וחתימתה משמע בין אתענית בין אבל מילי, וכן אמר רב ששת בשומע תפלה (**כתבו התוס'** הכי פסק בשמעתא דתפלת תענית, אין יחיד קובע ברכה לעצמו לכך צריך צריך לאומרו קודם שחותר שומע תפלה, ר"ל שיאמר כי אתה ה' עונה בעת צרה ומושיע, ש"ת עמך ישראל ברחמים בא"י שומע תפלה. אבל שליח צבור אומר גואל ישראל וקובע ברכה וחותר).

מיתיבי (גבי תענית) אין בין יחיד לצבור אלא שזה (יחיד) מתפלל (ביום תעניתו) שמונה עשרה (וכולל תפלת תענית בשומע תפלה) וזה מתפלל תשע עשרה (דקבע ליה בין גואל לרופא). מאי יחיד ומאי צבור, אילימא יחיד ממש, וצבור שליח צבור, הני תשע עשרה עשרין וארבע הוו [לקמן] (תענית טו.) דעשרים וארבע ברכות הוו ביומא דתעניתא] אלא לאו

ב. (בדיני ט' באב) טבילה של מצוה בזמנה, מותרת, אבל בזמן הזה אין טבילה בזמנה (מ"ב ר"ל שנהגו הנשים לישב על טיפת דם שבעה נקיים דוקא ממילא אין הטבילה בזמנה, ולמה תטבול דהרי מצוה עונה לא יוכל לקיים בט"ב) הילכך לא תטבול בו (מ"ב אלא תרחוץ ותחוף ע"כ ולמוצאי ט"ב חופפת מעט קודם הטבילה דבעינן סמוך להפיפה טבילה) וכן נהגו או"ח (תקנה, ה). ג. (הלכות אכלות) רחיצה כיצד, אסור לרחוץ כל גופו, אפילו בצונן, אבל פניו ידיו ורגליו, בחמין, אסור, בצונן, מותר. ואם היה מלוכלך מטיט וצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש (**הגה** וכל זה מדינא אינו אסור רק שבעה, אבל אח"כ מותר ברחיצה, אלא שנהגו האידנא לאסור רחיצה כל ל' יום, ואפילו לחוף הראש אסור, ואין לשנות המנהג, כי מנהג קדום הוא ונתייסד על פי ותיקין) יו"ד (שפא,א). **כתב החכמת אדם** שהאסור לרמ"א כל ל' דווקא בחמין, אבל בצונן מותר, וכ"כ הש"ך. **אמנם הדגמ"ר כתב** שכל גופו אסור בצונן ומותר רק פניו ידיו ורגליו. ד. סיכה כיצד, אסור לסוך אפי' כל שהוא, אם מכיון לתענוג, אבל אם הוא להעביר הזוהמא מותר, וא"צ לומר משום רפואה, כגון שיש לו חטטין בראשו יו"ד (שפא,ב). ב. עברו אלו (ג' תעניות הראשונות שגזרו על הציבור) ולא נענו, בית דין גוזרין עוד ג' תעניות על הצבור ב' וחמישי וב', ובאלו מפסיקין מלאכול מבעוד יום, ואסורים בהם בעשיית מלאכה ביום אבל לא בלילה, ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין, לפיכך נועלין את המרחצאות, אבל פניו ידיו ורגליו בחמין, וכל גופו בצונן, מותר. ואסורים בסיכה אלא אם כן הוא להעביר את הזוהמא (מ"ב וכ"ש אם יש לו חטטין בראשו דמותר) ואסורים בהם בתשמיש המטה (מ"ב אפילו עדיין אין רעב בעולם. ואפילו כליל טבילה) וכן אסור בנעילת הסנדל בעיר, ומתפללין בבתי כנסיות ומתחננים כבשאר תעניות או"ח (תקעה,ג). **הפכיר הבי'** אסור רחיצה נלמד מרב חסדא שאמר שכל שהוא משום תענוג כגון תענית ציבור בצונן מותר. והגמ' אמרה שכל שאסור בחמין, הנ"מ כל גופו, אבל פניו ידיו ורגליו, מותר. * יש לעיין מדוע בזמננו לא מצאנו שגוזרים תעניות על הגשמים, וראיתי במאמר של **כתב עת המעיין**, גליון מו,

ליתא)? אי משום תיבה לאו שיורא הוא. מילי דצינעא (מתריעין בבית הכנסת) קתני, מילי דבפרהסיא (תיבה ברחובה של עיר) לא קתני.

אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא (שאין חילוק בין אמצעיות לאחרונות לענין עשרים וארבע ברכות) דקתני מה אלו יתירות על הראשונות, אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות, אבל בכל דבריהן זה וזה שוין. וכי תימא הכא נמי תנא ושייר והא 'מה אלו' קתני. ותסברא מה אלו דווקא הוא, והא שייר לה תיבה? אי משום תיבה לאו שיורא הוא, משום דקא חשיב לה באידך פרקא (באחרונות מוציאין התיבה, מה שאין כן באמצעיות). השתא דאתית להכי עשרים וארבעה נמי לאו שיורא הוא, דקתני לה באידך פירקא (עשרים וארבע נמי דאמרת דשוין נינהו איכא למימר דלא הוי שוין, דהא אפילו שיורא נמי לא הוי, דבהדיא קתני לה באידך פירקין דבאחרונות איתנהו, באמצעיות לא, ואיכא לתרוצי כתירוצא קמא בקמייתא, דליכא עשרים וארבע כתבו התוס' ה"ה שיכלה הגמרא לתרין מה שתירצה לעיל שהתנא לא שנה אלא דברים שבצינעא ולא תיבה שהיא שבפרהסיא). **פסק**

הש"ע (מדבר בתעניות אמצעיות) ומתפללין בבתי כנסיות ומתחננים כבשאר תעניות או"ח (תקעהג). **הפכיר הב"ר** ר"ל אין מוסיפין שש ברכות בתפילה כמו שמוסיפין בשבע תעניות אחרונות. **והטעם** בדף יג. שקלו וטרו במילתא ולא איפשטא בה מידי שפיר. **ודעת הרמב"ם** (פ"ג ה"ז) שאין אומרים אותן אלא בשבע תעניות אחרונות בלבד וכ"כ הר"ן בשם הרמב"ן, וכן נראה שהוא דעת הר"ף, וכך הם דברי הטור. **עוד כתב המ"ב** שאין מוציאין לרחובה של עיר כמו שנוהגין בשבע אחרונות.

מאי הוי עלה (היכן אומרה יחיד)? **אמר רב** בין גואל לרופא. **ורב אשי** **אמר משמיה דרבי ינאי**, בריה דרבי ישמעאל בשומע תפילה. והלכתא בשומע תפילה. **פסק הש"ע** יחיד אומר עננו בשומע תפלה, בין יחיד שקיבל עליו תענית בין יחיד המתפלל עם הצבור בת"צ (מ"ב דרך לש"צ קבעו ברכה לעצמו בין גואל לרופא ולא ליחידים) וכן ש"צ שמסדר תפלתו בלחש, כיחיד דמי ובשומע תפלה... או"ח (תקסהא).

הכי קאמר אין בין יחיד דקבל עליו תענית יחיד, ליחיד שקבל עליו תענית צבור, אלא שזה מתפלל שמונה עשרה וזה מתפלל תשע עשרה, שמע מינה יחיד קובע ברכה לעצמו? לא, לעולם אימא לך שליח צבור. ודקא קשיא לך שליח צבור עשרין וארבע מצלי בשלש תעניות ראשונות, דליכא עשרים וארבע.

ולא (וכי, אין ש"צ מתפלל כג' ראשונות עשרים וארבע ברכות) והא 'אין בין' קתני, אין בין שלש ראשונות לשלש אמצעיות אלא שבאלו מותרין בעשיית מלאכה ובאלו אסורין בעשיית מלאכה **והקשו המפרשים** הרי שנינו לעיל (יב:) עוד חילוקים בין ראשונות לאמצעיות, שבאלו אוכלים מבעוד יום, ומותרים ברחיצה וסוכה... **ותירין הרש"ש** שכיון שבתוספתא איתא 'כל שאמרו אוכלין ושותין מבעוד יום, אסורין במלאכה ברחיצה... כל אלו שאמרו אוכלין ושותין משחשיכה, מותרין במלאכה ברחיצה...' הרי שהם תלויים זה בזה, ולכן לא הוזכרו כל חילוקים אלו, אלא אחד מהם. **אמנם** יש עוד חילוק ביניהם לענין אנשי משמר ואנשי בית אב, ואולי בפלוגתא לא מיירי. עוד יש חילוק ביניהם לענין עוברות ומניקות להלן (יד). ואפשר שהואיל וגם בשבע לא היו מתעניין, לא חשיב להו' הא לעשרים וארבע זה וזה שוין? **תנא ושייר**. מאי שייר דהאי שייר, ותו והא 'אין בין' קתני **והקשו התוס'** משמע מהכא שאין בין דווקא אלו ולא אחרים **וקשה** דהא במגילה (ח.) קתני 'אין בין נדרים לנדבות, אלא שהנדרים חייב באחריות, ונדבות אינו חייב באחריות' ואנו יודעין דיש חילוק אחר דנדרים אינן באים אלא מן החולין דכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין, ונדבות באות מן המעשר **ותירצו** שגם במגילה לא שייר כלל, שהתנא ששנה אין בין נדרים לנדבות' עסק רק בעולות, ובהם לא שייד לחלק שנדבות נקנות מכסף מעשר, שממעות מעשר אפשר לקנות רק שלמי נדבה, כיון שהבעלים אוכלים את הבשר, אבל עולות שאין בהם אכילת אדם, אי אפשר לקנותן מכסף מעשר אף נדבה? **אלא תנא באיסורי** קא מיירי, בתפלות לא מיירי.

ואי בעית אימא באמצעייתא נמי לא מצלי עשרים וארבע. ולא, והתניא אין בין שלש שניות לשבע אחרונות אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות. הא לכל דבריהן זה וזה שוין וכי תימא הכי נמי תנא ושייר, והא אין בין קתני. ותסברא אין בין דוקא, **[דף יד ע"א]** והא שייר תיבה (דבאחרונות איתא והכא

צועקים עננו אבינו עננו, עננו אלהי אברהם עננו, עננו אלהי יצחק עננו, עננו אלהי יעקב עננו, הכל כפי שאומרים בסוף הסליחות וי"ב חנו"כ בשם הר"י.

קא סלקא דעתן מאן דאמר בעננו לא אמר בשופרות, ומאן דאמר בשופרות לא אמר בעננו, והתניא אין פוחתין משבע תעניות על הצבור שבהן שמונה עשרה התרעות ושהן מוסיפין שש ברכות משמונה עשרה עד עשרים וארבע, ולכל אחת שלש תרועות הקשה הגבורה ארי הרי גם בברכת 'גואל ישראל' היו תוקעין, ואם כן כ"א היו, ואכן הגר"א גורס שבהן כ"א התרעות. והלח"מ (תעניות ד"ז) כתב, שהגמרא החשיבה רק את התקיעות הבאות מחמת הברכות הנסופות וסימן לדבר (שלא תטעה אם התרעה הזו תרועה או תפלה) יריחו (דכתיב בה שופרות. ל"א סימן לדבר, כלומר לכך מתריעין כדי שיענו בדרך שנענו ביריחו על ידי שופרות, דכתיב 'ויתקעו בשופרות...' וכתוב 'תפול החומה תחתיה'). ויריחו שופרות הוה, ותיובתא למאן דאמר בעננו?

אלא בשופרות דכולי עלמא לא פליגי דקרי לה התרעה (מתריעין דקתני הכא במתניתין, דעבדינן בתעניות בשופרות) כי פליגי בעננו (במתריעין דאמרינן בעלמא על שאר פורענויות) מר סבר (עננו) קרי לה (נמי) התרעה, ומר סבר לא קרי לה התרעה. למאן דאמר בעננו כל שכן בשופרות, ולמאן דאמר בשופרות אבל בעננו לא.

והתניא ושאר כל מיני פורענויות המתרגשות, כגון חיכוך ורש"י (ב"ק פ:) הוא שחין, שמתחכך אדם עליו, חגב (ארבה), זבוב, וצירעה (עוקצת את האדם) ויתושין [נכנסין בעיניו ובחוטמו מקשים המפרשים למה אין הברייתא מחלקת בין זמן שנושכין וממיתין, שאז מתריעין עליהן, לזמן שאין נושכין וממיתין. כפי שיש חילוק גבי חיה רעה, בין חיה משולחת לכוז שאינה משולחת וכתב המ"מ (תעניות ב,ט) שבזבוב וצירעה וכו', יכול האדם להשמר מהן ולהרגן, שלא כמו גבי חיה רעה. אבל הכפ"מ כתב שאדרבה, יותר קשה להישמר משקצים ורמשים מאשר מחיה רעה. ואכן אם היו נושכין וממיתין, פשיטא שמתעניין עליהם, כי אין אדם יכול להשמר מהן, שהרי הם יכולים לבוא ולנשוך

תני חדא עוברות ומיניקות מתענות בראשונות ואין מתענות באחרונות. ותניא איך מתענות באחרונות ואין מתענות בראשונות. ותניא איך אין מתענות לא בראשונות ולא באחרונות. אמר רב אשי נקוט אמצעייתא בידך, דמיתרצון כולהו (כלומר, תריץ דבשלש אמצעיות היו מתענין, ומתרצת לכולהו הנך מתנייתא, הא דקתני בראשונות ולא באחרונות הנך ראשונות לאו ראשונות ממש נינהו, אלא אמצעיות, דאינהו הוו ראשונות לאחרונות, אבל בשבע אחרונות לא מיתענו, דכיון דשבע נינהו לא מצו עוברות ומיניקות למיקם בהו, והא דקתני באחרונות ולא בראשונות הנך אחרונות אמצעיות נינהו, והראשונות ראשונות ממש, ואין מתענין בהן דלא תקיף רוגזא כולי האי, וצחות לשון הוא לתנא למיקרי לאמצעיות ראשונות לאחרונות, ואחרונות לראשונות הרמב"ם תעניות (ג,ה) שהמעוברות מתענות רק בז' אחרונות והפכיר המ"מ 'נקוט מציעתא בידך' היינו שיש לפסוק כהברייתא האמצעית, שסובר שהברייתות סתרי אהדדי, וגם לראשונות וגם לאמצעיות קרי ראשונות). פסק הש"ע עוברות ומיניקות מתענות, אבל לא בג' ראשונות ולא בז' אחרונות, ומיהו לא יאכלו אלא כדי קיום הולד (הגה ואסור להן להחמיר ולהתענות) או"ח (תקעה,ה). פסק הש"ע כהסבר רש"י, כיון שכ"פ הרי"ף והרא"ש, ודלא כהרמב"ם.

איתא במשנה 'מה אלו (אחרונות) יתירות על הראשונות (האמצעיות) אלא שבאלו מתריעין ונועלין את החנויות' במאי מתריעין? רב יהודה אמר בשופרות (היו עושין ההתרעות, ולשון התרעה כמו תרועה, וסתם תרועה פשוטה לפניה ולאחריה במסכת (ר"ה לד.) ואהכי מתריעין בשופרות, כדכתיב 'ותקעתם בחצוצרות' תוקעין בשופרות כדי שיכניעו לבם לקול השופר, ויהיו נרתעים מחטאתם, ואשש ברכות שהיו מוסיפין ביום התענית היו תוקעין על כל ברכה יבבא אחת, שהן שמונה עשרה התרעות) ורב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב אמר בעננו (בקול רם היו

פותח כדרכו בחמישי, ואינו חושש או"ח (תקעה, ד). מסקנת הגמרא דלשון 'מתריעין' שנאמר בגמשים הוא שופרות. ב. עיר שהקיפה אנסין או נהר, וספינה המטורפת בים, אפי' על יחיד הנרדף מפני אנסין או ליסמים, או רוח רעה או חולה שאר חולי שיש בו סכנת חיים... זועקים ומתחננים בתפלות בשבת אבל אין תוקעין, אא"כ תוקעין לקבץ העם לעזור אחיהם ולהצילם או"ח (תקעו, יג). ש"ע פסק את לשון הרמב"ם. והפביר המ"מ והביאו הב"י (וב"כ בפיהמ"ש) שפסק הרמב"ם כת"ק, והיינו שמ"ש ת"ק 'מתריעין' היינו תפילה, ולפי"ז יתכן ואין מחלוקת בין רש"י לרמב"ם, שרש"י ביאר את דברי ר' יוסי, אך אה"נ הלכה כת"ק. עוד ביאר הב"י שמ"ש הרמב"ם 'אא"כ תוקעין לקבץ העם' אף שאלו דברי ר' יוסי, פשוט שבזה יודה ת"ק שהוא מדין פיקוח נפש.

בשני דרבי יהודה נשיאה הוה צערא [דף יד ע"ב] גזר תלת עשרה תעניות [כדאמרינן] (טו:) שלש ראשונות ושלש אמצעיות ושבע אחרונות, ולשאר פורעניות עביד להו ולא לגשמים הפביר הריטב"א כי לגשמים מפורש במשנתנו שאין לגזור יותר מ"ג תעניות] ולא איעני. סבר למיגזר טפי, אמר ליה רבי אמי הרי אמרו אין מטריחין את הצבור יותר מדאי. אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא רבי אמי דעבד לגרמיה הוא דעבד (לעצמו דרש, שלא אמר אלא לפי שהוא לא היה רוצה להתענות). אלא הכי אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לא שנו (דאין גוזרים יותר משלש עשרה) אלא לגשמים, אבל לשאר מיני פורעניות מתענין והולכין עד שיענו מן השמים. תנאי נמי הכי...

לימא (הברייתא) תיהוי תיובתיה דרבי אמי? אמר לך רבי אמי תנאי היא, דתנאי אין גוזרין יותר משלש עשרה תעניות על הצבור, לפי שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי, דברי רבי. רבן שמעון בן גמליאל אומר לא מן השם הוא זה (שאינו זה טעם, שאין מניחין בשביל טורח) אלא מפני שיצא זמנה של רביעה (של יורה). ואיכא למשמע מדברי שמעון דבשאר מיני פורעניות, דכל שעתא הוי זימניהו

את האדם שלא מדעתו. ובברייתא מדובר כשאין ממתין, אלא רק מוזקין ושלוח נחשים ועקרבים לא היו מתריעין אלא צועקין. מדצעקה בפה (אלמא דצעקת פה לא קרי ליה התרעה) התרעה בשופרות?

תנאי היא (האי תנא דשאר מיני פורעניות סבר צעקת פה לאו שמה התרעה, ואידך סבר...) דתנאי על אלו מתריעין בשבת על עיר שהקיפה גיים (וצרין עליה) או נהר (המתפשט ויוצא לחוץ לשטוף את השדה ואת הבתים), ועל ספינה המטורפת בים (שהולכת ונדה, ועתידה להיטבע במים). רבי יוסי אמר (תוס' גרסו מתריעין...) לעזרה (צועקין לבני אדם שיבואו לעזרם ביארי התוס' ואין לומר בשופר, שאין להתיר תרועה בשופר בשבת) אבל לא לצעקה ותפלה, שאין אנו בטוחין כל כך שתועיל תפלתנו לצעוק עליה בשבת, אלמא צעקת פה קרי התרעה מפי מורי, ל"א לעזרה דקאמר תנא קמא מתריעין, דמשמע בקול רם, ואמר ליה רבי יוסי לעזרה שיהו מתפללין כל אחד בביתו לעזרה בעלמא]. במאי, אילימא בשופרות שופרות בשבת מי שרי, אלא לאו בעננו, וקרי לה התרעה, שמע מינה. פסק הש"ע א. עברו אלו (ולא נענו) ב"ד גוזרין עוד שבע תעניות על הצבור שני וחמישי ושני וחמישי ושני וחמישי ושני, וכל מה שאסור בשלשה שלפני אלו אסור אף באלו, ויתירין אלו שמתריעין בהם בשופר על הברכות שמוסיפים בהם, ומתפללין ברחוב העיר, ומורידין זקן להוכיחם, ומוסיפין שש ברכות בתפלת שחרית ובתפלת המנחה, ונועלים את החנויות (מ"ב עיין בגבורת ארי דמסיק דשאר חנויות של דבר אחר נועלין לגמרי כל היום בין בשני בין בחמישי, ורק בחנויות של מאכל ומשתה פותחין מעט לעת ערב) ובשני לעת ערב פותחין מעט (אותן החנויות המוכרות אכילה ושתיה) כדי שימצאו לקנות לסעודת הלילה, ובחמישי פותחין כל היום חנויות המוכרות מאכל, מפני כבוד השבת, ואם יש לחנות שני פתחים, פותח אחד ונועל אחד, ואם יש לחנות אצטבא לפניו,

יד:

או אשכנז בכללה, כיחידים דמו בשומע תפלה, ומיהו אם בארץ אחת כולה הצריכים מטר בימות החמה, טעה בה יחיד ושאל מטר בברכת השנים, (אם רוצה) חוזר ומתפלל בתורת נדבה בלא שאלה בברכת השנים (הגה אבל אינו מחויב לחזור כלל), או"ח (ק"ב). מ"ש הש"ע 'ומיהו אם בארץ אחת...' הרא"ש בתשובה כתב שיכולים לשאול בברכת השנים. וכתב ע"ז הב"י לע"ד היה נראה שכיון שלא נתקבלו דברי הרא"ש וכל העולם לא נהגו כן הוי ליה סוגיין דעלמא דלא כהרא"ש והילכך הטועה ושאל גשם צריך לחזור אפילו בארץ שכולה בכללה צריכה גשם בימות החמה, ומכל מקום כיון שהרב ספק עלינו את הדבר מי יקל ראש כנגדו ולכן ראוי לצאת מידי ספק ולחזור ולהתפלל בתורת נדבה. ב. במה דברים אמורים, בארץ ישראל וכל הדומה לה, אבל במקומות שעונת הגשמים שלהם קודם שבעה עשר במרחשוון (מ"ב אפילו עונת הגשמים שלהם אחר שבועות) או אחר זמן זה, כשיגיע זמנם ולא ירדו גשמים, יחידים מתענים שני וחמישי ושני ומפסיקים בראש חדש חנוכה ופורים ושוהין אח"כ כמו ששה ימים, אם לא ירדו גשמים בית דין גוזרין י"ג תעניות על הסדר שאמרנו או"ח (תקעה, ט).

איתא במשנה 'בשני מטין עם חשיכה ובחמישי כל היום מפני כבוד השבת' **איבעיא להו** היכי קתני בשני מטין עם חשיכה (ולא נועלין ולא פותחין, הואיל ולא לכבוד שבת הוה) ובחמישי כל היום (מטין) מפני כבוד השבת, או דילמא בשני מטין (שלא יראו בני אדם ויצטערו, אלא לעת ערב פותחין מקצתן, כדי שיהא להם מה לאכול בלילה) ובחמישי פותחין (בדרכו) כל היום כולו (לגמרי, מפני כבוד השבת)? תא שמע, דתניא בשני מטין עד הערב, ובחמישי פותחין כל היום כולו מפני כבוד השבת. היו לו שני פתחים פותח אחד ונועל אחד. היה לו אצטבא (כסא) כנגד פתחו (דהשתא אין החנות פתוחה לרשות הרבים, ואם הוא פתוח אינו נראה כל כך) פותח כדרכו (אפילו בשני) ואינו חושש. **פסק הש"ע** עברו אלו (ולא נענו) ב"ד גוזרין עוד שבע תעניות על הצבור... ונועלים את החנויות ובשני לעת ערב פותחין

למיבטלי אפילו טפי גזרינן, ורבי דאמר אין מטריחין סתמא אכולהו קאמר, ואנא דאמרי כרבי). **פסק הש"ע** כשם שמתענים ומתריעים על הגשמים כך היו מתענים על שאר הצרות, כגון כותים שבאו לערוך מלחמה עם ישראל, או ליטול מהם מס, או ליקח מידם ארץ, או לגזור עליהם צרה אפילו במצוה קלה, הרי אלו מתעניין ומתריעין עד שירוחמו... או"ח (תקעו, א). **כתב הב"י סי' תקע"ה סי' שג'** עמודי הוראה פסקו שבשאר תעניות מתענים עד שיענו.

שלחו ליה בני ניונה לרבי כגון אנן, דאפילו בתקופת תמוז בעינן מטר, היכי נעביד, כיחידים דמינן או כרבים דמינן, כיחידים דמינן ובשומע תפלה **[פירש רש"י]** דהא דאמרין שאלה בברכת השנים אפילו ביחיד משום דזמן צבור הוא, אבל במילתא אחריתי, דהוי ליחיד ולא לצבור, כהכא דבתקופת תמוז לאו זמן שאילת צבור הוא, בשומע תפלה הוא דמדבר ליה, ולא בברכת השנים, כדא' (ברכות לא: , ע"ז ח). אם היה לו חולה בתוך ביתו מוכיר עליו בברכת החולים, ולבסוף מוקמינן והלכתא בשומע תפלה, כך שמעתי **תמה הגבורה ארי** שלמסקנה בע"ז (ח). יחיד אם רוצה שואל את צרכיו בשאר כל הברכות מעין אותה ברכה] או כרבים דמינן ובברכת השנים? שלח להו כיחידים דמיתו, ובשומע תפלה.

מיתיבי, אמר רבי יהודה אימתי (הוא סדר תעניות) בזמן שהשנים כתיקנן (שהיא קציר בנים, וזריעה במרחשוון, ואין סדר השנים משתנה) וישראל שרוין על אדמתן (שמנהג ארץ ישראל בכך) אבל בזמן הזה הכל לפי השנים (אם צריכה אותה שנה למטר, כגון שנה שחונה שצריכה לגשמים הרבה) הכל לפי המקומות (כגון ניונה, דאפילו בתקופת תמוז בעו מטר)? אמר ליה מתניתא רמית עליה דרבי? רבי תנא הוא ופליג.

מאי הוי עלה? **רב נחמן אמר** בברכת השנים, **רב ששת אמר** בשומע תפלה. והלכתא בשומע תפלה. **פסק הש"ע א.** יחידים הצריכים למטר בימות החמה, אין שואלין אותו בברכת השנים, אלא בשומע תפלה, ואפי' עיר גדולה כנינוה או ארץ אחת כולה כמו ספרד בכללה,

ואמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי להגור שק אלא אם כן (שיודעין הן ש...) נענה כיהורם בן אחאב (יהורם רשע היה, אלא שהתענה על רעב שהיה בימיו ונענה) שנאמר ויהי כשמוע המלך את דברי האשה ויקרע את בגדיו והוא עקר על-החמה וירא העם והנה השק על-בשרו וגו'.

ואמר רבי אלעזר לא הכל (נענין) בקריעה ולא הכל (נענין) בנפילה, משה ואהרן (נענין) בנפילה, יהושע וכלב (נענין) בקריעה. משה ואהרן בנפילה דכתיב ויפול משה ואהרן על פניהם, יהושע וכלב בקריעה דכתיב ויהושע בן נון וכלב בן יפנה... קרעו בגדיהם (ותמה המהרש"א הרי משה ואהרן חשובים יותר מיהושע וכלב, ולמה לא יהו נענים בקריעה? וכתב, שלולי פירוש רש"י נראה לבאר כך לא הכל בקריעה, כיון שהיו משה ואהרן חשובים, דרכם בנפילה, ואין דרכם לבנות עצמם בקריעה ולמרות שודאי שהיו נענים. ולא הכל בנפילה, שאין דרכם של אינם חשובים, כיהושע וכלב, בנפילה, משום שמחזי כיוהרא. וכן להלן גבי קימה והשתחויה יש לבאר על אותו דרך לא הכל בהשתחויה, כלומר, מלכים שדרכם בקימה, די להם בכך, ואינם צריכים לבנות עצמם בהשתחויה. ואילו שרים, יש להם דווקא להשתחוות, ואין ראוי להם קימה, כי מחזי כיוהרא).

מתקין לה רבי זירא ואיתימא רב שמואל בר נחמני אי הוה כתיב יהושע, כדקאמרת, השתא דכתיב ויהושע (כתיב בתריה דההוא דויפל, וי"ו מוסיף על ענין ראשון) הא והא עביד (המשה המהרש"א הרי מצינו בפסוק שהוכא לעיל 'קום לך למה אתה נופל על פניך', שיהושע נענה בנפילה לבד? ותיירן שבזמן משה ואהרן, לא היה דרכם בנפילה, משום שזה נראה כיוהרא, לעשות כמו משה ואהרן. אבל לאחר מכן, שהיה יהושע חשוב ומלך, היה דרכו בנפילה בלא קריעה, כמו משה ואהרן בזמנם).

ואמר רבי אלעזר לא הכל בקימה ולא הכל בהשתחויה. מלכים בקימה, ושרים בהשתחויה (לקראת ישראל לעתיד לבא מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו). מלכים בקימה דכתיב כה אמר ה' גאל ישראל קדושו [דף טו ע"א] לבזהלפוש למתעב גוי לעבד משלים מלכים יראו וקמו. ושרים בהשתחויה דכתיב שרים

מעט (הנה אותן החנויות המוכרות אכילה ושתיה) כדי שימצאו לקנות לסעודת הלילה, ובחמישי פותחין כל היום חנויות המוכרות מאכל, מפני כבוד השבת, ואם יש לחנות שני פתחים, פותח אחד ונועל אחד, ואם יש לחנות אצטבא לפניו, פותח כדרכו בחמישי, ואינו חושש או"ח (תקעה, ד).

איתא במשנה 'עברו אלו ולא נענו ממעטין במשא ומתן בבנין ובנטיעה' **תנא** בבנין (דקתני מתניתין) בנין של שמחה (דבדבר שמחה ממעטינן) נטיעה נטיעה של שמחה. אי זהו בנין של שמחה זה הבונה בית התנות לבנו (לעשות חופתו) אי זו היא נטיעה של שמחה זה הנוטע אבוורנקי של מלכים (שכך היו נוהגין כשנולד בן למלך היו נוטעין אילן לשמו, ויום שממליכין אותו עושין לו כסא ממנו, ל"א אילן גדול המיסך על הארץ לטייל המלך תחתיו). **פסק הש"ע** כשמתענים על הגשמים ועברו י"ג תעניות אלו ולא נענו, ממעטין במשא ומתן ובבנין של שמחה (אא"כ כותלו נוטה ליפול)... או"ח (תקעה, ו).

איתא במשנה 'ובשאילת שלום' **תנו רבנן** חברים אין שאילת שלום ביניהן, עמי הארץ ששואלין, (תלמידי חכמים) מהזירין להם (משום איבה) בשפה רפה ובכבוד ראש. והן מתעטפין ויושבין כאבלים וכמנודין (דכתיב ועל שפם יעטה) כבני אדם הנופין למקום, עד שירחמו עליהם מן השמים.

אמר רבי אלעזר אין אדם חשוב רשאי ליפול על פניו (לבנות עצמו בפני הצבור, שאם לא יענה יחרפוהו **כתב ר"ח** שמדובר באופן שהוא נופל על פניו לבדו, בפני הציבור. ותמה המהרש"א אם הוא אינו מקפיד על כבודו, למה אסור לו ליפול על פניו? **וביאר הבן יהוידע** שלא יחרפו רק אותו, אלא גם את הנפילת אפים. כי יאמרו, שומע הוא זה, שהאמין שנפילת אפים עושה רושם, ולא ידע שאין בה תועלת. ולפי זה מובן למה נאמר דין זה דוקא באדם חשוב. כי אדם שאינו חשוב שאינו נענה, יאמרו שזהו מהמת פחיתותו) אלא אם כן נענה כיהושע בן נון (שאמר לו הקב"ה) ויאמר ה' אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך. ע"ע בקיאות כהלכה על מסכת מגילה עמ' 82.

הנשיא (הגדול בהכמה, ראש הסנהדרין וראש הישיבה) ובראש אב בית דין (הגדול שבסנהדרין). וכל אחד ואחד נותן בראשו. הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כבושין (לשון עצירה, כמו מכבש שכובשין את הלבבות להחזירם למוטב) אחינו, לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם, אלא וירא האלהים את מעשיהם פִּי־שָׁבוּ מִדְּרָפָם הִרְעָה (כתוב בדרשות החת"ם ומכל מקום הוצרכו להתענות, משום שאין הלב נכנע כל כך אלא על ידי התענית, ועל ידו שב מקירות ליבו. ואותה תשובה היא המועילה, והתענית היא רק שיירי מצוה) ובקבלה (שהנביא מצוה לישראל והקשו התוספות (הובא בתוך דברי רש"י) מאי שנא בהאי קרא דכתיב ביונה וירא האלהים את מעשיהם... ולא קרי ליה דברי קבלה, ובהאי קרא דזקרקעו לבבכם קרי ליה קבלה, ופריק איהו, כל מקום שהנביא מצוה ומודיע ומזהיר את ישראל קרי ליה קבלה, ובכל דוכתא דלא איתפקד נביא כי האי וירא האלהים שהוא כמספר והולך, דיליף מיניה אנב אורחיה מילתא, לא קרינן ליה קבלה) הוא אומר וקרקעו לבבכם ואל בגדיכם. עמדו בתפלה, מורידין לפני התיבה (נקט התנא לשון מורידין לפני התיבה, משום שכל המתפלל לפני התיבה נקרא יורד, כפי שנאמר ממעמקים קראתיך ה', ולכן צריך שיהא החזן עומד במקום נמוך יותר מאשר שאר הקהל) זקן (כתב הגבורות ארי שגם כאן הכונה לזקן שהוא חכם. אמנם, אם אין זקן כזה, אומר זקן סתם, כי ודאי הוא עדיף על צעיר, שאין לו כל כך דאגות. ומכל מקום, כאן, לענין תפילה, אין כל עדיפות לאדם של צורה) ורגיל (רגיל להתפלל, ותפלתו שגורה בפיו ולא יטעה, שכל חזן שמועה סימן רע לשולחיו) ויש לו בנים, וביתו ריקם (משמע דהוא עני, ואין לו מחיה בביתו, ובגמרא מפרש טעמא אחרנא וגופו נקי מעבירות, שלא חטא, ולא יצא עליו שום שם רע בשום עבירה) כדי שיהא לבו שלם בתפלה.

(המשך המשנה) ואומר לפניהן עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום, ומוסיף עליהן עוד שש (לא נתבאר בסוגיא האם אומרים את כ"ד הברכות בכל תפילות התענית, או רק בתפילת הנעילה. ומדברי ר"ח משמע, שאומרים אותן רק בתפילת נעילה. אבל הרמב"ם כתב שמאחר שלא נתפרש כך במשנתנו, נראה לפי הדרך הישרה, שבכל שלש תפלות מהן מתפללין כן. וכ"כ הרמב"ם). ואלו הן זכרונות,

וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ. מתקיף לה רבי זירא ואיתימא רבי שמואל בר נחמני אי הוה כתיב ושרים ישתחוו כדקאמרת, השתא דכתיב שרים וישתחוו הא והא עבוד.

אמר רב נחמן בר יצחק אף אני אומר לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה, צדיקים לאורה, וישרים לשמחה. צדיקים לאורה דכתיב אֲזַרְעֶ לְצַדִּיק, ולישרים שמחה דכתיב וְלַיֹּשְׁרִים לֵב שְׂמֹחָה (ישרים עדיפי מצדיקים כתבו התוס' ואין לומר כדלעיל ולישרים האי והאי שמחה ואורה, דא"כ דאמרינן דלישרי לב קאי אהא דלעיל כמו כן אמרינן דצדיקים קאי אהא דאבתריה כיון דסמוך צדיק לישרי לב, ובודאי אי אפשר לומר כן, דאם לא כן לערבינהו ולכתוב לצדיקים ולישרי לב אורה ושמחה. ביאר הבן יהודה על פי מה שהביא המדרש שמואל בשם רבינו יונה, שהצדיקים עובדים את ה' מיראה, והישרים מאהבה. ולכן, הישרים שעובדים מאהבה, מוכרח שהם עובדים בשמחה, כי כל עובד מאהבה עובד בשמחה, לכן יזכו לשמחה. אבל הצדיקים העובדים מיראה, יזכו לאורה. אבל המהרש"א הביא שהרשב"א כתב, שהישרים למטה מן הצדיקים. וכן משמע מנוסח תפילת 'נשמת', שכך הוא הסדר, ישרים, צדיקים, חסידים, קדושים. עוד הביא המהרש"א בשם הרשב"א שהצדיק שהוא שלם, זוכה לאור שהוא עיקר התענוג, וכל שכן שזוכה לשמחה. אבל העיר, שלשון הגמרא 'לא הכל לשמחה' לא משמע כך. וביאר, ש'אור' היינו תענוג רוחני, בעולם הבא. ואילו 'שמחה' היינו תענוג גופני. וזו כונת הגמרא אור זרוע לצדיק, כלומר, שהצדיק זוכה בעולם הבא לאור, שהוא תענוג רוחני. ונקט לשון 'זרוע', כי כמו שהזרע מצמיח וגדל, כך השגת הצדיק צומחת וגדלה תמיד, כפי שמצינו 'צדיקים וישרים ונחנים מויו השכינה'. אבל ישרים אינם זוכים לכך, אלא רק לשמחה, שהיא תענוג גופני, המשמח לב ישרים. ועיין עוד בקרן אורה שכתב, שנדון זה, האם צדיקים עדיפים מישרים או להיפך מחלוקת תנאים היא).

פרק סדר תעניות ביצר

משנה סדר תעניות כיצד? מוציאין את התיבה (הוא הארון שמניחין בו את ספרי התורה) לרחובה של עיר ונותנין אפר מקלה (אפר סתם הוא עפר, דכשם שאפר קרוי עפר, דכתיב 'מעפר שרפת החטאת' כך עפר קרוי אפר סתם, והיינו דקתני הכא 'אפר מקלה' היינו אפר שריפה, ואפר מקלה גנאי יותר מעפר סתם) על גבי התיבה (והרמב"ם (תעניות דא) כתב, שנותנין אפר גם על גבי ספר תורה. ותמה הכפ"ם מנין לרמב"ם דין זה אמנם יש הביאו שכן משמע בירושלמי) ובראש

על החמישית הוא אומר מי שענה את אליהו
בהר הכרמל (כנגד אשא עיני אל ההרים וכן
כולן לפי ענין המזמורים, אליהו נענה בהר
הכרמל מעין אשא עיני אל ההרים, ושמואל
במצפה דכתיבי קראי ומעין אל ה' בצרתה לי)
הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום
הזה, ברוך אתה ה' שומע תפלה. על הששית
הוא אומר מי שענה את יונה ממעי הדגה
(מעין ממעמקים קראתיך ה' ועונה בעת צרה,
שכן כתיב ביונה קראתי מצרה לי, ובשמואל
כתיב ויזעק אל ה' ובאליהו כתיב ענני זו
תפלה) הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם
היום הזה ברוך אתה ה' העונה בעת צרה. על
השביעית הוא אומר מי שענה את דוד (מי
שענה דוד ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה
אחר שנה) ואת שלמה בנו בירושלים
(כשהכניס הארון לבית קדש הקדשים, אי נמי
רעב כי יהיה בארץ וגו' ולפיכך חותם מרחם
על הארץ, שהן התפללו על ארץ ישראל
ותפלה לעני כי יעטוף על דוחק גשמים נופל,
וכתיב ביה בהעצר שמים), הוא יענה אתכם
וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה'
המרחם על הארץ.

(המשך המשנה) מעשה **[דף טו ע"ב]** בימי רבי
חלפתא (אביו של רבי יוסי) ורבי חנניא בן
תרדיון שעבר אחד לפני התיבה וגמר את
הברכה כולה, ולא ענו אחריו אמן. (חזן הכנסת
אומר לחן על כל ברכה וברכה, והוא השמש
ולא שליח צבור...) תקעו, הכהנים ותקעו. (לאחר
מכן אומר החזן) מי שענה את אברהם אבינו
בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול
צעקתכם היום הזה. (והשמש אומר) הריעו, בני
אחרן הריעו. (אומר החזן) מי שענה את אבותינו
על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע בקול
צעקתכם היום הזה. וכשבא דבר אצל חכמים
אמרו לא היינו נוהגין כן (שלא לענות אמן)
אלא בשער מזרח ובהר הבית [כלומר, בזמן
שבית המקדש קיים כשמתפללין בהר הבית
נכנסין בדרך שער המזרח, לפי שלא היו עונים
אמן במקדש, כדאמרינן (תענית טז:)].

ושופרות² (כל הפסוקים שאומרים בראש
השנה) אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני³ אשא
עיני אל ההרים וגו'⁴ ממעמקים קראתיך ה'⁵
תפלה לעני כי יעטף⁶ רבי יהודה אומר לא היה
צריך לומר זכרונות ושופרות, אלא אומר
תחתיהן רעב כי יהיה בארץ, דבר כי יהיה,
אשר היה דבר ה' אל ירמיהו על דברי
הבצרות⁷ (פירש רש"י על הנ"ד שיביא עליהם רעב)
ואומר חותמיהן (על כל פרשה ופרשה, אחר
זכרונות חתימת זכרונות, ואחר שופרות
חתימת שופרות, וכן אחר כולם מעין הפרשה,
כדמפרש ואזיל).

(המשך המשנה) על הראשונה (בפעם ראשונה
הוא אומר) הוא אומר מי שענה את אברהם
בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול
צעקתכם היום הזה. ברוך אתה ה' גואל ישראל
(בגואל ישראל היה מתחיל להאריך, והולך
ואומר לכולן שש ברכות). על השניה [זו היא
ברכה ראשונה של שש ברכות, כדאמרינן
בגמרא, והיאך דגואל ישראל זו היא ברכה
עצמה של שמונה עשרה, ואינה מאותן שש,
אלא שבה היה מתחיל להוסיף ולהאריך, על
הזכרונות הוא אומר זוכר הנשכחות ועל
השופרות שומע תרועה והיא שניה למנינה,
ועל אל ה' בצרתה לי והיא שלישית למנין שש
שומע צעקה (שלישית) וכן כולן] הוא אומר מי
שענה את אבותינו על ים סוף (לפיכך אומרה
בזכרונות, לפי שהיו ישראל נשכחים במצרים
כמה שנים, ונתייאשו מן הגאולה, וזכרם
המקום וגאלם, דכתיב ואזכור את בריתי) הוא
יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה,
ברוך אתה ה' זוכר הנשכחות. על השלישית
הוא אומר מי שענה את יהושע בגלגל (לפי
שנענה בשופרות ביריחו, וזהו בעוד שהיו
ישראל בגלגל) הוא יענה אתכם וישמע בקול
צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' שומע
תרועה. על הרביעית הוא אומר מי שענה את
שמואל במצפה, הוא יענה אתכם וישמע בקול
צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' שומע צעקה.

גמרו ביום גומרים בלילה, אבל אנשי משמר אינן צריכין לסייע בלילה להפך במזלג, דבית אב יכול להספיק לבד היפוך המערכה).

(המשך המשנה) אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין מלספר מלכבס (משנכנסו למשמרתם, כל אותה שבת, אלא מסתפרין קודם לכן) ובחמישי (של משמרתן) מותרין מפני כבוד השבת [דרך רוב בני אדם להסתפר בחמישי, ולא בערב שבת, מפני המורה מכאן הקשה המג"א (בתחילת סימן ר"ס) על הנוהגים מלהסתפר ביום חמישי וכן כתב בגליון מהרש"א שמכאן תשובה על מה שכתב במטה משה בשם ספר הגן, שלא ליטול ציפרניים ולא לגלח ביום חמישי, מפני שגדל בשבת].

(המשך המשנה) כל הכתוב במגלת תענית דלא למספד (אית יומיא דלא להתענאה, ומקצתהון דחמירי טפי דלא למיספד, ואותן שהן חמורים ואסורים בהספד) לפניו אסור (בהספד), לאחריו מותר. רבי יוסי אומר לפניו ולאחריו אסור. (והימים שכתוב בהם...) דלא להתענאה לפניו ולאחריו מותר (ביאר הרמב"ם דהיינו משום שתענית ביום טוב, יותר חילול היום היא מאשר הספד, שהרי התענית היא למשך כל היום, ואילו ההספד רק לשעה הוא. ולכן, ישנם ימים שאסרו בהם רק תענית, ולא אסרו להספיד בהם. ורק בימים החמורים ביותר, אסרו גם להספיד. והיות וכך, ימים שנאמר בהם איסור הספד, על כרחך שחמורים הם, ולכן אסורים לפניהם, ורק לאחריהם מותר. אבל ימים שנאמר בהם רק איסור תענית, אינם חמורים כל כך, ולכן אף לפניהם מותר אבל רבינו אפרים כתב שהסיבה שמקצתן אסורים בהספד, ומקצתן אסורים בתענית לבדו בלא הספד, כי ההספד הוא חילול יום טוב גדול יותר מן התענית, לפי שהוא דבר של פרהסיא יותר. ופעמים שהוא אסור בהספד ומותר בתענית. והיום שכתוב בו 'דלא למספד' הוא קל יותר. ומחמת כן שינה את גירסת הגמ' רבי יוסי אומר לפניו אסור, לאחריו מותר.

(המשך המשנה) אין גוזרין תענית על הצבור בתחילה בחמישי והרמב"ם כתב (וכן מוכח מדברי רש"י) שאין מדובר דוקא על תענית גשמים, אלא דין זה נוהג בכל התעניות. אמנם יש מפרשים דהיינו דוקא בתענית גשמים, כי אז יש חשש של הפקעת שיערים, משום שכשגוזרים תענית על הגשמים השער מתייקר) כשלא להפקיע השערים (כשרואין בעלי חיות

(המשך המשנה) שלש תעניות הראשונות אנשי משמר (של אותה שבת) מתעניין ולא משלימין ושעדיין אינן חמורין כל כך, ובדף (יז) מפרש שמה תכבד העבודה על אנשי בית אב, שהיו עובדין אותו היום, ובאים הן לסייעם, ואם היו מתענים לא היה להם כח לעמוד בעבודה] ואנשי בית אב (המשמרה מתחלקת לשבעה בתי אבות, כנגד שבעת ימי השבוע, בית אב ליום) לא היו מתעניין כלל. שלש שניות אנשי משמר מתעניין ומשלימין, ואנשי בית אב מתעניין ולא משלימין. שבע אחרונות אלו ואלו מתעניין ומשלימין, דברי רבי יהושע. וחכמים אומרים שלש תעניות הראשונות אלו ואלו לא היו מתעניין כלל, שלש שניות אנשי משמר מתעניין ולא משלימין, ואנשי בית אב לא היו מתעניין כלל. שבע אחרונות אנשי משמר מתעניין ומשלימין, ואנשי בית אב מתעניין ולא משלימין. פסק הרמב"ם א. הגיע ראש חודש כסלו ולא ירדו גשמים בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור אנשי משמר אין מתעניין עמהן מפני שהן עסוקין בעבודה... ב. עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור... ואנשי משמר מתעניין מקצת היום ולא משלימין, ואנשי בית אב והם העוסקין בעבודה באותו היום לא יהיו מתענים כל עיקר... ג. עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שבע תעניות אחרות על הצבור... ובשבע תעניות אלו אנשי משמר מתעניין ומשלימין, ואנשי בית אב מתעניין מקצת היום ולא משלימין... תעניות (ג, ב - ו). פסק הרמב"ם בחכמים.

(המשך המשנה) אנשי משמר (יש להעיר שגירסת יסנה רש"י גרס אנשי מעמד, עיין גזרות ארי צינאור וזו הגירסה) מותרין לשתות יין (לאו גבי תענית איתמר, אלא אגב דמיירי בבני משמר מייתי לה) בלילות (אין לחוש שמה תכבד העבודה, שהרי ראו מבערב שפסקו הקרבנות ולא כבדה העבודה) אבל לא בימים, ואנשי בית אב לא ביום ולא בלילה (לפי שהיו מעלין כל הלילה אברים ופדרים שפקעו מעל המזבח אי נמי לא

לכיד קבורה. ויש שביארו עפ"י המל"מ (אצל יד, כח) שאם נקבר לאשו וכו' מותר לשרוף את השאר. הקדן אורה האיר שבעצור זיכרון לעקידת יצחק יותר טוב להביא אפר של איל, מאשר אפר אדם. הענין שמואל הסביר שטעות המעתיק הוא. ובאמת היה כתוב בחוספות "מעט א'", והיינו על איל. והמעתיק טעה וכתב "מעט אדם" ובראש הנשיא ובראש אב בית דין, וכל אחד ואחד נוטל ונותן בראשו. רבי נתן אומר אפר מקלה הן מביאין (מזה שרבי נתן חולק ואומר שנותנין אפר מקלה, שהוא אפר שריפה, משמע כי מה שאמר ת"ק שנותנין אפר, היינו עפר. ומשמע שלשיטת ת"ק, יכול לתת או אפר או עפר, כי שניהם בכלל אפר. ועוד, כיון שאפר גנאי יותר מעפר?) אמר רב פפא כי תנן נמי מתניתין (סדר תעניות כיצד) אשבע אחרונות תנן.

ובראש הנשיא והדר תני כל אחד ואחד נותן בראשו. איני והתניא רבי אומר בגדולה (מצוה בעלמא שלא לפורענות) מתחילין מן הגדול, ובקללה מתחילין מן הקטן. בגדולה מתחילין מן הגדול שנאמר ויאמר משה אל אהרן ולאעזור ולאתמר. ובקללה מתחילין מן הקטן (דאמר מר) בתחלה נתקלל נחש, ואחר כך נתקללה חוה, ואחר כך נתקלל אדם? הא חשיבותא לדידהו (דיהבינן בראשיהו) דאמרי להו אתון חשיבותו למיבעי עלן רחמי אכולי עלמא.

כל אחד ואחד נותן בראשו? אמר רב אדא וכל אחד ואחד נותן בראשו, נשיא ואב בית דין נמי נשקלו אינהו ונינהו בראשיהו (דקתני ונותנין על גבי התיבה כו') ועל ראש הנשיא כו' דמשמע על ידי אחר) מאי שנא דשקיל איניש אחרינא ומנח להו? אמר רבי אבא דמן קסרי אינו דומה מתבייש מעצמו [דף טז ע"א]

למתבייש מאחרים (פירש רש"י דאיכא עגמת נפש מפי, ומשום חשיבותם הם מתביישים מאחרים, אבל שאר בני אדם דלא חשיבי לא מתביישי בנתינת אחרים, ומני להו בנתינת עצמן. אבל הר"ן כתב שכן יש מעט עגמת נפש. והקשה הרש"ש הרי (בסנהדרין מב.) ובירושלמי כאן, מוכה להדיא כפירוש רש"י. הקדן אורה כתב שבאמת גם בשאר בני אדם יש ביוש גדול יותר כשמתבייש מאחרים. אלא שרק באדם חשוב, שיש לתלות בו החטא, צריך ביוש גדול. אבל שאר בני אדם, שאין לתלות בהם החטא, אינם צריכים ביוש כזה.) והיכא מנח להו? אמר רבי יצחק במקום

שקונין למוצאי יום חמישי שתי סעודות גדולות, אחת לליל חמישי ואחת לשבת, סבורים שבא רעב לעולם ומייקרים ומפקיעים השער, אבל משהתחילו להתענות יודעין שאינו אלא מפני התענית) אלא שלש תעניות הראשונות שני וחמישי ושני, ושלש שניות חמישי שני וחמישי. רבי יוסי אומר כשם שאין הראשונות בחמישי כך לא שניות ולא אחרונות. פסק הש"ע אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה ביום חמישי, שלא להפקיע (פי' שלא לייקר השער) שערים, ואפילו במקום שאין לחוש לכך (מ"ב כגון בעיר שרובה עו"ג). ואפשר דבמדינות אלו דלא שכיחי מפקיעי שערים מותר לגזור תענית ביום ה' (וכן נהגין) או"ח (תקעבא). הרמב"ם לא הזכיר טעם למה אין גוזרין תענית על הציבור בתחלה בחמישי וכתב המ"מ שלא הזכירו לפי שאפילו במקום שאין לחוש לכך כגון בעיר שרובה גויים הדין כן.

(המשך המשנה) אין גוזרין תענית על הצבור בראשי חדשים (דאיקרי מועד) בחנוכה, ובפורים. ואם התחילו (שקיבלו תענית מקודם לכן, ונכנס בהן ראש חדש) אין מפסיקין (דאף על גב דאיקרי מועד לא כתיב ביה יום משתה ושמוחה כתב הרש"ש שהוצרך רש"י למעם זה דווקא גבי ראש חודש, שהוא מדאורייתא. אבל חנוכה ופורים, היות ומדברנן הם, פשוט שאין מפסיקים את התענית) דברי רבן גמליאל. אמר רבי מאיר אע"פ שאמר רבן גמליאל אין מפסיקין מודה היה שאין משלימין (להתענות כל היום, אלא אוכלין סמוך לערב). וכן תשעה באב שחל להיות בערב שבת (הסביר הרמב"ם בפיה"מ מתענין מקצת היום ואוכלין בסופו מפני כבוד שבת).

איתא במשנה סדר תעניות כיצד, מוציאין את התיבה... ואפילו בקמייא (מוציאין את התיבה) ורמינהו שלש תעניות ראשונות ושניות נכנסים לבית הכנסת, ומתפללין בדרך שמתפללין כל השנה כולה, ובשבע אחרונות מוציאין את התיבה לרחובה של עיר, ונותנין אפר על גבי התיבה [ביארו התוס' ואותו אפר הוי מעצם אדם שהרי הוא האפר הוי לזכרון העקידה ובעקידה היה עצמות (היעב"ץ) תמה על דכריהם שהוא לזכר זר שמהיכן ימלאו אפר אדם, וכי יקרפו עלם נשכיל זה, והרי

אנו חשובין לפניך כאפר, וחד אמר כדי שיזכור לנו אפרו של יצחק (אף שיצחק לבסוף לא נשרף, הכוונה שיזכור לנו הקב"ה את מסירות נפשם של אברהם ויצחק, שהיו מוכנים לעשות את המעשה). מאי בינייהו? איכא בינייהו עפר סתם.

למה יוצאין לבית הקברות וכתבו התוס' מכאן נהגין בכל מקום לילך לבית הקברות ב' באב שהרי מ"ב הוא תענית צבור, שהרי אין אוכלים בו בלילה, ונהגים בו ה' עינויים כתב הריטב"א לא מצינו זה בשום מקום שאמר זה לא במשנה ולא בברייתא אלא שהם היו נהגים כן, וכבר כתבנו ב"ה (טז). כיוצא בו שהוא שאלה על המנהג, ודבר פשוט הוא שאין יציאתם לבית הקברות להתפלל שם, שאסור להתפלל בבית הקברות משום לועג לרש, וכל שכן שאסור בקברי גוים, וברחוב הוא דמתפללין כדאיתא (מגילה כו.) אלא הטעם... פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא. חד אמר הרי אנו חשובין לפניך כמתים, וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים. מאי בינייהו? איכא בינייהו קברי נכרים (במקום שאין קברי ישראל, לבקש רחמים אפילו על עצמן ליכא, כל שכן עלינו). פסק הש"ע והולכים על הקברות (מ"ב של ישראל כדי שיבקשו עלינו רחמים ואם אין של ישראל הולכים אפילו על קברי עכו"ם לומר שאנו חשובין כמתים, וכ"ז היינו לילך לביה"ק ברחוק ד' אמות, אבל לא על הקברות ממש, אפילו קברי ישראל כי יש לחוש שיתדבקו בו החיצונים. כתב בשל"ה שנקון שלא לילך בכנופיה גדולה כי אין זה אלא טיול וגם מביא לידי שיחת חולין ומסיחין דעתן מאבלות רק ילך יהודי או עם עוד אחד שלא יפסקו מלדבר בענין החורבן ולהתעורר באבילות) מיד כשהולכים מבית הכנסת או"ה (תקנטי).

מאי הר המוריה? פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא. חד אמר הר שיצא ממנו הוראה (תורה) לישראל (כי מציון תצא תורה, יורו משפט ליעקב, ולשכת הגזית שבה עמדו הנביאים המוכיחים לישראל עוד ביארו התוס' י"מ דזה ירושלם שנקרא על שם אברהם שקראוהו הר ה' יראה, והעיר היה נקרא כבר שלם כדכתיב 'ומלכי צדק מלך שלם' ונקרא ירושלם על שם יראה ועל שם שלם, לכך אין אנו נותנין 'י' בירושלם בין 'ל' ל' מ' על שם שלם) וחד אמר הר שיצא ממנו מורא לאומות העולם (ששומעין גדולות ישראל וירושלים ומתפחדים עליהם. ל"א 'הר המוריה' הר סיני,

תפילין, שנאמר לְשׁוֹם לְאַבְלֵי צִיּוֹן לְתֵת לָהֶם פֶּאֶר תַּחַת אֶפֶר (ש"מ במקום תפילין, דכתיב בהו 'פארך חבוש עליך' ואמרינן אלו תפילין).

למה יוצאין לרחוב? רבי חייא בר אבא אמר לומר זעקנו בצנעא (בבית הכנסת) ולא נענינו, נבזה עצמנו בפרהסיא (מבאר הבן יהוידע דהיינו שכאשר ישראל עושים סליחות ותחנונים על הגשמים או על איזה צרה, ואינם נענים, הם מתבזים ביותר בעיני האומות. כי אומרים, איה דברכם שאתם אומרים 'כי מי גידול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראינו אליו, וזהו שאומרים, ביזנו עצמנו בבית הכנסת, שזעקנו ולא נענינו, ובה נתבזינו אצל האומות ששמעו בדבר. ועתה, נבזה עצמנו בפרהסיא, ברחובה של עיר, שהכל רואים אותנו בעיניהם, ובודאי ילענו לנו כאשר יראו שלא נענינו ח"ו). ריש לקיש אמר גלינו (שיצאנו מכניסתנו), גלותינו (תהא) מכפרת עלינו. מאי בינייהו? איכא בינייהו דגלי מבי כנישתא לבי כנישתא (גלות איכא, פרהסיא ליכא הפכירו תוס' דבי כנישתא הוי צינעא).

ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר? אמר רבי יהושע בן לוי, לומר (וידוי) כלי צנוע היה לנו, ונתבזה בעווננו. ולמה מתכסין בשקים (תנינן בירושלמי שהיו חוגרות שקין ויוצאין לבית הקברות ותוקעין בקרנות)? אמר רבי חייא בר אבא, לומר הרי אנו חשובין כבהמה וביאר רש"י דמשער בהמה נינהו, מנוצה של עזים כתב המג"א (ס' תקעט סק"ב) שרש"י רק בא לפרש שסתם שק הוא מנוצה של עזים. אבל באמת אפשר להתכסות גם בשאר שקים, כי מכל מקום נמשל כבהמות נדמו, שדרך לכסות בהמה בשק. וכתב, שלכן נראה שישים את השק מעל הכנדים, כדי להדמות לבהמה).

ולמה נותנין אפר מקלה על גבי תיבה? אמר רבי יהודה בן פזי כלומר עמו אנכי בצרה, ריש לקיש אמר בכל צרתם לו צר. אמר רבי זירא מריש (הפכיר) עלי תמר תענית פ"ב ה"א כשבאתי מבבל לא"י שלא ראה בבבל אף פעם כדבר הזה) כי הוה חזינא להו לרבנן דיהבי אפר מקלה על גבי תיבה מזדעזע לי כוליה גופאי.

ולמה נותנין אפר בראש כל אחד ואחד? פליגי בה רבי לוי בר חמא ורבי חנינא. חד אמר הרי

באנשי נינוה 'זמן החמס אשר בכפיחם' משמע שלא היה בידם אף עוון חמס, וזהו משום שהיו מקעקעים כל הבירה ומחזירים מריש לבעליו).

אמר רב אדא בר אהבה אדם שיש בידו עבירה (גזל) ומתודה ואינו חוזר בה (לשלם את הגזל) למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו, שאפילו טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה. זרקו מידו, כיון שטבל בארבעים סאה מיד עלתה לו טבילה, שנאמר ומודה ועזב ירחם, ואומר נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים (עם הכפים צריך לישא הלב לשמים, כלומר שיחזור מקלקולו).

איתא במשנה 'עמדו בתפלה מורידין לפני התיבה זקן ורגיל...' **תנו רבנן** עמדו בתפלה, אע"פ שיש שם זקן וחכם אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל. (איזהו רגיל) רבי יהודה אומר **נכתב בשו"ת מהרש"ל** (סי' כ') שמדות אלו נצרכות רק בשליח צבור של תעניות. כפי שברור כי מה שצריך שתהא לו יגיעה בשדה היינו דווקא בתענית גשמים. וכתב שלכן לא הביא הרמב"ם ענין זה בהלכות תפילה, רק בהלכות תעניות) מטופל ואין לו (יש לו טפלים, ואין לו במה להתפרנס, שלבו דואג עליו, והוא צריך לקרות מקירות לבו עליהן) ויש לו יגיעה בשדה (שמתכוין יותר בתפלת הגשמים) וביתו ריקם, ופרקו נאה, ושפל ברך (עניו) ומרוצה לעם (נוח לבריות, ומסכימין לתפלתו) ויש לו נעימה (בסומי קלא, שמושך הלב) וקולו ערב, ובקי לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים (שיהו הפסוקים של תפלה סדורין בפיו) ולשנות במדרש בהלכות ובאגדות, ובקי בכל הברכות כולן. ויהבו ביה רבנן עיניהו ברבי יצחק בר אמי.

[דף טז ע"ב] היינו מטופל ואין לו, היינו ביתו ריקם? אמר רב חסדא זהו שביתו ריקם מן העבירה (שאינ חמס וגזל בביתו). ופרקו נאה (אפילו כשעמד על בחרותו היה נאה, בלי שם רע) אמר אביי זה שלא יצא שם רע בילדותו.

הִיתְהִלִּי נְחִלְתִּי פֶּאֶרְיָה בִּיעַר נִתְּנָה עָלִי בְּקוֹלָהּ עֲלֵיָן שְׁנֵאֲתִיָּהּ. מאי נתנה עלי בקולח? אמר

מורא לאומות העולם במתן תורה, דכתיב ארץ יראה ושקמה).

'הזקן שבהן אומר לפניהן דברי כיבושין' **תנו רבנן** אם יש זקן אומר זקן, ואם לאו אומר חכם, ואם לאו אומר אדם של צורה. אטו זקן דקאמרי אע"ג דלאו חכם הוא (אלא עם הארץ בתמיהה, הא ודאי חכם עדיף)? אמר אביי הכי קאמר אם יש זקן והוא חכם אומר זקן והוא חכם, ואם לאו אומר חכם, ואם לאו אומר אדם של צורה (פירש רש"י בעל קומה, שישמעו ויקבלו דבריו להמריד את הלב. ותמה המהרש"א וכי משום שהוא בעל קומה נשמעין דבריו יותר וביאר שהוא חכם במילי דעלמא המאירי ביאר שעניינו מפורסם במעלה וחסידות, ודבריו נשמעין).

אחינו, לא שק ותענית גורמים אלא תשובה ומעשים טובים גורמים. שכן מצינו באנשי נינוה שלא נאמר בהם 'וירא האלהים את שקם ואת תעניתם' אלא **וַיֵּרָא הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהֶם בַּיָּשְׁבוֹ מִדְּרָגָם הָרָעָה**.

(נאמר באנשי נינוה) 'ויתכסו שקים האדם והבהמה' מאי הוּו עבדי? אסרא הבהמות לחוד ואת הוולדות לחוד, אמרו לפניו רבש"ע אם אין אתה מרחם עלינו אין אנו מרחמים על אלו (כלומר כשם שאתה אומר לרחם על אלו, דכתיב 'רחמיו על כל מעשיו' כן תרחם עלינו).

ויקראו אל אלהים בחזקה' מאי אמור (אנשי נינוה, דכתיב בחזקה, דמשמע בכח וניצוח דין)? אמרו לפניו רבש"ע עלוב ושאינו עלוב, צדיק ורשע מי נדחה מפני מי (הוי אומר צדיק מפני רשע).

וַיֵּשְׁבוּ אִישׁ מִדְּרָגָו הָרָעָה וּמִן־הַחֲמִס אֲשֶׁר בְּכַפֵּיהֶם מאי זמן החמס אשר בכפיחם? אמר שמואל אפילו גזל מריש (קורה) ובנאו בבירה (מגדל) מקעקע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו והמאירי ובעל הצורות מבארים שלמרות שתקנת חכמים היא שכאשר גזל מריש ובנאו בבירה נותן רק את דמיו, עדיין זה נחשב חמס, כפי שמצינו בב"ק (סב.) גזלן לא יחייב דמי, חמסן יחייב דמי. אם כן, נמצא שיצא מתורת גזל, ועבר לתורת חמס, והיות וכתוב

ישראל, והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. וחזן הכנסת (לא אותו זקן ניהו) אומר להם תקעו הכהנים בני אהרן תקעו, וחוזר ואומר מי שענה את אברהם בחר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך ה' אלהי ישראל זוכר הנשכחות, והם עונים אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, וחזן הכנסת אומר להם הריעו הכהנים בני אהרן הריעו וכו', וכן בכל ברכה וברכה, באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו, עד שגומר את כולן. וכך הנהיג רבי חלפתא בצפורי ורבי חנניה בן תרדיון בסיכני. וכשבא דבר לפני חכמים אמרו לא היו נוהגין כן (שיהו עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, אלא עונין אמן בגבולין) אלא בשערי מזרח, ובהר הבית. ואית דאמרי כדנניא...

רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות אלא אומר תחתיהן רעב כי יהיה בארץ... אמר רב אדא דמן יפו מאי טעמא דרבי יהודה? לפי שאין אומרים זכרונות ושופרות [דף יז ע"א] אלא בראש השנה [כדאמרינן ב"ר"ה (טז). אמרו לפני מלכיות וזכרונות] וביובלות [ביום הכפורים של יובל, כדתנן (ר"ה כו:)] שוה היובל לראש השנה לתקיעה ולברכות] ובשעת מלחמה (דכתיב 'וכי תבאו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם...') ולא ידעין מנא איתפריש דאומר ברכות ופסוקי מלכיות זכרונות ושופרות בשעת מלחמה).

על הראשונה הוא אומר מי שענה את אברהם... תנא יש מחליפין צעקה לאלהיה (על מי שענה את אלהיה חותם שומע צעקה) ותפלה לשמואל (דכתיב ביה תפלה קבצו את כל ישראל המצפתה ואתפלל בעדכם). בשלמא גבי שמואל כתיב ביה תפלה וכתוב ביה צעקה (דכתיב 'יחדר לשמואל ויצעק אל ה' כל הלילה' ואיכא למימר במצפה הוה ההיא צעקה, דבתר פרשת קבצו כל ישראל המצפתה כתיב בפרשת נחמתי כי המלכתי את שאול... ויחדר לשמואל ויצעק אל ה' פליהליה), אלא גבי

רב ואמרי לה אמר רבי אלעזר זה שליה צבור שאינו הגון היורד לפני התיבה (רש"י גרס 'זה המעמיד חזן שאינו הגון לפני התיבה' והסביר רשע, שהקב"ה שונא אותו יותר מכולן, והוא נותן בקולו לפני כתב האר"ץ (ח"א הלכות ש"צ סי' קטז) והדין נותן שאין להוריד לפני התיבה שום אדם שאינו הגון, דאין קמיגור נעשה סניגור).

ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות שמונה עשרה שבכל יום ומוסיף עליהן עוד שש' הני שש, שבע הוויין כדתנן על השביעית הוא אומר ברוך מרחם על הארץ? אמר רב נחמן בר יצחק מאי שביעית, שביעית לארוכה (שביעית לאותה ברכה שהתחיל להאריך בה, ואותה אינה מן התוספת, אלא משמונה עשר הברכות היא) כדתניא בגואל ישראל מאריך ובחזרתה הוא אומר (אותו הזקן הרגיל ומאריך בגאולה) מי שענה את אברהם בחר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך גואל ישראל. והן עונין אחריו אמן, וחזן הכנסת אומר להם תקעו בני אהרן תקעו, וחוזר ואומר מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה ברוך זוכר הנשכחות והן עונין אחריו אמן, וחזן הכנסת אומר להם הריעו בני אהרן הריעו וכן בכל ברכה וברכה, באחת אומר תקעו ובאחת אומר הריעו. במה דברים אמורים (דהן עונין אחריו אמן) בגבולין, אבל במקדש אינו כן (אלא, אומר אותו הזקן לאחר הפרשיות מי שענה את אברהם... בא"י אלהי ישראל מן העולם ועד העולם... והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד) לפי שאין עונין אמן במקדש. ומניין שאין עונין אמן במקדש שנאמר (בתפלת עזרא בבית שני) קומו ברכו את ה' אֱלֹהֵיכֶם מִן־הָעוֹלָם עַד־הָעוֹלָם וַיִּבְרְכוּ שָׁם בְּבוֹדָךְ (היינו שעונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד) וּמְרוֹמָם עַל־פְּלִיבְרָכָה וּתְהִלָּה. יכול על כל ברכות כולן לא תהא אלא תהלה אחת תלמוד לומר ומרומם על כל ברכה ותהלה, על כל ברכה תן לו תהלה. ואלא במקדש מהו אומר? ברוך ה' אלהים אלהי ישראל מן העולם ועד העולם ברוך גואל

אבותיו ואבות אבותיו, ויודע איזה יום ואיזה שבת היו עובדים) ויודע שבתי אבותיו קבועין שם (שיודע ודאי שבית אב שלו עובד במקדש, לפי שהרכבה היו מבתי אבות הכהנים שלא הוקבעו, שוב אמר לי רבי קבועין שלא נתחלל בית אב שלו להיות מגואל מן הכהונה הריטב"א כתב, שבכלל זה גם מי שיודע שאינו מן הכהנים הנמפלים, שאינן קבועים, אלא הם באים ומסייעים בעבודה בכל זמן שיצטרכו להם. כי אותם כהנים אסורים לעולם לשתות יין, שמא יצטרכו להם. **אמנם הביא** שיש אומרים שאותם כהנים אינם אסורים לעולם, היות ואין חיוב עבודה עליהם) אסור לשתות יין כל אותו היום (ותו לא, שמא יבנה בית המקדש ותכבד העבודה, ויהיה זה צריך לעבוד וכתב המהרש"א שדבריו מגומגמים, שהרי טעם זה של 'שמא תכבד העבודה' שייך רק גבי אנשי משמר, שאין זמנם באותו יום. אבל אנשי בית אב של יום זה, אסורים מעיקר הדין, בין ביום ובין בלילה **עיי' בהגהות מהר"ב רנשבורג** שכתב שכוונת רש"י לומר, שאסור לשתות יין רק כל אותו יום. ומה שכתב "ותו לא..." היינו שאין אסורין יותר משום שמא תכבד העבודה, כי כולי האי לא גזרינן, ולכן אסור רק אותו היום לחוד. ולפי זה קשיית המהרש"א לא קשיא מידי. **כתבו התוס'** מ"ש אסור לשתות יין פירוש אסור לשתות יין חוץ לסעודתו אבל בסעודתו מותר דיין שבתוך הסעודה אינו משכר (הקדן לורה העיר שלא מאלט חילוק כזה לעניין עצומת המקדש. המנחת חינוך סי' קנב כתב שאפשר שדברי התוס' נאמרו בזמן הזה שאין כלל חשק שאל יבנה ביהמ"ק, לכל בזמן שהמקדש קיים נאסר עליו לעצור גם אם שם יין בתוך הסעודה). במכיר משמרתו (שיודע איזה שבת בשנה עובדין) ואין מכיר משמרת בית אב שלו (דעכשיו אינו מכיר באיזה יום בשבת עובדין) ויודע שבתי אבותיו קבועין שם אסור לשתות יין כל אותה שבת (מספיקא, בכולהו גרסינן ויודע שבתי אבותיו קבועין הן דאם אינו יודע שבתי אבותיו קבועין לעבוד מותר הוא לשתות יין כל השנה, ולא חיישינן שמא יבנה, ושמא בית אב שלו יעבדו היום). אינו מכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו, ויודע שבתי אבותיו קבועין שם אסור לשתות יין כל השנה והקשה הגבורת ארי למה יהא אסור כל השנה משום החשש שמא יבנה הבית היום, לכא' יש לאסור רק את תשרי וניסן דבר"ה (יא). נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע האם ישראל עתידים להגאל בחודש תשרי, או בחודש ניסן? **וכתב, שאפשר לומר** שבנין בית המקדש יהיה לפני החזרת מלכות בית דוד, דהיינו ביאת הגואל, וכפי

אליהו תפלה כתיב (במעשה דהר הכרמל כתיב תפלה, דכתיב ענני ה' ענני דמשמע לשון בקשה ותפלה) צעקה לא כתיב? ענני ה' ענני לשון צעקה היא.

על הששית הוא אומר מי שענה את יונה... על השביעית הוא אומר מי שענה את דוד... מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה (דהוה בימי אמציהו, בסדר עולם) מאי טעמא מקדים ליה ברישא (מקשים המפרשים אליהו היה אחרי דוד ושלמה, אם כן, למה הגמרא לא שואלת למה הקדים את אליהו לדוד ושלמה? ותיירין התוספות יום טוב דהיינו משום שמקובלנו שפנחס זה אליהו, ופנחס קדם לדוד ושלמה. ומ"מ, היות ואין זה כתוב בפירוש, לכן לא הקדימו את אליהו לשמואל. והמהרש"א כתב שהקדים את אליהו, לרמוז שאלהיו יבוא לפני משיח בן דוד. **אמנם** בירושלמי אכן מקשה אותה קושיה גם על אליהו, והתירוץ עולה על שניהם? משום דבעי למיחתם מרחם על הארץ (ולחכי בעי באותה חתימה דוד ושלמה, שהן התפללו על ארץ ישראל ביארו התוס' דוד גבי מלאך המות בגורן ארונה, ושלמה בתפלה דקאמר רעב כי יהיה בארץ כך שמעתי, **אי נמי** משום דאינהו תקון בית המקדש, דהוא עיקר הארץ). תנא, משום סומכוס אמרו ברוך משפיל הרמים (פירש רש"י היו אומרים במקום ברוך מרחם, שהכניעם במטר ששבו בתשובה תמה הריטב"א על פירוש, כי לפי זה החתימה אינה לטובה כשאר החתימות ופירש על פי הירושלמי דהיינו שדוד ושלמה נתרוממו יותר מדאי, והושפלו לפני השם, שחזרו ונתענו לפניו, ואז נענו. וזכר צדיקים לכרכה, שיארע לנו כן, שתתקבל הכנעתנו בתעניתנו, ותסלק ממנו המכה שבאה עלינו על שרם לבבנו, וסרנו מתורת אלהינו).

איתא במשנה 'שלוש תעניות הראשונות אנשי משמר מתעניין ולא משלימין...' **תנו רבנן** מפני מה אמרו אנשי משמר מותרין לשתות יין בלילות אבל לא בימים שמא תכבד העבודה על אנשי בית אב ויבואו ויסייעו להם. מפני מה אמרו אנשי בית אב לא ביום ולא בלילה מפני שהן עסוקין תמיד בעבודה. מכאן אמרו (מודקתני הכא, דאפילו אנשי משמר שלא היו עובדין באותו היום כלל, אפילו הכי אסורין לשתות יין) כל כהן (בזמן הזה) שמכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו (שיודע שמות

מכיר ובין שאינו מכיר מותר לשתות יין
 דסתמא אמר אביי כמאן שתו כהני האידנא
 חמרא כרבי. ב. 'עד שיקבע בבית אב שלו'
 כמה דבריו חלושים וקלושים וכי כשיבנה בית
 המקדש לא יהיה שם מצרף ומטהר ומודיע
 המשמרות הראויות ושבתם ויומם ואי זה
 שהות יהיה שם לקביעותם בימ"ק (א.ו.). **כתב**
החכ"מ ודברי הראב"ד בהשגות כדברי רש"י ולפיכך כתב
 הלכה כרבי וכו' ורבינו סובר שלא בא רבי לחלוק אלא על
 אינו מכיר משמרתו ומשמרת בית אב שלו, ובאינו מכיר
 משמרתו ומשמרת בית אב שלו אינו גורם ויודע
 שאבותיו קבועים שם דאל"כ לא הו"ל להשמיטו.

תנו רבנן מלך מסתפר בכל יום (מצוה) כהן גדול מערב שבת לערב שבת (ולא ישהה מלגלח יותר) כהן הדיוט אחת לשלשים יום (אםכירו התוס' הכוונה שאין יכולים להסתפר לאחר מכן, אבל קודם, שפ"ד). מלך מסתפר בכל יום מאי מעמא? אמר רבי אבא בר זבדא אמר קרא מלך ביפיו תחזינה עיניך (פתב המאירי מלך ראוי לו שיתחדר ביופו, ולא יראה עצמו בשום ניוול, כדי שלא יקל מוראו). כהן גדול מערב שבת לערב שבת מאי מעמא? אמר רב שמואל בר יצחק הואיל ומושמרות מתחדשות (בכל שבת ושבת, ומשמרה שלא ראתהו עד עכשיו ובאה לראותו) הדבר נאה שתראהו ביופיו). כהן הדיוט אחת לשלשים יום מנלן? אתיא פרע פרע מנזיר, כתיב הכא וראשם לא יגלחו ופרע לא ישלחו, וכתיב התם קדש יהיה גדל פרע שער ראשו, מה להלן שלשים אף כאן שלשים. ונזיר גופיה

איתמר עלה, אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוא לא שנו אלא בששתה שיעור רביעית, אבל שתה יותר מרביעית כל שכן שדרך מטרידתו ושינה משכרתו.

רב אשי אמר שתויי יין דמחלי עבודה (דכתיב יין ושכר אל תשת וסמך ליה ולהבדיל בין הקדש ובין החול בין עבודה קדושה למחוללת, דאי עביד עבודה שתוי יין חילל) גזרו בהו רבנן, פרועי ראש דלא מחלי עבודה (פירש רשי' דלא כתיב ביה חלל, דלא נראה חילול תוס' הפכירו פי' דלא כתיב בסמוך ולהבדיל) לא גזרו בהו רבנן (הקשה הגבורה ארי וכי הגזירה היתה כדי שהכהן לא יבוא לידי איסור שאז אפשר לומר שרק באיסור חמור גזרו, אבל באיסור קל לא גזרו, הרי הטעם הוא משום החשש שמא יכנה בית המקדש, ויהא צורך בכהן הראוי לעבודה, ולא יהיה. אם כן, כמו שיון מונע מלעבוד, כך גם פרוע ראש מונע, ומאי נפקא מינה אם מחלל את העבודה או לא? ותיירץ שרב אשי לא חשש שלא יהיה כהן ראוי, כי מסתמא ימצאו באותו בית אב הרבה כהנים שלא שתו יין ואינם פרועי ראש. אלא החשש הוא, שמא יכנה בית המקדש, ואגב חביבות העבודה יקרה שיעבוד כשהוא שתוי יין או פרוע ראש. ולכן, על שתויי יין, שאיסורם חמור, שהרי הם מחללים את העבודה, גזרו. אבל על פרוע ראש, שקל הוא, שהרי אינו מחלל העבודה, לא גזרו שמא יקרה ויעבוד, היות ובדיעבד אינו מחלל את העבודה).

מיתבי ואלו שהן במיתה שתויי יין, ופרועי ראש. בשלמא שתויי יין בהדיא כתיב בהו יין וְשִׁכָּר אֶל־תִּשְׁתּוּ [...] פְּבַאֲכֶם אֶל־אֱהֹל מוֹעֵד וְלֹא תִמְתְּנוּ דַּהֲיִינוּ מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם, מדלא כתיב יומת) אלא פרועי ראש מנלן דכתיב (יחזקאל מד, ב) וּרְאִשָׁם לֹא יִגְלְחוּ וּפְרַע לֹא יִשְׁלַחוּ, וכתיב בתריה ויין לא ישתו כל כהן בבואם אל החצר הפנימית, ואיתקוש פרועי ראש לשתויי יין מה שתויי יין במיתה אף פרועי ראש במיתה. ומינה, אי מה שתויי יין דמחלי עבודה (ביארו התוס' פי' דכתיב יין ושכר אל תשת וגו' ולהבדיל בין הקדש ובין החול) אף פרועי ראש דמחלי עבודה? קשיא (כתב המהרש"א כפרשי' דכצ"ל, וכ"ה בסוגיא דסוף פרק כ"ג ע"ב, ואף שגנאה להפך דנש"י, עיין דהנה"א דמסולות פריעלמן) פסק הרמב"ם דין קרועי בגדים ודין פרועי ראש אחד הוא שנאמר

מנלן? אמר רב מתנה סתם נזירות שלשים יום. מנלן? אמר קרא יהיה בגימטריא תלתין הוי.

אמר ליה רב פפא לאבבי ודלמא הכי קאמר רחמנא לא לירכו כלל (אלא יסתפרו בכל יום, דהכי משמע ופרע דהיינו שלשים לא ישלחו, אלא יגלחו הקשו התוס' שא"כ ג"ש דפרע למה לי ותיירצו דשמא ר"ל לא לירכו עד ל' יום אלא יגלח בכ"ט) אמר ליה אי הוה כתב לא ישלחו פרע כדקאמרת, השתא דכתיב ופרע לא ישלחו פרע ליהוי, שלוחי הוא דלא לישלחו (הכי משמע פרע שגדלו אינן רשאים לגדל עוד). אי הכי אפילו האידנא נמי (כיון דמקרא מפקת לה, האידנא נמי לא לישלחו)? דומיא דשתויי יין, מה שתויי יין בזמן ביאה הוא דאסור (דכתיב 'בבואם אל החצר...' בזמן שבית המקדש קיים, שבאין שם לעבוד), שלא בזמן ביאה (בגזן האידנא, שהבית חרב, ולא זמן ביאה היא) שרי, אף הכא נמי. והתניא, רבי אומר, אומר אני כהנים אסורים לשתות יין לעולם, אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו. ואמר אבבי כמאן שתו האידנא כהני חמרא [דף יז ע"ב] כרבי (כתב ר"ח שאבבי שאמר מימרא זו אכן נהג כך. שאבבי היה כהן, מבני עלי, ובאמת לא היה שותה יין, כפי שמצינו בכתובות (סה). אמנם נהגו הכהנים היום לשתות יין כשיטת רבי) מכלל דרבנן אסרי?

(תירוצ' מאי טעמא (גזור רבנן ביין) מהרה יבנה בית המקדש, ובעינן כהן הראוי לעבודה וליכא (הקשו התוס' וא"ת והלא בלא יין נמי אסורין בעבודה דטמאי מתיים ניהו וצריכין הזאה ג' וז', ואמאי אסרי להו יין ותיירצו דמ"מ מותרין בעבודת צבור דטומאה הותרה בצבור (הר"ש בחלה חג כתב שהיה אפר פרה בזמן האמוראים, אם כן ליתא לקושא הכא. הקשה אהלי יצחק מ"מ הם טמאים בטומאת קרי ולריכוס הערב שמע הגבורה ארי תירץ דטומאה כיון לאין דרך בני אדם בטומאה לא גזרינן, לאם זה יטמא חולאי ימצא הרבה דהוא בית אב שלא נטמא, אבל ביין דדרך בני אדם לשתותו וכן לגלל פרע חיישנן לשמא יכנה ולא ימצא קום כהן הראוי לעבודה) הכא, אפשר דמספר ועייל (לפי התוס' התירוצ' הוא המילים 'אפשר דמספר ועייל' בלבד). אי הכי, שתויי יין נמי, אפשר דגני פורתא ועייל כדרמי בר אבא דאמר דרך מיל, ושינה כל שהוא מפיגין את היין? לאו מי

ביה עד סוף מועדא (סוף פסח) איתותב חגא דשבועיא דלא למיספד בהון (שהיו בייתוסים אומרים עצרת אחר השבת הוא, שהעומר מתחיל אחד בשבת שנאמר וספרתם לכם ממחרת השבת, ניטפל להן רבן יוחנן בן זכאי ואמר להם 'שומים מניין לכם' ולא היה אדם שהחזירו דבר, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו, ואמר 'משה רבינו אוהב ישראל היה, ויודע שעצרת יום אחד הוא, עמד ותיקנה אחר שבת, כדי שיהיו מתענגים שני ימים', ודחו אותן, והלכו להן בייתוסים מכה הפסוקין על כרחן, וחזרו בהן במנחות (פסח). גרס רש"י גבי התמיד דלא למיספד, וגבי עצרת דלא להתענא. ופירש הטעם משום שהשמה של השבת חג השבועות, אינה גדולה כשמהת התמיד. משום שגבי עצרת לא היתה שום ראייה לדברי הבייתוסים. מה שאין כן גבי התמיד, שהיתה כביכול ראייה לדבריהם).

אמר מר 'מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה איתוקם תמידא דלא למיספד' למה לי מריש ירחא, לימא מתרי בניסן, וראש חודש גופיה יום טוב הוא (דכתיב קרא עלי מועד והיו ראש חודש אב) ואסור? אמר רב לא נצרכה אלא לאסור יום שלפניו (להכי נקט מריש ירחא דניסן, לאסור את יום שלפני ראש חדש בתענית, כדתניא בסמוך לפנין אסורין) ושלפניו נמי, תיפוק ליה דהוה ליה יום שלפני ראש חדש? ראש חדש דאורייתא הוא, ודאורייתא לא בעי חיזוק, דתניא הימים האלה הכתובין במגילת תענית לפנין ולאחריהם אסורין, שבתות וימים טובים, הן אסורין, לפנין ולאחריהן מותרין. ומה הפרש בין זה לזה, הללו דברי תורה, ודברי תורה אין צריכין חיזוק. הללו דברי סופרים, ודברי סופרים צריכין חיזוק.

אמר מר מתמניא ביה עד סוף מועדא איתותב חגא דשבועיא דלא למיספד. למה לי עד סוף מועד, לימא עד המועד, ומועד גופיה יום טוב הוא ואסור? אמר רב פפא כדאמר רב לא נצרכא **[דף יח ע"א]** אלא לאסור יום שלפניו, הכי נמי לא נצרכה אלא לאסור יום שלאחריו.

ראשיכם לא תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו הא אם עבד והוא קרוע בגדים חייב מיתה בידי שמים אע"פ שעבודתו כשירה ולא חללה בימ"ק (א"י). הפביר שו"ת שואל ומשיב תניינא ח"ג סי' ז דקיי"ל כרב אשי.

אמר ליה רבינא לרב אשי, הא (דבר זה שלמדנו מספר יחזקאל, שפרועי ראש שעבדו חייבים מיתה) מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה? אמר ליה ולמעמיק, הא דאמר רב חסדא דבר זה מתורת משה לא למדנו, ומדברי קבלה למדנו פל פון-נך ערל לב וערל פשר לא יבוא אל-מקדשי והא מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה והקשו התוס' וא"ת נילף מק"ו, ומה בעל מום שמותר באכילת קדשים כדאיתא (קידושין נג.) ואפ"ה בעל מום אסור לעבוד עבודה, ערל שאסור באכילת קדשים כדאיתא (יבמות ע.) אינו דין שאסור לעבודה ותיירצו ב' תירוצים א. ו"ל דחלל יוכיח שאינו אוכל בקדשים ואפ"ה כשר לעבודה וכדאמר (קדושין סו.) (הקשה הגאון ח"י שחלל מחלל עבודתו, ומה שהגמ' הכשירה זה קודם שהיה חלל וכ"מ מתוס' כחצות נכג:) חמסם הרש"ש העיר עליו שהרמב"ם נפ"ו מהל' בלחמ"ק הל' י' ס"ל שעבודתו כשרה גם לאחר שגודע שהיה חלל) ב. מבעל מום לא מצי יליף דאיכא למיפרך מה לבעל מום שכן עשו בו קריבין כמקריבים, שכל הקריבין פסולים שהם בעלי מומים כמו המקריב, תאמר בערל שלא עשה בו קריבין כמקריבין דמה ערלות שייך בכמההו? אלא גמרא גמיר לה, ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא, הכי נמי, גמרא גמיר לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא.

איתא במשנה 'כל הכתוב במגילת תענית דלא למיספד, לפניו אסור לאחריו מותר' **תנו רבנן** אלין יומיא דלא להתענא בהון (שכולן אסורין בתענית) ומקצתהון דלא למיספד בהון. מריש ירחא דניסן עד תמניא ביה (דכל שמונה ימים נשאו ונתנו בדבר, עד שנצחו את הצדוקין, ועשו אותם יום טוב) איתוקם תמידא (שהיו הצדוקים אומרים יחיד מתנדב ומביא תמיד, מאי דרוש את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערביים, מאי אהדרו להו, את קרבני לחמי לאשי תשמרו להקריב, לשון רבים הוא, שיהיו כולן באין מתרומת הלשכה הרי שהוא קרבן ציבור, שקרבן יחיד אינו בא מתרומת הלישכה) דלא למיספד בהון. מתמניא

בין שני ימים טובים עשאוהו כיום טוב עצמו, ואפילו בהספד נמי אסור.

אמר מר' מתמניא ביה ועד סוף מועדא איתותב חגא דשבויעא דלא למיספד' למה לי למימר מתמניא ביה, לימא מתשעה ביה, ותמניא גופיה אסור, דהוה ליה יומא דאיתוקם ביה תמידא? כיון דאילו מקלע מילתא ובטליניה לשבעה (שאם נגזר גזירה וצריכין להתענות תוך אלו ימים טובים דתמיד, ובטלו אותן להתענות בכולן, שאין לבטלה לחצאין) תמניא גופיה אסור, דהוה ליה יומא קמא דאיתותב ביה חגא דשבויעא (ואי קשיא אכתי לימא תשעה, ואפילו אם אירע מילתא דבטלי אכתי הוא אסור, תמניא גופיה, משום קמא יומא דחג שבויעא, דהוה יום שלפניו, לאו פירכא הוא, דהא יום טוב גופיה בטיל, ואנא ליקום וליגזור קמיה יומא דאיתותב חגא דשבויעא). השתא דאתית להכי עשרים ותשעה נמי, כיון דאילו מיקלע מילתא ובטליניה לעשרים ותמניא עשרין ותשעה גופיה אסור, דהוה ליה יומא דמקמי יומא דאיתוקם תמידא.

איתמר אמר רב הלכה כרבי יוסי (דאמר בין לפניו בין לאחריו אסור הקשו התוס' כיון דאמר הלכה כר' יוסי היאך אנו מתענין לפני הפורים, דאי משום דבטלה מגילת תענית, מ"מ אהנוכה ואפורים לא בטלו ותיירצו ב' תירווצים א'. דהא דאמר 'הנוכה ופורים לא בטלו' ר"ל הדינן שלהם לעשותן י"ט ושלא מתענים בהם, אבל בדינים דלפניהם בטלו (כ"פ הרמב"ם אכל יא, ג). ב'. כיון דיום שלפני הפורים נתבטל מיו"ט שלו שהיו רגילין לעשות, ה"נ יש לנו לומר שיבטלו משום טעם יום שלפני פורים, דה"נ אמרינן בסמוך גבי יום שלפני נקנור וטוריינוס) **ושמואל אמר** הלכה כרבי מאיר (סתם מתניתין, דקתני לאחריו מותר).

ומי אמר שמואל הכי, והתניא, רבן שמעון בן גמליאל אומר ומה תלמוד לומר, בהון בהון שתי פעמים (דלא להתענאה בהון, ומקצתהון דלא למספד בהון, וקא דריש לה כדדייק לקמן בהון משמע מיעוט) לומר לך שהן אסורין, לפניהן ולאחריהן מותרין. ואמר שמואל הלכה כרבן שמעון בן גמליאל (דמדרבנן ניהו, ולא מחמרינן כולי האי)? מעיקרא סבר, כיון דליכא תנא דמיקל כרבי מאיר אמר הלכה כרבי

כמאן כרבי יוסי, דאמר בין לפניו ובין לאחריו אסור (ושבכת רבנן), אי הכי, בעשרים ותשעה נמי (שאמרנו לעיל שלכן שנינו במגילת תענית שיום א' של חודש ניסן אסור, למרות שראש חודש עצמו מועד הוא, כדי לומר שיום עשרים ותשעה באדר, שהוא יום שלפני יום טוב אסור) מאי איריא דהוי יומא דמקמי יומא דמיתוקם תמידא, תיפוק ליה דהוה ליה יומא דבתר עשרין ותמניא ביה, דתניא בעשרים ותמניא ביה (באדר) אתת בשורתא טבתא ליהודאי דלא יעידון מן אורייתא (שלא יהו צריכין ליבטל מתלמוד תורה, שנגזר עליהן שלא יעסקו בתורה). שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יעסקו בתורה, ושלא ימולו את בניהם, ושיחללו שבתות (הקין אורח ביאר, שגזרו דוקא על דברים אלו, משום שהנכרים מתקנאים במצוות שאין להם חלק בהם. ולכן גזרו על התורה, שהרי גוי שעוסק בתורה חייב מיתה. וגזרו על המילה, כי היא אות לישראל לבד, ולא לאומות. וכן גזרו על השבת, שהרי גוי ששבת חייב מיתה) מה עשה יהודה בן שמוע (תלמידו של רבי מאיר היה כדאי' ר"ה יט.) וחבריו, הלכו ונטלו עצה ממטרוניתא אחת (רש"י בב"מ פד. הסביר שרית נכרית) שכל גדולי רומי מצויין אצלח. אמרה להם עמדו והפגינו (צעקו) בלילה, הלכו והפגינו בלילה, אמרו אי שמים (אחה ה', להקב"ה היו צועקים, על אותם שגזרו עליהם גזרות קשות, והיו אומרים להם לפני הקדוש ברוך ביארו התוס' להקב"ה היו צועקין למה יאמרו הגוים איה אלהיכם, ולחם אמרו וכי לאו אהיכם אנחנו) לא אהים אנחנו, לא בני אב אחד אנחנו, לא בני אם אחת אנחנו מה נשתנינו מכל אומה ולשון שאתם גוזרין עלינו גזירות רעות ובטלוס. ואותו יום עשאוהו יום טוב?

אמר אביי לא נצרכה אלא לחדש מעובר (פירש רש"י בשנה מעוברת, שיש בה שני אדר והאחד חסר, דהשתא, כי הוה אדר שני מלא הוה יום שלשים לפני ראש חדש ניסן אי נמי דעבריה לאדר, כגון שלא נראה החדש יום שלשים, דמשום יום טוב דעשרים ושמונה לא מיתסר אלא עשרים ותשעה, התוס' ביארו כהסברו השני של רש"י). **רב אשי אמר** אפילו תימא לחדש חסר. כל שלאחריו, בתענית אסור, בהספד מותר. וזה (עשרים ותשעה דנקט) הואיל ומוטל

בטולי בטלוהו, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו (חסידים היו, ולא פירש מי הם). כי הא דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר. אמרו ליה רבנן יום טוריינום הוא, אמר להו יום טוריינום גופיה בטולי בטלוהו, הואיל ונהרגו בו שמעיה ואחיה אחיו. ותיפוק ליה דהוה ליה יום שלפני ניקנור? אמר רב אשי השתא איהו גופיה בטלוהו, משום יום ניקנור ניקום ונגזר.

מאי ניקנור ומאי טוריינום? דתניא ניקנור אחד מאפרכי (דוכוס) יוונים היה, ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים, ואומר אימתי תפול בידי וארמסנה וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, קצצו בהונות ידיו ורגליו (הפכיר המהרש"א 'בהונות ידיו' כנגד מה שהיה מניף ידיו. 'בהונות רגליו' כנגד מה שאמר 'ארמסנה') ותלאום בשערי ירושלים ואמרו פה שהיה מדבר בגאווה וידיים שהיו מניפות על ירושלים תעשה בהם נקמה.

מאי טוריינום? אמרו כשבקש טוריינום להרוג את לולינום ופפוס אחיו (צדיקים גמורים היו) בלודקיא (היא לוד, והיינו דאמרין (ב"ב י:)) הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן בגן עדן, ויש אומרינן שנהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה, ואמרו היהודים הרגוה, וגזרו גזרה על שונאיהן של ישראל, ועמדו אלו ופדו את ישראל, ואמרו אנו הרגנוה, והרג המלך לאלו בלבד) אמר להם אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר. אמרו לו חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורין היו, וראויין היו ליעשות להם גם, ונבוכדנצר מלך הגון היה (פיאר המהרש"א שאף שבכמה מקומות מכונה נבוכדנצר בכינוי רשע, מכל מקום היה הגון באותו דבר, שלא בעלילה בא עליהם, כי מה שעשה היה מחמת שבאו והלשינו על היהודים. אבל טוריינום היה רשע באותו ענין, כי הוא ידע שלא היהודים הרגו את בת המלך. והעיון יעקב הביא שאף שהיה רשע, מכל מקום אחרי שנצולו חנניה מישאל ועזריה, קידש שם שמים והודה להקב"ה, כפי שנאמר 'ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההוין. אבל בטוריינום היו יודעים שקשה עורף הוא, ואפילו יעשה

מאיר, כיון דשמעיה לרבן שמעון דמיקל טפי אמר הלכה כרבן שמעון בן גמליאל.

וכן אמר באלי (שם חכם) אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי. אמר ליה רבי חייא לבאלי אסברא לך, כי אמר רבי יוחנן הלכה כרבי יוסי אדלא להתענאה (דימים) הכתובים במגילת תענית דלא להתענאה לפניהן אסורים ולאחריו מותרין, כרבי יוסי, ולא כרבי מאיר, דאמר אף לפניהם מותר, אבל אדלא למספד דאין הלכה כרבי יוסי דאמר לפניו ולאחריו אסור, אלא כרבי מאיר, דאמר לפניו אסור, ולאחריו מותר).

ומי אמר רבי יוחנן הכי (דלפניו מיהא אסור, כרבי יוסי) והאמר רבי יוחנן הלכה כסתם משנה, ותנן אע"פ שאמרו (מקרא מגילה) מקדימין (שקראו קודם זמנה) ולא מאחרין, **דף יח ע"ב** מותרין (אותן ימים שקראוה קודם זמנה) בהספד ותענית. אימת, אילימא בני חמיסר וקא קרו ליה בארביסר, ומי שרי (ארבעה עשר אפילו לבני חמשה עשר בהספד ותענית) והכתיב במגילת תענית יום ארבעה עשר בו ויום חמשה עשר בו יומי פוריא אינון דלא למיספד בהון. ואמר רבא לא נצרכא אלא לאסור (בהספד ותענית) את של זה בזה (בני חמשה עשר דקרו בארבעה עשר) ואת של זה בזה (בני ארבעה עשר בחמשה עשר). ואלא בני ארביסר (כפרים ועיירות) וקא קרי ליה בתליסר (כגון שחל ארבעה עשר בשלישי בשבת, ומקדימין ליום הכניסה) יום ניקנור הוא (לקמן מפרש, ואסור בהספד ותענית). ואלא בני ארביסר וקא קרי ליה בתריסר (חל ארבעה עשר ברביעי בשבת, והקדימו ליום הכניסה, דהיינו שנים עשר) יום טוריינום הוא, אלא לאו דקא קרו ליה בחדיסר (שחל להיות ארבעה עשר באחד בשבת, וכפרים מקדימין ליום הכניסה דהוה אחד עשר, ושמע מינה, דאף על גב שהוא יום שלפני טוריינום) וקתני מותר בהספד ובתענית?

לא, בני ארבעה עשר וקא קרו ליה בתריסר. ודקאמרת יום טריינום הוא, יום טריינום גופיה

הולכין ומתעניין עד שלשה עשר, אם לא נענו
האומר ברביעה ראשונה (אם עבר זמן רביעה
ראשונה של יורה, ולא ירדו גשמים מתעניין
והולכין כסדר הזה). אבל צמחים שישנו
(שנשתנו ממנהגן, תחת חמה יצא חוה, תחת
שעורה באשה, שלא היו חמים בשבולים או
שינוי אחר) מתריעין עליהן מיד (אפילו
בראשונות, שכל חומר (תעניות) האחרונות נוהג
בהן תוס' ביאור שכוון כן גם מתעניין אמנם הראב"ד
ס"ל שבכל מקום ששינוי 'מתריעים' היינו התרעה
בשופר, בלא תענית. וכתב הרשב"א שלישיתו אין
בשינוי הצמחים מכה גדולה כל כך, שעל ידי זה עלולה
לבוא מכת רעב, אלא שהתבואה נפסדת קצת, עד שהיא
כעין מכת בצורת, ודי שיתריעו עליה בשופר. אבל
הרשב"א כתב לצדד דברי התוס', והטעם שמתריעים
מיד בשונה מגשמים, כי הגשם סובל דחייה כי גם אם ירדו
הגשמים באיחור, יצמחו פירות השנה כתיקונן. משאי"כ
צמחים אם לא יתקנו במהרה, יופסדו לגמרי. לפיכך
גוזרין את התענית כבר בתחילה כחומר שבע התעניות
האחרונות של גשמים, דהיינו, בהתרעה. וכן בשאר
הדברים שהוזכרו במשנה, כל אחד יש סיבה לדחיפות.
וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם (בין רביעה
ראשונה לשניה) ארבעים יום (סימן בצורת
היא) מתריעין עליהן, מפני שהיא מכת בצורת.
ירדו לצמחין אבל לא ירדו לאילן, לאילן ולא
לצמחין, לזה ולזה אבל לא לבורות לשיחין
ולמערות, מתריעין עליהן מיד. וכן עיר שלא
ירדו עליה גשמים, דכתיב, וְהִמְטַרְתִּי עַל־עִיר
אֶת־וְעַל־עִיר אֶת־לֹא אֶמְטִיר חֶלְקָהּ אֶת־
תַּמְטֵר... (כגון שהמטיר בעיר זו, ובחבירתה לא
המטיר, דקללה היא) [דף יט ע"א] אותה העיר
מתענה ומתרעת, וכל סביבותיה מתענות ולא
מתריעות (ולפיכך מתענות שאותה העיר שלא
ירדו עליה גשמים תלך לקנות התבואה באותה
העיר ויהיה בה רעב). רבי עקיבא אומר
מתריעות ולא מתענות. וכן עיר שיש בה דבר
או מפולת (שחומותיה והבתים נופלין ברוח)
אותה העיר מתענה ומתרעת וכל סביבותיה
מתענות ולא מתריעות. רבי עקיבא אומר
מתריעות ולא מתענות. איזהו דבר? עיר
המוציאה חמש מאות רגלי ודהיינו, שיוצאים בה כל
יום חמש מאות בני אדם לעיסוקיהם כתב הרמב"ם

להם גם לא יחזור מרשעתו לקדש שם שמים על ידו)
וראוי לעשות גם על ידו. ואותו רשע הדיוט
הוא, ואינו ראוי לעשות גם על ידו. ואנו
נתחייבנו בליה למקום (על הטא חייבי מיתות
בית דין) ואם אין אתה הורגנו הרבה הורגים
יש לו למקום, והרבה דובין ואריות יש לו
למקום בעולמו שפוגעין בנו והורגין אותנו.
אלא לא מסרנו הקב"ה בידך אלא שעתיד
ליפרע דמינו מידך. אע"פ כן הרגן מיד (כתב
היפה עינים שאף שנהרגו פפוס ולוליינום לבסוף, מכל
מקום מכל מקום עשו את אותו יום ליום טוב, בעבור
הצלת הכלל). אמרו לא זזו משם עד שבאו דיופלי
(שני שרים) מרומי ופצעו את מוחו (של טוריינום)
בגזרין (מקלות, כמו גזירי עצים).

אין גוזרין תענית על הצבור בתחלה
בחמישי... אין גוזרין תענית בראשי חודשים...
ואם התחילו אין מפסיקין... וכמה היא התחלה
(שאינו מפסיק לאחר מכאן)? רב אחא אמר
שלוש (תעניות שני וחמישי ושני) רבי אסי אמר
אחת.

אמר רב יהודה אמר רב זו (מה ששינוי במשנתנו,
שאף שאין מפסיקין לגמרי את התעניות, מכל מקום אין
משלימין תעניתן, אלא אוכלין קודם חשיכה) דברי רבי
מאיר שאמר משום רבן שמעון בן גמליאל,
אבל חכמים אומרים מתענה ומשלים (עד
חשיכה). דרש מר זוטרא משמיה דרב הונא
הלכה מתענה ומשלים וביאור התוס' פ' הא דקפסק
הלכה מתענה ומשלים אר"ה קאי דאי אהנוכה ואפורים
אינו יכול להתענות דיום משתה ושמחה כתיב (הרמב"ם
תעניות א', פסק כדברי רבנן שאף בחנוכה ופורים מתענה
ומשלים). פסק הש"ע אין גוזרין תענית על
הצבור בראשי חודשים, או בחנוכה ופורים, או
בחולו של מועד, ואם התחילו להתענות על
הצרה, אפילו יום אחד, ופגע בהם יום מאלו,
מתעניין ומשלימין היום בתענית אר"ה (תקעב,ב).
פסק כרב אסי שבאחת הוי התחלה, וכן פסק בהרמב"ם
שאם התחיל קודם מתענה ומשלים אפי' בחנוכה ופורים.

פרק סדר תעניות אלו

משנה סדר תעניות אלו [האומר (י) שבתחילה
יחידים מתעניין סדר תעניות, ואחר כך צבור

ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים (שהיא היה רעה, ומכה מהלכת היא) שני תינוקות בעבר הירדן. רבי יוסי אומר לא על שאכלו, אלא על שנראו (ובאו בעיר).

(המשך המשנה) על אלו מתריעין (הגמ' מבארת שהכונה 'בעננו') בשבת (לא נתבאר במשנתנו מה דינם של מאורעות אלו בימות החול. והר"ן כתב שאין מתענים עליהם אפילו בחול. והביא שהרמב"ן ביאר כי מחמת הצרה ותוקף בהלתה, אי אפשר לבני העיר להתענות. אמנם הר"ן כתב כל ההתרעות ששינו, היינו תענית בה"ב, כי אין מטריחין על הציבור להתענות תעניות רצופות, וכשהסכנה מיידית, כמו המאורעות דלהלן, היה צריך להתענות תעניות רצופות, שהרי הסכנה בכל יום, וצריכה ההצלה להיות נחפזת מאוד, והרי אין מטריחין את הציבור יותר מדאי) על עיר שהקיפות נכרים, או נהר, ועל הספינה המיטרפת בים. רבי יוסי אומר לעזרה (בפשטות כוונתו, שצועקין כדי שיבואו לעזור ולהושיע. וכתב התפארת ישראל שהחידוש הוא שמותר אפילו לצאת מהוץ לתחום, כדי לנכנס בני אדם) ולא לצעקה. שמעון התימני (מתמנה היה) אומר אף על הדבר. ולא הודו לו חכמים.

(המשך המשנה) על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן (תפארת ישראל בתענית תפילה ושופרות) הוץ מרוב גשמים (ומורה הם לבני אדם, אבל אינן מקלקלין תבואות וכתב הר"ן שהטעם הוא משום שאין מתפללין על רוב הטובה, שנ' הביאו את כל המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם ברכה עד בלי די. והגמרא מבארת, דהיינו עד שיבולו שפתותיכם מלומר די. וכיון שכך היא מידתו של הקב"ה, שכשנענה לעמו ישראל, משפיע עליהם ברכה עד בלי די, אין ראוי להתפלל עליה). מעשה שאמרו לו לחוני המעגל וכך היה כינויו על שם המעשה המובא לקמן. אמנם יש מפרשים שנקרא כן על שם אומנותו, כפי שמצינו (מכות ז.) 'היה מעגל במעגילה' התפלל שירדו גשמים אמר להם צאו והכניסו תנורי פסחים (שהם בחצרות, ושל חרס הן) בשביל שלא ימוקו (בגשמים). הסביר הר"ן כי היא היה בטוח שתפילתו תיענה, וירדו גשמים הרבה) התפלל ולא ירדו גשמים (כתב התפארת ישראל שנענש חוני על כך שהבטיחם מתחילה שתועיל תפילתו. וכן מצאנו בירושלמי על שלא בא בעונה). מה עשה, עג עוגה

(תעניות ב'ה) ואין הנשים והקטנים והזקנים ששבתו ממלאכה בכלל אנשי המדינה לענין זה. והסביר המ"מ שלמד זה הרמב"ם מלשון 'רגלי', שמשמע רק גברים, אמנם הר"ן למד זה מלשון 'המוציאה' אמנם הכס"מ כתב ול"ג שמהירושלמי למד כן דגרסינן התם 'בחורים אבל לא זקנים' וכי היכי דמשמע זקנים, יש למעט קטנים וכן יש למעט נשים לפי שהן חלושות המזג ויצאו ממונה שלשה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר, פחות מכאן אין זה דבר.

(המשך המשנה) על אלו מתריעין בכל מקום [אם יראו באספמיה מתריעין בבבל, בבבל מתריעין באספמיה בפשטות הכוונה שמתריעין אפילו במקומות המרוחקים, ולא רק סביבות אותה אפרכיא. אמנם ברמב"ם לא מצאנו כן. וכתב הבי" (או"ח סי' תקע"ו) שזהו משום שהוקשה לו, הרי אין זמן בעולם שאין בו דרב באחד המקומות, וא"כ בכל העולם היו צריכים להתענות ולכן פירש שיכלל מקום' היינו בסביבותיה, והיינו כשיטת ר"ע שמתריעין, ולא כת"ק שמתעניין. והריטב"א כתב כי מה ששינו במשנה 'בכל מקום' הכונה רק באותה הפרכיא בלבד מתריעין. ואותה התרעה בתענית היא. והטעם שמתענים בכל ההפרכיא, משום שכל בני המקום נחשבים בעלי הצרה, כי היות והיא מכה מהלכת, כל ההפרכיא נחשבת כעיר אחת, שהתחיל דבר בקצה אחד שלה. ולכן, בהפרכיא אחרת, הרי זה נחשב כמכה שאינה מהלכת, ואין להם לצעוק אפילו בפה, כיון שראוי שבעלי הצרה יבקשו רחמים על עצמם]. על השדפון (בתבואות פירשו המפרשים דהיינו רוח שמפסידה את התבואה ומרוקנת את הזרע) ועל הירקון (חולי הסבירו ראשונים שהוא חולי שפניו של האדם נהפכות כמראה ירק השדה. אבל מפרשים אחרים כתבו שהכוונה לסוג של קלקול בתבואות, שמכסיפים פניה) ועל הארבה, ועל החסיל, ועל החיה רעה (משכלת בני אדם), ועל החרב (חיילות החולכין להרוג ולהשחית בכל מקום) מתריעין עליה, מפני שהיא מכה מהלכת.

(המשך המשנה) מעשה שירדו זקנים מירושלים לעריהם (בארץ ישראל) וגזרו תענית (הסביר התפארת ישראל שחששו שתתפשט המכה יותר) על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון (בארץ פלשתים התפארת ישראל כתב שאותם זקנים היו מהסנהדרין, וירדו לעריהם כדי לגזור תענית. כתב הבונה בעין יעקב), שהקדימו לגזור תענית מיד, כפי שאמרו חז"ל 'לעולם יקדים אדם תפילה לצרה' ואין להמתין עד שתבוא עליו הצרה, כי אז נראה שמתפלל מחמת דחקו).

ושתו ועשו יום טוב (מתוך שמחה) ובאו בין הערבים וקראו הלל הגדול (הפביר הריטב"א איהו זמן אמירת ההלל עד שעה הגונה, שלא יהא בה שכרות).

איתא במשנה 'סדר תעניות האלו האמור ברביעה ראשונה' ורמינהי רביעה רביעה ראשונה ושניה לשאול, שלישית להתענות (שאע"פ שלא ירדו גשמים לא בראשונה ולא בשניה לא היו מתעניין אלא שואלין)? אמר רב יהודה הכי קאמר סדר תעניות האמור, אימתי, בזמן שיצאה רביעה ראשונה ושניה ושלישית (דכולי יורה קרי ליה רביעה) ולא ירדו גשמים. אבל ירדו גשמים ברביעה ראשונה, וזרעו ולא צמחו, אי נמי צמחו וחזרו ונשתנו מתריעין עליהן מיד.

אמר רב נחמן דוקא נשתנו, אבל יבשו לא (לא צריך, דמכאן ואילך לא יועיל, והוא תפלת שוא הפביר הריטב"א כי אף אם ירדו גשמים, לא יצליחו אותן תבואות אלא בדרך נס, ואין מתריעין על מעשה ניסים. ובעי"ז כתב הגבורת ארי, וז"ל 'המתפלל על דבר שאינו דרך העולם אלא על ידי נס הרי זו תפלת שוא. מהו באדם גדול וחסיד שפיר דמי כדאשכחן גבי לאה, אבל בעוונות נתקיים בנו אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין וה' ירחם). פשיטא, נשתנו תנן? לא צריכא דאקון (שעלו בקנה, שנתקנו מעט לאחר שנתייבשו). מהו דתימא אקנתא מילתא היא (דהואיל ונתקנו מעט, אם יתפלל מועיל להם) קמשמע לן (דאקנתא לאו מילתא). כל המחלך הנ"ל הוא ללישנא אחת ברש"י. בלישנא אחרת פירש רש"י אבל יבשו לא דמילא חזירין. וביאר את המשך הגמ' לא צריכא דאקון' שעלו בקנה, מהו דתימא אקנתא מילתא היא, דכיון שעלו בקנה ועדיין לא בשלו כל צרכן, ודאי אי לא מתריעין תו לא גדלי, קמשמע לן דלאו מילתא היא, דאף על גב דאקון אכתי גדלי טפי. הגבורת ארי כתב שקני הפירוש אינם מסתדרים עם הגמ' בגיטין ל. ולכן כתב שהביאור שקיון דנתייבשו אינו להם תקנה כביאור ראשון, אלא פירוש 'אקון' כפירוש שני, היינו דהו"א שנתייבשו אחר שעלו בקנה, שהיה כל לומר שקיון שגל כ"כ קודם שנתייבשו שוב יס לו תקנה לחזור ע"י התענה, קמ"ל דהו"א ליה תפלת שוא **פסק הש"ע** וכל זה הסדר כשלא ירדו גשמים כלל, אבל ירדו ברביעה... וצמחו העשבים והתחילו ליבש, הרי אלו מתענים וזועקים עד שירדו גשמים או עד שייבשו הצמחים או"ה (תקעה, ח). הב"י כתב שהעיקר כפירוש הראשון של רש"י.

ועמד בתוכה, ואמר לפניו רבש"ע בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאיני זו מכאן עד שתרחם על בניך. התחילו גשמים מנטפין, אמר לא כך שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות (שיפוע גשמים למלאות בורות). התחילו לירד בזעק, אמר לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה (רצון ועין יפה). ירדו כתקנן, עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים (כתב התפארת ישראל שעשה הקב"ה כך, להגדיל כבודו, שרצון יראוי יעשה. ועוד, כי הדור לא היה ראוי לכך שתיענה תפלתו מיד). באו ואמרו לו כשם שהתפללת עליהם שירדו, כך התפלל שילכו להן אמר להם צאו וראו אם נמחית אבן הטועין ואבן טועין היתה בירושלים, וכל מי שאבדה לו אבידה... (ב"מ ה:)) שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה (כתב רש"י ברכות יט. שיצא שמך בגדולה וחשיבות) גוזרני עליך נידוי, אבל מה אעשה לך שאתה מתחמא (עושה רע) לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שהוא מתחמא על אביו ועושה לו רצונו, ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (בירושלמי מובא שיש אומרים שיוולדת' היינו אומתך). **פסק הש"ע** וכן על המטר. כיצד, הרי שרבו עליהם גשמים עד שיצרו להם, הרי אלו מתפללים עליהם, שאין לך צרה יתירה מזו שהבתים נופלים ונמצא בתיהם קבריהם ובארץ ישראל אין מתפללין על רוב הגשמים מפני שהיא ארץ הרים ובתיהם בנויים באבנים ורוב הגשמים טובה להם ואין מתענים להעביר הטובה, ועכשיו בצפת מצוים מפולת בתים מפני הגשמים, ומתפללים עליהם או"ה (תקעו, יא).

(המשך המשנה) היו מתעניין וירדו להם גשמים, קודם הנץ החמה לא ישלימו לאחר הנץ החמה ישלימו (כתב התפארת ישראל דהיינו משום שלא ניתן להם מבוקשם בעין יפה, רק עד שהצטער). רבי אליעזר אומר קודם חצות לא ישלימו, לאחר חצות ישלימו. מעשה שגזרו תענית בלוד וירדו להם גשמים קודם חצות, אמר להם רבי טרפון צאו ואכלו ושתו ועשו יום טוב. ויצאו ואכלו

ניחא ולא אתיא רזיא. לאילן ולא לצמחין דאתיא רזיא ולא אתיא ניהא. לזה ולזה אבל לא לבורות ולא לשיחין ומעורות משכחת לה, דאתיא רזיא וניהא, מיהו טובא לא אתיא. אלא הא דתניא ירדו לבורות לשיחין ולמעורות אבל לא לזה ולזה, היכי משכחת לה? דאתיא בשפיכותא (בכח גדול יותר מדאי, דאינה טובה לא לזה ולא לזה, ל"א מטר דק (ר' נתן אדלר השמיט מילת 'עבה') יותר מדאי, לאילני לא מהניא דלאו רזיא היא, לצמחים נמי לא שהגשמים מרובין באין ושוטפין אותן).

תנו רבנן מתריעין על האילנות בפרום הפסח (בימי הפסח ביאר הריטב"א משום שזהו זמן פריחת האילנות בארץ ישראל. ואם יחסרו להם באותה שעה גשמים, ילקו האילנות לגמרי. לכן מתריעין עליהם מיד בתענית עד שירדו גשמים, או עד שיעבור הזמן) על הבורות ושיחין ומעורות (אם לא ירדו להן גשמים) אפילו בפרום החג (להשקות זרעים ואת בהמותם **כתב הריטב"א** רש"י והרמב"ם הסבירו דמירי בחג הסוכות). ועל כולן, אם אין להן מים לשנות מתריעין עליהן מיד (אפילו בפרום החג (הגר"א גרס 'קודם פרום החג'), דימות החמה נינהו, אפילו הכי מתריעין, משום דכולן צריכות לשנות). ואיזהו מיד שלהן שני וחמישי ושני (**הסביר הריטב"א** והיינו לענין תענית. אבל לענין צעקה בפה, צועקין בכל יום, ואפילו בשבת, שאין לך צרת מוונות גדולה מזו). ועל כולן (כל אלו) אין מתריעין עליהן אלא באפרכאי שלהן (באותו מלכות שכלו שם מי בורות שיחין ומעורות). ואסכרא (והיא סרונכה, מיתה משונה) בזמן שיש בה מיתה (שהיא משולחת מהלכת, ומתים בה) מתריעין עליה, בזמן שאין בה מיתה אין מתריעין עליה, ומתריעין על הגובאי (שמכלה את התבואה) בכל שהוא (אפילו לא נראה אלא קצת, בידוע שעתידין לבוא לרוב, אבל חגב כל שהוא מצוי הוא, ואינו מכלה כל כך כארבה). רבי שמעון בן אלעזר אומר אף על החגב. **פסק הש"ע א.** ...וכן אם הגיע זמן הפסח או קרוב לו, שהוא זמן פריחת האילנות בארץ ישראל, ולא ירדו גשמים, הרי אלו

איתא במשנה 'וכן שפסקו גשמים בין גשם לגשם ארבעים יום מתריעין עליהם מיד מפני שהיא מכת בצורת' מאי מכת בצורת? **אמר רב יהודה אמר רב** מכה המביאה לידי בצורת.

אמר רב נחמן נהרא אנהרא (בשאינ תבואה בעיר אחת, ויש בעיירות אחרות, ואפשר להביא מזה לזה דרך נהר בספינה) **נדף יט ע"ב** בצורתא (בצורת היא זו ולא רעב, הואיל ויכולין לישא בספינות ביארו התוס' ואין מתריעין) מדינתא אמדינתא (וצריכין להוליך ממדינה למדינה על ידי חמרים) כפנא (רעב, ורעב קשה מבצורת, לפי שאי אפשר להביא בשופי ביארו התוס' ולכן מתריעין ל"א 'נהרא אנהרא' אם יבש מעיין זה וצריך להסב מעיין אחר בכאן, אי נמי להמתין עד שיגדל נהר אחרת ויבא כאן בצורת הוא זה. 'מדינתא אמדינתא' אם יבשו כל הנהרות שבתוך העיר, וצריכין להביא מים מעיר אחרת, כפנא רעב הוא זה, תקיפא מבצורתא הקשו התוס' וקשה דבמתני' משמע דאבצורת מתענין דקתני מתריעין עליהן מפני שהיא מכת בצורת ויש לומר דמכת בצורת דמתני' הוי כמו דכפנא כאשר פירשתי שתחת חטה יצא חוח ומשום הכי מתריעין, אע"ג דעדיין אינו רק בצורת הואיל וסופו רעב מתריעין אע"ג דאכתי לא הוו כפנא, אבל לעולם אין מתריעין על מכת בצורת אי לא מצי לבא לידי רעב, ולחכי קאמר הכא דנהרא אנהרא דלא הוי אלא כי בצורתא ולא מתריעין **אמנם הריטב"א כתב** שבין בבצורת בין ברעב מתריעים, ולא באה הגמ' אלא לברר את לשון המשנה מהו בצורת מהו רעב).

ואמר רבי חנינא סאה בסלע ושכיחא (כי זבני סאה של חיטין בסלע דהיינו יוקר ומצויה לקנות בכל עת) בצורתא. ארבעה ולא שכיחא כפנא. אמר רבי יוחנן לא שנו אלא בזמן שהמעות בזול ופירות ביוקר, אבל מעות ביוקר (אין מעות מצויות להן) ופירות בזול מתריעין עליה מיד. דאמר רבי יוחנן נהירנא (אני זוכר) כד הוו קיימי ארבעה סאין בסלע והוו נפיש נפיהי כפן בטבריא, מדלית איסר (מאין מעות).

איתא במשנה 'ירדו לצמחין אבל לא לאילן' בשלמא לצמחים ולא לאילן משכחת לה, דאתא

בשביעית, מפני שיש בהן פרנסה לעניים והסבירו תוס' הם הספיקו, פירות שגדלו מאלהן, וצ"ל דסבר כר"ע (פסחים נא:) דס"ל ספיקו זרעים אסורים מה"ת, מדקאמר על האילנות ולא קאמר על הספיקים והסביר החזו"ל צביע (כז, 7) ואף שחכמים שנחלקו על ר"ע, מורים ספיקין אסורים מלכבן, מ"מ נשעת רעז רלוי להחיר איסור זה, לו שכיון שזה לרבנן יש כמה מיני ספיקין שלא גזרו חכמים כגון תבואה הגדילה ציד נכרי)). תניא אידך...

תניא, אמר רבי אלעזר בן פרטא מיום שחרב בית המקדש נעשו גשמים צימוקין לעולם [שיוורדין בקושי, מלשון ושדיים צומקים הסביר המחש"א כי בזמן שבית המקדש היה קיים, היה הכהן הגדול מתפלל על הגשמים שיהיו יורדים כתקנן, כדאי יומא (נא:) שהכהן היה מתפלל בבית החיצון תפילה קצרה על ענין זה] יש שנה שגשמיה מרובין ויש שנה שגשמיה מועטין. יש שנה שגשמיה יורדין בזמנן, ויש שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן. שנה שגשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו (של כל השבת כולה) באחד בשבת, נמצאת עיסה נאפית כתיקנה (שיש לו פנאי לאפותה) ונאכלת כתיקנה. שנה שאין גשמיה יורדין בזמנן למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בערב שבת, נמצאת עיסה נאפית שלא כתיקנה, ונאכלת שלא כתיקנה. שנה שגשמיה מרובין למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו בבת אחת (פרנסת כל השנה, וטוהן אותה ביחד) נמצאו ריחים טוחנות מן הכור מה שטוחנות מן הקב, ונמצאת עיסה אוכלת מן הכור כמו אוכלת מן הקב (שכן דרך שמשתייר מן הקמה ברחיים, וכן כשהגשמים יורדין מרובים ומרביעין את הארץ, ומה שהיו מרשים בולעים מן הרוב בולעין מן המיעוט, ומה שהרוח מנשבת ובולעת מן הרוב בולעת מן המיעוט). שנה שגשמיה מועטין למה הוא דומה לעבד שנתן לו רבו פרנסתו מעט מעט, נמצאו ריחים מה שטוחנות מן הכור טוחנות מן הקב, נמצאת עיסה (עריבה שלשין בה את הבצק) כמה שנאכלת מן הכור אוכלת מן הקב (שמשתייר בשוליה מן העיסה, אף גשמים, כשיוורדין מעט מעט נבלעין בטרשין ואין

מתענים וזועקים עד שירדו גשמים הראויים לאילנות או עד שיעבור זמנם, וכן אם הגיע חג הסוכות ולא ירדו גשמים הרבה כדי למלאות מהם הבורות והשיחין והמערות, הרי אלו מתענים עד שירד גשם הראוי לבורות, ואם אין להם מים לשתות, מתענין על הגשמים בכל עת שלא יהיה להם מים לשתות, ואפילו בימות החמה... או"ח (תקעה,ה). ב. ...וכן מתענין על החולאים. כיצד, הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אסכרה (פירוש חולי סוגר הגרון מענין ויסכרו מעינות תהום) או חרחור וכיוצא בהם, והיו מתים מאותו חולי, הרי זה צרת צבור וגוזרין עליה תענית ומתריעין... [הנה ובאלו חולאים אינן צריכין שימותו בשלשה ימים זה אחר זה, כמו בדבר שהוא בא מכח שינוי אויר, אלא מתענים ומתריעים על אלו החולאים מיד (מ"ב ע"י כחידושי ריטב"א שדעתו דעכ"פ בעינן שיהיו מתים מאותו חולי שלשה אנשים ואז נתחזקה החולי למומתת רק שאין צריך לזה שיהיה דוקא בשלשה ימים כמו בדבר אלא בין ביום אחד או יותר מתענין ומתריעין עליו. אכן, לפי מה שמבואר בב"י בשם הירושלמי מוכח דלענין אסכרה אפילו לא מת ממנה רק אחד מתענין עליו, ונראה דמ"מ דוקא כשירד חולי זה להרבה אנשים אף שלא מת עדיין רק אחד מהן צריך להחמיר וכדמשמע לשון השו"ע...)] או"ח (תקעה,ה). ג. אבל על החגב אין מתענין עליו ולא מתריעין, אלא זועקין בלבד או"ח (תקעו,ט). כתב הב"י משמע הלכה כת"ק.

תנו רבנן מתריעין על האילנות בשאר שני שבוע (דשמיטה, אבל בשמיטה לא, דהפקר נינהו) על הבורות ועל השיחין ועל המערות אפילו בשביעית (כל שעה צריכין לשתיה, ואע"פ שהגשמים מועילין לקרקע בשביעית כתב בספר גבעת הלבנה שמבואר מרש"י דאי לא דכוונתו לצורך שתיה היה אסור להתריע על הגשמים בשביעית משום דמועילים לקרקע, הרי דגם בכה"ג שנעשה ע"י תפילה שייך איסור מלאכה בשביעית, ואפשר לימר הסבר אחר דמצות עשה ד'תשמטנה ונטשתה' היינו שיוציא הקרקע מבלי שיהיה לו שום עסק בה וכאלו אינה שלו, ואם מתפלל על הגשמים בשביעית על הקרקע הוי כמבטל מ"ע דנטשתה דמראה בזה שמתפלל בשביל הקרקע שיש לו עסק עמה ודעתו עליה). רבן שמעון בן גמליאל אומר אף על האילנות

נתעטף ועמד בתפלה, ואמר לפניו רבש"ע הודע שיש לך אהובים בעולמך מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה. באותה שעה אמר לו האדון אילו לא נקדרה [ביארו התוס' כמו מקדר בהרים (עירובין נה.) כלומר שמנקב הרקיע] החמה היה לי פתחון פה עליך שאוציא ממך מעותיי. תנא לא נקדימון שמו, אלא בוני שמו, ולמה נקרא שמו נקדימון שנקדרה (זרחה) חמה בעבורו.

תנו רבנן שלשה נקדמה להם חמה בעבורן משה, ויהושע, ונקדימון בן גוריון. בשלמא נקדימון בן גוריון גמרא. יהושע נמי קרא, דכתיב וידם השמש וירח עמד וגו'. אלא משה מנלן? אמר רבי אלעזר אתיא אהל אהל, כתיב (במלחמת משה) הכא אהל תת פחדך, וכתיב התם (במלחמת יהושע) אהל גדלך. רבי שמואל בר נחמני אמר אתיא תת תת כתיב הכא אהל תת פחדך, וכתיב התם ביום תת ה' את האמרי. רבי יוחנן אמר אתיא מגופיה דקרא אשר ישמעון שמעך ורגזו וחלו מפניך, אימתי רגזו וחלו מפניך בשעה שנקדמה לו חמה למשה.

איתא במשנה ז'כן עיר שלא ירדו עליה גשמים... אמר רב (אקרא קאי, האי דכתיב על עיר אחת אמטיר ועל עיר אחת לא אמטיר) ושתיהן לקללה (אותה שימטיר עליה רוב גשמים שמקלקלין את התבואה, ואת שלא ימטיר אין גשמים ואין תבואה גדילה).

הִיתָה יְרוּשָׁלַם לְנֶדֶה בִּינֵיהֶם אמר רב לברכה. כנדה, מה נדה יש לה היתר אף ירושלים יש לה תקנה. הִיתָה בְּאַלְמָנָה אמר רב יהודה לברכה, בְּאַלְמָנָה ולא אלמנה ממש, אלא כאשה שחלך בעלה למדינת הים, ודעתו לחזור עליה. וְגַם־אֲנִי נִתְּתִי אֶתְכֶם נְבָזִים וּשְׁפָלִים, אמר רב יהודה לברכה, דלא מוקמי מינן לא רישי נהרי (מוכסין) ולא גזיריפטי (סרדיוטין, מרוב בזיון). וְהָפָה ה' אֶת־יִשְׂרָאֵל בְּאֶשֶׁר יִגְדֹּד הֶקְנָה בָּמִים, אמר רב יהודה אמר רב לברכה. דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן מאי דכתיב, נְאֻמִּים פָּצְעִי אוֹהֶב וְנִעְתָּרוֹת

מרכיעין את הארץ). **דבר אחר** בזמן שגשמיה מרובין למה הוא דומה לאדם שמגבל את הטיט, אם יש לו מים רבים מים אינן כלין והטיט מגובל יפה, אם יש לו מים מועטין מים כלים והטיט אינו מתגבל יפה.

תנו רבנן פעם אחת עלו כל ישראל לרגל לירושלים ולא היה להם מים לשותות. הלך נקדימון בן גוריון (עשיר גדול היה) אצל הגמון אחד, אמר לו הלויני שתים עשרה מעיינות מים לעולי רגלים, ואני אתן לך שתים עשרה עינות מים (כלומר, שירדו גשמים ויתמלאו כל המעיינות מים, אותן מעיינות לא היו נובעים מים כל כך, ואינן מתמלאין מאיליהן כשאר מעיינות). ואם איני נותן לך הריני נותן לך שתים עשרה ככר כסף. וקבע לו זמן. כיון שהגיע הזמן ולא ירדו גשמים, בשחרית שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך. שלח לו עדיין יש לי זמן, כל היום כולו שלי הוא. כצהריים שלח לו שגר לי או מים או מעות שיש לי בידך, שלח לו עדיין יש לי שעות ביום. במנחה שלח לו שגר לי מים או מעות שיש לי בידך שלח לו עדיין יש לי שעות ביום. לגלג עליו אותו הגמון, אמר כל השנה כולה לא ירדו גשמים, **[דף כ ע"א]** ועכשיו ירדו גשמים (בתמיה) נכנס לבית המרחץ בשמחה. עד שהאדון נכנס בשמחתו לבית המרחץ נקדימון נכנס לבית המקדש כשהוא עצוב. נתעטף ועמד בתפלה, אמר לפניו רבש"ע גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי, ולא לכבוד בית אבא עשיתי, אלא לכבודך עשיתי, שיהו מים מצויין לעולי רגלים. מיד נתקשרו שמים בעבים, וירדו גשמים עד שנתמלאו שתים עשרה מעינות מים והותירו. עד שיצא אדון מבית המרחץ נקדימון בן גוריון יצא מבית המקדש. כשפגעו זה בזה אמר לו (נקדימון) תן לי דמי מים יותר שיש לי בידך. אמר לו יודע אני שלא הרעיש הקב"ה את עולמו אלא בשבילך. אלא עדיין יש לי פתחון פה עליך שאוציא ממך את מעותיי, שכבר שקעה חמה, וגשמים ברשותי ירדו. חזר ונכנס לבית המקדש,

שמוחה גדולה, והיתה דעתו גסה עליו מפני שלמד תורה הרבה. **[דף כ ע"ב]** נזדמן לו אדם אחד (יש ספרים שכתוב בהן אליהו זכור לטוב, והוא נתכוון להוכיחו שלא ירגיל בדבר) שהיה מכוער ביותר. אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו. אמר לו ריקה, כמה מכוער אותו האיש שמא כל בני עירך מכוערין כמותך, אמר לו איני יודע, אלא לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית. כיון שידע בעצמו שחטא ירד מן החמור ונשתטח לפניו, ואמר לו נענית לך, מחול לי אמר לו איני מחול לך עד שתלך לאומן שעשאני ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית. היה מטייל אחריו עד שהגיע לעירו. יצאו בני עירו לקראתו, והיו אומרים לו שלום עליך רבי רבי, מורי מורי, אמר להם למי אתם קורין רבי רבי אמרו לו לזה שמטייל אחריו. אמר להם אם זה רבי אל ירבו כמותו בישראל. אמרו לו מפני מה, אמר להם כך וכך עשה לי. אמרו לו אע"פ כן, מחול לו, שאדם גדול בתורה הוא. אמר להם בשבילכם הריני מחול לו. ובלבד שלא יהא רגיל לעשות כן. מיד נכנס רבי אלעזר בן רבי שמעון ודרש לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו, ולפיכך זכה קנה ליטול הימנה קולמוס לכתוב בו ספר תורה תפילין ומוזוזות (לכאורה מעשה זה תמוה טובא, איך יתכן שבזה כך רבי אלעזר את אותו אדם, רק משום שהיה מכוער מאוד וכתב **הבן יהודע** שכשאמר רבי אלעזר 'כמה מכוער אתה', ודאי לא התכוון לצורתו החיצונית, אלא להנהגת דרך ארץ שלו. והיינו, שהיה נראה לו אותו אדם כאדם פחות, ובאותו מקום נהגים היו שאין הקטן נותן שלום לגדול. ואם יתן, הרי הוא מבזה את הגדול. לכן, כשראה רבי אלעזר שהקדים לו שלום, הקפיד ודן אותו כגאה, שאין בו דרך ארץ. ולכן אמר לו 'ריקה', לשון ריקנות, כדי שיוכן שאין מענתו על צורה חיצונית, אלא לפנימיות, שהוא ריק מתוכו, שאינו מתנהג בדרך ארץ, ומכל מקום מעה רבי אלעזר, כי היות ואותו אדם היה מכוער ביותר בחיצוניותו, היתה משמעות דבריו על צורתו, וכזה נעשה לו ביוש גדול, וגם נראה היה כמזלזל ביצירה ח"ו).

איתא במשנה 'וכן עיר שיש בה דבר או מפולת...' **תנו רבנן** מפולת (שיש שם רוח חזק שמפיל החומות) שאמרו (מתריעין עליהן)

נשיקות **שנא** (הפבירו התוס') נעדרות לשון הפוך והכי פשטיה דקרא 'פצעי אוהב נאמנים' שהוא עושה למובה אפילו כשמכה חבירו מתכוין למובה, ונשיקות שנא' הם להיפך שעושה הכל לרעה וי"מ נעדרות לשון ריבוי כלומר נשיקות שנא דומים הם למשא כלומר הם מרובות ולמשא לעולם (נ' בלוריס אלו הונלו כקס"י) וי"מ הכי כשאוחבים עושים מריבה ושונאים זה את זה השנאה נאמנה. והכי פירוש 'נאמנים פצעי אוהב' הפצעים זהו השנאה שבין אוהבים הם נאמנות וקיימות. ונעדרות נשיקות שנא' פי' דכשונאים עושים שלום זה לזה השלום והפשרה שביניהן אמנה וקיימת) טובה קללה שקילל אחיה השילוני את ישראל יותר מברכה שברכן בלעם הרשע, אחיה השילוני קללן בקנה, אמר להם לישראל והפך ה' את-ישראל בְּאֶשׁוֹר יָגִיד הַקֶּנֶה מה קנה זה עומד במקום מים וגזעו מחליף ושרשיו מרובין, ואפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו, אלא הולך ובא עמהן. דממו הרוחות עמד הקנה במקומו. אבל בלעם הרשע בירכן בארז שנאמר בְּאֶרְצֵי עֲלִימִים, מה ארז זה אינו עומד במקום מים (ואף על גב דכתיב בקרא כארזים עלי מים, והוא לאו בלעם קאמר ליה, דבלעם אמר כארזים והמלאך השיבו עלי מים, וכן כולחו, דבלעם אמר כנחלים דזימנין מתייבשין, וקאמר ליה המלאך נטיו, דאין יבישין לעולם, והיינו דכתיב ויהפוך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה על ידי מלאך, שהושיבו על ידי מלאך) ואין גזעו מחליף, ואין שרשיו מרובין, אפילו כל הרוחות שבעולם (שאיןן קשות) נושבות בו אין מזיזות אותו ממקומו, כיון שנשבעה בו רוח דרומית (שהיא קשה, כדאמרינן (כ"ב כה):) אילמלא בן נץ שמעמידה אין כל בריה יכולה לעמוד מפניה, שנאמר המבינתך יאבר נץ יפרש כנפיו לתימן] עוקרתו והופכתו על פניו. ולא עוד אלא שזכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ספר תורה נביאים וכתובים.

תנו רבנן לעולם יהא אדם רך כקנה ואל יהא קשה כארו. מעשה שבא רבי אלעזר ברבי שמעון ממגדל גדור מבית רבו, והיה רכוב על חמור ומטייל (לשמוח) על שפת נהר, ושמה

שם. וגם רצו ללמד את העם תוקף כחם של מעשים טובים, שיש בהם כדי להגן מפני סכנה, סבר לה כי הא דאמר רבי ינאי לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס, שמה אין עושין לו נס, ואם תימצי לומר עושין לו נס מנכין (ממעטין) לו מזכויותיו **נפתח עינים** הקשה מהמעשה המובא בברכות (לג). ברבי חנינא בן דוסא והערוד, איך העמיד רבי חנינא עצמו במקום סכנה, על חורו של הערוד המסוכן. **ותירין הבן יהודע** שבאותו מעשה רצה רבי חנינא לעשות קידוש השם, וללמד את העם מוסר, שלא החטא ממית וכו'. ולכן, אף אם ינכו לו מזכויותיו מחמת מעשה זה עצמו, הרי ירויח עשר ידות מאותו זיכוי הרבים. ועוד, הרי במעשהו הציל את בני המקום מסכנה, וצבר לו זכויות רבות ע"ש. **עוד כתב** רב הונא לא חשש לכך, משום שהוא סבר שרק כשאדם עומד לכתחילה במקום סכנה, וסומך על זכויותיו, אז מנכים לו. אבל אם עמד שם לפי תומו, שלא ידע שקיימת שם סכנה, אין מנכין לו. והיות ורב אדא לא ידע שהוא מקום סכנה, אלא עמד שם לפי תומו, אין מנכין לו מזכויותיו. אבל רב אדא הקפיד על הדבר, כי הוא סבר שבכל אופן מנכין לו מזכויותיו. **עוד תירין** שרב הונא סבר, שאם האדם עוסק בתורה כשעומד במקום סכנה, אין מנכין לו. ורב אדא סבר, שבכל ענין מנכין לו. **אמר** רב חנן מאי קרא דכתיב קטנתי מכל החסדים ומכל האמת (היינו שחשש יעקב, שמה על ידי הניסים הגדולים שנעשו לו נתמעטו ונתקטנו זכויותיו).

מאי הוה עובדיה דרב אדא בר אהבה? כי הא דאתמר שאלו תלמידיו לרב אדא בר אהבה במה הארכת ימים? **אמר** להם מימי לא הקפדתי בתוך ביתי **(המהרש"א** (מגילה כה). כתב, שאף שיש לו לאדם להטיל אימה בתוך ביתו, רק שלא יטיל אימה יתירה, מכל מקום לא עשה זאת בקפידא וכעס) **ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני ומבאר המהרש"א** שאמנם ראינו שאסור לאדם ללכת לפני מי שגדול ממנו, אבל מצינו ביומא (לו). שכאשר שלשה בני אדם מהלכים בדרך, הולך הרב באמצע, והגדול בתלמידיו מימינו, והקטן משמאלו. ואמר רב אדא, שאפילו באופן זה, שצעד עם רבו, לא צעד אפילו צעד אחד לפניו. **והבן יהודע כתב** שהשתבח בכך שלא צעד לפני גדול, אף שהוא היה יותר זקן ממנו) **ולא הרהרתי במבואות המטונפות** [אף שמצינו בברכות (כד): שיש איסור בדבר **ביאר המהרש"א** דהיינו דווקא לעמוד במבואות המטונפות, משום שאי אפשר לעמוד בלי הרהור תורה. אבל משמע שללכת מותר, משום שאפשר ללכת בלי הרהור תורה. אבל רב אדא, שלעולם לא הלך ד' אמות

בריאות (קאמרין), שיהיו החומות בריאות ואע"פ כן נופלות מכח נשיבת הרוח) ולא רעועות (שאם היו החומות הנופלות רעועות אין מתריעין עליהן). שאינן ראויות ליפול (מתריעין עליהן) ולא הראויות ליפול.

הי ניהו בריאות הי ניהו שאינן ראויות ליפול, הי ניהו רעועות הי ניהו ראויות ליפול? לא צריכא (הא דקתני שאינן רעועות וראויות ליפול) דנפלו מחמת גובהיהו, אי נמי, דקיימן אגודא דנהרא (על שפת הנהר, שאע"פ שהיא בריאה ראויה היא ליפול, שהמים מפילין אותה, שמקלקלין את הקרקע ושוחקין את היסוד). **פסק הש"ע** וכן מתענין על המפולת שבעיר. כיצד, הרי שרבתה בעיר מפולת (מ"ב ואפשר דשיעורא בשלשה בתים) כותלים בריאים שאינן עומדין בצד הנהר, הרי זה צרה ומתענין ומתריעין עליה... א"ח (תקעוד).

כי ההיא אשיתא רעועה דהואי בנהרדעא דלא הוה חליף רב ושמואל תותה (אלא היה מקיף סביבותיה) אף על גב דקיימא באתרה (במקומה) תליסר שנין. יומא חד איקלע רב אדא בר אהבה להתם, אמר ליה שמואל לרב ניתי מר נקיף, אמר ליה לא צריכנא האידנא, דאיכא רב אדא בר אהבה **(ביאור התוס' צ"ל** דתרי רב אדא הוה, דהא רב אדא בר אהבה הוה בימי רבא דמצינו בכמה מקומות אמר רב אדא בר אהבה אמר רבא, והא רב אדא בר אהבה דחכא משמע דהוה חבר לרב ולשמואל) בהדן דנפיש זכותיה, ולא מסתפינא. רב הונא הוה ליה ההוא חמורא בההוא ביתא רעיעא, ובעי לפנוייה, עייליה לרב אדא בר אהבה להתם, משכיה בשמעתא עד דפנייה. בתר דנפק נפל ביתא. ארגיש רב אדא בר אהבה איקפד (צריך ביאור, למה לא הקפיד רב אדא במעשה דלעיל, שהלכו עמו רב ושמואל תחת קיר רעוע? ויתכן, שבאותו מעשה לא ידע רב אדא כלל שאותו קיר היה רעוע, ולכן לא הקפיד. **והבן יהודע כתב** שבמקרה שלנו היה ניכר הנס להדיא, שהרי מיד כשעברו את מפתן הבית נפל. אבל במקרה דלעיל, נשאר הכותל קיים גם אחרי שעברו תחתיו, וגם כל העולם היו הולכים תחתיו ולא מקפידים, ששומר פתאים ה'. אמנם רב ושמואל רצו לפרסם שבחו של רב אדא, ולכן עברו עמו

רב הונא כך, לצאת בפאר גדול כל כך, כי כך אמרו חכמינו בסנהדרין (צב): לעולם לא ישנה אדם מן הרבנות שלו כלומר, אל ישנה מגדולתו. וצריך להתראות כאדם עשיר, כדי שיחששו מפניו, וישמעו דבריו לבני אדם. וזו הסיבה שמצינו שמגדלים ומעשירים את הכהן הגדול וסויר (בודק) לה לכולה מתא, וכל אשיתא דהוות רעיעתא הוה סתר לה. אי אפשר למרה בני לה, ואי לא אפשר בני לה איהו מדידיה, וכל פניא דמעלי שבתא הוה משדר שלוחא לשוקא, וכל ירקא דהוה פייש להו לגינאי זבין ליה, ושדי ליה לנהרא (להכי זבין להו, דאי הוה משתייר מידי לגננין אזלא לאיבוד, דמכמשא בשבת, ונמצא מכשילן לעתיד לבא, דלא מייתי ירקי לסעודת שבת). וליתביה לעניים? זמנין דסמכא דעתייהו (לאותו ירק ואומרים אין אנו צריכין לקנות) ולא אתו למיזבן (ושמא ישתייר שם כלום ואין להם מה לאכול בשבת). ולשדייה לבהמה? קסבר מאכל אדם אין מאכילין לבהמה (משום ביוזי אוכלין, ומחזי כבועט במובה שהשפיע הקב"ה בעולם, אי נמי משום דחסה תורה על ממונן של ישראל, וזרק לנהר, וחולכין למקום אחר, ומוציאין אותם בני אדם ואוכלין אותן **המגיא** בסימן (קע"א) הביא להלכה שמאכל אדם לא משליכין לכלבים, כהסברא ראשון של רש"י. וכתב **מהצ"ח** לפירוש השני של רש"י אם אין לו דבר אחר להאכיל לבהמתו כי אם מאכל אדם שרי, ואפשר על זה סומכים העולם שנותנים לתרנגולים לאכול פת הראוי למאכל אדם. ו**בשו"ת שואל ומשיב** (מהד"ת ח"ב סי' ע"ב) הקשה מהגמרא במסכת ביצה (ו): שאומרת שמחתכין את הנבלה לפני הכלבים בשבת. ואומרת הגמרא, שמוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים. ומה שראוי לאדם אין משליכין לכלבים, ולכן אין זה נחשב מוכן. משמע כי מה שאסור היינו משום שאין זה מוכן. אבל בלאו הכי מותר ליתן לבהמה מה שראוי לאדם. וכתב **סופר** (או"ח סי' לג) כתב שכל דבר שאסור לישראל, ואפשר להאכילו לנכרי או למכרו לו, אסור להאכיל לבהמה, חוץ מכלב, והמעט כפי שמצינו שאמרה תורה גבי מריפה לכלב תשליכון אותו וזהו בשכר שתיתק הכלבים ביציאת מצרים וכלל בני ישראל לא יחרץ כלב לשוננו. והוא הדין לנבילה ולכל דבר האסור לנו, לכלב יקדים מנכרין ולא ליזבניה כלל? נמצאת מכשילן לעתיד לבא (כמו שרש"י הסביר בתחילת הדברים). כי הוה ליה מילתא דאסותא (סם רפואה כלשהו) הוי מלי כוזא דמזיא ותלי ליה בסיפא דביתא, ואמר

בלא תורה, נזהר אף לא ללכת במבואות מטונפות. כי אם היה הולך שם, היה עליו ללכת ד' אמות בלא תורה. ובמסכת **מגילה כתב** שבגמרא במסכת ברכות מדובר לענין קריאת שמע, שלא יקראנה במבואות המטונפות. ואילו רב אדא החמיר אף בשאר דברי תורה. עוד כתב שאף שרוב הדברים הנזכרים כאן עבירות גדולות הן, מכל מקום, היות ורוב העולם נכשלים בהם, התפאר הוא שלא נכשל. ובעין זה כתב **המרומי שדה** שמשום שקשה להזהר בדברים אלו, הרי זו רבותא שנוהר בהם. והבן **יהודע כתב** שדיבר רב אדא על מבואות שדרכם להיות מטונפות על פי הרוב. שאף שעתה לא ראה שם מינוף, נזהר שלא להרהר שם בד"ת. והמצפה איתן כתב שאף שהוא לא הלך מעולם ד' אמות בלא תורה, התאמץ שלא להרהר במבואות המטונפות, אף שזמן הדין מותר בכך, כפי שמצינו בזבחים (קב): שרבי אלעזר ברבי שמעון הרהר בדברי תורה במרחץ משום שהיה אונסו, והיינו, משום שהיתה שמועתו שגורה בפיו, ומהרהר בה בעל כרחו ולא הלכתי ארבע אמות בלא תורה (דכל שעתא הוה גרים) ובלא תפילין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי וכתב **המהרש"א** ומה דאמרינן (סנהדרין עא). דאסור לישן בביהכ"נ, דכל הישן בביהכ"נ תורתו נעשית לו קרעים קרעים, היינו דווקא בשינת קבע, ורבי זירא החמיר אפילו בשינת עראי. עיין צנצקאות כהלכה על מסכת מגילה דעמוד 108 דעניין ההלכות דזה) ולא ששתי בתקלת חברי (הסביר **המהרש"א** אמנם זהו מקרא ערוך 'בנפל אויבך אל תשמה' אבל המקרא מדבר כששמה בנפילתו משום ששונאו. אבל אם שמה בהפסד חבירו, כגון שקנה ממנו סחורה בזול והרויח, על אופן כזה לא דיבר הכתוב. ורב אדא החמיר על עצמו, שלא לשמוח אף בהפסד חבירו. הבן **יהודע כתב** שאמר רב אדא, שאף באופן שאמר דבר הלכה וכיון אל האמת, שראוי לשמוח בכך, אם נזדמן שבאותו ענין נכשל חבירו, לא היה הוא שמח בדבר) ולא קראתי לחבירי בהכינתו (שמכנים לו בני אדם, כגון שם לווי) ואמרי לה בהניכתו (ביארו התוס' דהיינו, שם לווי של משפחתו כגון רבי אברהם אבן עזרא שכל בני משפחתו היו נקראים כך ודוקא לגנאי אבל לשבח מותר).

אמר ליה רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעלייתא דהוה עביד רב הונא, אמר ליה בינקותיה לא דכירנא, בסיבותיה דכירנא, דכל יומא דעיבא (יום המעונן, דהוי רוח מזגשבת, ומסתפי דלא תפיל חומות) הוה מפקין ליה בגוהרקא דדהבא (תיבה תלויה בעגלה, ושרות יושבות בהן וכתב **היעב"ץ** שנהג

שהוא ראש ישיבה היו מגדלין אותו משלהן, ומעשירין אותו, כדאמרינן לגבי כהן גדול ביומא (יח.) והכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו). אמרו לו (אנשי המקום לאילפא) אי אתיב מר וגרים לא הוה מליך מר (אם היית יושב ועוסק בתורה היינו ממליכין אותך כמו שעשינו לרבי יוחנן, דאילפא הוה גמיר טפי מרבי יוחנן). אזל תלא נפשיה באסקריא דספינתא (כלונס עץ ארוך תקוע, בלב הספינה, שמניחין עליה מכסה) אמר אי איכא דשאייל לי (כלומר, אף על גב דעבדי עיסקא גריסנא אנא טפי מיניה) במתניתא דרבי חייה ורבי אושעיא (דהוה מסדרי מתניתא על פי רבינו הקדוש, שהיה רבם) ולא פשטינא ליה ממתניתין (דאשכחנא משנה כוותיה דההיא ברייתא) נפילנא מאסקריא דספינתא וטבענא (הקשה בשו"ת שלמת חיים סימן רכא צ"ע דנוגע למאבד עצמו לדעת). אתא ההוא סבא, תנא ליה (שנה לפניו, כלומר בעא מיניה) האומר תנו שקל לבניי בשבת (מי שמת, והניח ממונו ביד איש נאמן, ואמר תנו שקל, חצי סלע, לבניי להוצאה בשבוע) והן ראויין לתת להם סלע (שיש לו בנים הרבה, ואין מסתפקין לשבת בפהות מסלע) נותנין להם סלע [דאי הוה בדעתיה דלא למיתן להו אלא שקל היה מצוה 'אל תתנו להן אלא שקל' והאי דקאמר תנו להן שקל ולא אמר תנו סלע משום דבעי לזרוזינהו, כדאמרן בכתובות (ע.) כדי לזרזן במשא ובמתן, כדי שיטרחו וילמדו דרך ארץ, וירויחו]. ואם אמר אל תתנו להם אלא שקל אין נותנין להם אלא שקל. אם אמר מתו ירשו אחרים תחתיהם בין שאמר תנו, בין שאמר אל תתנו אין נותנין להם אלא שקל (גלי בדעתיה דלא בעי למיתב להו אלא שקל בשבת, כי היכי דאי מתו ירשו אחרים תחתיהן). אמר ליה (אילפא) הא מני (דקתני אף על גב דלא ספקי בבציר מסלע לא יחבינן להו אלא שקל) רבי מאיר היא דאמר מצוה לקיים דברי המת (דאי לאו מצוה מן הדין נותנין להן כל הראוי להן, שהרי כל הממונ שלהן הוא, ואין בו לאותן אחרים כלום, אלא לאחר מיתתן, אם יש מותר יש להן, ואם לאו לא

כל דבעי ליתי ולישקול. ואיכא דאמרי מילתא דשיבתא הוה גמיר (הוא היה יודע שמנהג השדים להזיק למי שאוכל בלי נטילת ידים) והוה מנח כוזא דמיא ודלי ליה, ואמר כל דצריך ליתי וליעול, דלא לסתכן. כי הוה כרך ריפתא הוה פתח לבביה ואמר כל מאן דצריך ליתי וליכול. אמר רבא כולוהו מצינא מקיימנא, לבר מהא דלא מצינא למיעבד, [דף כא ע"א] משום דנפיש בני חילא דמחוזא (דאיכא עניי טפי, וקא מיכלי קרנא).

אילפא ורבי יוחנן הוו גרסי באורייתא, דחיקא להו (עניות) מילתא טובא, אמרי ניקום וניזיל וניעבד עיסקא, ונקיים בנפשין אפס כי לא יהיה בך אביון (בך בעצמך ר"ל עליך לדאוג לפרנסתך. פשוט המקרא אינו כן, אלא, זו הבטחה של הקב"ה, שלא יהיה בעם ישראל אביון 'כי כרך יברכך'). אזלו אותבי תותי גודא רעיעא (הפכיר הגבורת ארי צריך לומר שאילפא ורבי יוחנן לא שמו לב לכך שאותו כותל היה רעוע, שאין לומר שסיכנו עצמם). הוו קא כרכי ריפתא. אתו תרי מלאכי השרת (הפכיר המהרש"א והיינו שני כתות מלאכי השרת המיימינים והמשמאילים כמ"ש בכמה מקומות שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם אחד טוב מצד המיימינים ואחד רע מצד המשמאילים) שמעיה רבי יוחנן דאמר חד לחבריה נישדי עליהו האי גודא ונקטלינהו, שמניחין חיי עולם הבא (תורה) ועוסקין בחיי שעה (עולם הזה, זה סחורה) אמר ליה אידך שבקינהו דאיכא בהו חד דקיימא ליה שעתא (עתיד להתגדל, ואין זמנו למות). רבי יוחנן שמע, אילפא לא שמע, אמר ליה רבי יוחנן לאילפא שמע מר מיד, אמר ליה לא. אמר מדשמעי אנא ואילפא לא שמע. שמע מינה לדידי קיימא לי שעתא. אמר ליה רבי יוחנן איהדר ואוקי בנפשאי כי לא יחדל אביון מקרב הארץ (לכא' ב' המקראות הללו נראים כסותרים, ובאמת רש"י על החומש מיישב המקראות, בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, אביונים באחרים ולא בכם. וכשאינם עושים רצונו של מקום, אביונים בכם). רבי יוחנן הדר, אלפא לא הדר. עד דאתא אילפא (ממקום שהלך שם לסחורה) מליך רבי יוחנן (מינוהו ראש ישיבה עליהן, מנהג הוא מי

כא.

שיצתה נשמתו. הלכתי ונפלתי על פניו, ואמרתי עיני שלא חסו על עיניך יסומו, ידיי שלא חסו על ידיך יתגדמו, רגלי שלא חסו על רגליך יתקטעו. ולא נתקררה דעתי עד שאמרתי כל גופי יהא מלא שחין (צ"ע היכן החיסרון במעשיו **כתב היעב"ץ** שאולי נתרשל בפירוקו של החמור, ולא נודרו כראוי. **הבן יהודה** **כתב** שאותו עני אחזו בולמוס, ולחולי זה צריך לאכול במהירות. ולכן היה צריך נחום לקפון תיכף מן החמור, לקרוע את השקים, ולתת לו לאכול, נחום לא נתן על ליכון שאחזו בולמוס). אמרו לו אוי לנו שראינוך בכך, אמר להם אוי לי אם לא ראיתוני בכך (כפשטות נתכוון לומר, שאילו לא היו באים עליי יסורים בעולם הזה, היה נגרע מחלקו לעולם הבא. כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה).

ואמאי קרו ליה נחום איש גס זו דכל מילתא דהוה סלקא ליה (אפילו רעה) אמר גס זו לטובה. זימנא חדא בעו לשדורי ישראל דורון לבי קיסר, אמרו מאן ייזיל, ייזיל נחום איש גס זו, דמלומד בניסין הוא. שדרו בידיה מלא סיפטא דאבנים טובות ומרגליות. אזל, בת בהווא דירא (לן לילה אחת באותו המלון). בליליא קמו הנך דיוראי, ושקלינהו לסיפטיה (ארגו שלו) ומלוננהו עפרא. כי מטא התם שרינהו לסיפטא, חזנהו דמלו עפרא בעא מלכא למקטלינהו לכולהו (שונאיהן של ישראל). אמר קא מחייכו בי יהודאי, אמר גס זו לטובה. אתא אליהו, אדמי ליה כחד מינייהו (כאחד משרי קיסר) אמר ליה דלמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא (כשנלחם עם המלכים), דכי הוה שדי עפרא הוה סיפיה, גילי הוה גירי, דכתיב יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו. הויא חדא מדינתא דלא מצו למיכבשה, בדקו מיניה וכבשוה, עיילו לבי גנזיה, ומלוחו לסיפטיה אבנים טובות ומרגליות ושדרוהו ביקרא רבה. כי אתו ביתו בהווא דיורא. אמרו ליה מאי אייתית בהדך דעבדי לך יקרא כולי האי, אמר להו מאי דשקלי מחכא אמטי להתם. סתרו לדירייהו ואמטינהו לבי מלכא, אמרו ליה האי עפרא דאייתי חכא מדידן הוא, בדקוה ולא אשכחוה, וקטלינהו להנך דיוראי.

יטלו, ומתוך שרוצין אנו לקיים דבריו שירשו אחרים תחתיהם אנו מקמצין את הממוץ, כדי שיהא שם מותר).

אמרו עליו על נחום איש גס זו (כתב ר"ח ג' זו' שם מקום הוא, כפי שמצינו בדברי הימים (ב, כח, יח) **והיעב"ץ כתב**, שנקרא 'איש גמזו' על שם עירו. אלא שכינהו איש 'גס זו' על שם מעשיו) שהיה סומא משתי עיניו, גדם משתי ידי, קיטע משתי רגליו, וכל גופו מלא שחין, והיה מוטל בבית רעוע ורגלי מטתו מונחין בספלין של מים כדי שלא יעלו עליו נמלים (דרך רגלי המטה, מפני שהיה גידם, ואם היו עולים אינו יכול ליטלם בידי ולזרוקן). פעם אחת היתה מטתו מונחת בבית רעוע, בקשו תלמידיו לפנות מטתו ואחר כך לפנות את הכלים. אמר להם בניי, פנו את הכלים ואחר כך פנו את מטתי. שמובטח לכם שכל זמן שאני בבית אין חבית נופל (הספיר **הבן יהודה** דאף שהיה עניו מאוד, אין כוונתו בזה להגדיל עצמו, אלא כוונתו לומר כי השטן שמח ביסורים שלו, שהם קשים ממיתה, ואינו הפץ במיתתו, אלא שישאר חי ביסורים אלו, ולכן ישתדל שלא יפול חבית עליו. הקשו **המפרשים** היאך אמר כך, והרי הגמרא לעיל אומרת 'לעולם אל יעמוד אדם במקום הסכנה' ו**תירץ הגבורה ארי** שאמנם נכון שלכתחילה אין לעמוד במקום סכנה ולסמוך על צדקתו, אפילו הוא צדיק גמור, משום שיתכן שלא יעשו לו נס. ואף אם יעשו, הרי ינכו לו מזכויותיו, כי אין להטריח כלפי מעלה לכתחילה. אבל אם נודמן לצדיק גמור מקום סכנה ממילא, בלי שהתכוון לכך, כמו במעשה זה של נחום, שכבר היתה מיטתו מונחת בבית רעוע, באופן כזה ודאי עושים לו נס, ואין מנכין מזכויותיו, היות ולא נתכוון לכך. ואף שהוא האריך והרחיב את זמן הנס יותר מההכרח שהיה להצלת עצמו, אין בכך כלום, כיון שסוף סוף היה צריך להתרחש נס, אין בכך הטרחא כלפי שמיא אם מאריכים את זמן הנס קצת). פינו את הכלים ואחר כך פנו את מטתו, ונפל חבית. אמרו לו תלמידיו רבי וכי מאחר שצדיק גמור אתה, למה עלתה לך כך? אמר להם בניי, אני גרמתי לעצמי. שפעם אחת הייתי מהלך בדרך לבית חמי, והיה עמי משוי שלשה חמורים, אחד של מאכל ואחד של משתה ואחד של מיני מגדים. בא עני אחד ועמד לי בדרך, ואמר לי רבי פרנסני. אמרתי לו המתן עד שאפרוק מן החמור. לא הספקתי לפרוק מן החמור עד

כל צרוע. הוגללו הפרוכת (שהיו נגללין בשעת נסיעתן היו נוסעין כולן, ובאין זבים ומצורעים ונכנסין במחנה) הותרו זבין והמצורעים ליכנס שם. אמר ליה אי הכי ניקום אנא לגבי מר. אמר ליה מוטב יבא מנה בן פרס (חצי מנה) אצל מנה בן מנה (שאביו של רב נחמן בר רב חסדא גדול מיצחק אביו של רב נחמן, מדמיתקרי בר רב חסדא ואידך רב נחמן בר יצחק, מכלל שלא נסמך) ואל יבא מנה בן מנה אצל מנה בן פרס.

בסורא הוות דברתא (דבר) בשיבבותיה (בשכונתו) דרב לא הוות דברתא. סברו מיניה משום זכותיה דרב דנפיש. איתחזי להו בחילמא (להנך אינשי דסברי משום זכותיה דרב הוא) רב דנפישא זכותיה טובא, הא מילתא זוטרא ליה לרב (נס זה קמן הוא לפי גדולת רב הפביר המהרש"א נראה לפרש אף על גב דודאי מכ"ש דזכותיה דרב היו ניצולין דבכלל מאתים מנה, מ"מ הראו להו כן דבלאו זכותיה דרב נמי היו ניצולין, ע"ש תיחז נוסף). אלא משום ההוא גברא, דשייל מרא (מערד) וזבילא (את) לקבורה (ומשום זכותיה דקבורה מדדו בו מדה כנגד מדה).

בדוקרת הוות דליקתא, ובשיבבותיה דרב הונא לא הוות דליקתא. סבור מינה בזכותא דרב הונא דנפיש. איתחזי להו בחילמא האי זוטרא ליה לרב הונא, אלא משום ההוא איתתא דמחממת תנורא, ומשיילי לשיבבותיה (ומשאילתו לשכנותיה לאחר שהסיקתו משלה, לפיכך נמדדת השכר בה במדה).

אמרו ליה לרב יהודה אתו קמצי (ארבה שמכלה את התבואה). גזר תעניתא. אמרו ליה לא קא מפסדן (לא בעינן למיגזר תעניתא). אמר להו זוודא אייתו בהדיהו (בתמיה, וכי צידה הביאו עמם שלא יפסידו את התבואה).

אמרו ליה לרב יהודה איכא מותנא בחזירי, גזר תעניתא. נימא קסבר רב יהודה מכה משולחת ממין אחד משולחת מכל המינין? לא, שאני חזירי דדמיון מעייהו לבני אינשי [שאין להן

איתא במשנה 'אי זו היא דבר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי...' תנו רבנן עיר המוציאה חמש מאות ואלף רגלי, כגון כפר עכו, ויצאו הימנה תשעה מתים בשלשה ימים זה אחר זה הרי זה דבר. ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר. ועיר המוציאה חמש מאות רגלי, כגון כפר עמיקו, ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים (מת אחד בכל יום) זה אחר זה הרי זה דבר, [דף כא ע"ב] ביום אחד או בארבעה ימים אין זה דבר (דאקראי בעלמא הוא).

דרוקרת עיר המוציאה חמש מאות רגלי הוה, ויצאו ממנה שלשה מתים ביום אחד, גזר רב נחמן בר רב חסדא תעניתא. אמר רב נחמן בר יצחק כמאן כרבי מאיר, דאמר (בשור מועד קאי) ריחק נגיהותיו (בשלשה ימים זה אחר זה) חייב, קירב נגיהותיו (שנגה שלש פעמים ביום אחד) לא כל שכן? אמר ליה רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יצחק ליקום מר ליתי לגבן (דרב נחמן בר יצחק הוה יתיב בין גברי דלא חשיבי כולי האי) אמר ליה תנינא (שונה אני ברייתא זו) רבי יוסי אומר לא מקומו של אדם מכבדו (ואם אלך ואשב שם אין המקום מכבדני) אלא אדם מכבד את מקומו. שכן מצינו בהר סיני שכל זמן שהשכינה שרויה עליו אמרה תורה גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא [מדכתיב 'ההוא' משמע כל זמן שהוא בגדולתו, שהשכינה עליו, ואע"ג דהאי קרא בלוחות הראשונות כתיב לא נסתלקה שכינה עד לוחות האחרונות שניתנו ביום הכפורים, וגם כל ימות החורף שעסקו במלאכת המשכן שהתה שכינה בהר, ומשם ניתנו כל המצוות בקולי קולות ולפידים ביום קבלת עשרת הדברות, עד אחד בניסן שהוקם המשכן, ונסעה וזה שכינה מן ההר וישבה לה על הכפורת, ושם באהל מועד נשנית התורה כללותיה ופרטותיה, ועל אותה שעה היה מתיר להם בלוחות הראשונות לעלות, כדאמרינן (בביצה ה.) כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו] נסתלקה שכינה ממנו אמרה תורה במשך (בסיום השופר, כשתסתלק השכינה, דרך הוא להאריך ולמשוך התקיעה בשעת סיום) היבל המה יעלו בהר. וכן מצינו באהל מועד שבמדבר, שכל זמן שהוא נטוי אמרה תורה וישלחו מן המחנה

כא: - כב.

במדרש רבה שעיקר לימוד התורה הוא המעשה הנמשך ממנה **עוד במדרש רבה** 'בלולה בשמן' זו התורה שצריכה לבלול במעשים טובים, וזה גם ביאור 'כתר שם טוב עולה על גביה'. ואף שגדול תלמוד שמביא לידי מעשה, מ"מ מצינו שקניית חיי העולם הבא הוא ע"י המעשה כמעשה דאבא אמנא... הרי כי עם היות שאבוי ורבא בכל הגמרא הלכה כרבא חוץ מיע"ל קג"ם שהלכה כאבוי, מכל מקום לענין מעשה גדלו מעשה אבוי על רבא, ולכך היו נותנים לו שלום מלמעלה כל ערב שבת. וכן כמה אנשים אמרו שם בתענית שזכו לעולם הבא מפני המעשה, אמנם כל זה שעשה מעשים אחרי שלמד, אמנם מעשה לבד בלי תלמוד אינו גדול, ואבא אומנא אע"פ שנסתבחה במעשה גם כן היתה בו תורה, ומתורה בא לידי מעשה).

ומאי הוו עובדיה דאבא אומנא? דכי הוה עביד מילתא (כשהיה מקיז דם לבני אדם) הוה מחית גברי לחוד ונשי לחוד (לצניעותא), ואית ליה לבושא דאית ביה קרנא (כום להקות דם, שהיה תקוע בו הקרן שהוא מקיז בו) דהוות בזיעא כי כוסילתא (איזמל הקזה). כי הוות אתיא ליה איתתא הוה מלביש לה, כי היכי דלא ניסתכל בה. ואית ליה דוכתא דצניעא דשדי ביה פשיטי דשקיל. דאית ליה שדי ביה, דלית ליה לא מייכסיף (דלאחר שהכה לא הוה ידע מאן רמי פשיטי להתם, ומאן דלא רמי). כי הוה אתרמי ליה צורבא מרבנן אגרא מיניה לא שקיל, ובתר דקאי יחיב ליה פשיטי, ואמר ליה זיל בריא נפשך. יומא חד שדר אבוי זוגא דרבנן למיבדקיה (לבדקו במעשיו), אותבינהו, ואכלינהו, ואשקינהו, ומך להו ביסתרקי בלילא (קיפל תחתיהן שטיח לישן בהן). **[דף כב ע"א]** לצפרא כרכינהו (רבנן לביסתרקי דאבא אומנא) ושקלינהו, וקמו ונפקו להו לשוקא [לזבנינהו הקשו המפרשים איך עשו החכמים כך, למה אין זה בכלל איסור 'לא תגנובו', שאסור אפילו על מנת לצער ולהקניט כדאיתא בב"מ (סא:)] **וכתב השפת אמת** שאולי האיסור הוא דווקא כשרוצה שירגישו הבעלים בגניבה. מה שאין כן כאן, שלא היה זמן שהיה מרגיש אבא אומנא בגניבה, שהרי הם הודיעוהו על כך, והחזירו לו מיד, באופן כזה יתכן שמותר. אמנם כתב שצריך עיון לדינא, ובפרט שבזמן שהודיעוהו סבור היה שהם רוצים לגנוב ממנו, שהרי שאלוהו כמה חשדתנו. **עוד קשה** על מה שהשיב כששאלוהו כמה חשדתנו, שהשיב שהשב שיש לפניהם מצות פדיון שבויים. וקשה טובא, וכי מותר

כרם הפנימי כשאר בהמה, וסימן רע הוא ביאור התוס' מכאן נראה שאם יהיה דבר על עכו"ם שיש לחוש ולהתענות, דכל שכן דנכרים דמו לישראל מחזירים אמנם הר"ן כתב שיש חולקין, דעכו"ם וישראל מפני שהן שתי אומות אין עונשן שוה והם נדונים לפי מעשיהן מה שאין כן בחזירי, וסמכו דבריהם מדאמרינן (שבת לב.) שטנא בתרי אומי לא שליט. **פסק הש"ע** ואם היה דבר בחזירים, מתענין, מפני שמעיהם דומים לשל בני אדם, וכל שכן אם היה דבר בעכו"ם ולא בישראל, שמתענים א"ה (תקע"ג). **פסק בהתוס'.**

אמרו ליה לשמואל איכא מותנא בי חוזאי (מקום במלכות בבל). גזר תעניתא (בעירו). אמר ליה והא מרחק (ואין לחוש שמא יבא עד כאן) אמר ליכא מעברא הכא (מעברות ושאר מחיצות) דפסיק ליה (בתמיה).

אמרו ליה לרב נחמן איכא מותנא בארעא דישראל. גזר תעניתא. אמר אם גבירה לוקה שפחה לא כל שכן (ויש לחוש שמא ישתלח עד כאן). טעמא דגבירה ושפחה, הא שפחה ושפחה לא (שתי עיירות של חוצה לארץ, כגון כי חוזאי ונהרדעא דאתריה דשמואל). והא אמרו ליה לשמואל איכא מותנא בי חוזאי, גזר תעניתא? שאני התם, כיון דאיכא שיירתא (דאזלי מבי חוזאי לנהרדעא) דלווי (מתלזה) ואיתא בהדיה. **פסק הש"ע** היה דבר בארץ ישראל, מתענין שאר גליות עליהם (מ"ב דכיון דגבירה לוקה שפחה לא כ"ש) [הנה ודוקא דאיכא דבר בכולה ולא במקצתה (מ"ב דהא איכא גבירה ג"כ דניצולת ותינצל עם הניצולין)] (ר"י) היה דבר במדינה (מ"ב אף בחו"ל) ושיירות הולכות ובאות ממנה למדינה אחרת, שתיהן מתענות אף על פי שהן רחוקות זו מזו א"ה (תקע"ב).

אבא אומנא (מקיז דם) הוה אתי ליה שלמא ממתבתא דרקייעא כל יומא (בת קול אומרת לו 'שלום עליך') ולאבוי כל מעלי יומא דשבתא, לרבא כל מעלי יומא דכיפורי. הוה קא חלשא דעתיה דאבוי משום דאבא אומנא. אמרו ליה לא מצית למיעבד כעובדיה (וזהב"ד הראשית חכמה בהקדמתו תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, ועיקר תורה לשמה הוא שהואדם לומד לקיימה ועוד

יב) שרואים מהגמרא דמיעטו מן השמים מדריגת רבא הגם שהיה ראוי לה בכדי שתהא זכותו מגינה על העיר, וכאם היו נותנים לו המדריגה לא היה נשאר הזכות לבני העיר.

רבי ברוקא הוואה (שהיה מבי חוואי) הוה שכיח בשוקא דבי לפט (מקום) הוה שכיח אליהו גביה, אמר ליה (רב ברוקא לאליהו) איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי, אמר ליה לא וכתב התורת חיים (סנהדרין פה:) כי מה ששינוי במסכת סנהדרין שכל ישראל יש להם חלק לעוה"ב, היינו לאחר שמת ונדון בעונשים, שאז נתכפר לו, ונעשה בן עולם הבא. ואם כן, מה ששאל רבי ברוקא האם יש כאן אדם שהוא בן עוה"ב, היינו כמו שהוא חי כעת, בלא כפרת ייסורים. ועל זה השיבו אליהו, שאין עתה אדם כזה בשוק. אדחכי והכי הוא לההוא גברא דהוה סיים מסאני אוכמי [פירש רש"י מנעלים שחורים, שלא כמנהג היהודים. כתבו התוספות (סנהדרין עד:) בשם רבינו תם, שדווקא רצועות המנעל היו שונות אצל היהודים מאצל הנכרים. שרצועות הנכרים היו שחורות, ושל ישראל לבנות. אבל המנעל עצמו היה שחור אצל כולם. ומה שנקטה הגמרא כאן 'מסאני אוכמי' היינו שגם הרצועות היו שחורות] ולא רמי חומא דתכלתא בגלימיה (לא הטיל ציצית בטליתו). אמר ליה (אליהו לרב ברוקא) האי בר עלמא דאתי הוא (פירש העיזר יעקב שהטעם שאדם זה היה בן עולם הבא, משום שהוא היה מזכה הרבים. וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו, וממילא יהיה בן עולם הבא). רהט בתריה, אמר ליה מאי עובדך, אמר ליה זיל האידינא ותא למחר. למחר אמר ליה מאי עובדך? אמר ליה זנדוקנא (שומר בית האסורין) אנא, ואסרנא גברי לחוד ונשי לחוד, ורמינא פורייאי בין הני להני כי היכי דלא ליתו לידי איסורא. כי חזינא בת ישראל דיהבי נכרים עלה עינייהו (בעלי בית האסורים) מסרנא נפשאי ומצילנא לה. יומא חד הוות נערה מאורסה גבן דיהבו בה נכרים עינייהו, שקלי דורדייא דחמרא (שמרים של יין, האדומים כדם) ושדאי לה בשיפולא (בשולי בגדיה) ואמרי דיסתנא היא (דרך נשים לה, ומאוסה היא). אמר ליה מאי טעמא לית לך חומי ורמיית מסאני אוכמי? אמר ליה עיילנא ונפיקנא ביני נכרים כי היכי דלא לידעו דיהודא אנא, כי הוו גזרי גזירתא מודענא להו

לגנוב לצרך פדיון שבויים. וכתב שלולי דברי רש"י היה אפשר לבאר את הגמרא באופן אחר. והיינו, שהיות ודרכו של אבא אומנא היתה לתת רפואות משלו לחולה עני, אפשר לומר שהוא הכיר בהם שהם עניים, ואין להם על מה לשכב, ולכן נתן להם במתנה את אותם ביסתרקי לשכב עליהם, ורק שלא ימכרו אותם בשוק. ולכן, כשראה שהם מוכרים אותם בשוק, היה מקום לחשוד אותם. וכששאלוהו כמה חשדתנו, השיב להם ששמא נודמן להם פדיון שבויים. ולפי זה, מה שאמר לה 'מההיא שעתא אסחתינהו דעתי לצדקה', היינו כבר בלילה, כשנתן להם לשכב על אותם ביסתרקי. ובאמת גם הם ידעו זאת, אבל לא רצו לקבלם במתנה, היות והם באו רק לנסותו. וסיים בצ"ע. גם הכן יהודיע הקשה מעין זה, ותירין, שבאמת הם לא לקחו את המצעות כבוקר בסתר, אלא בפני בני הבית, ולכן אין זה נחשב גניבה. ואין זה נחשב שואל שלא מדעת שנחשב גזלן, כי הם לא התכוונו להשתמש בהם כלל, רק לנסותו. וכששאלוהו כמה חשדתנו, נתכוונו לשאול אם חשדם שלקחו את הביסתרקי כדי להשתמש בהם, ואז אכן הם נחשבים כגזלנים. הריטב"א (ב"ב ה.) כתב, שכאשר אינו עושה כן לצער את חבירו, אלא להוציא את דינו לאור מותר. ולפי זה אפשר לפרש גם כאן, שהיות ועשו כך כדי לבדוק את מעשיו, לכן אין בכך איסור ואשכחינהו. אמרו ליה לשיימיה מר היכי שוו (היו בודקין אותו אם יחשדם כגזלנין, או אם יהא שם אותם פחות מכדי דמיחם), אמר להו הכי והכי. אמרו ליה ודלמא שוו טפי, אמר להו בהכי שקלינהו. אמרו ליה דידך ניהו ושקלינהו מינך. אמרו ליה במטותא מינך, במאי חשדתינן (כשלקחנום)? אמר להו אמינא, פדיון שבויים איקלע להו לרבנן, ואכסיפו למימר לי (לאלתר ליתן אותם, ואהכי אתו למיגני גבאי, למיעבד כולי האי). אמרו ליה השתא נשקלינהו מר (שלא היינו רוצין אלא לנסותך) אמר להו מההוא שעתא אסחתינהו מדעתאי לצדקה.

הוה קא חלשא דעתיה דרבא משום דאביי (דלרבא לא אתי שלמא אלא ממעלי יומא דכיפורי למעלי יומא דכיפורי, ולאביי כל מעלי שבתא). אמרו ליה מסתיין דקא מגנית אכולא כרכא (על כל בני עירך כתב המהרש"א ר"ל בימי אביי היו ב' ישיבות, דהיינו ישיבת אביי וישיבת רבא בב' כרכין, וברכו רב יוסף שיהיה ראש ישיבה לב' הישיבות שבב' הכרכים וכן הוה ליה כשמת אביי בא ישיבת אביי לרבא כמפורש פ' הרואה בחלומות דבר הדיא. הסביר בדרך פקודיק (מצות לא תעשה מא חלק המחשבה אות

מכירין מינים הללו, על כולם מתריעין או"ה (תקעו"ט). לעניין שדפון ההלכה תובא בהמשך.

איתא במשנה 'ועל חיה...' **תנו רבנן** חיה רעה שאמרו, בזמן שהיא משולחת (מן השמים) מתריעין עליה, אינה משולחת אין מתריעין עליה (הפכירו הראשונים שאף אין צועקין עליה. כי כל שאינה משולחת, אינה גזירה משמים, אלא כך הוא טבעה). אי זו היא משולחת ואי זו היא שאינה משולחת? נראית בעיר משולחת, בשדה אינה משולחת (דהיינו אורחה). ביום משולחת, בלילה אינה משולחת. ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת. נחבאת מפניהן אינה משולחת. טרפה שני בני אדם ואכלה אחד מהן משולחת (דכיון דלא היתה רעבה אלא לאחד מאי טעמא קמלה ליה לאידך כתבו התוס' וה"ה אם טרפה את שניהם ולא אכלה אף אחד הוי משולחת, דק"ו הוא דמוכח שאינו מחמת רעב אמנס ה"ח כתב שצאופן הנ"ל אינה משולחת) אכלה שניהן אינה משולחת (שמפני הרעב אכלתם). עלתה לגג (רגילין היו להשתמש כל תשמישיהן בגגות, שלא היו משופעים אלא חלקים ושיון, והוא הדין לבית שתחתיו) ונטלה תינוק מעריסה משולחת.

הא גופה קשיא, אמרת נראתה בעיר משולחת לא שנא ביום ולא שנא בלילה, והדר אמרת ביום משולחת, בלילה אינה משולחת? לא קשיא, הכי קאמר נראתה בעיר ביום (דסתם נראתה ביום משמע) משולחת, בעיר בלילה אינה משולחת, אי נמי (וכמו כן, ישנו עוד אופן שאינה נחשבת משולחת) בשדה אפילו ביום אינה משולחת.

'ראתה שני בני אדם ורצתה אחריהן משולחת' הא עומדת אינה משולחת, והדר אמרת נחבאת מפניהן אינה משולחת, הא עומדת משולחת? לא קשיא, כאן בשדה הסמוכה לאגם (עמדה אינה משולחת, דכיון דסמוכה לאגם היינו רביתה, ולא ברהה, סברה אי אתי בתראי עריקנא לאגם מיד) כאן בשדה שאינה סמוכה לאגם (עמדה משולחת, דכיון דלא

לרבנן, ובעו רחמי ומבטלי לגזירתיהו. ומאי טעמא כי אמינא לך אנא מאי עובדך ואמרת לי זיל האידנא ותא למחר? אמר ליה בההיא שעתא גזרי גזירתא, ואמינא ברישא איזיל ואשמע להו לרבנן דלבעי רחמי עלה דמילתא. אדחכי וחכי אתו הנך תרי אתי, אמר ליה (אליהו לרב ברוקא) הנך נמי בני עלמא דאתי נינהו. אזל לגבייהו. אמר להו מאי עובדיכו? אמרו ליה אינשי בדוחי אנן (שמחים, ומשמחים בני אדם) מבדחינן עציבי. אי נמי, כי חזינן כי תרי דאית להו תיגרא בהדיהו מרחינן (במילי דבדיחותא ביניהו) ועבדינן להו שלמא (שהן דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה וחקרן קיימת הבאת שלום בין אדם לחבירו).

איתא במשנה 'על אלו מתריעין בכל מקום... מעשה שירדו זקנים מירושלם לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי תנור שדפון באשקלון...' **תנו רבנן** על אלו מתריעין בכל מקום על השדפון, ועל הירקון, ועל ארבה וחסיל, ועל חיה רעה. רבי עקיבא אומר על השדפון ועל הירקון בכל שהוא **ופירש רש"י** מתריעין, 'ומלא תנור' דמתניתין להתענות. **אי נמי** מעשה היה כך. השפת אמת הקשה על ד' התיכונים של רש"י, על התרוץ הראשון הקשה, דשיטת רוב הפוסקים, וכן המשמעות ברש"י ש'מתריעין' כולל גם תענית. ועל התרוץ השני הקשה, אם כן, מה הדין בגמרא להלן אם הכוונה לפי תנור תבואה, או לפי תנור פת, הכי אין בכך נפקא מינה להלכה. והביא שהמ"מ (תעניות ב"א), כבר השיג כן על רש"י, וכתב שהרמב"ם פירש, ש'כל שהוא' היינו כמלא פי תנור. אמנס כתב השפת אמת שאין לריק לחוק דזה, כי אפשר לומר שרבי עקיבא חכן סובר שמתריעין בכל שהוא, אבל אנו פוסקים כסתם משנה, ששנינו שדווקא כמלא פי תנור. ועע"ש. ועיין בר"ה, שכתב שרבי עקיבא חולק על התנא של משנתנו ארבה וחסיל אפילו לא נראה בארץ ישראל אלא כנף אחד (עוף אחד של אותו מין) מתריעין עליהן. **פסק הש"ע** וכן על הארבה והחסיל, אפילו לא נראה מהם אלא כנף אחד בכל ארץ ישראל, ואפילו אינו משחית יבול הארץ, מתענין ומתריעין עליהם, ועל הגובאי (פירוש מין ארבה) בכל שהוא... אבל על החגב אין מתענין עליו ולא מתריעין, אלא זועקין בלבד, ועבשיו שאין אנו

מפרעה נכה, ואע"פ כן נכשל בה המלך
יאשיהו, שנאמר **[דף כב ע"ב]** וַיִּשְׁלַח אֱלֹהֵי
מִלְאָקִים לְאמֹר לְמֶלֶךְ יִחְזֶקְיָה לֹא־עָלֶיךָ
אֶתֶּה הַיּוֹם כִּי אֶל־בֵּית מִלְחָמָתִי וְאֱלֹהִים אָמַר
לְבַתְּלָנִי חֲדַלְךָ מֵאֱלֹהִים אֲשֶׁר־עָמְי וְאֶל־שְׁחִיתֶךָ
(והיינו, ששלח פרעה שליחים אל יאשיהו, שישכנעו אותו
להמנע מלחלחם בו. כי באמת אין כלל מלחמה בינו ובין
ישראל, אלא מלחמתו היא נגד אשור, אשר שלחחו
אלהיו להלחם בהם). מאי אלהים אשר עמי? אמר
רב זו עבודה זרה. אמר הואיל וקא במח
בעבודה זרה יכולנא ליה. וירדו הידים למלך
יאשיהו ויאמר המלך לעבדיו העבירוני פני
החליתי מאד, מאי כי החליתי מאד? אמר רב
יהודה אמר רב מלמד (מדכתיב ויורו המורים
דמשמע יריות רבות יורו המורים) שעשו כל
גופו ככברה.

אמר רבי יונתן מפני מה נענש יאשיהו מפני
שהיה לו לימלך בירמיהו, ולא נמלך. מאי דרש
וחרב לא תעבר בארצכם, מאי חרב, אילימא
חרב שאינה של שלום, והכתיב ונתתי שלום
בארץ, אלא, אפילו של שלום, והוא אינו יודע
שאינו דורו דומה יפה (בעיני המקום). יש לעיין
במה חטא יאשיהו, הרי הוא לא ידע על כך שאין דורו
דומה יפה. וכתב רש"י שבעין יעקב שהיו וכו' וזמן
היה ירמיהו מתנבא רעות על ישראל, ומוכיחם על
עוונותיהם, היה צריך יאשיהו לדעת שיש בהם תועבות
נסתרות. והיות ולא חשש לכך, הרי זה כאילו אינו מאמין
בדברי הנביא. ובגלויי הש"ס כתב שהטעם משום
שיאשיהו לא נמלך בירמיהו, והרי זה כמורה הוראה בפני
רבו. כי הוה נחא נפשיה חזא ירמיהו שפנותיה
(דיאשיהו) דקא מרחשן, אמר שמא חם ושלום
מילתא דלא מהגנא אמר אגב צעריה. גחין
ושמעיה דקא מצדיק עליה דינא אנפשיה, אמר
צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. פתח עליה ההיא
שעתא רוח אפינו משיח ה'. פסק הש"ע
...ואפילו לא באו אלא לעבור דרך ארצם, שאין
להם מלחמה עמהם אלא על כותים אחרים,
ועוברים על מקום ישראל מתענין ומתריעין
א"ח (תקעו, א).

איתא במשנה 'מעשה וירדו זקנים מירושלים
לעריהם וגזרו תענית על שנראה כמלא פי

מקום רביתה הוא וקיימא ודאי משולחת גזירה
(היא).

'טרפה שני בני אדם כאחד ואכלה אחד מהן
משולחת, שניהם אינה משולחת' והא אמרת
אפילו רצתה? אמר רב פפא כי תני ההיא
(דאכלה אין רצתה לא) באגמא (דכיון דהיינו
דוכתה סמכה אדעתה ורחמא אבתריה).

גופא, עלתה לגג ונמלה תינוק מעריסה
משולחת. פשיטא! אמר רב פפא בכוכא (דק"ס)
דצידי (כך קטן של צידין, שיחפרו למארב
העופות, ואף על גב דלאו בנין קבוע הוא, ולא
הוה כיישוב הויא משולחת). פסק הש"ע א.
וכן על חיה רעה שנשתלחה, אפילו לא הזיקה
אלא נראית בלבד, מתענין ומתריעין בכל
מקום, אפילו הרחוקים, אבל אם אינה משולחת,
אינה אלא מקרה. איזו היא משולחת, נראתה
בעיר ביום, הרי זו משולחת, נראתה בשדה
ביום, אם ראתה שני בני אדם ולא ברחה
מפניהם, הרי זו משולחת, ואם היתה שדה
שסמוכה לאגם, וראתה שני בני אדם ורדפה
אחריהם, הרי זו משולחת, לא רדפה אחריהם,
אינה משולחת. ואם היתה באגם, אפילו רדפה
אחריהם אינה משולחת, אלא אם טרפה
שניהם ואכלה אחד מהם, אבל אם אכלה
שניהם באגם, אינה משולחת, מפני שזה הוא
מקומה ומפני הרעבון טרפה, לא מפני שהיא
משולחת א"ח (תקעו, ו). ב. בתים הבנויים
במדברות ובארצות הנשמות (השוממות) הואיל
והם מקום גדודי חיה, אם עלתה לגג ונמלה
תינוק מעריסה (פירוש מטה קטנה מענין הנה
ערשו ערש ברזל) הרי זו משולחת, ואם לא
הגיע למדה זו אינה משולחת שאלו בני אדם
שסכנו בעצמם ובאו למקום החיות... א"ח
(תקעו, ז). פסק את הסבר הרמב"ם לכזו דצידי.

איתא במשנה 'על החרב...' תנן רבנן חרב
שאמרו, אינו צריך לומר חרב שאינו של שלום
(שמתריעין עליה) אלא אפילו חרב של שלום
(העוברת דרך אותו מלכות לילך להלחם
במקום אחרת) שאין לך חרב של שלום יותר

איתא במשנה 'על אלו מתריעין בשבת...' תנו רבנן עיר שהקיפה נכרים או נהר, ואחד ספינה המיטרפת בים, ואחד יחיד שנרדף מפני נכרים או מפני לסטין, ומפני רוח רעה (שנכנס בו רוח שידה, ורץ והולך, ושמא יטבע בנהר או יפול וימות) על כולן יחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית. רבי יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף את עצמו בתענית, שמא יצטרך לבריות (כי אין בו כח להרויח ולהתפרנס מיוגיעו) ואין הבריות מרחמות עליו **ובתבו התוס'** נ"ל דהני תנאי ל"פ בהא דמיירי הני אמוראי (יא:) אם נקרא חוטא או נקרא קדוש, דהאמוראי פליגי במצי לצעורי נפשיה (ונחלקו האם יכול להתענות סתם כשאין לרה) והני תנאי דהכא פליגי בדלא מצי לצעורי נפשיה (כתב הקדן אורה ויאל) יס' לדקדק דזכריהס, אם כן למה ליה להס"ס למימר טעמיה דרבי יוסי משום שמה יטכך לבריות, תיפוק ליה לאסור מקרא דקרבך קדוש, קזה הטעם שמוכח גמרא למי שלא יכול לזכור עצמו ולכן ייסב דמיירי צעת למה ליה לזה להתענות, אלל לאסור לסגף עצמו ולהחליט כמו משום שמה יטכך לבריות). אמר רב יהודה אמר רב מאי מעמא דרבי יוסי, דכתיב 'ויהי האדם לנפש חייה' נשמה שנתתי בך החייה. **פסק הרמב"ם** ובכלל הזה אלו שמתענין תמיד אינן בדרך טובה, ואסרו חכמים שיהא אדם מסגף עצמו בתענית, ועל כל הדברים האלו וכיצא בהן צוה שלמה ואמר אל תהי צדיק הרבה ואל תתחכם יותר למה תשומם דעות (גא). **כתב הלח"מ** (תעניות א,ו) בתענית (כב:) איפליגו ר' יוסי ורבנן אי יחיד רשאי לסגף עצמו או לא, ורבינו ז"ל לא הזכירו, ונראה שטעמו משום דס"ל דהנהו תנאי פליגי בפלוגתא דאמוראי אי יושב בתענית נקרא חוטא או לא, דר"י נקרא חוטא ולית ליה מאי דכתבו התוספות, וכיון דהוא פסק בהל' דעות דנקרא חוטא ממילא משמע דק"ל כר"י, וכיון דכן אין היחיד רשאי לסגף עצמו.

איתא במשנה 'שמעון התימני אומר אף על הדבר (ולא הודו לו חכמים) **איבעיא להו** לא הודו לו חכמים (לענין התרעה) בשבת, אבל בחול הודו לו (שמתריעין). או דלמא לא הודו לו כלל (שמתריעין על הדבר)? תא שמע, דתנאי מתריעין על הדבר בשבת, ואין צריך לומר בחול. רבי חנן בן פיטום, תלמידו של רבי עקיבא, משום רבי עקיבא אומר אין מתריעין על הדבר כל עיקר [אפילו בחול, דגזירה היא הסביר הלח"מ

תנור שדפון באשקלון' **איבעיא להו** כמלא תנור תבואה (דהיינו שיעור גדול יותר ממלא תנור פת, דמלא תנור אין דרך למלאות כל חלל התנור פת, אלא בדפנות מדביקין אותו) או דלמא כמלא תנור פת? תא שמע כמלא פי תנור (דהיינו פת, דאילו תבואה לא מצי קיימא על פי התנור). ועדיין תיבעי להו ככיסויא דתנורא (**הסביר ר"ג** פת אחת) או דלמא כי דרא דריפתא דהדר ליה לפומא דתנורא (שורה של לחם הדבוקין זה אצל זה בפי התנור, **אי נמי** שמדביקין זה למעלה מזה עד פי התנור)? **תיקו. פסק הש"ע** וכן על ירקון והשדפון משהתחיל בתבואה, אפילו לא התחיל אלא במקום אחד כמלא פי התנור, מתענין ומתריעין (**הנה** ואפילו הרחוקים, רק שיהיו באותו הפרכיא) או"ח (תקעוהו). **המג"א הביא** שהגמ' הסתפקה האם ככיסוי התנור או כשורות הלחם הדבקים בפי התנור אי נמי זה למעלה מזה **והפמ"ג הביא** שהא"ר פסק לחומרא, מטעם שחמירא סכנתא מאיסורא.

איתא במשנה 'ועוד גזרו תענית על שאכלו זאבים שני תינוקות בעבר הירדן רבי יוסי אומר לא על שאכלו אלא על שנראה' הקשו **הראשונים** הרי עבר הירדן אפרכיא אחרת היא, כפי שמצינו בב"ב (לח.) שלש ארצות לחזקה, יהודה ועבר הירדן והגליל, והרי אמרנו לעיל, שאין מתריעין באפרכיא אחרת? **כתב הרמב"ן** שאפשר שכל ארץ ישראל, ואפילו עבר הירדן, נחשבים אפרכיא אחת לענין תעניות. וכפי שמצאנו גבי ארבה, שאפי' נראה רק מין אחד בכל ארץ ישראל, מתריעין עליו מיד. עוד **כתב** שכל מקום שהחזיקו בו עולי מצרים, הרי הוא כארץ ישראל. שהרי שנינו במשנה שגזרו תענית בירושלים על השדפון שנראה באשקלון, והרי אשקלון אינה מהארץ שהונחלה לישראל, אלא מכבוש עולי מצרים). אמר עולא משום רבי שמעון בן יהוצדק, מעשה ובלעו זאבים שני תינוקות (כשהן שלימין) והקיאום דרך בית הרעי, ובא מעשה לפני חכמים, ומיהרו את הפשר (שאינו מטמא טומאת מת, דנתעכל ונתבטל תוך מעיו, וכגון ששהו ימי עיכול, ופירשא בעלמא הוא) וטמאו את העצמות (דלא מתעכלו **כתב המאירי** שזהו דוקא משום שבלעום כשהם שלמים. אבל אם לעסום, אף בעצמות נחשב לעיכול).

כב: - כג.

הארץ) ולא צמאה, אלא בינונית. שכל זמן שהגשמים מרובין מטשטשין את הארץ, ואינה מוציאה פירות. **דבר אחר** [דף כג ע"א] 'בעתם' בלילי רביעיות ובלילי שבתות [דאינס הולכים לדרכים, בלילי רביעיות מפני אגרת בת מחלת, פסחים (קיב):] יש להעיר שלא כתב המעם של לילי שבתות וכתב המהרש"א דבלילי שבת יש מעם אחר, שאסורין במלאכה, ואין הולכין בדרכים. **אמנם** בפסחים (קיב): משמע שאגרת בת מחלת נמצאת גם בלילי שבתות] שכן מצינו בימי שמעון בן שטח, שירדו להם גשמים בלילי רביעיות ובלילי שבתות, עד שנעשו חטים ככליות ושעורים כגרעיני זיתים ועדשים כדינרי זהב, וצררו (קשרו ואצרו) מהם דוגמא לדורות, להודיע כמה החמא גורם, שנאמר עֲזֹנְתִיכֶם הַפְּרִיָּה וְחִטָּאוֹתֵיכֶם מִנְעוּ הַטָּוֵב מִכֶּם [פירש המהרש"א שהפסוקים מדברים בעניין הגשם כי בפסוק הקודם נכתב 'אלקים הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו']. וכן מצינו בימי הורדוס [סתרי בנין דעזרא, ובנה בנין יפה ממנו (ב"ב ד.)] שהיו עוסקין בבנין בית המקדש, והיו יורדין גשמים בלילה, למחר נשבה הרוח ונתפזרו העבים וזרחה החמה ויצאו העם למלאכתן, וידעו שמלאכת שמים בידיהם (שבנין זה הוא רצון ה').

איתא במשנה 'מעשה ששלחו לחוני המעגל... תנו רבנן פעם אחת יצא רוב אדר ולא ירדו גשמים. שלחו לחוני המעגל, התפלל וירדו גשמים התפלל ולא ירדו גשמים. עג עוגה (שורה עגולה, כמו עוגה שהיתה עגולה) ועמד בתוכה, בדרך שעשה חבקוק הנביא (כדמפרש בתרגום של תפלת חבקוק על משמרת אעמדה כמין בית האסורים עשה וישב) שנאמר על משמרת אעמדה ואתיצבה על מצור וגו'. אמר לפניו רבש"ע בניך שמו פניהם עלי שאני כבן בית לפניך, נשבע אני בשמך הגדול שאני זז מכאן עד שתרחם עלי בניך. התחילו גשמים מנטפין, אמרו לו תלמידיו רבי, ראינוך ולא נמות (פירש רש"י נראה אותך ולא נמות, בנחותא, השתדל שלא נמות ברעב מפני עצירת גשמים אבל ר"ג כתב, שאמרו בלשון תימה וכי בשביל שראינוך לא נמות). כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא להתיר שבועתך. אמר לא כך

(תעניות א,א) שהכוונה שגזרו חול אמו שבת. כלומר, שאם יתריעו בחול על כך, יבואו להתריע גם בשבת. ומה שגזרו דוקא כאן, ולא גזרו בשידפון וחסיל וכו', היינו משום שדבר הוא רוע גדול, ועלולים להתריע גם בשבת. יש לעיין שלכאף לחכמים דק"ל כוונתיהו אין מריעין בחול, וא"כ קשה שגזרו"ח (תקעו,ב) פסק ק"ע שמתענים על הדבר. עיין הלח"מ (סס) שדן בדבר.

איתא במשנה 'על כל צרה שלא תבוא על הצבור...' תנו רבנן על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליה, חוץ מרוב גשמים. מאי טעמא? אמר רבי יוחנן לפי שאין מתפללין על רוב הטובה. ואמר רבי יוחנן מניין שאין מתפללין על רוב הטובה שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר, וגו' מאי עד בלי די? אמר רמי בר רב יוד עד שיבולו שפתותיכם מלומר די. אמר רמי בר רב יוד ובגולה (בבל, שהיא במצולה) מתריעין עליה (הריטב"א ביאר החילוק בין ארץ ישראל לגולה, שארץ ישראל, שהיא ארץ הרים וסלעים, ובתיה בנויים מאבנים, אין חשש שיפלו הבתים מחמת הגשמים. אבל בגולה, שהבתים בנויים מחומר ולבנים, מתריעין ומתעניין, שלא יתמוטטו הבתים מחמת ריבוי הגשמים, ויהיו בתיהם קבריהם). **תניא נמי הכי שנה** שגשמייה מרובין, אנשי משמר שולחין לאנשי מעמד (ביארו התוס') היינו אנשי מעמד דיש בישראל שהיו נחלקים למעמדות להתפלל שיתפללו על אחיהם שבגולה פ"י לפי שגגותיהם שוים ונימוקים מחמת גשמים) תנו עיניכם (התבוננו בתפלתכם) באחיכם שבגולה שלא יהא בתיהם קבריהם (שעמוקה היא, ונטבעים בתיהם במים).

שאלו את רבי אליעזר עד היכן גשמים יורדין ויתפללו שלא ירדו? אמר להם כדי שיעמוד אדם בקרן אפל (פירש רש"י שן סלע גבוה תוס' ביארו שם מקום) וישכשך רגליו במים (כלומר, לעולם אין מתפללין). והתניא ידיו (עד שישכשך ידו)? רגליו כידיו קאמינא (וכיון דיכול לשכשך ברגלו, אי שוחה יכול לשכשך בידו נמי). אמר רבה בר בר חנה לדידי הויא לי קרן אפל, דקם ההוא טייעא כי רכיב גמלא ונקיט רומחא בידה מיתחזי איניבא (תולעת, ל"א ביצי כינים).

תנו רבנן ונתתני גשמיכם בעתם. לא שכורה (לא שתויה יותר מדאי, שמטשטשין את

כג.

שלא ירד מטר כלל, אלא שירד רק על פי דבורו ורשותו? אבל מה אעשה לך שאתה מתחטא (לשון חטא, כלומר הוי הולך וחוטא) לפני המקום ועושה לך רצונך, כבן שמתחטא על אביו ועושה לו רצונו. ואומר לו אבא, הוליכני לרחצני בחמין, שטפני בצונן, תן לי אגוזים, שקדים, אפרסקים, ורמונים ונותן לו. ועליך הכתוב אומר ישמח אביך ואמך ותגל יולדתך (הפסוק המהרש"א 'אביך' הוא אביך שבשמים, 'אמך' זו כנסת ישראל. 'ותגל יולדתך' הם אביו ואמו מולידיו).

תנו רבנן מה שלחו בני לשכת הגזית לחוני המעגל וְתַגְזֵרְאֻמָּר וְיָקֻם לָךְ וְעַל־דְּרָכֶיךָ נָגַהּ אָזָר. 'ותגזר אמר' אתה גזרת מלמטה, והקב"ה מקיים מאמריך מלמעלה. 'ועל דרכיך נגה אור' דור שהיה אפל (מרוב צער שלא ירדו גשמים) הארת בתפלתך (מן המיתה, שהבאת עליהם שובע) כִּי־הִשְׁפִּילוּ וְתֹאמַר נָגַהּ דֹּר שְׁהִיה שְׁפַל הַגִּבְהָתוֹ בַּתְּפִלָּתְךָ, וְשֶׁחַ עֵינַיִם יוֹשַׁע דֹּר שִׁשָּׁה בְּעוֹנֵי הַיּוֹשְׁעָתוֹ בַּתְּפִלָּתְךָ, יִמְלֹט אִי־נָקִי דֹּר שֶׁלֹּא הָיָה נָקִי מִלִּטְתּוֹ בַּתְּפִלָּתְךָ, וְנִמְלֹט בְּכָר בְּפִיךָ מִלִּטְתּוֹ בְּמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ הַבְּרוּרִין.

אמר רבי יוחנן כל ימיו של אותו צדיק (חוני המעגל) היה מצטער על מקרא זה שִׁיר הַמַּעֲלֹת (לשון עילוי) בְּשׁוּב ה' אֶת־שִׁיבַת צִיּוֹן הָיִינוּ בְּחַלְמִים (כחלום נדמה גלות בבל שהיה שבעים שנה). אמר מי איכא דניין שבעין שנין בחלמא (בתמיה, ויש אדם ישן שבעים שנה בשינה אחת)? יומא חד הוה אזל באורחא, חזייה לההוא גברא דהוה נטע חרובא, אמר ליה האי, עד כמה שנין טעין, אמר ליה עד שבעין שנין (לא טעין פירא בטעינא קמיתא). אמר ליה פשיטא לך דחיית שבעין שנין, אמר ליה האי גברא עלמא בחרובא אשכחתי, כי היכי דשתלי לי אבהתי שתלי נמי לבראי. יתיב, קא כריך ריפתא, אתא ליה שינתא, נים. אהדרא ליה משוניתא (עלתה סביבותיו שן סלע), איכסי מעינא (דאינשי ולא אשכחוהו התם), ונים שבעין שנין. כי קם חזייה לההוא גברא דהוה קא מלקט מינייהו. אמר ליה את הוא דשתלתי, אמר ליה בר בריה אנא. אמר

שאלתי, אלא גשמי בורות שיחין ומערות. ירדו בזעק, עד שכל טפה וטפה כמלא פי חבית. ושיערו חכמים שאין טפה פחותה מלוג. אמרו לו תלמידיו רבי, ראינוך ולא נמות. כמדומין אנו שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם. אמר לפניו לא כך שאלתי, אלא גשמי רצון ברכה ונדבה. ירדו כתיקנן, עד שעלו כל העם להר הבית מפני הגשמים. אמרו לו רבי, כשם שהתפללת שירדו, כך התפלל וילכו להם. אמר להם כך מקובלני שאין מתפללין על רוב הטובה. אע"פ כן, הביאו לי פר הודאה (פירש רש"י להתודות עליו, ועשה לו סמיכה, והביאו שלמים, חוני בזמן הבית היה. ותמה הגבורת ארי מה ענין וידוי לשלמים, הרי שלמים באים רק לדורון, ואינם מכפרים כלל. ואילו וידוי בא רק עם קרבן שמכפר ותיריך שנראה שיפר הודאה אינו מלשון וידוי, אלא מלשון תודה, והביא חוני קרבן זה בשם כל ישראל, לאות תודה על החסד שעשה עמם הקב"ה **אמנם במצפה איתן** יושב שרש"י חולק על הרמב"ם, וסובר שמתוודין על שלמים). הביאו לו פר הודאה. סמך שתי ידיו עליו, ואמר לפניו רבש"ע עמך ישראל שהוצאת ממצרים אינן יכולין לא ברוב טובה ולא ברוב פורענות, כעסת עליהם אינן יכולין לעמוד, השפעת עליהם טובה אינן יכולין לעמוד, יהי רצון מלפניך שיפסקו הגשמים ויהא ריוח בעולם. מיד נשבה הרוח ונתפזרו העבים, וזרחה החמה, ויצאו העם לשדה והביאו להם כמהין ופטריות (שיצאו מלחלוח הגשמים וידעו כי של ברכה היו). שלח לו שמעון בן שטח אלמלא חוני אתה (ואדם גדול) גוזרני עליך נידוי (שמנדין על כבוד הרב, שהטיח דברים ואמר לא כך שאלתי). שאילו שנים כשני אליהו שמפתחות גשמים בידו של אליהו לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך (בתמיה, שאלהו נשבע 'חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי' ואתה נשבע שאין אתה זו עד שירדו גשמים, דזה או זה בא לידי שבועת שוא. **מקשים המפרשים** אם כן, היאך נשבע אליהו שלא יבוא טל ומטר, אולי נשבע צדיק אחר קודם לכן **וביאר הבן יהודה** שאלהו היה נביא, וידע בנבואה שלא נשבע צדיק אחר. ואם יישבע כעתיד צדיק אחר, הרי הוא יידע על כך בנבואה, ויתיר שבועתו. שהרי הוא לא נשבע

מיקשטא (בתכשיטין). כי מטא לביתיה עלת דביתהו ברישא, והדר עייל איהו והפביר היעב"ץ דאף שראינו בברכות (סא.) לא ילך אדם אחרי אשה, ואפילו היא אשתו, באופן זה, שלא היתה ברירה אחרת ודאי מותר) והדר עיילי רבנן. יתיב וכריך ריפתא, ולא אמר להו לרבנן תו כרוכו. פלג ריפתא לינוקי, לקשישא חדא, ולזוטרא תרי. אמר לה לדביתהו ידענא דרבנן משום מיטרא קא אתו, ניסק לאיגרא (עלייה) וניבעי רחמי, אפשר דמרצי הקב"ה וייתי מיטרא, ולא נחזיק מיבותא לנפשי. סקו לאיגרא, קם איהו בחדא זויטא ואיהי בחדא זויטא, קדים סלוק ענני מהך זויטא דדביתהו (מאותו הרוח שאשתו שם עלו העבים תחלה, שהיא נענית תחילה). כי נחית, אמר להו אמאי אתו רבנן, אמרו ליה שדרי לן רבנן לגבי דמר למיבעי רחמי אמיטרא. אמר להו ברוך המקום שלא הצריך אתכם לאבא חלקיה. אמרו ליה ידעינן דמיטרא מחמת מר הוא דאתא, אלא לימא לן מר הני מילי דתמיה לן מאי טעמא כי יהבינא למר שלמא לא אסבר לן מר אפיה, אמר להו שכיר יום הוא, ואמינא לא איפגר (לא אתבטל ממלאכתו). ומאי טעמא דרא מר ציבי אחד כתפיה וגלימא אחד כתפיה (ולא נתת בכתף תחת המשאוי) אמר להו מלית שאולה היתה, להכי שאלי (להתעטף בה) ולהכי לא שאלי (להטיל עליה קוצין, לקרעה). מאי טעמא כולה אורחא לא סיים מר מסאניה, וכי מטי למיא סיים מסאניה? אמר להו כולה אורחא חזינא, במיא לא קא חזינא (מה דאית בה, ושמא ישכנו דג או נחש). מאי טעמא כי מטא מר להיזמי והיגי דלינהו למניה? אמר להו זה מעלה ארוכה וזה אינה מעלה ארוכה. מאי טעמא כי מטא מר למתא נפקא דביתהו דמר כי מיקשטא? אמר להו כדי שלא אתן עיני באשה אחרת. מאי טעמא עיילא היא ברישא והדר עייל מר אבתרה, והדר עיילינן אנן? אמר להו משום דלא בדקיתו לי [אם כשרים אם פריצים, דאמר מר (דרך ארץ רבה פ"ה) כל אדם יהי בעיניך כלסטים]. מאי טעמא כי כריך מר ריפתא לא אמר לן איתו כרוכו? משום דלא

ליה שמע מינה דניימי שבעין שנין. הוא לחמריה דאתיילידא ליה רמכי רמכי (וולדי וולדות באלו השנים דניים, מעוברת זכר היתה, וחזר ובא עליה, והולידו). אזל לביתה, אמר להו בריה דחוני המעגל מי קיים, אמרו ליה בריה ליתא, בר בריה איתא. אמר להו אנא חוני המעגל. לא הימנוהו. אזל לבית המדרש, שמעינהו לרבנן דקאמרי נהירן שמעתתין כבשני חוני המעגל (מוגהת לנו שמועה זו כאילו למדנוה בחייו של חוני המעגל, שהיה מפרקה לנו ומוגיה לנו יפה יפה) דכי הוי עייל לבית מדרשא, כל קושיא דהוו להו לרבנן הוה מפרק להו. אמר להו אנא ניהו, ולא הימנוהו, ולא עבדי ליה יקרא כדמבעי ליה, חלש דעתיה (כתב הבן יהודה שאין הכונה שהלשה דעתו משום גאווה ח"ו, אלא כמאמרם ז"ל יותר משהעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק. והוא היה רוצה להרביץ תורה, ולמסור מה שקיבל מרבותיו. והיות ולא כבודו כראוי, לא קיבלו דבריו, ובזה הלשה דעתו) בעי רחמי ומית. אמר רבא, היינו דאמרי אינשי או חברותא או מיתותא.

אבא חלקיה בר בריה דחוני המעגל הוה, וכי מצטרך עלמא למיטרא הוו משדרי רבנן לגביה ובעי רחמי, ואתי מיטרא. זימנא חדא איצטרך עלמא למיטרא, שדור רבנן זוגא דרבנן לגביה למבעי רחמי דנתי מיטרא. אזול לביתהו ולא אשכחוהו, אזול בדברא ואשכחוהו דהוה קא רפיק (עודר בשדה). יחבו ליה שלמא [דף כג ע"ב] ולא אסבר להו אפיה (פירש רש"י לא החזיר להם פניו הפביר הבן יהודה אין הכוונה שלא השיב להם שלום כלל, שהרי אין בכך ביטול מלאכה, אלא שהחזיר להם שלום בעוד שהוא עוסק במלאכה, ולא נשא פניו אליהם להכיש בהם בפנים צהובות ומאירות, ולהראות להם איזה תנועה של חיבה וכבוד כדרך שמישיבים שלום לאנשים חשובים). בפניא (לפנות ערב, כשהלך לביתו) כי הוה מנקט ציבי, דרא ציבי ומרא בחד כתפא, וגלימא בחד כתפא. כולה אורחא לא סיים מסאני, כי מטי למיא סיים מסאניה. כי מטא להיזמי והיגי דלינהו למניה (הגביה בגדיו אחר כתיפיו, כדי שלא יקרעו). כי מטא למתא נפקא דביתהו לאפיה כי

אבא דיהיב מיטרא (הקב"ה) לאבא דלא יהיב מיטרא (על עצמו אמר כך). ואמאי קרי ליה חנן הנחבא מפני שהיה מחביא עצמו בבית הכסא [למ"ד שלא גרס 'בבית הכסא' הביאור...] כי הוה בעי רחמי אמאי היה מחבא עצמו מרוב ענוה, ומאן דגרס 'בבית הכסא' כלומר מתחבא בבגדיו כשהוא נכנס להסך את רגליו, מרוב צניעות].

אמר ליה רבי זריקא לרב ספרא תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל לחסידי דבבל (חסידי דבבל מפרסמין את הדבר, ושל ארץ ישראל צנועין ולא מודיעין שבא המטר בשבילם). חסידי דבבל רב הונא ורב חסדא, כי הוה מצטריך עלמא למיטרא אמרי ניכניף הדדי (נתכנס יחד) וניבעי רחמי (אלמא משום חד מינייהו לא אתי מיטרא) אפשר דמירצי הקב"ה דייתי מיטרא. תקיפי דארעא דישראל כגון רבי יונה אבוה דרבי מני, כי הוה מצטריך עלמא למיטרא הוה עייל לביתיה, ואמר להו חבו לי גואלקי (שק), ואיזיל ואייתי לי בזוזא עיבורא (דגן, משום כפנא, שאפילו לבני ביתו לא היה מודיע). כי הוה נפיק לברא, איזיל וקאי בדוכתא עמיקתא, דכתיב ממעמקים קראתיך ה', וקאי בדוכתא צניעא, ומכסי בשקא, ובעי רחמי, ואתי מיטרא. כי הוה אתי לביתיה אמרי ליה אייתי מר עיבורא, אמר להו אמינא, הואיל ואתא מיטרא השתא רווח עלמא (דליהוי שובע, ואחכי לא זבני ביקרא דהשתא).

ותו, רבי מני בריה (של ר' יונה) הוה קא מצערי ליה דבי נשיאחא. אישתמח על קברא דאבוה, אמר ליה אבא, אבא, הני מצערו לי. יומא חד הוה קא חלפי התם (דבי נשיאחא), אינקוט כרעא דסוסותייהו (נדבקו בקרקע שעל גבי מערה, ולא היו יכולין לזוז ממקומן) עד דקבילו עליהו דלא קא מצערו ליה.

ותו, רבי מני הוה שכיח קמיה דרבי יצחק בן אלישיב. אמר ליה עתירי דבי חמי (עשירים של בית חמי) קא מצערו לי. אמר ליענו (יהיו

נפישא ריפתא, ואמינא לא אחזיק בהו ברבנן מיבותא בחנם) (דאינהו לא הוו קא אכלי, דליכא ריפתא, וקא מחזקינן בהו טובה חנם). מאי טעמא יהיב מר לינוקא קשישא חדא ריפתא ולזוטרא תרי? אמר להו האי קאי בביתא, והאי יתיב בבי כנישתא (קמי רביה, ולא אתי כולי יומא). ומאי טעמא קדים סלוק ענני מהך זוינתא דהוות קיימא דביתיה דמר, לעננא ידידיה? משום דאיתתא שכיחא בביתא (כל יומא, וכי מיצטריך ענייא מידי אזלה ויהבה) ויהבא ריפתא לעניי ומקרבא הנייתה (דבר אכילה היא נותנת לעני, והוא בלא טורח, ממה שהיתה נותנת מעות ויטריה העני עד שיקנה) ואנא יהיבנא זוזא, ולא מקרבא הנייתה. אי נמי (ואחכי קדים ענני דידה) הנהו ביריוני (בורים עמי הארץ) דהוו בשייכותן, אנא בעי רחמי דלימותו, והיא בעיא רחמי דליהדרו בתויבתא, [ואהדרו המהרש"א (ברכות י) הקשה, היאך אפשר להתפלל על כך שאדם יחזור בתשובה, הרי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שנתנה רק בידי האדם, ובשלמא על עצמו, יכול האדם לבקש שיעזרהו ה' שיחזור בתשובה, כי חבא ליטור מסייעין אותו. אבל זהו רק במי שבא ליטור, וכאן הרי מדובר בבני אדם שהיו רשעים באותה שעה. בחידושי הערות לגריש"א תירץ שאני חבא שמבקש רק על גורם ליראת שמים, והיינו שיבואו סיבות היצוניות וגשמיות שיעוררום בתשובה ועי"ז יתפשטו עקמומיות שבליבם. הבן יהודיע תירץ שבוה גופא נחלקו אבא חלקיה ואשתו. שאבא חלקיה סבר, שאין נכון לבקש מהקב"ה שיעשה אותם צדיקים, כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. אבל אשתו סברה, גדולה אהבה שמקלקלת את השורה, והיות ונאמר בישראל 'כי נער ישראל ואוהבהו', לכן נוכל להתפלל לקלל השורה, היפך המדה שקבע הקב"ה בעולם החזו"א סוף א"ח תירץ שכיון שהאדם התפלל נחשב הקירוב ע"י נברא, כאילו עשה מעשה לחזור בתשובה ולא ע"י ה'.

חנן הנחבא בר ברתיא דחוני המעגל הוה. כי מצטריך עלמא למיטרא הוה משדרי רבנן ינוקי דבי רב לגביה (להמריך לבו, ויתכוין בתפלתו) ונקמי ליה בשיפולי (בשולי) גלימיה ואמרו ליה אבא, אבא (כך רגילים לקרותו, כיתום שאמר אבי אבי) הב לן מיטרא. אמר לפני הקב"ה רבש"ע, עשה בשביל אלו שאין מכירין בין

ליה לבריה כפינן, הוו יתבי תותי תאינתא, אמר 'תאנה תאנה הוציא פירותיך ויאכלו פועלי אבא' אפיקו ואכלו. אדחכי וחכי אתא אבות. אמר להו לא תינקטו בדעתייכו (אל תחשדוני שלא הבאתי לכם מזונות עד עכשיו) דהאי דנגהנא, אמצוה טרחנא, ועד השתא הוא דסגאי (שטרחתי ואיחרתי). אמרו ליה רחמנא לישבעך כי היכי דאשבען בריך. אמר להו מהיכא? אמרו הכי והכי הוה מעשה. אמר לו בני, אתה הטרחת את קונך להוציא תאנה פירותיה שלא בזמנה, יאסף שלא בזמנו. ברתיא מאי היא? הויא ליה ברתא בעלת יופי. יומא חד חזיא לההוא גברא דהוה כריא בהוצא (סותר גדר העצים, כדי להסתכל דרך הנקב) וקא חזי לה. אמר לו מאי האי (מה אתה מעיין כאן)? אמר ליה רבי, אם ללוקחה לא זכיתי, לראותה לא אזכה, אמר לה בתי, קא מצערת להו לברייתא שובי לעפרך, ואל יכשלו ביך בני אדם (הסביר הבן יהודע מה שלא התפלל עליה שלא תהיה נאה, היינו משום שלא רצה לשנות הטבע, להסיר ממנו היופי שנבראה בו, שהרי הוא עצמו כעס על בנו שהטריח לפני הקב"ה לשנות הטבע. אבל מה שאמר שתחזור לעפרה אין זה שינוי הטבע, כי סוף כל אדם למות. צריך להבין במה פשעה אותה בת, הרי אותו אדם הוא זה שחזיר לראותה, תירין הרב שולביץ שלכאורה צריך לומר, שהיא ראתה שהוא מחזר אחריה, והיתה צריכה להכנס לבית. אמנם רבי יוסי בר אבין, שהלך על דעתו של רבי יוסי דמן יוקרת בענין זה, סבר כיון שאותו אדם הוא זה שעשה שלא כהוגן, אין היא צריכה להיענש כל כך). הויא ליה ההוא חמרא, כדהוה אנרי לה כל יומא, לאורתא הוו משדרי לה אנגרה אנגבה ואתיא לבי מרה. ואי טפו לה או בצרי לה לא אתיא. יומא חד אינשו (שכחו) זוגא דסנדלי עלה, ולא אזלה עד דשקלונחו מינה, והדר אזלה. פסק הרמב"ם החונק את החי עד שימות הרי זה תולדת שוחט, לפיכך אם העלה דג מספל של מים והניחו עד שמת חייב משום חונק, ולא עד שימות אלא כיון שיבש בו כסלע בין סנפיריו חייב שעוד אינו יכול לחיות שבת (יא.א).

אלעזר איש בירתא כד הוו חזו ליה גבאי צדקה הוו טשו מיניה (היו מתחבאים) דכל מאי דהוה

עניים), ואיענו. אמר קא דחקו לי (ליתן להן פרנסה). אמר ליעתרו, ואיעתרו. אמר לא מיקבלי עלי אינשי ביתי (אין אשתי מקובלת עלי, שאינה יפה). אמר ליה מה שמה, חנה. תתייפי חנה, ונתייפת. אמר ליה קא מוגדרא עלי (מתגדלת עלי מתוך גבהות יופיה). אמר ליה אי הכי תחזור חנה לשחרוריתה. וחזרה חנה לשחרוריתה.

הנהו תרי תלמידי דהוו קמיה דרבי יצחק בן אלישיב, אמרו ליה ניבעי מר רחמי עלן דניחכים טובא אמר להו עמי היתה ושלחתיה (פירש רש"י דבר זה היה בידי, שכל מה שאני מבקש היו נותנין לי, ועכשיו אין תפילתי מקובלת כל כך. המהרש"א כתב שבודאי לא נתכוון לומר שאין תפילתו מקובלת בזמנו יותר מאשר בצעירותו, אלא אמר שמרצונו שילח ובטל כח זה שהיה לו, ואינו רוצה עוד להטריח את קונו לשנות הטבע).

רבי יוסי בר אבין הוה שכיח קמיה דרבי יוסי דמן יוקרת (מקום), שבקיה ואתא לקמיה דרב אשי. [דף כד ע"א] יומא חד שמעיה (רב אשי לרבי יוסי בר אבין ל"א יומא חד שמעיה רבי יוסי בר אבין לרב אשי) דקא גרים אמר שמואל, השולח דג מן הים בשבת, כיון שיבש בו כסלע חייב ופירש רש"י אע"פ שהוא מפרנס לאחר כן, ובעוד שהוא מפרנס השליכו במים חייב משום נטילת נשמה, שהיא אב מלאכה וכשארין מחוסר צידה עסקינן, כגון שצדו בתוך הסל והניחו במים לחיות, כדרך שעושים הדייגין הר"ח בשבת (קו): כתב שחייב משום עוקר דבר מגידולו שהוא תולדה דקוצר וכן איתא בירושלמי, אמנם המנחת חינוך במלאכת קוצר הוכיח משבת (עה) שהבללי חולק על הירושלמי. אמר ליה (רבי יוסי) ולימא מר ובין סנפיריו (שפורה בהן, דודאי לא חי)? אמר ליה ולא סבר לה מר דההיא רבי יוסי בן רבי אבין אמרה (מאי טעמא לא אמרת ליה משמיה שכל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם)? אמר ליה אנא ניהו. אמר ליה ולא קמיה דרבי יוסי דמן יוקרת הוה שכיח מר? אמר ליה הן. אמר ליה ומאי טעמא שבקיה מר ואתא הכא? אמר ליה גברא דעל בריה ועל ברתיא לא חס, עלי ידי היכי חייס. בריה מאי היא? יומא חד הוו אנרי ליה אנרי בדברא, נגה להו ולא אייתי להו ריפתא. אמרו

רבי יהודה נשיאה (היה בנו של רבן גמליאל בר רבי) גזר תעניתא, בעי רחמי ולא אתא מיטרא. אמר כמה איכא משמואל הרמתי (שירדן) גשמים בשבילו, דכתיב 'הלא קציר חטים היום' ליהודה בן גמליאל (הסביר המהרש"א היינו ששמואל התפלל לבדו, כפי שנאמר 'אקרא אל ה' ונענה. ואני גזרתי תענית עם הציבור ואיני נענה. ור"ג פירש ששמואל ביקש גשמים שלא בזמנם, בימי קציר חטים ונענה, ואני מבקש בזמן הראוי לירידתם ואיני נענה) אוי לו לדור שכן נתקע (תקוע), אוי לו למי שעלתה בימיו כך (פיאר ר"ח דהיינו שעלתה בימיו צרה, ואין מי שראוי להתפלל ולהשיב חימה) חלש דעתיה ואתא מיטרא.

דבי נשיאה גזר תעניתא, ולא אודעינהו לרבי יוחנן ולריש לקיש. לצפרא אודעינהו, אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן הא לא קבילנא עלן מאורתא [פיאר הגבורת ארי שנתכוונו לשאול, האם הם צריכים להתפלל תפילת תענית. אבל ודאי שהם צריכים להתענות, שהרי אמרנו (י) שההולך ממקום שאין מתעניין בו למקום שמתעניין, הרי הוא מתענה עמהם. כל שכן כאן, שהם בני המקום. והשיב רבי יוחנן, שצריכים הם לומר תפילת תענית. עוד כתב לבאר שמסתבר שאם לא הודיעו לרבי יוחנן ולריש לקיש, כל שכן שלא הודיעו לשאר העם, ואם כן, סברו לומר שאין צריכים להתענות כלל, כי אין זה נחשב מקום שמתעניין בו. והשיב רבי יוחנן, שהיות וכולם נגדרים אחר בי נשיאה, צריכים כולם להתענות) אמר ליה אנן בתרייהו גררינן (וכמי שקבלנו עלינו).

דבי נשיאה גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. תנא להו אושעיא זעירא דמן חברייה (צעיר שבישיבה, והאי דקרי ליה הכי משום דאושעיא אחרינא הוה התם) וְהָיָה אִם מַעֲיָנִי הָעֵדָה (זקנים, מאירי עיני העם) נַעֲשֶׂתָה לְשִׁנְגָּה מִשָּׁל לְכֻלָּה שֶׁהִיא בְּבֵית אֲבִיהָ, כֹּל זֶמֶן שֶׁעֵינֶיהָ יֹפֶת אֵין כֹּל גּוֹפָה צְרִיכָה בְּדִיקָה (דודאי כל גופה יפה הסביר חבלי יקר שנתנו עצה לבדוק אחר מעשיה וזאת העצה היעוצה שיבדוק אם היא בעלת עין יפה וגומלת חסדים, כי אם עיניה יפות בבריות, אז היא בלי ספק שלימה בכל המדות, ולמדו חז"ל מן אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו, כי מדה זו בנין אב על כל המדות) עֵינֶיהָ טְרוּטוֹת כֹּל גּוֹפָה צְרִיכָה בְּדִיקָה (הואיל והנהו דבי נשיאה דהוו עיני העדה רשעים דלת

גביה יחייב להו נהקשה הגבורת ארי שלכאו' עובר על תקנת אושא בכתובות (ג). שהמבזבז נכסיו לצדקה אל יבזבו יותר מחומש ובאמת לשיטת הרמב"ם (בפיח"מ בפאה) מיושב, כי מה שאמרו שלא יבזבו יותר מחומש, היינו שאינו חייב. אבל אם רוצה, אדרבה, מדת חסידות היא. אמנם הגבורת ארי תמה על שיטתו והביא ראיות שאין לבזבו יותר מחומש. וביישוב הקושיה כתב, שיש שחולקים על תקנת אושא, ואפשר לומר שאלעזר סבר כמותם. ע"ש. והבן יהוידע כתב שהוא היה קודם תקנת אושא, והוא זה הנזכר במסכת אבות). יומא חד הוה סליק לשוקא למיזבן נדוניא לברתיה, חזויהו גבאי צדקה טשו מיניה. אזל ורהט בתרייהו, אמר להו אשבעתוכו, במאי עסקיתו, אמרו ליה ביתוס ויתומה (לזווג זה לזו). אמר להן העבודה שהן קודמין לבתי (הסביר העיון יעקב אף שעניים הקרובים קודמים לענין צדקה, מכל מקום, יתום ויתומה אין מי שיטרה עבורם. מה שאין כן בתו, יכול הוא להשתדל ולהריות ממקום אחר). שקל כל דהוה בהדיה ויהב להו. פש ליה חד זוזא, זבן ליה חיטי, ואסיק שדייה באכלבא (אוצר של חטים). אתאי דביתוהו, אמרה לה לברתיה מאי אייתי אבוך, אמרה לה כל מה דאייתי באכלבא שדיתיה (כל מה שהביא אבא, השליך לאוצר החיטים). אתיא למיפתח בבא דאכלבא חזת אכלבא דמליא חיטי, וקא נפקא בצינורא דדשא, ולא מיפתח בבא מחיטי. אזלא ברתייה לבי מדרשא, אמרה ליה בא וראה מה עשה לך אוהבך (הקב"ה) אמר לה העבודה הרי הן הקדש עליך. ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל [משום דמעשה נסים הוא, ואסור לאדם להנות ממעשה נסים, כדאמר לעיל (תענית כ): דאם עושין לו גם מנכין לו מזכויותיו הנראה מדברי רש"י דכיון שכשעושים לו גם מנכין לו מזכויותיו, אסור לו להנות מהנם והסביר דף על דף בשם אהל יהושע דאיתא בב"י יו"ד סימן רמ"ז בשם ר' ירוחם דשכר מצוה שכבר עשהא אינו יכול למכור, ועוד כתב בשם ר' ירוחם דעל כל פנים המוכר אבד שכרו והסביר משום דשכר הצפון לעוה"ב עין לא ראתה אלקים זולתך, וכשזה מוכרו בעד בצע כסף מראה בעצמו שאין חשוב לו השכר ומזלזל בו, ועי"ז אבד באמת שכרו, וכיון שבעת שרוצה למכור אבד שכרו א"כ שוב אין לו מה למכור. וכן הוא גם לגבי מעשי נסים, כיון שע"י שנחנה מהם הרי הוא מגרע מזכויותיו, הנה הוא מראה בעצמו שמזלזל בשכר טוב הצפון, ולכך אסור להנות ממעשה נסים].

תעניתא אתא מיטרא, אמר להו מאי אעביד, אי משום תנווי אנן עדיפנן מינייהו, דבשני דרב יהודה כל תנווי [דף כד ע"ב] בנויקין הוה (למודם לא היה גדול אלא בסדר נזיקין) ואנן קא מתנינן בשיתא סדרין, וכי הוה ממי רב יהודה בעוקצין האשה שכובשת ירק בקדירה [בטהרות פ"ב מ"א גבי ידות, דקיימא לן (עוקצין פ"א מ"א) 'כל ידות האוכלין, אם נגעה טומאה בהן נטמא גם האוכל הצריך לידות, דיד מכנים ומוציא, כדאמרינן (חולין ק"ח) 'מכל האוכל' לרבות הידות, וקתני התם, אשה שהיא כובשת ירק, ידידות שלהן טהורין, דכשהיא עוצרת אותם הידות משתברות, ואי אפשר ליטול הירקות בידות שלהן, שנשמט ונפסק האוכל מן היד, מחמת כבישה] ואמרי לה זיתים שכבשן בטרפיהן טהורין (הידות להביא טומאה לאוכל, דתו לא חזי למהוי בית יד) אמר הויית דרב ושמואל (עומק גדול, ולא הוה נהירא ליה) קא חזינא הכא. ואנן, קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא (פירש רש"י שלש עשרה ישיבות איכא בהך מתא דגמרי מסכת עוקצין אמנן רש"י בברכות ביאר בשלש עשרה פנים). ואילו רב יהודה, כי הוה שליף חד מסאנא (משום עינוי) אתי מיטרא. ואנן קא צווחינן כולי יומא וליכא דאשגח בן. אי משום עובדא אי איכא דהוא מידי (חס ושלום בעובדי בישי) לימא, אבל מה יעשו גדולי הדור שאין דורן דומה יפה [מעשה מעין זה מובא בברכות (כ). אלא ששם מדובר באבוי, וכאן ברבתי. ואומר שם אבוי, שהסיבה שאין נענין, משום שהראשונים מסרו נפשם על קדושת השם, ואנו איננו מוסרים נפשנו על קדושת השם. וכתב הגבורת ארי שלפי זה צריך לומר, שרבה ידע בעצמו שאף הוא מהמוסרים נפשם על קדושת השם, ולכן תלה את החסרון בדורו].

רב יהודה הוא הנהו בי תרי דהוו קא פרצי בריפתא (זורקים אותם זה לזה), אמר שמע מינה איכא שבעא בעלמא. יחיב עיניה, הוה כפנא. אמרו ליה רבנן לרב כהנא בריה דרב נחוניא שמעיה, מר דשכיח קמיה ניעשייה (יעשנו שיצא לחוץ) דליפוק בפתחא דסמוך לשוקא. עשייה ונפק לשוקא. הוא כנופיא, אמר להו מאי האי? אמרו ליה אכוספא דתמרי קיימי

העם אין צריכין לבדוק מה מעשיהם, לכך לא משגחו בהו מן שמים השלטון הכבלי היה ממנה 'נשיא' בעל סמכויות על היהודים. והיות ומינוי זה נעשה על ידי הנכרים, פעמים שהיה המינוי נגוע בפניות זרות, כמו תשלום שוחד וכדומה. לכן מצינו במקומות רבים בתלמוד שהנשיא ואנשי ביתו היו רשעים). אתו עבדיה ורמו ליה סודרא בצואריה, וקא מצערו ליה (לאושעיא). אמרו להו בני מאתיה (לעבדי דבי נשיאה) שבקיה, דהא נמי מצער לן (מחרף ומגדף אותנו) כיון דחזינן דכל מיליה לשום שמים לא אמרי ליה מידי ושבקינן ליה, אתון נמי שבקוהו.

רבי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. נחית קמיה (לפני התיבה) אילפא, ואמרי לה רבי אילפי, אמר משיב הרוח ונשא (נשב) זיקא, מוריד הגשם ואתא מיטרא. אמר ליה מאי עובדך? אמר ליה דיירנא בקוסטא דחיקא (בכפר דחוק, שיש בו עניות ביותר) דלית ביה חמרא לקידושא ואבדלתא, טרחנא ואתינא חמרא לקידושא ואבדלתא ומפיקנא להו ידי חובתייהו.

רב איקלע לההוא אתרא, גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. נחית קמיה שליחא דצבורא, אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, אמר ליה מאי עובדך, אמר ליה מיקרי דרדקי אנא, ומקרינא לבני עניי כבני עתירי, וכל דלא אפשר ליה לא שקלינא מיניה מידי. ואית לי פירא דכוורי (מחילות של דגים), וכל מאן דפשע (דלא בעי מיקרי) משחדינא ליה מינייהו, ומסדרינן ליה, ומפייסין ליה, עד דאתי וקרי.

רב נחמן גזר תעניתא, בעא רחמי ולא אתא מיטרא. אמר שקלוה לנחמן חבוטו מן גודא לארעא (הסביר המהרש"א כלומר, הורידוהו מגדלות. ובשיטה לבעל הצורות הסביר חבטוהו מכותל לכותל וימות. כיון שאין משגיחין בו מן השמים למה לו חיים). חלש דעתיה (על ידי דברים אלו שאמר על עצמו) ואתא מיטרא.

רבה גזר תעניתא, בעי רחמי ולא אתא מיטרא. אמרו ליה והא רב יהודה כי הוה גזר

לרבא, אמרה ליה איפרא הורמיו (כך שמה, איפרא חן יופי שדים היה לה) אימיה דשבור מלכא לברה לא ליהוי לך עסק דברים בהדי יהודאי, דכל מאן דבעיין ממריהו יהיב להו. אמר לה מאי היא (מאי עביד להו)? בעיין רחמי ואתי מיטרא. אמר לה ההוא משום דזימנא דמיטרא הוא (ואפילו לא בעו נמי אתי מיטרא). אלא לבעו רחמי האידנא, בתקופת תמוז, וליתי מיטרא. שלחה ליה לרבא (דרחמא ליה לרבא) בויין דעתך ובעי רחמי דליתי מיטרא. בעי רחמי ולא אתי מיטרא. אמר לפניו אלהים! בְּאַזְנוֹתָיו שָׁמְעֵנוּ אֲבוֹתֵינוּ סְפָרוֹלָנוּ פָּעַל פְּעֻלָּתְךָ בְּיָמֵינוּ בְּיָמֵינוּ קָדָם (שהיית מפליא להם נסים) ואנו בעינינו לא ראינו, אתא מיטרא עד דשפוך מרובי דצפורי לדיגלת (לנהר חדקל). אתא אבוה איתחזי ליה בחלמיה, ואמר ליה מי איכא דמיטרח קמי שמיא כולי האי (יש להבין וכי מה היה על רבא לעשות, הרי זו היתה האפשרות היחידה שניתנה לו להציל את נפשו? ומבארים, שהיה לו לבקש מהקב"ה בסתם שיצילהו. שהרי אין מעצור לקדוש ברוך הוא לחושיע, בדרך הטבע או בדרך נס. והבן יהוידע **כתב לבאר** שכדי להציל נפשו היה די לבקש ירידת מעט גשמים. אבל רבא ביקש שירדו גשמים רבים, כפי שהיה בימי שמואל, וכפי שאכן היה) אמר ליה שני דוכתיך (אל תשכב במטתך הלילה **הפכיר המהרש"א** כי כשניתנת למזיקים רשות להזיק, מייחדים להם מקום להזיקו, ואין להם רשות להזיק במקום אחר) שני דוכתי, למחר אשכחיה דמרשם פורייה בסכני [שרצו שדים להורגו, וחתכו את מטתו, והיינו דאמרינן (חולין קלג.) ולקיריוה לרבא, רבא נזוף היה, לא מצינו לו נזיפה בכל התלמוד אלא בזה המעשה, כשביקש הגשמים בתמוז שלא לצורך].

רב פפא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, חלש ליביה, שרף פינכא דדייסא ובעי רחמי ולא אתא מיטרא. אמר ליה רב נחמן בר אושפזתי אי שריף מר פינכא אחריתי דדייסא אתי מיטרא (לחוכא קאמר ליה הכי, משום דטעים ברישא והדר בעא רחמי). איכסיף, וחלש דעתיה, ואתא מיטרא.

(על כלי מלא תמרים, או פסולת של תמרים), דקא מוזבן. אמר שמע מינה כפנא בעלמא. אמר ליה לשמעיה שלוף לי מסאניי (ביאר המהרש"א שלופת הסנדל היא אחד מחמשה עיניים שנאמרו גבי יום הכפורים. והתחיל רב יהודה דוקא בעיניו זה, משום שעניינים אחרים, כמניעת אכילה ושתיה, אינם ניכרים בשוק. **אמנם העיר** שהרי לא קיבל עליו תענית מאתמול. ולכן כתב שיתכן שהיתה חליצת המנעל רק לצערא בעלמא). שלף ליה חד מסאנא, ואתא מיטרא. כי מטא למישלף אחרינא אתא אליהו ואמר ליה אמר הקב"ה אי שלפת אחרינא מחריבנא לעלמא (ביאר המהרש"א דהיינו משום שהטריח כל כך את קונו. שבתחילה הטריחו להביא רעב לעולם, ועתה מבקש שובע יותר מן הצורך, שהרי בשלופת המנעל הראשון כבר ירד גשם).

אמר רב מרי ברה דבת שמואל אנא הוה קאימנא אגודא דנהר פפא (ההוא יומא דעבד רב יהודה הכי) חזאי למלאכי (מלאכים) דאיידמו למלחי (למלחי ספינה) דקא מייתי חלא ומלונחו לארבי (שהביאו חול ומלאו בו הספינה) והוה קמחא דסמידא (על ידי נס הפך החול לקמח סולת). אתו כולי עלמא למיזבן (מאותו קמח סולת). אמר להו מחא לא תיזבנון, דמעשה נסים הוא (פירש רש"י ובמה דאפשר להתרחק ממעשה נסים יותר טוב ונכון. יש לחקשות הרי לעיל, גבי המעשה של אלעזר איש בירתא, כתב רש"י שאסור ליהנות ממעשה נסים. ו**כתב המצפה** איתן שדווקא ביחוד אסור, משום שמנכין לו מזכויותיו. אבל ציבור, שאין מנכין מזכויותיהם, מותר להם מעיקר הדין ליהנות ממעשה נסים, אלא שאין ראוי לעשות כך). למחר אתיין ארבי דחיטי דפרזינא (מקום).

רבא איקלע להגרונא, גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. אמר להו ביתו כולי עלמא בתעניתייכו. למחר אמר להו מי איכא דחזא חילמא לימא. אמר להו רבי אלעזר מהגרונא לדידי אקריין בחלמי 'שלם טב, לרב טב, מריבון טב, דמטוביה מטיב לעמיה, אמר שמע מינה עת רצון היא מבעי רחמי. בעי רחמי ואתי מיטרא.

ההוא גברא דאיהייב נגדא בבי דינא דרבא משום דבעל נכרית, נגדיה רבא ומית. אשתמע מילתא בי שבור מלכא (מלך פרס), בעא לצעורי

כד: - כה.

רבי חנינא בן דוסא (תנא הוא הפביר הפרחי כחונה דאי אמורא איך קאמר מאי אהניא ליה צלותא דכהן גדול וכו' דהאמוראים היו אחר ההרבן) הוה קא אזיל באורחא אתא מיטרא. אמר לפניו רבש"ע, כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער, פסק מיטרא. כי מטא לביתיה, אמר לפניו רבש"ע כל העולם כולו בצער (שמבקשין מים לשדותיהן) וחנינא בנחת (שאני יושב בביתי, ואיני צריך לגשמים, לפי שאין לי שדות) אתא מיטרא. אמר רב יוסף מאי אהניא ליה צלותא דכהן גדול (כשהיה מתפלל תפלה קצרה ביום הכפורים שהיה אומר, אל יכנס לפניך תפלת עובדי דרכים) לגבי רבי חנינא בן דוסא (דרכי חנינא מבטל ליה לצלותיה דכהן גדול, שאע"פ כן שמע הקב"ה תפלתו ופסיק מיטרא). דתנן היה מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון. מאי מצלי? רבין בר אדא ורבא בר אדא דאמרי תרוייהו משמיה דרב יהודה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו גשומה ושחונה (חמה). שחונה מעלייתא היא, אדרבה, גריעותא היא? אלא אם שחונה תהא גשומה (כשהיא חמה צריכה הארץ לגשמים מאד ותדיר) ומלולא (של מרובה). ואל יכנס לפניך תפילת עובדי דרכים. רב אחא בריה דרבא מסיים משמיה דרב יהודה לא יעדי עביד שולטן (לא יסור עושה מלחמה) מדבית יהודה ותמה הגבורת ארי איך התפלל כהן גדול בלשון ארמית, הרי בסומה (לב). איתא כל השואל צרכיו בלשון ארמית, אין מלאכי השרת נזקקים לו, לפי שאין מלאכי השרת מכירים בלשון ארמית ותיירץ שבבית המקדש מקום השכינה, יכול להתפלל בלשון ארמית, שהרי שם אין צריך למלאכי השרת, כי הקב"ה בעצמו שרוי שם) ואל יהו עמך ישראל צריכין להתפרנס זה מזה, ולא לעם אחר.

רבי חנינא בן דוסא (תנא הוא הפביר הפרחי כחונה דאי אמורא איך קאמר מאי אהניא ליה צלותא דכהן גדול וכו' דהאמוראים היו אחר ההרבן) הוה קא אזיל באורחא אתא מיטרא. אמר לפניו רבש"ע, כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער, פסק מיטרא. כי מטא לביתיה, אמר לפניו רבש"ע כל העולם כולו בצער (שמבקשין מים לשדותיהן) וחנינא בנחת (שאני יושב בביתי, ואיני צריך לגשמים, לפי שאין לי שדות) אתא מיטרא. אמר רב יוסף מאי אהניא ליה צלותא דכהן גדול (כשהיה מתפלל תפלה קצרה ביום הכפורים שהיה אומר, אל יכנס לפניך תפלת עובדי דרכים) לגבי רבי חנינא בן דוסא (דרכי חנינא מבטל ליה לצלותיה דכהן גדול, שאע"פ כן שמע הקב"ה תפלתו ופסיק מיטרא). דתנן היה מתפלל תפלה קצרה בבית החיצון. מאי מצלי? רבין בר אדא ורבא בר אדא דאמרי תרוייהו משמיה דרב יהודה יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא השנה הזו גשומה ושחונה (חמה). שחונה מעלייתא היא, אדרבה, גריעותא היא? אלא אם שחונה תהא גשומה (כשהיא חמה צריכה הארץ לגשמים מאד ותדיר) ומלולא (של מרובה). ואל יכנס לפניך תפילת עובדי דרכים. רב אחא בריה דרבא מסיים משמיה דרב יהודה לא יעדי עביד שולטן (לא יסור עושה מלחמה) מדבית יהודה ותמה הגבורת ארי איך התפלל כהן גדול בלשון ארמית, הרי בסומה (לב). איתא כל השואל צרכיו בלשון ארמית, אין מלאכי השרת נזקקים לו, לפי שאין מלאכי השרת מכירים בלשון ארמית ותיירץ שבבית המקדש מקום השכינה, יכול להתפלל בלשון ארמית, שהרי שם אין צריך למלאכי השרת, כי הקב"ה בעצמו שרוי שם) ואל יהו עמך ישראל צריכין להתפרנס זה מזה, ולא לעם אחר.

אמר רב יהודה אמר רב בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני, וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת (כל השבת היה ניזון בכך, חסר לחם היה, ומתגלגל היה בחרובין).

הוה רגילא דביתו למיחמא תנורא כל מעלי דשבתא ושדייא אקטרתא (דבר שמעלה עשן

קייטור הכבשן) **[דף כה ע"א]** משום כיסופא (שהיו שכינותיה אופות עיסה לכבוד שבת, והיא אינה עושה כלום), הוה לה תך שיכבתא בידי, מאי כולי האי? אזלא וטרפא אבבא, איכספא ועיילא לאינדרונא, איתעביד לה ניסא דחזיא לתנורא מלא לחמא, ואגנא (עריבה) מלא לישא. אמרה לה פלניתא, פלניתא אייתי מסא (מרדה), דקא חריך לחמך. אמרה לה אף אנא להכי עיילי. תנא אף היא להביא מרדה נכנסה, מפני שמלומדת בנסים. אמרה ליה דביתהו עד אימת ניזיל ונצטער כולי האי, אמר לה מאי נעביד **(ביאר הכתב סופר שרבי חנינא היה עסוק כל כך בתורה ובמצוות עד שלא הרגיש צער בכך שלא היה לו לפרנסתו אלא קב חרובים מערב שבת לערב שבת. אבל אשתו נצטערה על העניות הגדולה, וצערה הפריע גם לו בלימודו, ויעצה לו שיבקש קצת ממה שמונע לו בעולם הבא. רבי חנינא נתפייס לעשות כרצונה, כי חשב שעל ידי זה יוכל לעסוק בתורה בשקט ושלוה. אמנם הראום משמים שהם אוכלים על שולחן של שתי רגלים, ורמזו להם בזה שלצדיקים שעוסקים בתורה מתוך הדחק יש יותר שכר, כי מאוד חשוב בשמים הלומד תורה מתוך עוני, כי לפום צערא אגרא, וגם לה יש מהשכר הגדול הזה, כי היא סובלת יחד עמו בזה שהוא מקדיש עצמו רק לתורה, ולכן אמרה לו שיבקש רחמים שיקחו בחזרה את רגל הזהב) בעי רחמי דניתבו לך מידי, בעא רחמי, יצתה כמין פיסת יד ויהבו ליה חד כרעא דפתורא דדהבא. חזיא (דביתהו) בחלמא עתידי צדיקי דאכלי אפתורא דדהבא דאית ליה תלת כרעי. ואיהו אפתורא דתרי כרעי, אמר לה נחא לך דמיכל אכלי כולי עלמא אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמיחסר, אמרה ליה ומאי נעביד, בעי רחמי דנשקלינהו מינך. בעי רחמי ושקלוהו, תנא גדול היה גם אחרון יותר מן הראשון. דגמירי דמיהב יחבי, מישקל לא שקלי (בתר דיהבי).**

חד בי שמישי (כל היכא דתני בי שמישי היינו ערב שבת, לא שמעתי מעם רש"י שבת פו: נתן מעם מפני שבין השמשות שלו חלוק מכל ימים) חזייה לברתיה דהוות עציבא, אמר לה בתי למאי עציבת, אמרה ליה כלי של חומץ נתחלף לי בכלי של שמן, והדלקתי ממנו אור לשבת. אמר

איך קנה עזים בדמיהן והלא אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל, ויותר נכון דברי התוספות שכתוב בע"י דעזים גופיהו מציאה הוו והיה הוא שומר אבידה. **אמנם שו"ת זכרון יהודה** ח"ב סי' קצו כתב שלומדים מגמרא זו דכשמשמרם כדי לקיים בהם מצות השבת אבידה מותר **הגבורת ארי** תירץ שנראה שרבי חנינא גידל את העזים במדבר או ביער). פעם אחת עבר אותו אדם שאבדו ממנו התרנגולין, ואמר לחבירו בכאן הנחתי התרנגולין שלי. שמע רבי חנינא, אמר לו יש לך בהן סימן? אמר לו הן. נתן לו סימן ונטל את העיזין, והן הן עיזי דאייתו דובי בקרניהו.

רבי אלעזר בן פדת נאמורא היה, והוא הנקרא בנדה (כ): מרא דארעא דארץ ישראל, בעל הוראות היה, והוא שימש רבי יוחנן אחרי מות ריש לקיש, והיה דחוק וענין דחיקא ליה מילתא טובא. עבד מלתא (חקיז דם) ולא הוה ליה מידי למטעם, שקל ברא דתומא (צלע של שום) ושדייה בפומיה, חלש לביה (נתעלף) ונים. אזול רבנן לשילי ביה, חזיוהו דקא בכי וחייך, ונפק צוציתא (ניצוץ) דנורא מאפותיה (ממצהו). כי אתער אמרו ליה מאי טעמא קבכית וחייכת, אמר להו דהוה יתיב עמי הקב"ה, ואמרי ליה עד מתי אצטער בהאי עלמא, ואמר לי אלעזר בני, ניהא לך דאפכיה לעלמא מרישא (כתב חיד יוסף בשם ספר הברית שודאי שאין הכוונה כפשוטו, שהרי לא יתכן שהקב"ה שופט כל הארץ, יתריב את כל העולם בשביל צדיק אחד. אלא הכוונה על גופו של רבי אלעזר עצמו, שהוא העולם שלו. והכוונה היא שהוא עצמו ימות. ובעין זה כתב המחריש"א שהכוונה על רבי אלעזר עצמו, שיהפוך הקב"ה את עולמו, ויבראנו שנית. וכתב, שאולי כווננו כאן על גלגול הנשמות) אפשר דמתילדת בשעתא דמוזוני. אמרי לקמיה כולי האי, ואפשר (בתמיה כולי האי עבדת, ואכתי הך ספיקא דלמא לא מיתרמינא בשעתא דמוזוני) אמרי ליה דחיי טפי או דחיינא (ימי חיי שחייתי כבר הם רבים ממה שאני עתיד לחיות) אמר לי דחייך (והיינו דקא בכי כי אמר שכינה חכי, והאי דחייך משום שלשה עשר נהרותא לרהוץ בהן, ולטייל בהן מזה לזה). אמרי לקמיה אם כן, לא בעינא (דתיחריביה לעלמא). אמר לי בהאי אגרא דאמרת לא בעינא יהיבנא לך

לה בתי, מאי אכפת לך, מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק. תנא היה דולק והולך כל היום כולו, עד שהביאו ממנו אור להבדלה [הדליק ממנו נר אחר ליהנות בו, ונר של מעשה נסים כיבה, כי היכי דעבד רב יהודה (תענית כד): בהלא דהוה סמידא].

רבי חנינא בן דוסא הוו ליה הנך עיזי, אמרו ליה קא מפסדן (שדות). אמר אי קא מפסדן ניכלינח דובי, ואי לא כל חדא וחדא תיתי לאורתא דובא בקרנייהו. לאורתא אייתי כל חדא וחדא דובא בקרנייהו.

הוה ליה ההיא שיכבתא דקא בניא ביתא. ולא מטו כשורי (אין הקורות מגיעות מכותל לכותל). אתיא לקמיה, אמרה ליה בנתי ביתי ולא קמטו כשוראי (אין הקורות מגיעות מכותל לכותל) אמר לה מה שמך, אמרה ליה איכו. אמר איכו נימטו כשורייך (יאריכו הקורות הקשה הגבורת ארי הרי אין ראוי ליהנות ממעשה נסים וכתב לבאר שמי שנעשה הנם בזכותו ובשבילו, אכן אין ראוי שיהנה ממנו. אבל במעשה של איכו, לא נעשה הנם בזכותה, ולכן מותר היה לה ליהנות ממנו). תנא הגיעו, עד שיצאו אמה לכאן ואמה לכאן (כתב המחריש"א שהאריכו כל כך, כדי לפרסם את הנם. שגם מי שלא שמע על אותו נם, כשיראה את הבית, יתמה וישאל למה הקורות כל כך ארוכות, ויספרו לו על הנם). ויש אומרים סניפין עשאום (הקורות של חליות היו, במעשה נם נדבקו להן חתיכות קטנות לאורכן). תניא, פלימו אומר אני ראיתי אותו הבית, והוו קורותיו יוצאות אמה לכאן ואמה לכאן. ואמרו לי בית זה שקירה רבי חנינא בן דוסא בתפלתו.

ורבי חנינא בן דוסא מהיכן הוו ליה עזים, והא עני הוי. ועוד, אמרו חכמים אין מגדלין בהמה דקה בארץ ישראל? אמר רב פנחס מעשה ועבר אדם אחד על פתח ביתו והניח שם תרנגולין, ומצאתן אשתו של רבי חנינא בן דוסא, ואמר לה אל תאכלי מביציהן. והרבו ביצים ותרנגולין, והיו מצערין אותם, ומכרן, וקנה בדמיהן עזים (הקשה המחריש"א אכתי תקשי

אלעזר לעולם אל יטיח אדם דברים כלפי מעלה, שהרי אדם גדול הטיח דברים כלפי מעלה ואיטלע, ומנו לוי. והא גרמא ליה, והא לוי אחוי קידה קמיה דרבי ואיטלע [ננועין שני גודליו בארץ, ושוחה ונושק את הרצפה כתב רש"י (סוכה גג): שעשה לוי כך בפני רבי, משום שהיו מכבדים את רבי לשמוחו, לפי שהיה דואג תמיד בצרת ישראל ובחליון? הא והא גרמא ליה (החמא גרם לו שנצלע בקידה).

רבי חייא בר לולייני שמעינהו להנך ענני דקאמרי (הסביר הבן יהודע הכוונה למלאך הממונה עליהם) ניתו וניתבי מיא בעמון ומואב. אמר לפניו רבש"ע, כשנתת תורה לעמך ישראל חזרת על כל אומות העולם ולא קיבלוה, ועכשיו אתה נותן להם מטר? שדו הכא (שישליכו העננים מימיהם כאן, במקומנו) שדיוה אדוכתיהו (במקומו של רבי חייא).

דרש רבי חייא בר לולייני מאי דכתיב צִדִּיק פֶּתַח יִפְתָּח פְּאָרְזוֹ פְּלִבְזָנוֹ וְיִשְׁלַח תֹּמַר לְמַה נֹּאמֵר אֲרֹז, ואם נאמר ארז למה נאמר תמר? אילו נאמר תמר ולא נאמר ארז הייתי אומר מה תמר [דף כה ע"ב] אין גזעו מחליף (אם נפסק) אף צדיק חס ושלום אין גזעו מחליף (אין לו זכר, צדיק אין גזעו מחליף אינו בתחיית המתים), לכך נאמר ארז. אילו נאמר ארז ולא נאמר תמר, הייתי אומר מה ארז אין עושה פירות אף צדיק חס ושלום אין עושה פירות (אין לו שכר לעתיד), לכך נאמר תמר ונאמר ארז.

וארז גזעו מחליף, והתניא הלוקח אילן מחבירו לקוץ מגביהו מן הקרקע טפה, וקוצץ. בסדן השקמה (שכבר הזקין, שנקצץ וחוזר ומתעבה) שני טפחים, בבתולת השקמה (נטיעה שלא נקצצה מעולם) שלשה טפחים, בקנים ובגפנים מן הפקק (קשר התחתון) ולמעלה. בדקלים ובארזים חופר למטה ומשריש, לפי שאין גזעו מחליף? הכא במאי עסקינן בשאר מיני ארזים, כדרבה בר הונא דאמר עשרה מיני ארזים הן, שנאמר אתן במדבר ארז שמה והדם וגו'.

לעלמא דאתי תליסרי נהרוותא דמשחא אפרסמון דכין (כתב הבן יהודע 'דבר זה הוא עמוק, והוא ענין אורות העליונים הצובים ונמשכים מן י"ג מכילן דרחמי, שאין שכל האנושי יוכל לצייר בדעתו עונג המגיע מהם איך הוא') כפרת ודיגלת, דמענגת בהו. אמרי לקמיה האי, ותו לא (וכי אין אתה נותן לי דברים אחרים)? אמר לי ולחברך מאי יהיבנא? אמרי ליה ואנא מגברא דלית ליה בעינא, מחיין באסקוטלא אפותאי (היינו צוציתא דנפק מיניה, שמדביק אצבע צרדא עם הגודל, ומכה בצפורן האצבע אמנם ר"ה כתב שהכחו מלאך על מצחו) ואמר לי אלעזר ברי, גירי כך, גירי (כלומר הכיתי בחיצי, לחדווה בעלמא אמר כן).

רבי חמא בר חנינא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, אמרו ליה והא רבי יחושע בן לוי גזר תעניתא ואתי מיטרא, אמר להו הא אנא, הא בר ליואי (הוא איש אחד ואני איש אחד, הוא עדיף מינאי). אמרו ליה דניתי וניכוין דעתין, אפשר דתברי (שוכרים) ציבורא לבייהו דאתי מיטרא. בעון רחמי ולא אתי מיטרא. אמר להו ניהא לכו שיבא מטר בשבילנו (מקבלים אתם עליכם, ומסכימין לדעת אחד צריך להבין איזו שאלה היא זו, האם אתם רוצים שירדו גשמים, הרי בשביל זה כינסום, כדי שיתפללו על הגשמים? וביאר הבן יהודע שאם המטר יורד בשביל תשובה שישראל עושים, יהיו הגשמים גשמי רצון. אבל אם יורדים בגלל שצדיק גזר, אזי לא יהיו גשמי רצון. וזו היתה גדולתו של חוני המעגל, שאף שירדו הגשמים בגזירתו היו גשמי רצון. לכן, בתחילה גזרו תענית על הציבור, כדי שיעשו תשובה, וירדו גשמי רצון. אבל כשראו שלא נענו, אמרו להם לציבור רצונכם שירד המטר בשבילנו, כלומר, בשביל גזרתנו, או שתרצו שנגזור שוב תענית אחרת, ותעשו תשובה, וירדו בשבילכם גשמי רצון, והשיבו הציבור הן. תורידו את הגשמים בשביל גזירתכם, ואין אנו רוצים להמתין לתענית אחרת)? אמרו ליה הן. אמר רקיע רקיע, כסי פניך לא איכסי. אמר כמה עזין פני רקיע (דלא כסין מצבורא) איכסי, ואתא מיטרא.

לוי גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, אמר לפניו רבש"ע עלית וישבת במרום ואין אתה מרחם על בניך. אתא מיטרא, ואיטלע. אמר רבי

שלא לעשות את המצוות, וכבש יצרו ועשאן. לכן הוא נקרא 'מעביר על מידותיו', שכפה את עצמו, על אף מידותיו הטבעיות, וקיים את המצוות).

תנו רבנן עד מתי יחו הגשמים יורדין והצבור פוסקין מתעניתם כמלא ברך המהרישה (אם משמשו הגשמים בעומק הקרקע כשיעור שורת מענית המהרישה) דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים בחרבה (קרקע יבישה) טפח (כיון דחריבה היא, ונכנסו בה הגשמים טפח ודאי רוב גשמים יורדו) בכינונית טפחיים, בעבודה (חרושה, כגון שדה ניר הנכנסים בה גשמים הרבה) שלשה טפחים (דאפילו בגשמים מועטין נכנסין בה בטפח או בטפחיים).

תניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר אין לך (כשנכנסו הגשמים בעומק הקרקע...) טפח מלמעלה, שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים [ואף על גב דסומכא דארעא אלפא גרמידי (סוכה נג): אפילו הכי רטיבותא מהנייא]. והא תניא טפחיים? לא קשיא כאן בעבודה (אף על גב דנכנסו טפח בקרקע, פורתא הוא דנחית, ואחכי לא נפיק בהו לקבליה שלשה טפחים, אלא פורתא, טפחיים), כאן בשאינה עבודה (דכי נכנסו בה טפח טפי הוא דנחית, ונפיק תהום לקיבליה שלשה טפחים).

אמר רבי אלעזר כשמנסכין את המים בחג, תהום אומר לחבירו אבע (לשון נחל נובע) מימך, קול שני ריעים (ניסוך המים וניסוך היין) אני שומע, שנאמר תהום אל תהום קורא (מים עליונים ומים תחתונים) לקול צנורך (אותן שני ספלים) וגו'.

אמר רבה לדידי חזי לי האי רידיא (מלאך הממונה על הגשמים כך שמו) דמי לעיגלא, ופירסא שפוותיה (שפתיו סדוקות). **כתב היעב"ץ** שעל ידי כך נראה כשוחק. והיינו, שהמלאך היה שוחק בעת קריאתו ובשורתו הטובה להביא גשמי ברכה לעולם) וקיימא בין תהומא תתאה לתהומא עילאה (בין הרקיע לאוקיינוס, היכא דנשקי ארעא ורקיע) לתהומא עילאה (מים העליונים) אמר ליה חשור מימך (ברקיע), לתהומא תתאה אמר

תנו רבנן מעשה ברבי אליעזר שגזר שלש עשרה תעניות על הצבור, ולא ירדו גשמים. באחרונה התחילו הצבור לצאת (מבית הכנסת). אמר להם תקנתם קברים לעצמכם (בתמיה, אין לכם אלא לכו קברו עצמכם מפני הרעב) געו כל העם בבכיה (הסביר העיון יעקב כי שערי דמעות לא ננעלו) וירדו גשמים.

שוב מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה ואמר עשרים וארבע ברכות ולא נענה. ירד רבי עקיבא אחריו, ואמר אבינו מלכנו אין לנו מלך אלא אתה. אבינו מלכנו למענך רחם עלינו **וכתב בסידור רש"י** (סי' ק"ב) שכשראו שנענו בתפילה זו, הוסיפו עליה מדי יום ביום, וקבעו לימי התשובה וירדו גשמים. הוּו מרנני רבנן. יצתה בת קול ואמרה לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מידותיו, וזה אינו מעביר על מידותיו (מקשים המפרשים הלא בעצם הדבר שרבי עקיבא היה מעביר על מדותיו ורבי אליעזר לא, בזה הוא כבר גדול ממנו. ולמה אומרת הגמרא 'לא מפני שזה גדול מזה' **וכתב הגר"י סלנטר** (בספרו אור ישראל) שהנה מצינו במסכת שבת (ל: לעולם יהא אדם ענוותן כהלל, ואל יהא קפדן כשמאי. כשרואים מאמר זה, הושבים שמעלת הלל גדולה יותר ממעלת שמאי, שהרי ידועה מעלת הענוה, ומנגד חסרון הקפדנות. אבל האמת היא, ששניהם עבדו את ה', כל אחד לפי שיטתו. שמאי סבר, שלכבוד ה' ותורתו צריך לנהוג במדת הקפדנות, אבל לא היה בטבעו קפדן חס ושלום. ומכל מקום, נקבעה הלכה כהלל, כלשון הברייתא שם. והנה רבי אליעזר היה מתלמידיו של שמאי, ולכן סבר כשיטתו, שלכבוד התורה צריך להיות קפדן. ואילו רבי עקיבא היה מתלמידיו של הלל, ולכן סבר כשיטתו. אבל בטבעם, היו שניהם צדיקים ומושלים במידותיהם, ורק נחלקו מהי ההנהגה הנכונה בהנהגת ציבור. אמנם מצינו במסכת שבת (קנא:) שכל המרחם על הבריות מרחמין עליו מן השמים. והיינו, שהקב"ה מתנהג עמו מדה כנגד מדה. ואם כן, בשעה שמתפללין על צרת הציבור, שהקב"ה ימחל לבניו ויעביר פשעיהם, צריך גם בעל התפילה להיות בשיטת מעביר על מידותיו. והוּו שאמרה הבת קול 'לא מפני שזה גדול מזה' שהרי לשניהם מוזמן שחרם, שלשם שמים נתכוונו. אבל מכל מקום לשיטת רבי אליעזר לא היו צריכים להיענות בתפילתן, ורק רבי עקיבא נענה, כשיטתו. **ובספר בית אלקים כתב הספר אחר** שבאמת רבי אליעזר עשה אותן מצוות שעשה רבי עקיבא. אבל רבי אליעזר היה נוטה מטבעו לקיים את המצוות, ולא הצטער בעשייתן. ואילו רבי עקיבא מצד טבעו היה נוטה

כה: - כו.

של צבור הוא, אמר להם אמשול לכם משל למה הדבר דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו.

שוב שמואל הקטן גזר תעניתא, וירדו להם גשמים לאחר שקיעת החמה. כסבורים העם לומר שבחו של צבור הוא (שעדיין לא קראו ונענו) אמר להם שמואל לא שבחו של צבור הוא, אלא אמשול לכם משל, למה הדבר דומה לעבד שמבקש פרס מרבו, ואמר להם המתנינו לו עד שיתמקמק ויצמער, ואחר כך תנו לו. ולשמואל הקטן שבחו של צבור היכי דמי? אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא.

איתא במשנה 'מעשה וגזרו תענית בלוד... וירדו להם גשמים קודם חצות. אמר להם רבי טרפון צאו ואכלו ושתנו ועשו יום טוב' ונימא הלל מעיקרא? **אביי ורבא** דאמרי תרווייהו לפי שאין אומרים הלל [דף כו ע"א] אלא על נפש שבעה (מתוך שכתוב בו נותן להם לכל בשר נאה להאמר על השבע) וכרס מלאה. איני, והא רב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר (שם אדם, או מקום) וגזר תענית וירדו להם גשמים עד חצות, ואמר הלל, ואחר כך אכלו ושתנו? שאני בני מחווא דשכיחי בהו שכרות (ופשעי ולא יאמרו הלל כתבו התוב' מה שאנו נוהגים לומר פרק זה בשבת ויו"ט שחרית לפני שאכלו, זהו דוקא בפסוקי דזמרה שהוא קודם התפילה, שכיון שאומרים אותו כחלק מהתפילה אין צריך כרס מלאה, אבל בשעת תפלה אין אומרים אותו אלא בנפש שבעה ובכרס מלאה). **פסק הש"ע** היו מתענים על הגשמים ונענו, כמה ירדו ויהיו פוסקין מן התענית, משיכנסו בעומק הארץ החרבה טפה, ובבינונית שני טפחים, ובעבודה שלשה טפחים... ואם התחילו לירד אחר חצות, ישלימו אותו היום (מ"ב שכבר עבר רוב היום בקדושה ושוב אין אומר ענינו בתפלת המנחה ולא תחנונים אחרים) (הגה וע"ל סימן תקס"ט בסופו) ואם התחילו לירד קודם חצות (מ"ב משמע מלשון זה דאף שלא נגמר השיעור גשמים קודם חצות כיון שהתחלה היתה קודם חצות ולא הפסיק בחצות אזלינן בתר ההתחלה ולא ישלימו) לא ישלימו

ליה אבע מימך (למטה בקרקע). שנאמר הנצנים נראו בארץ (כלומר, כשמנסכין מים בחג שהניסוכין נראו בארץ, שאין באין אלא משנה לחבירתה כנגזר זה שאינו יוצא אלא משנה לשנה, ועת הזמיר הגיע זמירות החג, אז קול התור מלאך דומה לשור, תרגום שור תור, שבשעה שמנסכין מים בחג הוא אומר כן, ל"א כמשמעו, הנצנים נראו והזמיר הגיע, בשעה שקול התור נשמע) וגו'.

איתא במשנה 'היו מתענין וירדו גשמים קודם הנץ החמה...' תנו רבנן היו מתענין וירדו להם גשמים, קודם הנץ החמה (דאכתי לא חל עלייהו תענית, כי נחתו גשמים) לא ישלימו, לאחר הנץ החמה ישלימו, דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר קודם חצות לא ישלימו (פירש רש"י דחצות זמן אכילה היא, מהחצות ואילך חל התענית, כיון שלא סעדו בשעת סעודה. הקשה הגמרא ארי הרי הגמרא בפסחים (יב.) אומרת, שזמן הסעודה לכל בשעה רביעית וזמין חצות וזמן הסעודה של תלמידי חכמים בשעה שישית, לא חלה התענית עדיין על תלמידי חכמים. וכיון שכך, כולם לא ישלימו תעניתם אם ירדו גשמים קודם חצות. ואין זה תימה שבגלל זמן תלמידי חכמים לא תחול תענית על כולם, שהרי גדולה מזו אמר רבי יוסי בסמוך, שאם ירדו גשמים קודם תשע שעות ביום לא ישלימו כל הציבור תעניתם, הואיל ולא חלה עדיין על בני מלכים, וכפי שהגמרא מביאה ראייה מאחאב מלך ישראל) לאחר חצות ישלימו. רבי יוסי אומר קודם תשע שעות לא ישלימו, לאחר תשע שעות ישלימו. שכן מצינו באחאב מלך ישראל שהתענה מתשע שעות ולמעלה, שנאמר הִרְאִיתִי קִינָנֶנֶע אֶחָאָב מְלָפְנִי... [כלומר, שאין לך אדם בעולם שאין תענית חל עליו מתשע שעות ואילך, אפילו בני מלכים שדרכן לאכול בתשע שעות, שעד שלש שעות הן ישנים בממותיהן ושוהין ששה שעות ואוכלין, וכדאמרינן (פסחים קז:)].

רבי יהודה נשיאה גזר תעניתא וירדו להם גשמים לאחר הנץ החמה, סבר לאשלומינהו, אמר ליה רבי אמי קודם חצות ואחר חצות שנינו.

שמואל הקטן גזר תעניתא וירדו להם גשמים קודם הנץ החמה, כסבורין העם לומר שבחו

(המשך המשנה) וקוראין במעשה בראשית. ביום הראשון (של שבוע) בראשית ויהי רקיע (לפי שאין בפרשת בראשית לבדה תשעה פסוקים כדי קריאת כהן לוי ישראל, וכן כולן) בשני יהי רקיע ויקונו המים, בשלישי יקונו המים ויהי מארת, ברביעי יהי מארת וישרצו המים, בחמישי ישרצו המים ותוצא הארץ, בששי תוצא הארץ ויכלו השמים (לפי שבפרשת תוצא הארץ אין בה אלא שמונה פסוקים, לפיכך אומר ויכלו). פרשה גדולה קורין אותה בשנים (שני עולים), והקמנה ביחיד. בשחרית ובמוסף ובמנחה נכנסין וקורין על פיהן (בעל פה כל אחד בפני עצמו) כקורין את שמע.

(המשך המשנה) ערב שבת במנחה לא היו נכנסין מפני כבוד השבת. כל יום שיש בו הלל (ביאר התוס' פי' דהיינו חנוכה, דבשאר יום טוב לא משכחת לה בלא קרבן מוסף) אין מעמד בשחרית (אותן שהיו בירושלים לא היו מתפללין על קרבן אחיהם שיש בו הלל, לפי שאין להן פנאי לעשות מעמדם שקורין את הלל, ומפני ההלל היו דוחין את המעמד). (יום שיש בו) קרבן מוסף (בירושלים) אין (מעמד) בנעילה (וכל שכן במנחה הסמוכה למוסף, לפי שהיו מרודין במוסף, שיש בו להקריב בחמות יותר מתמיד שהוא אחד, אין לך מוסף בלא שתי בחמות, ולא היה להם פנאי כלל, שהכהנים של מעמד מרודים במוסף וישראל שבהן היו מרודים לחטוב עצים ולשאוב מים, ודוחה אפילו מעמד דנעילה כתב הריטב"א שכל שכן שנדחה קרבן המוסף. כי, השתא דלאו ידיה דחי, ידיה לא כל שכן). (יום שיש בו) קרבן עצים (אפילו לא היה בו מוסף) אין (מעמד) במנחה (מפני שקרבן עצים קודם למנחה ודוחה מעמד הסמוך לו ולא של נעילה הפכירו התוס' דעד המנחה היו מרודים בקרבן העצים אבל יש בו נעילה דכל כך לא היו מאחרים עד שעת נעילה. הקשה הריטב"א הרי קרבן עצים אינו של כל ישראל, אלא רק של אותן משפחות שהיה יום שלהם, אם כן, מה עסק יש בזה לאנשי המעמד? ותירץ בשם הראב"ד, שאכן אין קרבן עצים דוחה מעמד לכל אנשי המעמד, אלא רק לאותם בני מעמד שהיו מאותן שמתנדבין באותו היום בלבד, שהיה קרבן עצים יום טוב

אלא יאכלו וישתו ויעשו יום טוב, ולערב יתקבצו ויאמרו הלל הגדול או"ה (תקעה, יא).

פרק בשלשה פרקים

משנה בשלשה פרקים (זמנים) בשנה כהנים נושאים את כפיהן ארבע פעמים ביום. (ואלו הם ד' פעמים...) בשחרית, במוסף, במנחה, ובנעילת שערין [מפורש בברכות ירושלמי בפרק תפלת השחר אימתי נעילה יש אומרים נעילת שערין מקדש (שהיו ננעלות אחר תמיד של בין הערביים בעוד היום גדול) ויש אומרים נעילת שערין שמים (היינו בשקיעת החמה שננעלו שערין שמים בעד השמש שנסתרה) שנועלים אותן לעת ערב בגמר תפלה, ונוהגין היו להתפלל תפלת נעילה בכל תעניתם, כדרך שמתפללין ביום הכפורים]. (ואלו הם ג' הפרקים) בתעניות ובמעמדות, וביום הכפורים.

(המשך המשנה) אלו הן מעמדות (המתעניין מתפללין בעריהם שיתקבל ברצון קרבן אחיהם) לפי שנאמר צו את בני ישראל את קרבני לחמי (שהתמיד בא מן השקלים של כל ישראל, ואי אפשר שיהיו כל ישראל עומדין על גבי קרבנם, ומינו מעמדות להיות במקומם) וכי היאך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, התקינו נביאים הראשונים (שמואל ודוד) עשרים וארבעה משמרות (של כהנים היו, ושמואל ודוד תיקנום) על כל משמר ומשמר היה מעמד בירושלים (שקבועין ועומדין בעיר ועומדין על קרבן אחיהם) של כהנים של לויים ושל ישראלים (כתב הריטב"א שאין חכונת שבמעמד עצמו היו כהנים לויים וישראלים, שהרי אין לזה טעם כלל. אלא שבשעת הקרבת הקרבן מצויים שלש כיתות אלו. כהנים לעבודה. לויים לשירה. ישראלים למעמד. ובלשון רש"י יש מקום לעיין בזה ולבד אלו הדרים בירושלים היו מעמדות בכל עיר, שישאל נחלקו לעשרים וארבעה מעמדות כנגד ארבעה ועשרים משמרות, כדתניא בכריתא של ארבעים ותשע מדות, והיינו דתנן היה מעמד בירושלים כהנים לויים וישראלים). הגיע זמן המשמר לעלות, כהנים ולויים עולים לירושלים וישראל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן (ומתפללין על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון, ומתעניין ומוציאין ספר תורה ביום תעניתם).

יהודה). באחד בטבת לא היה בו מעמד (שהיה ראש חדש וחנוכה) שהיה בו הלל וקרבן מוסף וקרבן עצים (כתב הריטב"א דחינו לשיטת רבי עקיבא לאחר חזרה. כי לשיטתו קודם שחור, כדי לומר שלא היו מעמדות כלל אין צורך בקרבן עצים, כי בלאו הכי, הלל דוחה מעמד של שחרית, וקרבן מוסף דוחה את כל שאר המעמדות. ורק לדבריו אחר חזרה, שקרבן מוסף דוחה רק מוסף ומנחה, אבל מעמד של נעילה יש. לכן צריך גם קרבן עצים, שמשום כך אין גם מעמד בנעילה).

(המשך המשנה) חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז, וחמשה בתשעה באב. בשבעה עשר בתמוז **[דף כו ע"ב]** נשתברו הלוחות, ובטל התמיד (לפי שגזרה המלכות גזרה מלהקריב עוד משמע מרשי שמדובר בבית שני אמנם הרמב"ם פ"ד דתמיד ביאר דמירי בבית ראשון ובירושלמי מבואר כרש"י) והובקעה העיר (כתב הטור סימן תקמ"ט אף על גב דכתיב בקרא 'בחדש הרביעי ב' לחדש... ותבקע העיר' האידנא מתענין ב' ב' כיון שבו הובקעה העיר בשניה וחורבן בית שני המיר ל' ושרף אפוסטמוס את התורה והעמיד צלם בהיכל (שהעמידו מנשה תמה הגבורת ארי הרי המשמעות הפשוטה של המשנה היא, שאותו אפוסטמוס ששרף את התורה, הוא זה שהעמיד צלם בהיכל. אמנם אין זה קשה על כס"י, כי הוא אכן גורס 'והעמיד לל', וכפי שהלגיס הכ"ח נהגותיו). בתשעה באב נגזר על אבותינו (דור המדבר) שלא יכנסו לארץ (אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה את הארץ) וחרב הבית בראשונה ובשניה, ונלכדה ביתר וז"ל הרמב"ם (תעניות ה.ג.) ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה, והיו בה אלפים ורבעות מישראל, והיה להם מלך גדול, ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גוים ונהרגו כולם. והיתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש ונחרשה העיר [ביאר רש"י (כט.) כפי שנאמר 'ציון שדה תחרש' שנחרשה כולה, ונעשית כשדה חרושה. אמנם בירושלמי איתא שהכוונה לכך שחרש מורנוסרופוס הרשע את ההיכל).

(המשך המשנה) משנכנס אב ממעטין בשמחה. שבת (שבוע) שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור מלספר ומללכת. (אם חל תשעה באב בערב שבת...) בחמישי מותרין מפני כבוד השבת [פירש רש"י לכבם. צ"ע שרשי השמיט תספורת וכתב הנדע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' רי"ג) שרשי סובר

לכל אחד ואחד ביומו) דברי רבי עקיבא. אמר לו בן עזאי כך היה רבי יהושע שונה קרבן מוסף אין במנחה (אבל בתפילת נעילה, שהיא מרוחקת יותר ביום עושיין מעמד), קרבן עצים אין בנעילה (כתב הגבורת ארי שצריך לומר בשיטת רבי יהושע, שדווקא בנעילה אין מעמד, אבל במנחה יש. אבל אין לפרש שכאשר יש קרבן עצים, אין מעמד בנעילה, וכל שכן במנחה, הסמוכה לקרבן. כי לפי זה יצא שקרבן עצים דוחה שני מעמדות, ואילו קרבן מוסף דוחה רק מעמד אחד, של מנחה, ואין זה מסתבר). חזר רבי עקיבא להיות שונה כבן עזאי.

(המשך המשנה) זמן עצי כהנים והעם (שמתנדבים עצים) תשעה (באלו התשעה זמנים היו הכהנים והעם מתנדבים להביא עצים, והיו מקריבין קרבן אותו היום, ואפילו היו עצים הרבה למערכה היו אלו מתנדבין, ומקריבין באלו תשעה זמנים) באחד בניסן בני ארח בן יהודה (שכשעלו בני הגולה הם התנדבו תחילה באחד בניסן, וספק להם עצים עד עשרים בתמוז שהתנדבו בני דוד ארח כך שמו, ומשכט יהודה היה). בעשרים בתמוז בני דוד בן יהודה (ממשפחת דוד המלך). בחמשה באב בני פרעוש בן יהודה, בשבעה בו בני יונדב בן רכב. בעשרה בו בני סנאה בן בנימין (סנאה בן בנימין ותוא בן יהודה בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות משפחה אחת הן). בחמשה עשר בו בני ותוא בן יהודה, ועמהם כהנים ולוים וכל מי שמעה בשבטו (כתב התפארת ישראל שאותם אשר עלו מהגולה ולא נתברר לאיזה שבט הם שייכים, התחברו אז כשעלו עם בני ותוא להתנדב עמם. ושוב נחשבו על משפחה זו. עוד כתב שקבעו יום זה לכל מי שמעה בשבטו, היות ובלאו הכי נקבע ליום טוב) ובני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות. בעשרים בו בני פחת (פחת הוא לשון שלטון וחשיבות) מואב בן יהודה. בעשרים באלול בני עדין בן יהודה. באחד בטבת שבו בני פרעוש שניה (ביאר התוספות יום טוב שהעצים שהביאו בני עדין בן יהודה בכ' באלול, לא הספיקו אלא עד א' בטבת. ואז לא נמצא מי שיתנדב, והמילו גורלות, ועלו בני פרעוש בגורל. והיות והם היחידים שהביאו מקודם רק לשני ימים מה' עד ז' באב, לכן הביאו עתה לפרק זמן ארוך של שלשה חודשים, עד אחד בניסן, שאז מכיאים בני ארח בן

בנוי, תן עיניך במשפחה, שקר החן והבל היפי
אשה יראת ה' היא תתהלל, ואומר תנו לה
מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיות. וכן הוא
אומר צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה
(במלך שהשלום שלו) בעטרה שעטרה לו אמו
(כנסת ישראל) ביום חתנתו וביום שמחת לבו,
ביום חתנתו זה מתן תורה (יום הכפורים,
שניתנו בו לוחות האחרונות) וביום שמחת לבו
זה בנין בית המקדש, שיבנה במהרה בימינו.

איתא במשנה 'בשלשה פרקים בשנה כהנים
נושאים את כפיהם...' תעניות ומעמדות מי
איכא מוסף? חסורי מיחסרא והכי קתני בשלשה
פרקים כהנים נושאים את כפיהן כל זמן
שמתפללין, ויש מהן (שמתפללין) ארבעה פעמים
ביום (יום הכפורים, שיש בו מוסף) שחרית,
ומוסף, מנחה, ונעילת שערים. ואלו הן שלשה
פרקים תעניות, ומעמדות, ויום הכפורים.

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוח זו דברי
רבי מאיר, אבל חכמים אומרים שחרית ומוסף
יש בהן נשיאת כפים, מנחה ונעילה אין בהן
נשיאת כפים. מאן חכמים? רבי יהודה היא.
דתניא שחרית ומוסף, מנחה ונעילה, כולן יש
בהן נשיאת כפים דברי רבי מאיר, רבי יהודה
אומר שחרית ומוסף יש בהן נשיאת כפים,
מנחה ונעילה אין בהן נשיאת כפים. רבי יוסי
אומר נעילה יש בה נשיאת כפים, מנחה אין
בה נשיאת כפים.

במאי קמיפלגי? רבי מאיר סבר כל יומא טעמא
מאי לא פרשי כהני ידיהו במנחתא משום
שכרות (דכל יומא שכיחא ביה שכרות, שכבר
סעד, וזימנין דמשכא סעודתיה ומשתכר,
ופריש ידיה בהדי חמריה, וכהן שתוי יין אסור
לישא את כפיו, שנאמר יין ושכר אל תשת
בבואכם וגו' ונשיאת כפים מעין עבודה)
האידינא (בתעניות ובמעמדות) ליכא שכרות.
רבי יהודה סבר שחרית ומוסף דכל יומא לא
שכיח שכרות לא גזרו בהו רבנן (תענית אמו
שאר ימים) מנחה ונעילה דכל יומא שכיחא

שבאמת בתספורת אסור, וכן כתב בהגהות אשר"י. **אבל**
הריטב"א כתב שאף בתספורת מותר. מ"מ דין זה לא
הוכח בפוסקים, משום שלפי חשבוננו אי אפשר שיחול
תשעה באב בערב שבת.

(המשך המשנה) ערב תשעה באב לא יאכל אדם
שני תבשילין [בשר ודגים, או בשר וביצים
שעליו, או דג וביצה שעליו זה כדון עירוב תבשילין
כדאי' (ביצה טו:). **אבל הריטב"א** כתב שהיות והאיסור
בתשעה באב הוא משום תענוג וחשיבות, אין זה נחשב
כשני תבשילים. אלא, כל שהוא בשתי תמחויים ואפילו
הם ממין אחד, כגון שהאחד צלי, והאחד מבושל, הרי אלו
נחשבים לשני תבשילין. וכל שהם בתמחוי אחד וקדרה
אחת, אפילו אם הם כמה מינים ביחד, אינו אלא תבשיל
אחד) **לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רבן שמעון**
בן גמליאל אומר **ישנה** (בגמ' תבואר כוונתו) רבי
יהודה מחייב בכפיית המטה (על פניה, ולא
יישן עליה) ולא הודו לו חכמים.

(המשך המשנה) אמר רבן שמעון בן גמליאל לא
היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב
וביום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות
בכלי לבן שאולין (שכולן שואלות זו מזו, אפילו
עשירות כדי...) שלא לבייש את מי שאין לו. כל
הכלים טעונין טבילה (קודם שילבשום, לפי
שאין כל אחת בקיאה בחברתה, שמא נדה
היתה **אבל בירושלמי** מבואר שאפילו בגדים המונחים
בקופסא הצריכים חכמים טבילה כדי שמתוך כך, יוציאו
אותם, וישאילום). ובנות ירושלים יוצאות וחולות
(כמו לחול במחלות) בכרמים, ומה היו אומרות
בחור שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך
(**כתב בספר רס"י** לילה שבזמן המקדש הרגישו הכל
שאין להם יצר הרע, כפי שמצינו (יומא כ.). שאין ליצר
הרע רשות להסמין ולקטרג ביום הכפורים. ולכן, בזמן
המקדש לא היה נראה דבר זה כפריצות. **והמלאכת**
שלמה מביא בשם ספר הכל בו שיש תמחים איך היה
מנהג זה טוב בעיני חכמי ישראל, שיחטפו איש את
אשתו, וח"ו דומה כאילו היו בנות ישראל הפקר. **וכתב**
שאין זה תיממה. כי ודאי שכל מי שידו מוגעת לא היה
שולח בתו לשם. שאם היתה קטנה, לא תועיל חטיפתו
של אף אחד, שהרי צריך את דעת אביה. ואם היא
בוגרת, אם אביה חושש, לא ינחנה ללכת לשם, או
יזהרנה לינשא רק לראוי לה. אבל מנהג זה היה בעבור
הבנות שאין יד אביהן משגת להשיאן, ואולי היו יושבות
עד שילבין ראשן אם לא המנהג הזה) **אל תתן עיניך**

כי הא ליתא בכל יומא כתבו התוס' ולכך לא נהגו העם לומר נשיאת כפים במנחה ביום הכפורים לפי שמתפללין מנחה בעוד היום גדול, אבל במנחה בשאר תעניות יש נשיאת כפים, אבל מכל מקום בנעילה ביום הכפורים יש נשיאת כפים (מדברי התוס' עולה שאם צויה"כ יתפללו מנחה סמוך לשקיעה אף שיש בתענית זו נעילה תהיה זה נשיאת כפים, וכ"ד הרמב"ם). אך ברמב"ם תפילה פ"ד ה"ב מבואר שאם יש נעילה אין צרכה כהנים במנחה, אף שהוא סמוך לשקיעה, לפי שיבואו למעוה ולשאת כפים כל יום במנחה).

פסק הש"ע אין נשיאת כפים אלא בשחרית ומוסף ובנעילה, ביום שיש בו נעילה כמו בי"ה, אבל לא במנחה, משום דשכיחא שכרות באותה שעה, שמא יהא הכהן שכור, וגזרו במנחה של תענית, אמו מנחת שאר ימים, אבל בתענית שאין בו נעילה (מ"ב היינו כל

הארבעה תעניות וצום אסתר) הואיל ותפלת מנחה סמוך לשקיעת החמה, היא דומה לתפלת נעילה ואינה מתחלפת במנחה של שאר ימים, הלכך יש בה נשיאת כפים... או"ח (קכטא). * **כתב החזון איש** (או"ח סי' כ') אפשר דכיון דבזמן התיבות התלמוד קבעו דפרסי ידיהו במנחה דתעניתא, אין לנו לשנות מנהגם אף אם מתפללים מנחה בעוד היום גדול... וצ"ע. אך ידוע שכך נהגו למעשה בבית מדרשו שהתפללו מנחה גדולה אף בתעניות, ועלו הכהנים לדוכן, וכן נוהגים אחריו בעוד מקומות. **אמנם** שבט הלוי (תכג) והליכות שלמה (יבא) הורו שלמעשה אין לנהוג כן.

* **יש לדון מתי תחילת זמן נשיאות כפים במנחה של תעניות, הטור סימן תרכג כתב שזמן תפילת נעילה** 'סמוך לשקיעת החמה' **וביאר הבי"ח** שהכוונה חצי שעה קודם השקיעה **וכ"כ המ"ז סק"ח**. ולמד כח"ח שא"כ ה"ח לנשיאת כפים של מנחה ביום התענית, שהרי מנחה דומיא דנעילה **אמנם כתב** שהעושים קודם כן החל מפלג המנחה יש להם על מה לסמוך, כדיתבאר לקמן. **בשו"ת רב פעלים** ח"ד או"ח סימן ה' כתב לחקור אם זמן נעילה שכתב ש"ע בסימן תרכ"ג שזמנה שהחמה בראש האילנות הוא לעיכובא או למצוה מן המוכרח **והביא דברי מאמר מרדכי** תרכ"ג סק"א דשפ"ד לכתחילה להתחיל נעילה מזמן הפלג, וכ"כ משבצות זהב. **והסביר דבריו וכך כתב** 'זהרר דרכו לכתוב בקיצור גדול, והאמת

אתו בזה כי מאחר דזמן פלג המנחה הוא זמן ערבית לר", ראוי שגם תפלת נעילה יוכל להתחיל בו משורת הדין. וא"כ גם מנחה של תענית הוא לכתחילה מפלג המנחה, ולמצוה מן המוכרח חצי שעה מהשקיעה, וכ"כ בן איש חי ש"ר תצוה אות כג שהעושה קודם חצי שעה אין למחות בידם שיש להם על מה שיסמוכו. וז"ל **האורלי"צ ח"ד פרק יט** 'במקום שקשה למהר, אפשר להקל להתחיל להתפלל תפילת נעילה מוקדם יותר, ובלבד שלא

שכרות גזרו בהו רבנן והקשו התוס' דהכא משמע דבמנחה שייכא שכרות אבל בשבת (י). קאמר בהדיא דבמנחה לא שייכא שכרות, ולכן אם התחיל לאכול קודם התפילה, אינו צריך להפסיק כדי להתפלל, ואילו בערבית שמצויה השכרות אם התחיל סעודתו צריך להפסיק סעודתו כדי להתפלל? **ותירצו** הא דקאמר התם דבמנחה לא שייכא שכרות ר"ל לעומת תפילת ערבית, שכרות דמנחה לאו כלום, דיותר שכיח שכרות בערבית, אבל לעולם במנחה שייך שכרות לגבי שחרית ומוסף (הריטב"א תינץ להגמ' בשנת עוסקת בשכרות לענין תפילה, שצריך שכרות רבה כדי שיהיה אסור בתפילה, אכלנו עוסק לענין צרכה כהנים, שגם שכרות מועטת פוסלת, ושכרות לענין זה מלויה במנחה). **רבי יוסי סבר מנחה דאיתה בכל יומא גזרו בה רבנן, נעילה דליתה בכל יומא (אלא ביום התענית) לא גזרו בה רבנן.**

אמר רב יהודה אמר רב הלכה כרבי מאיר. **ורבי יוחנן אמר** נהגו העם כרבי מאיר. **ורבא אמר** מנהג כרבי מאיר. מאן דאמר הלכה כרבי מאיר דרשינן לה בפירקא (דבעינן דליקום כוותיה עלמא). מאן דאמר מנהג מידרש לא דרשינן, אורויי מורינן (אי אתו לקמן, אבל בפירקא לא דרשינן, דלא פשיטא ליה כולי האי דתיהוי הלכה כרבי מאיר). ומאן דאמר נהגו (משמע הן נהגו מאליהן, אבל אינו עיקר, ומנהג משמע תורת מנהג יש בדבר, ומנהג כשר הוא) אורויי לא מורינן, ואי עביד עביד, ולא מהדרינן ליה **והתוס'** (ר"ה טו:) הקשו סתירה שכאן משמע שהיכן שנאמר לשון נהגו, אין עושין כן לכתחילה, ואילו בפסחים (קג.) מובא לשון 'נהגו' ורבא עשה כן לכתחילה. **התוס'** **תירצו** (ברכות נב:) שאם מובאת שיטה שהלכה כך וכך, ואח"כ כתבו שנהגו כן, 'נהגו' מורה שאינו לכתחילה, אבל באופן שמוכח רק שנהגו, ולא כתבו שהלכה כך וכך משמע דהוי לכתחילה). **ורב נחמן אמר** הלכה כרבי יוסי. והלכה (גמרא קא פסיק ומהדר סתמא) כרבי יוסי.

והאידינא מאי טעמא פרשי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא? כיון דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי (שמאחרין עד שקיעת החמה, ומתפללין כל שעה, ואינן הולכין לבית הכנסת משש שעות ומחצה ולמעלה כמו שהיו עושין לאותן הימים) כתפילת נעילה דמיא (דהשתא ליכא למיגזר משום מנחה דכל יומא, דמנחתא

כו: - כו.

אמר רבי יצחק אמר קרא לְשִׁרְתּוֹ וּלְכָרְךָ בְּשִׁמּוֹ
 מה משרת (עובד עבודה) מותר בחרצן (דלא
 מיתסר אלא שתויי יין ממש, דכתיב יין ושכר
 אל תשת וגו', הא בחרצן מותר) אף כהן מברך
 מותר בחרצן. **[דף כז ע"א]** אי מה משרת בעל
 מום לא, אף כהן מברך בעל מום לא? הא
 איתקש לנזיר וכתבו התוס' מכאן נראה דבעל מום
 מברך ברכת כהנים (ומה שנמנילם כד: שכן שיש בו מומים
 לא ישא את כפיו, זה דווקא במומים גלויים הניכרים לעיניים,
 אבל אם אינם גלויים ישא את כפיו). ומכאן יש להוכיח דכהן
 שהמיר דתו (כתבו התוס') במנחות קט מוצא שהכונה שחזר
 בתפלה (כשר לישא כפיו ולקרות בתורה כמו שלא המיר,
 וראיה מהא דכהנים שימשו בבית חוניו לא ימשו
 במקדש אבל נוטלים חלק עם אחיהם כמו בעלי מומין,
 ומדקאמר שהם כבעלי מומין משמע דכל עבודה שבעל
 מום ראוי לעשות יעשו, וכהן בעל מום נושא כפיו (וללא
 כלעת השאלות שכתבו שכן שכן את הנפש לא ישא
 כפיו כלליתא (ברכות לז:)) כמו כן כהן שנתמלד). ומאי
 חזית דמקשת לקולא, אקיש לחומרא (ביאור
 התוס' פי' מאי חזית דמקשת כהן לנזיר להקל ולומר כמו
 שנזיר הוי בעל מום כמו כן כהן בעל מום כשר, ואקשת
 למשרת מה משרת מותר בחרצן אף כהן מברך מותר
 בחרצן, אקשה לחומרא ונימא כמו שנזיר אסור בחרצן
 אף כהן אסור בחרצן, וכמו שכהן משרת אסור לחיות
 בעל מום אף כהן מברך בעל מום אסור? אסמכתא
 נינהו מדרבנן, ולקולא.

איתא במשנה 'אלו הן מעמדות לפי שנאמר צו
 את בני ישראל...' מאי קאמר (דקא בעי מאי
 ניהו מעמדות, ומייתי קרא את קרבני לחמי
 לאשיו)? הכי קאמר אלו הן מעמדות, ומה טעם
 תיקנו מעמדות, לפי שנאמר צו את־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
 וְאִמְרַתְּ אֲלֵהֶם אֶת־קִרְבָּנִי לְחִמִּי לְאִשִּׁי (א"כ מוכח
 שלכל ישראל יש חלק בתמידין, והיינו שהם באים מחצאי
 השקלים שהיו כולם תורמים) והיאך קרבנו של אדם
 קרב והוא אינו עומד על גביו, התקינו נביאים
 הראשונים עשרים וארבעה משמרות. על כל
 משמר ומשמר היה מעמד בירושלים של כהנים
 ושל לויים ושל ישראלים. הגיע זמן משמר
 לעלות כהנים ולויים עולין לירושלים.

תנו רבנן עשרים וארבעה משמרות בארץ
 ישראל, ושתים עשרה ביריחו. שתים עשרה
 ביריחו, נפישן להו טובא (שלושים ושש משמרות

יתחילו לפני פלג המנחה. שא"פ שמדברי הרמב"ם
 (תפלה א'), שכתב שאין מתפללים אותה אלא סמוך
 לשקיעת החמה, משמע שאין להתחיל לפני כן, וראה גם
 בדבריו שם בפרק ג' הלכה ו' והלכה ז', מכל מקום נראה
 שלדעת מרן במקום הצורך אפשר להתחיל קודם... וכל זה
 במקום הצורך שקשה למחר, אבל להתחיל יש לחוש
 לדעת הרמב"ם להתפלל תפילת נעילה דוקא סמוך
 לשקיעת החמה. **דעת המ"ב** נראה דשפ"ד להתחיל מפלג
 המנחה שכ"כ בשע"צ סימן תרכ"ג ס"ק ה. **וכתב**
המקראי קודש ימים נוראים סימן נא שכן מנהג ירושלים.
אמנם דעת היב"א ה"י סימן נ"ה נראה שאין להורות
 להתחיל כן אלא שיש להעלים עין מן המקלים.
 * **לענין נשיאת כפים בזמן בין השמשות ובלילה,**
בכח"ח סימן קכט אות ב' **כתב** שבדיעבד הנושאים
 כפיהם בלילה יש להם על מה לסמוך שהמהרי"ל כתב
 שנושאים, כיון שאברהם ופדרים מקרבן התמיד קרבין
 בלילה **וכ"כ באר עסקי הרמ"ע מפאנו** ועוד וכיון שיש
 מתירים בדבר, המקלים יש להם על מה לסמוך. **אמנם**
ש"ע הרב סימן תרכ"ג אות ח שייכול לומר נשיאת כפים
 רק עד צאת הכוכבים. **וכ"כ אור לציון** ח"ד פרק יט' אות
 ב וטעמו להקל בזמן בין השמשות כיון שהעיקר להלכה
 כרבי יוסי שעד ג' רבעי מיל לאחר השקיעה (שהוא שלש
 עשרה וחצי דקות) הוא ודאי יום, וכדק"ל בכל מקום
 דנימוקו עמו, אלא שהחמירו לענין שבת ולענין מילה
 כרבי יהודה שמהשקיעה מתחיל בין השמשות, ומשום כך
 נתבאר שאפשר לסמוך על שיטת רבי יוסי לענין תפילת
 מנחה דהויא דרבנן ולהתפלל עד שלש עשרה וחצי דקות
 מהשקיעה, ע"ש בזה. והוא הדין לענין נשיאת כפים
 בברכה שיש להקל עד שלש עשרה וחצי דקות לאחר
 השקיעה. ועוד שאף לרבי יהודה, הרי אין זה אלא ספק
 יום ספק לילה. ויש כאן ספק ספיקא, שמא הלכה כרבי
 יוסי שהוא ודאי יום, ואת"ל שהלכה כרבי יהודה, שמא
 בין השמשות יום הוא. ועוד שיש לצרף את שיטת
 מהרי"ל שהביא בדרכי משה שם שאפשר לישא כפים אף
 בלילה **וכ"כ היב"א** ח"ט אות"ה סימן נה. **אבל שער הציון**
 סק"א הביא בשם הפמ"ג להסתפק אף על זמן בין
 השמשות דאתקש לשירות, ובשירות בעינן דוקא יום
 ברור, וצ"ע.

דכולי עלמא מיהת שכור אסור בנשיאת כפים
 (דאפילו רבי מאיר לא קאמר אלא משום
 דהאידינא לאו שכרות הוא). מנהגי מילי? אמר
 רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא למה נסמכה
 פרשת כהן מברך (כה תברכו את בני
 ישראל) לפרשת נזיר, לומר מה נזיר אסור ביין
 אף כהן מברך אסור ביין. מתקף לה אבוה
 דרבי זירא, ואמרי לה אושעיא בר זבדא אי מה
 נזיר אסור בחרצן אף כהן מברך אסור בחרצן?

כו.

לנגן בכלי אפילו פסולים אפילו מזורזים, אבל בפה אינו אלא בלויים (רש"י). ולמאן דאמר 'עיקר שירה בכלי' אם כן צריך שיהיו המנגנים כהנים או לויים דהא הכלי זמר היה קדוש (תמה הגבורות לאי מה ענין כהנים לשירה, הא כהנים מזהירים שלא לעבוד עבודת הלויים כדלמדין ערכין י"א, ועוד קשה מ"ש 'דכלי זמר היה קדוש' לא דהא תליא עיקר טעמא דלא כיון דעיקר שירה בכלי אי אפשר אלא בלויים שהם משוררים? ותיכף שיש לומר לדעת התוס' דהא דהא תליא דלא עיקר שירה בפה אין לרד לקדש את הכלי זמר, ואי עיקר שירה בכלי הוה ליה כלי שרת וליכא לקדש הכלי) וזמר סבר (ר' שמעון בן אלעזר) עיקר שירה בכלי.

אמר רב חמא בר גוריא אמר רב משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות [מחרמב"ם] (ספר המצות מצוה ל"ו) משמע שעצם חילוק המשמרות הוא דבר תורה. אלא שבאו הנביאים וחלקו אותם לשמונה. **אמנם הרמב"ן** שם חולק עליו, וסובר שהיא תקנת הנביאים. ארבעה מאלעזר (מבניו של אלעזר, שעשה מהן ארבעה משמרות) וארבעה מאיתמר. בא שמואל והעמידן על שש עשרה, בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה, שנאמר **בְּשֵׁנֶת הָאֲרָבָעִים לְמִלְכּוֹת דָּוִד נִדְּרָשׁוּ וַיִּמָּצְאוּ בָהֶם גְּבֻרֵי הָיִל בְּיָעֶזֶר גִּלְעָד** (ובאותם מקראות, העוסקים בדברים שהיו בימי דוד, נמנו עשרים וארבעה משמרות).

מיתבי משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות, ארבעה מאלעזר וארבעה מאיתמר. בא דוד ושמואל והעמידן על עשרים וארבע, שנאמר **הָקָמָה יִפְדֵּי דָוִד וְשְׁמוּאֵל הָרֹאֶה בְּאֵמוּנָתָם** (ותיבתא דרב חמא, דאמר שמואל העמידם על ששה עשר, ודוד העמידן על עשרים וארבעה, דהא שמעינן מינה דתרווייהו בהדי הדדי תקנינהו)? הכי קאמר מיסודו של דוד ושמואל הרמתי העמידום על עשרים וארבע (כלומר שניהם הועילו בדבר, ושמואל העמידם על ששה עשר ודוד על עשרים וארבע).

תניא אידך משה תיקן להם לישראל שש עשרה משמרות, שמונה מאלעזר ושמונה מאיתמר, וכשרבו בני אלעזר על בני איתמר חלקום והעמידום על עשרים וארבע, שנאמר **וַיִּמָּצְאוּ בְּנֵי־אֶלְעָזָר רִבִּים לְרֹאשֵׁי הַגְּבָרִים**

(ה)? אלא שתים עשרה מהן ביריחו. הגיע זמן המשמר לעלות, חצי המשמר היה עולה מארץ ישראל לירושלים, וחצי המשמר היה עולה מיריחו (י"ג ליריחו, וכ"ד רש"י) כדי שישפכו מים ומוזון לאחייהם שבירושלים (פירש רש"י כלומר כיצד היו שנים עשר ביריחו, כשהגיע זמן המשמר לעלות לירושלים בשבת, מתחלקים אנשי המשמר, חציין הולכין לירושלים לעבודה, וחציין הולכין ליריחו הסמוכה לירושלים, ומתקנין שם מים ומוזון לאחייהם, וכך עושין כל העשרים וארבעה משמרות, נמצא שנים עשר ביריחו **אמנם ר"ג הסביר** אותם כהנים שבאו ממקומות רחוקים לא היו יכולים להביא עמם מים ומוזון לצורך שהייתם בירושלים. לכן היה עולה עמם חצי משמר מיריחו הסמוכה לירושלים, והם היו מביאים איתם מים ומוזון לצורך כל בני המשמר וע"ע ר"ח).

אמר שמואל כהנים ולויים וישראלים (שבאותו מעמד) מעכבין את הקרבן [אם אין מעמד מכולן בירושלים, כדתנן (תענית כו.) על כל משמר היה מעמד בירושלים, של כהנים לויים וישראלים, כיון דכולהו בעלים בעינן דליהוי כולהו על גבי עבודה תמה הגבורות ארי למה צריך שיהא מעמד מכולם, הרי כפי שדי במקצת מישראל למעמד, כך נאמר לענין כהנים לויים וישראלים, שאין צריך שיהיו שם כולם, אלא אחד מהם יהיה שליח של כולם. וכתב לבאר כי מה שאמר שמואל ששלשתם מעכבים, אין כוונתו משום מעמד, כי באמת די במעמד מאחד מהם. אלא כוונתו שהם מעכבין משום שצריך כהנים להקריבה, לויים לשיר, וישראל למעמד. ואין די בכהנים ולויים, שהם יהיו שלוחים של ישראל, כי היות והם עוסקים בעבודתם, אין ניכר שהם אנשי מעמד. **אבל השפת אמת כתב** שאין הכוונה שהם מעכבים ובלעדיהם יהא הקרבן פסול, אלא שמתעכבים מלהקריב את הקרבן עד שיתאספו כל אלה, כהנים לויים וישראלים. וכתב שנראה שכך היא דעת הרמב"ם, שלא הביא דין זה לפסול הקרבן].

במתניתא תנא רבי שמעון בן אלעזר כהנים ולויים (כתב היעב"ץ שצריך בדיקה אם אולי נשמטה כאן מילת 'וישראלים', ובאמת כן מצינו בירושלמי) וכלי שיר מעכבין את הקרבן ופולגתא בשילחי מסכת סוכה (ג:) ובערכין (יא.) מפורשת].

במאי קמיפלגי (שמואל, ור"ש בן אלעזר)? מר סבר (שמואל) עיקר שירה בפה (וכלי לבסומי קלא בעלמא, וכיון דאיכא לויים לא מעכב משום כלי שיר הסבירו התוס' למ"ד 'עיקר שירה בפה' הכל כשרים

חרים, פשחור (הקשה רש"י הלא פשחור לא הוזכר בספר דברי הימים גבי עשרים וארבע משמרות. והמהרש"א תירץ שהוא פשחור בן אימר הכהן, שנזכר בספר ירמיה. ונתרבתה משפחתו, ונחלקו אימר ופשחור לשתי משמרות) ואימר. עמדו נביאים שביניהם **[דף כז ע"ב]** וחלקום והעמידום על עשרים וארבעה (וכתבו כנוי של כל אחד ואחד בחלק). כללום ונתנום בקלפי (כתבו על עשרים וארבע חתיכות קלף ראשי משמרות שחלקו מאותן ארבעה) בא ידעיה (משמרה של ידעיה) ונמל חלקו וחלק חבריו שש (ומי שהיה עולה בידו ראשון היה לשבת ראשונה שבסדר, שהיו עולין בידו זו אחר זו כך היו עובדין בשבתותיהן זו אחר זו וזה היה מטרת ההגדרה שכל אחד רצה לשמש ראשון). בא חרים ונמל חלקו וחלק חבריו שש, וכן פשחור, וכן אימר. וכן התנו נביאים שביניהם, שאפילו יהויריב ראש משמרת (שהיה במקדש ראשון, ראשון למשמרות) עולה (מן הגולה) לא ידחה ידעיה ממקומו אלא ידעיה עיקר ויהויריב טפל לו **(ביאר רש"י)** הואיל ומתחלה לא עלה יהויריב. אלא כל משמרות הנעשות מידעיה קודמות לעבודה ליהויריב, אלא רק שמחלקים מחדש את ידעיה במקום לשש לחמש כדי לא להרבות במשמרות, ויהויריב בא ועובד אחרי החמש משמרות של ידעיה).

איתא במשנה 'וישראל שבאותו משמר מתכנסין בעריהן וקורין במעשה בראשית' מנהגי מילי (מנין לנו דבר זה, שקורין במעשה בראשית)? **אמר רב אסי** אלמלא מעמדות (עיסקי קרבנות שישראל עושין, הן היו כלים בחטאן, ומשהן כלין, שמים וארץ העומדים בזכותן אין מתקיימין) לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה, אמר אברהם רבש"ע שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול **[הקשה היעב"ץ]** איך יתכן שעלה על דעתו של אברהם כך, הרי הקב"ה נשבע כבר שלא יביא מבול, וכתב שאפשר שהכוונה שיעשה עמם הקב"ה כלה ח"ו כדור המבול, אבל לא על ידי מים, אלא על ידי אש וכדומה. **והשפתי הכמים** (מגילה) תירץ על פי דברי רש"י (שמות א') כי מה שהקב"ה נשבע שלא יביא מבול, היינו על כל העולם. אבל על אומה אחת מביא וכדור הפלגה, אמר ליה לאו. אמר לפניו

מִן־בְּנֵי אִיתָמָר וַיִּחְלְקוּם לְבָנֵי אֶלְעָזָר רְאשִׁים לְבֵית־אֲבוֹתָ שְׁשָׁה עָשָׂר וּלְבָנֵי אִיתָמָר לְבֵית אֲבוֹתָם שְׁמוֹנָה (היינו, שמתחילה היו קבועים שמונה משמרות מבני איתמר, ושמונה מבני אלעזר. לאחר מכן, כשנמצאו 'ראשי הגברים' היינו האנשים הראויים לעבודה של בני אלעזר רבים משל בני איתמר, חילקו את הכהנים לעשרים וארבעה משמרות ששה עשר מהם מבני אלעזר, שהיו רבים יותר מבני איתמר, ושמונה מהם מאיתמר) **ואומר** (ועוד ראינו לדבר, ממקרא אחר) **בֵּית־אֵב אֶחָד אֶחָד לְאֶלְעָזָר וְאֶחָד לְאִיתָמָר** (היינו, שהוסיפו לאלעזר עוד אחד היינו אותו מספר שהיה תחילה, היינו, שמונה משמרות). **מאי ואומר** (לשם מה צריך להביא ראייה ממקרא נוסף, הרי החלוקה החדשה, שש עשרה לאלעזר ושמונה לאיתמר כתובה שם בפירוש?) (תרוץ...) וכי תימא כי היכי דנפיש בני אלעזר (כפי שהרבו את בתי האב של בני אלעזר) חבא נמי דנפיש בני איתמר שמונה, דמעיקרא ארבעה הוו (שמתחילה היו לכל אחד מהם רק ארבעה בתי אב, אלא שבני אלעזר התרבו מאוד, ולכן העמידום על ששה עשר, ואילו בני איתמר לא התרבו עד כדי כך, ולכן העמידום רק על שמונה)? **תא שמע בית אב אחד אחו לאלעזר ואחו אחו לאיתמר** (שממקרא זה מוכח, שמשמרות בני איתמר נשארו כפי שהיו מתחילה. ורק משמרות בני אלעזר נתרבו. **על כל פנים** מוכח מכאן, שמתחילה תיקן משה שמונה משמרות מכל בית אב. ואילו רב חמא בר גוריא אמר, שמתחילה תיקן משה ארבעה משמרות לכל בית אב). **תיובתא דרב חמא בר גוריא?** אמר לך רב חמא בר גוריא **תנאי היא** (דהא איכא תנא דלעיל דקתני משה תיקן להן שמונה משמרות משניהן) **ואנא דאמר כי האי תנא דאמר שמונה. פסק הרמב"ם** משה רבינו חלק הכהנים לח' משמרות, ארבעה מאלעזר, וארבעה מאיתמר, וכן היו עד שמואל הנביא, ובימי שמואל חלקם הוא ודוד המלך לארבעה ועשרים משמר... כה"מ (ד,ג). **הפסוק חיד אליהו** פסק רבינו כאידך ברייתא דאמר שמנה לפי שרב חסדא (אינו לפנינו) קאי כותה אי נמי דמיסתבר טפי שהרי בימי משה רבינו לא היו בבני אלעזר ואיתמר כל כך כהנים ליחלק לשש עשרה משמרות.

תנו רבנן ארבעה משמרות עלו מן הגולה (בבית שני, והשאר לא עלו, שהרבה מיישראל נשתיירו, ולא רצו לעלות) ואלו הן ידעיה,

זרה שלהם על כך. **המהרי"ל כתב** (בליקוטיוס אות ק"ג) שהכינוי 'ישו הנוצרי' הוא יהודי שנוצר ונברא מאשה כשאר אדם, ולא היה אלוה. אך אנו משיבים לאומות, שמכונה כך משום שבא מעיר שנקראת 'נוצר'. **רבי שמואל בר נחמני אמר** מפני שהוא שלישי ליצירה (דאדם נברא ביום ששי, ובכל יום שלישי הוי חלוש, כדכתיב ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים). **ריש לקיש אמר** מפני נשמה יתירה (שנוטלין אותה ממנו, והוי חלש). דאמר ריש לקיש נשמה יתירה (שמרחיבים דעתו לאכילה ושתיה) ניתנה בו באדם בערב שבת, במוצאי שבת נוטלין אותה ממנו, שנאמר שבת וינפש כיון ששבת (שנח ושמר את השבת) וי אבדה נפש (וינפש דורש בנוטריקון ווי נפש).

איתא במשנה 'ביום הראשון בראשית ויהי רקיע' תנא בראשית בשנים (כהן ולוי קורין ביום תענית בראשית) יהי רקיע באחד. בשלמא יהי רקיע באחד תלתא פסוקי הוו (וסגיא בהו לחד גברא). אלא בראשית בשנים חמישה פסוקי הויין, ותניא הקורא בתורה אל יפחות משלשה פסוקים? **רב אמר** דולג [הראשון קורא שלשה פסוקים, והשני מתחיל בפסוק שמיים בו הראשון, והשנים עמו הרי שלשה, ומשום אין משיירין בפרשה פחות משלשה פסוקים ליכא, משום דלא אפשר הקשו התנאים אמאי בר"ח מדלגין, אמאי אינו קורא למעלה בפרשה, דהא בשבת בחוש"מ קורא הוא מ' קרא אלה אקר אלי אע"פ שעיקר הפרשה אינה מתחלת מפסל לך' ותיצו וי"ל דבחוה"מ הוא קורא בפרשה של מעלה לפי שכל אותה הפרשה משתעי בחד עניינא, אבל פרשה דר"ח לעיל מינה לא משתעי כלל באותו עניין אלא במינוי יהושע לאיש על העדה. **עוד כתבו** וזוה ראייה למנהגנו אהא דלא קרינן בכל שבת ושבת למפטיר את פרשת מוסף של שבת שנאמרה בתורה כמו שאנו עושין ביי"מ, לפי שאין בפרשה של שבת אלא ב' פסוקים והם א. 'ויבום השבת' שנייבבשנים גנייבבשנה תמימים ושני עשרתים קלת מנהגה פלוגה בשמן ונסקף. ב. 'עלת שפת בשפתו' על-עלת התמיד ונסקף' דאין לומר שנדלג לעיל, דלא הוי מחד עניינא נחום' על החורה (נפרכת פנחס) הקסו שלכחו זה מעניין אחד שהפרשה הקודמת מדברת נפרכת התמיד שהיו מקריבים בכל יום ואפי' נצטת, ואף כר"ח קוראים זה כיון שהיה מעניין אחד. ותיצו האחרונים שכיון שהפרשה

רבש"ע, הודיעני, במה אירשנה, אמר ליה קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת וגו'. אמר לפני רבש"ע, תינה בזמן שבית המקדש קיים, בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם? אמר לו כבר תקנתי להם סדר קרבנות, בזמן שקוראין בהן לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, ואני מוחל להם על כל עונותיהם.

תנו רבנן אנשי משמר (אותן עשרים וארבעה שהיו בעריהן) היו מתפללין על קרבן אחיהם (תמידים שבכל יום) שיתקבל ברצון, ואנשי מעמד מתכנסין לבית הכנסת, ויושבין ארבע תעניות בשני בשבת, בשלישי, ברביעי, ובחמישי. בשני על יורדי הים (דכתיב בשני יהי רקיע בתוך המים' וצריך להזכיר ולרצות על הדבר) בשלישי על הולכי מדברות (דכתיב ותראה היבשה, תהי ראויה יבשה להולכיה, שלא יזוקו מפני חיות רעות). ברביעי (שבו נתלו המאורות, וכתוב ביה 'יהי מאורות' מארת כתיב) על אסכרא שלא תיפול על התינוקות. בחמישי על עוברות ומיניקות (דכתיב ביה 'ישרצו המים שרץ נפש חיה') עוברות שלא יפילו, מיניקות שיניקו את בניהם. ובערב שבת לא היו מתעניין מפני כבוד השבת, קל וחומר בשבת עצמה.

באחד בשבת מאי טעמא לא (מתעניין)? **אמר רבי יוחנן** מפני הנוצרים [שעושים אותו יום טוב שלהם הפכירו הראשונים אם יתענו ישראל באותו יום, יעלילו הנוצרים ויאמרו, שישאל מתאבלים ביום השמחה שלהם. הקשו המפרשים הרי מדובר בזמן שבית המקדש קיים, ואז היתה יד ישראל תקיפה על האומות, ומה החשש להתענות ביום ראשון? וביאר המהרש"א שאין הכוונה משום שיש בכך סכנה. אלא, היות ובני המשמר אין עושים מלאכה ביום תעניתם, יאמרו שגם הם מחזיקים את יום ראשון ליום טוב, שלא לעשות בו מלאכה. וכתב, שמשמע מכאן שהנכרים נהגו לעשות יום טוב ביום ראשון עוד לפני הנוצרים. שהרי כאן מדובר גם בבית ראשון, והנוצרים לא היו עד זמן בית שני. והבן יהודע כתב שצפו ברוח הקודש שגם בזמן בית המקדש יודמן שיהיו אומות העולם שולטים בהם, ולכן לא תקנו תענית ביום ראשון. עוד פירש שאם ישראל יתענו ביום זה, ילכו הנכרים ויודו בבית העבודה

כז: - כזז.

ויהי רקיע). **פסוק השני** וקורא הכהן ג' פפסוקים שהם: וידבר, צו, ואמרת. ולוי חוזר וקורא ואמרת וקורא את הכבש אחד, ועשירית האיפה. וישראל קורא עולת תמיד עד ובראשי חדשיכם. ורביעי קורא ובראשי חדשיכם, עד הסוף או"ח (תכנב). הלכה דולג כרב.

אִתָּא בַּמִּשְׁנָה 'פִּרְשָׁה גְדוּלָּה קוֹרִין אוֹתָהּ בַּשָּׁנִים, בַּשְּׁחִרִית וּבִמְוֶסָף וּבִמְנַחָה קוֹרִין עַל פִּיהֶן...' אִיבְעִיא לְהוּ הֵיכִי קָאמַר, בַּשְּׁחִרִית וּבִמְוֶסָף קוֹרִין אוֹתָהּ בַּסֶּפֶר, וּבִמְנַחָה קוֹרִין אוֹתָהּ עַל פֶּה כַּקּוֹרִין אֶת שְׁמַע' (הַפְּכִיר הַשּׁוֹשֵׁנִים לְדוֹד שֶׁנִּקְטָה הַמִּשְׁנָה לְשׁוֹן 'כַּקּוֹרִין אֶת שְׁמַע', כִּי גַבִּי קִרְיָאֵת שְׁמַע מְצִינוּ שִׁיכּוּל לְקִרְאָה בְּעַל פֶּה מְשׁוּם שְׁהִיא שְׁגוּרָה בְּפִי כָל, וּרְגִלִּים בָּהּ. וְעַמֵּם זֶה שִׁיחַ גַּם בְּעִינְיָנֵינוּ, שֶׁלֹּכֶן מוֹתֵר לְקִרְאָה פִּרְשִׁיּוֹת אֵלּוּ בְּעַל פֶּה, מְשׁוּם שֶׁהֵן שְׁגוּרוֹת בְּפִי כָל). אוֹ דִּלְמָא חֲכִי קִתְּנִי, בַּשְּׁחִרִית קוֹרִין אוֹתָהּ בַּסֶּפֶר, וּבִמְוֶסָף וּבִמְנַחָה קוֹרִין אוֹתָהּ עַל פֶּה כַּקּוֹרִין אֶת שְׁמַע? תָּא שְׁמַע, דִּתְנִיא בַּשְּׁחִרִית וּבִמְוֶסָף נִכְנַסִּין לְבֵית הַכְּנֶסֶת וְקוֹרִין בְּדֶרֶךְ שְׁקוֹרִין כָּל הַשָּׁנָה, וּבִמְנַחָה יִחִיד קוֹרָא אוֹתָהּ עַל פֶּה. אָמַר רַבִּי יוֹסִי וְכִי יִחִיד יִכּוּל לְקִרְוֹת דְּבָרֵי תוֹרָה עַל פֶּה בַּצְּבוּר? אֵלֹא כּוֹלֵן נִכְנַסִּין וְקוֹרִין אוֹתָהּ עַל פֶּה כַּקּוֹרִין אֶת שְׁמַע.

איתא במשנה 'כל יום שיש בו הלל אין בו מעמד... כך היה רבי יהושע שונה קרבן מוסף אין במנחה. קרבן עצים אין בנעילה' מה הפרש בין זה לזה (הפסיר רש"י מאי שנא דקרבן עצים דחי מעמד דנעילה, ומעמד דמנחה לא דחי)? הללו (מנחה) דברי תורה [כדאמרינן] (ברכות כו:) יצחק אבינו תיקן תפלת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב] והללו (נעילה) דברי סופרים (התוס' ביארו אחרת את הקושיא והתירוץ, הקושיא מה הפרש בין קרבן מוסף לקרבן עצים, דקרבן מוסף דוחה מנחה, וקרבן עצים לא דחי מנחה והתירוץ קרבן מוסף דחובו מזה"ת ולכן דוחה מנחה שגם הוא מזה"ת, אבל קרבן עצים שהוא מדרבנן אינו דוחה אלא נעילה שגם הוא מדרבנן, ואינו דוחה מנחה שהוא מזה"ת).

איתא במשנה 'זמן עצי כהנים והעם...' תנו רבנן למה הוצרכו לומר זמן עצי כהנים והעם

עצמה היא רק ב' פסוקים, אין שייך לחייב להוסיף פסוקים שאינם מעניין השבת עצמה, משא"כ בר"ה. התוס' (מגילה כג) הביאו ב' תירוצים נוספים א. שא"כ כל ההפטרות של כל השבתות היו אותו דבר ב. לפי שלעולם ביו"ט אין קורין בס"ת שני בקרצנות אלא בקורצנות שבאין לכפרה וקורצנות שבת אינן באין לכפרה, ומש"ה אין קורין בזה) **ושמואל אמר** פוסק (מפסיק הפסוק לשנים, ראשון קורא שני פסוקים וחצי, ולוי משלים חצי אותו הפסוק שקרא הכהן עם שנים הנותרים).

ורב דאמר דולג, מאי טעמא לא אמר פוסק?
קסבר כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא
פסקינן ליה. ושמואל אמר פוסק, ומי פסקינן,
והאמר רבי חנינא קרא (שהיה בעל מקרא,
ויודעה בגירסא ובקי בטעמיה) צער גדול היה
לי אצל רבי חנינא הגדול (הרבה טרחתי
והזרתי עליו שיתיר לי לפסוק הפסוק לשנים
לצורך תינוקות שלומדים לפני, שאינן יכולין
לקרוא פסוק כולו) ולא התיר לי לפסוק אלא
לתינוקות של בית רבן, הואיל ולהתלמד עשויין,
ושמואל התם טעמא מאי משום דלא אפשר,
הכא נמי לא אפשר (ובדילוג אי אפשר, משום
הנכנסין והיוצאין, אם שני דולג ומתחיל בפסוק
שסיים בו הראשון, בני אדם הנכנסין שלא
שמעו קריאת הראשון סבורין לומר שלא קרא
הראשון אלא שני פסוקים ונפיק מיניה חורבא,
וכשהראשון קורא שלשה פסוקים ואינו משייר
אלא שנים איכא גזרת יוצאין דסברי האי שני
דסגי' ליה בשני פסוקים). ושמואל אמר פוסק,
מאי טעמא לא אמר דולג? גזירה משום
הנכנסין, וגזרה משום היוצאין.

מיתבי פרשה של ששה פסוקים (אשאר ימות השנה קאי) קורין אותה בשנים, ושל חמשה ביחיד. ואם הראשון קורא שלשה השני קורא שנים מפרשה זו, ואחד מפרשה אחרת. ויש אומרים שלשה (מפרשה אחרית), לפי שאין מתחילין בפרשה פחות משלשה פסוקין. למאן דאמר דולג לידלוג, ולמאן דאמר פוסק ליפסוק? שאני התם [דף כח ע"א] דאית ליה רווחא (שיכול לקרות מפרשה אחרת, אבל הכא לית ליה רווחא, דהא לא מצי למיקרי אלא בראשית

מה עשו יראי חמא שבאותו הדור הביאו גזיריהן (גזירי עצים שהכינו לצורך המערכה) ועשו סולמות, והניחו על כתפיהם והלכו להם. כיון שהגיעו אצלן אמרו להם להיכן אתם הולכין, אמרו להם לחביא גזולות משובך שלפנינו ובסולמות שעל כתפינו. כיון שעברו מהן פירקום והביאום והעלום לירושלים. ועליהם ועל כיוצא בהם הוא אומר זכר צדיק לברכה, ועל ירבעם בן נבט וחבריו נאמר ושם רשעים ירקב.

איתא במשנה 'בעשרים בו בני פחת מואב בן יהודה' תנא בני פחת מואב בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה (דוד מלך ישראל, ואחבי קרו ליה פחת מואב שבא מרות המואביה והביאה קודם לכן בכ' בתמוז, וזו פעם שנית להם) דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר הן הן בני יואב בן צרויה (שבא מרות המואביה, כי צרויה אם יואב אחות דוד היתה, שנאמר 'ואחיותיהם צרויה ואביגיל').

איתא במשנה 'בעשרים באלול בני עדין בן יהודה...' תנא רבנן בני עדין בן יהודה הן הן בני דוד בן יהודה (לחבי קרי ליה בספר שמואל 'עדינו העצני' שבשעה שעוסק בתורה מעדן עצמו כתולעת, וכשיוצא למלחמה מתקשה כעין, והביאה קודם לכן בכ' בתמוז, וזו פעם שנית להם) דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר הן הן בני יואב בן צרויה (כתב רש"י פלוגתא היא במסכת מו"ק חד אמר עדינו העצני זה דוד, וחד אמר זה יואב. כתב מפורת הש"ס שלא נמצא שם מי שסובר שהוא יואב).

איתא במשנה 'באחד בטבת שבו בני פרעוש שניה...' מני מתניתין? לא רבי מאיר, ולא רבי יהודה, ולא רבי יוסי. אי רבי מאיר ליתני (בעשרים בו) שבו בני דוד בן יהודה שניה (דהא קאמר רבי מאיר פחת מואב היינו דוד) אי רבי יהודה (בני עדין היינו דוד) ליתני שבו בני דוד בן יהודה שניה, אי רבי יוסי (דאמר פחת מואב ועדין היינו יואב) ליתני שבו בני יואב בן צרויה שניה? לעולם רבי יוסי, ותרי תנאי אליבא דרבי יוסי (דמאן דאמר בני עדין בן

אמרו כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים בלשכה, ועמדו אלו והתנדבו משלהם. וכך התנו נביאים שביניהן שאפילו לשכה מלאה עצים יהיו אלו מתנדבין משלהן, שנאמר והגזירות הפלנו עליקרבן העצים הפהנים הלזים והעם להביא לבית אלהינו לבית אבותינו לעתים מזמנים שנה בשנה לבער עלימזבח ה' אלהינו פפתוב בתורה.

איתא במשנה 'בחמשה עשר בו בני זתוא בן יהודה, ועמהם כהנים ולוים וכל מי טעה בשבטו, ובני גונבי עלי בני קוצעי קציעות' תנא רבנן מה היו בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות, אמרו פעם אחת גזרה מלכות הרשעה (במגילת תענית מביאר שהכוונה למלכי יון) שמד על ישראל שלא יביאו עצים למערכה, ושלא יביאו בכורים לירושלים (ביאר העיון יעקב שגזרו דוקא על שני דברים אלו, כיון שהם אמרו שאין כוונתם להעביר על דת, אלא שעל ידי שישאל מעלין לירושלים הרבה עצים ופירות, מתייקרם הפירות והעצים. והמהרש"א ביאר ששני דברים אלו נעשים בשמחה יתירה. וגזרה המלכות על אלו, כדי לבטל מהם השמחה) והושיבו פרוזדאות (שומרים) על הדרכים. כדרך שהושיב ירבעם בן נבט שלא יעלו ישראל לרגל. מה עשו כשרין ויראי חמא שבאותו הדור הביאו סלי בכורים וחיפום בקציעות (תאנים יבשים, כותשין אותן ועושין מהן עגולין) ונמלום ועלי (בוכנא) על כתפיהן. וכיון שהגיעו אצל פרוזדאות, אמרו להם להיכן אתם הולכין, אומרין להם לעשות שני עגולי דבילה במכתשת שלפנינו (שהוא במקום אחר לפנינו בסמוך, וזה 'גונבי עלי' על שם שמתגנבין מן הפרוזדאות על עסקי עלי) ובעלי שעל כתפינו, כיון שעברו מהן עיטרום בסלים והביאום לירושלים. תנא הן הן בני סלמאי הנתופתי (כעין מעשה זה עשו).

תנא רבנן מה הן בני סלמאי הנתופתי, אמרו פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל שלא יביאו עצים למערכה, והושיבו פרוזדאות על הדרכים כדרך שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל,

ירחא לאו דאורייתא (אלא מנהגא כדלקמן).
דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק
שמונה עשר יום בשנה יחיד (כלומר, אפילו
יחיד) גומר בהן את הלל, ואלו הן, שמונת ימי
החג, ושמונת ימי חנוכה, ויום טוב הראשון של
פסח (ביארו התוס' אבל שמונה ימי פסח לא משום דלא
דמי לחנוכה וסוכה, דחנוכה דינא הוא לגמור הלל דכל
הח' ימים היה הנס מתגדל והיה כל חוד וחד יום טוב, וכן
בסוכות כל יומא ויומא הוי י"ט לעצמו לפי שפרי החג
מתמעטין והולכין, אבל פסח אינו משתנה לא מקרבנות
ולא מזוהר טוב, לכך אין גומרים בו ההלל אלא יום
הראשון, והאידינא דגומרינן תרי יומי משום דעבדינן אותו
מספק הוי חד יומא לענין קריאת הלל וכן ביום שני של
עצרת וכן יום של שמחת תורה ומש"ה יש לנו כ"א יום
לגמור הלל) ויום טוב של עצרת. ובגולה (שעושינן
שני ימים טובים משום ספיקא) עשרים ואחד
יום, ואלו הן תשעת ימי החג, ושמונת ימי
חנוכה, ושני ימים הראשונים של פסח, ושני
ימים טובים של עצרת.

רב איקלע לבבל, חזינח דקא קרו הלילא בריש
ירחא, סבר לאפסקינהו, כיון דחזא דקא מדלגי
דלוגי (כגון אנן, דמדלגין 'לא לנו ה' לא לנו')
אמר שמע מינה מנהג אבותיהם בידיהם וכתבו
התוס' י"מ דאמנהג לא מברכינן [כן שיעט הרמב"ם (חטכה
ג,)] וכן משמע בסוכה (מד): דקאמר אמר אבבי הוה
קאימנא קמיה דר' יצחק ואייתי ההיא ערבה לקמיה שקל
חביט חביט ולא בריך קסבר ערבה מנהג נביאים היא
אלמא אמנהג לא מברכינן. אבל רבינו תם פסק
דמברכינן, דאי איתא דלא מברכינן אם כן מאי קאמר
בגמרא 'כיון דשמעינהו דמדלגי ואולי שמע מינה מנהג
אבותיהם בידיהם' וכי לא היה לו להכיר, אי משום מנהג
קרו ליה לא מברכינן אי איתא דאמנהג לא מברכינן, ואי
מברכינן לא מנהג הוא, וכי תימא דלא בא בתחילת קריאת
הלל, הא לא מצי אמרת דהא רב איקלע לבבל קאמר
דאי איתא דבאמצע תפלה בא הוה ליה למימר 'איקלע
לבי כנישתא', ומדלא אמר 'מדלא ברכי מנהג הוא', שמע
מינה דאמנהגא נמי מברכינן, וההיא דסוכה דמשמע
דאמנהגא לא מברכינן חיינו דוקא אמנהג דערבה דלא
הוי אלא מנהג טלטול בעלמא ואמנהג דטלטול לא
מברכינן, אבל בשאר מנהג כמו קריאת הלל, ודברים
הדומים להלל, ודאי מברכינן. וכן הלכה למעשה, ולפי זה
יש ליתגר שלא לדבר באמצע ההלל כיון שבירך דאם כן
הוי מפסק. ונראה דאין יחיד מחויב לקרוא ההלל אכן אם
רוצה לחייב עצמו הרשות בידו. תנא יחיד לא יתחיל
(אינו צריך להתחיל בראש חדש) ואם התחיל

יהודה חיינו בני יואב לא סבר לה דבני פחת
מואב חיינו יואב, ולהכי לא קתני שבו בני יואב
שניה, ולא סבירא ליה נמי דהן הן בני דוד
דאם כן שבו בני דוד שניה מיבעי ליה למיתני,
אלא משפחה אחרת הן, ומאן דאמר בני פחת
מואב חיינו בני יואב לא סבירא ליה דבני עדין
חיינו יואב, אלא משפחה אחרת הן הקשו התוס'
קשיא אמאי לא מוקי אליבא דר"מ ותרי תנאי אליבא
דר"מ שהרי טפי יש לן לאוקמא כר"מ דסתמא דמתני'
כר' מאיר ונראה לי דלהכי מוקי לה כרבי יוסי משום דרבי
יוסי נימוקו עמו ומסתברא כוותיה בכל מקום ואפילו
מחביריו ע"ע תירוצ' אחר במהרש"א.

איתא במשנה 'באחד בטבת לא היה בו מעמד
שהיה בו הלל וקרבת מוסף וקרבת עצים' אמר
ליה מר קשישא בריה דרב חסדא לרב אשי **דף**
כח ע"ב מאי שנא הלל דדחי ידיה (מעמד
דשחרית) ומאי שנא מוסף דלא דחי ידיה
(דקתני יום שיש בו מוסף אין בו מנחה, ולא
קתני אין בו מוסף, דלא דחי ידיה אלא
דמנחה)? אמר ליה רב אשי השתא דלאו ידיה
דחי, ידיה לא כל שכן. אמר ליה הכי קאמינא
לך לא לידחי אלא ידיה (דמוסף, ולא גם דמנחה)?
אמר ליה איכא רבי יוסי דקאי כוותך. דתניא,
רבי יוסי אומר כל יום שיש בו מוסף יש בו
מעמד (ואתנא קמא פליג, דאמר יום שיש בו
מוסף אין בו נעילה, ואתא רבי יוסי למימר דיש
בו מעמד, אע"פ שיש בו מוסף) מעמד דמאי,
אילימא מעמד דשחרית (שאף שיש קרבן מוסף יש
בו מעמד דשחרית) הא תנא קמא נמי הכי קאמר.
אלא מעמד דמוסף ידיה נמי לא דחי (בתמיה)
אלא דמנחה קרבן עצים דחי, אלא לאו דנעילה
(דאמר רבי יוסי דיש בו מעמד, ואין מוסף דוחה
אותו). שמע מינה ידיה דחי, דלאו ידיה לא
דחי, שמע מינה.

וליתני נמי, באחד בניסן (דאית ביה הלל דראש
חדש) לא היה בו מעמד מפני שיש בו הלל
וקרבן מוסף וקרבת עצים (דבני ארח בן
יהודה)? אמר רבא זאת אומרת (מדלא קתני
נמי באחד בניסן, אלמא הלל דראש חדש לא
דחי ליה למעמד, שמע מינה...) הלילא דבריש

'הובקעה העיר' בשבעה עשר הוה, והכתיב
בְּחֹדֶשׁ הָרְבִּיעִי בְּתִשְׁעָה לַחֹדֶשׁ וַיִּחָזֶק הָרָעָב
בְּעִיר, וכתיב בתריה ותבקע העיר...? אמר
רבא לא קשיא, כאן בראשונה, כאן בשניה.
ד**תניא** בראשונה הובקעה העיר בתשעה
בתמוז, בשניה בשבעה עשר בו.

שרף אפוסטמוס את התורה גמרא.

העמיד צלם בהיכל מנלן? דכתיב וּמַעַת' הוֹסֵר
הַתָּמִיד וְלִתְּת' שְׁקוּץ שְׁמֶם (דבעת שהוסר
ונתבטל התמיד, באותו היום נתן שקוץ שומם,
דהיינו הועמד צלם בהיכל). וחד הוה, והכתיב
וְעַל כֶּנֶף שְׁקוּצִים מְשֻׁמִּים (כלומר הא כתיב קרא
אחרינא, דכתיב ביה שקוצים דמשמע תרי)?
אמר רבא תרי הוו (שהעמידן מנשה בהיכל)
ונפל חד על חבריה ותבריה ליה לידיה
(והנקטע לא קא חשיב, והיינו דכתיב שקוץ
אחד) ואשתכח דהוה כתיב [ביארו חתופ' על אותו
יד וי"א שהכתיבה היתה על הצלם השלם (כ"נ מנ"י)]
[דף כט ע"א] אנת צבית להרובי ביתא, ידך
אשלימת ליה (הצלם אומר להכירו אתה רצית
להחריב ביתו של מקום, שהמית ישראל אחרין
ואני עשיתי כך נקמה ושילמתי לך ידך ל"א
אנת צבית לאחרובי ביתא וידך אושלית לי,
לשון שאילת כלים, כלומר ועלה בידו).

בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו
לארץ מנלן? דכתיב וַיְהִי בְּחֹדֶשׁ הָרְאשֹׁן בִּשְׁנֵה
הַשְּׁנִית בְּאַחַד לַחֹדֶשׁ (א' ניסן) הוֹקֵם הַמִּשְׁכָּן.
ואמר מר שנה ראשונה עשה משה את
המשכן, שניה הקים משה את המשכן ושלח
מרגלים, וכתיב וַיְהִי בִּשְׁנֵה הַשְּׁנִית בְּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי
בְּעֶשְׂרִים בְּחֹדֶשׁ (כ' אייר) נִעְלָה הָעֵנָן מֵעַל מִשְׁכַּן
הָעֵדֻת, וכתיב וַיִּסְעוּ מִהָר ה' דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים.
אמר רבי חמא בר חנינא אותו היום (היום
השלישי למסעם, כג' אייר) סרו מאחרי ה'. וכתיב
וַהֲאִסְפֹּסֶף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הִתְאַוּ תְּאוֹהָ וַיֵּשְׁבוּ
וַיִּבְנוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל (וַיֹּאמְרוּ מִי וַאֲבָלְנוּ בָּשָׂר).
וכתיב עַד הָיָה יָמִים דְּחוּ לָהּ (הזמן שסיימו לאכל
את הבשר היה) עשרין ותרתינן בסיון ופירש רש"י כי
החודש היה חסר, בן עשרים ותשעה יום אמנם חתופ'

גומר והרמב"ם הנוכה (ג,ו) ס"ל שאף ציבור לא מברכים,
וא"כ ההבנה כאן שיחיד לא יקרא כלל אף בלא ברכה,
ואם התחיל ישלים ויקרא בדילוג **אמנם** ר' יונה הבין 'לא
יתחיל' בברכה 'ואם התחיל' בברכה 'גומר' בברכה והותם
בא"י מלך מהולל בתשבחות, והכריח דבריו, דאי בלא
ברכה אמאי לא יתחיל וכי מונעין לו שלא יאמר
הפוסקים. ר"ת ס"ל שיחיד לכתחילה מברך ועיין כלא"ס
ברכות פ"ג ה"ה כ"ל מייסד גמרא זו.
פסק הש"ע
וקורים הלל בדילוג, בין יחיד בין צבור. וי"א
שהצבור מברכין עליו בתחלה לקרוא את
ההלל (הגה ואם בירך לגמור א"צ לחזור ממנו
ושנולי לקט) ולבסוף, יהללוד. והיחיד אין מברך
עליו (ר' יונה) ויש אומרים שאף הצבור אין
מברך עליו לא בתחלה ולא בסוף, וזה דעת
הרמב"ם וכן נוהגין בכל א"י וסביבותיה. (הגה
ויש אומרים דגם יחיד מברך עליו (טור נ"ס
הלא"ס ור"ס). וכן נוהגין במדינות אלו. ומ"מ יזהר
אדם לקרות בצבור כדי לברך עליו עם הצבור.
וי"א דכשיחיד קורא אומר לשנים שיאמרו עמו
ראשי פרקים דאז הוי כרבים. ונהגו כן בחודו
ולא באנא. א"ח (תכב,ב).

איתא במשנה 'חמשה דברים אירעו את
אבותינו בשבעה עשר בתמוז...' נשתברו
הלוחות מנלן? דתניא בששה לחדש ניתנו
עשרת הדברות לישראל, רבי יוסי אומר
בשבעה בו. מאן דאמר בששה ניתנו בששה
ניתנו, ובשבעה עלה משה, מאן דאמר
בשבעה, בשבעה ניתנו, ובשבעה עלה משה
(לקבל הלוחות, כלומר, ודאי ליכא מאן דפליג
עלה דמתניתין דקתני דבשבעה עשר בתמוז
נשתברו הלוחות מכלל דכולהו סבירא להו
דבשבעה עלה). דכתיב וַיִּקְרָא אֱלֹהִים בַּיּוֹם
הַשְּׁבִיעִי, וכתיב וַיָּבֹא מֹשֶׁה בְּתוֹךְ הָעָנָן וַיַּעַל
אֶל־הָהָר וַיְהִי מֹשֶׁה בְּהָר אֲרָבָעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים
לַיְלָה. עשרים וארבעה דסיון, ושיתסר דתמוז,
מלו להו ארבעין בשיבסר בתמוז. נחית אתא
ותברינהו ללוחות, וכתיב וַיְהִי בְּאֶשֶׁר קָרַב
אֶל־הַמִּחָנֶּה וַיֵּרָא אֶת־הָעֵנָן וּמַחֲלֵת וַיַּחֲרֹאֶף מֹשֶׁה
וַיִּשְׁלַךְ מִיָּדוֹ אֶת־הַלֵּחֹת וַיִּשְׂבֹּר אֶתֶּם תַּחַת הָהָר.

במל התמיד גמרא (כך קיבלנו מאבותינו).

קבעתיו אלא בעשירי [הקשה המנחת חינוך (מצוה שי"א) וכי הדבר תלוי בו, והלא הוא מדברי קבלה, כפי שנאמר בספר ירמיה ותיירץ שבספר ירמיה כתוב רק את החודשים שיתענו בהם, צום הרביעי, צום החמישי וכו'. ולכן אמר רבי יוחנן, שהיה להם לקבעו בעשירי], מפני שרובו של היכל בו נשרף. ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא (היד יוסף כתב שאנו סוברים שהיות שבתשיעי הציתו בו את האש, התקיים בו 'כאן פריצים וחללוהו', ומיד יצא לחולין. נמצא שבעשירי נשרף בית של חול, ולכן אתחלתא דפורענותא עדיפא).

בשניה, מנלן? דתניא מגלגלין זכות ליום זכאי וחובה ליום חייב (היינו תשעה באב, דרגילין להיות בו רעות). אמרו כשהרב בית המקדש בראשונה אותו היום ערב תשעה באב היה, ומוצאי שבת היה, ומוצאי שביעית היתה, ומשמרתה של יהויריב היתה, והלויים היו אומרים שירה ועומדין על דוכנם (מקום עשוי כעין איצטבא, ועליו ליום עומדין לשורר). ומה שירה היו אומרים [במזמור אל נקמות ה' והוא שיר של יום רביעי, והאי דאמרי ליה ביום ראשון אילייא בעלמא הוה דנפל בפומייהו, כדאמרינן (ערכין יב.), פירוש אילייא קינה] וישב עליהם אתיאזנן וברקעתם יצמיתם. ולא הספיקו לומר (המשך הפסוק) יצמיתם ה' אלהינו, עד שבאו נכרים וכבשום, וכן בשניה.

נלכדה ביתר גמרא.

נחרשה העיר (כדכתיב 'ציון שדה תחרש', שנחרשה כולה ונעשית כשדה חרושה). תניא כשהרב טורנוסרופוס הרשע את ההיכל נגזרה גזרה על רבן גמליאל להריגה. בא אותו הגמון ועמד בבית המדרש, ואמר בעל החוטם (בעל קומה וצורה, ל"א גדול הדור) מתבקש (ליהרג, ברמז אמר ליה, שלא יכירו בו אנשי המלך) בעל החוטם מתבקש (ליהרג, ברמז אמר ליה, שלא יכירו בו אנשי המלך). שמע רבן גמליאל, אזל טשא (נחבא) מיניה. אזל (האדון) לגביה (רבן גמליאל) בצנעא. אמר ליה אי מצילנא לך מייתית לי לעלמא דאתי? אמר ליה הן. אמר ליה אשתבע לי. אשתבע ליה (הסביר העיון יעקב

ביארו שכבר מהיום הג' שנסעו מהר ה' שהוא כב' באייר התחילו להתאווות תאוה, ולפי"ז החדש היה מלא (קנ' אורח). וכתוב וּתְסַגֵּר מְרִים מְחוּץ לְמִחְנֶה שְׂבָעַת יָמִים דהוּ לְהו עשרין ותשעה בסיון, וכתוב שלח לך אנשים (והיינו, שהיה זה מיד לאחר שנסתיימו שבעת ימי ההסגר של מרים). ותניא בעשרים ותשעה בסיון שלח משה מרגלים, וכתוב וַיֵּשְׁבוּ מִתּוֹר הָאָרֶץ מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם (ובאותו לילה ששבו הוציאו דיבת הארץ רעה, ובכו העם, וקבע להם הקב"ה בכיה לדורות).

הני ארבעים יום נכי חד הוו (שנים מסיון ועשרים ותשעה מתמוז הוה שלשים ואחד, ושמונה מאב הוה שלשים ותשעה)? אמר אביי תמוז דההיא שתא מלווי מלויה (עשו אותו חודש מלא, בן ל' יום, ועל ידי כך ניתוסף עוד יום אחד, ונסתיימו ארבעים יום בתשעה באב) דכתיב קרא עלי מועד לשבר בחורי (יום עיבור החודש נקרא מועד, ולשבור בחורי היינו חורבן בית המקדש. כלומר, שחורבן בית המקדש נקבע ליום ט' באב, על ידי שאותו חודש היה מעובר). וכתוב ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא. אמר רבי יוחנן אותה לילה ליל תשעה באב היה. אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכיה של חנם ואני קובע לכם בכיה לדורות.

חרב הבית בראשונה דכתיב וּבִחְדָּשׁ הַחֲמִישִׁי בְּשָׁבָעָה לַחֹדֶשׁ (ו' באב) הָיָא שְׁנַת תְּשַׁע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל פָּא גְבוּרָאֲדָן רַב־טַבָּחִים עָבַד מֶלֶךְ-בָּבֶל יְרוּשָׁלַם, וַיִּשְׂרָף אֶת־בֵּית־ה'... וכתוב וּבִחְדָּשׁ הַחֲמִישִׁי בְּעֶשְׂרֵה לַחֹדֶשׁ (י' באב) הָיָא שְׁנַת תְּשַׁע עֶשְׂרֵה שָׁנָה לַמֶּלֶךְ נְבוּכַדְרֶאצַּר מֶלֶךְ-בָּבֶל פָּא גְבוּרָאֲדָן רַב־טַבָּחִים עָמַד לִפְנֵי מֶלֶךְ-בָּבֶל בִּירוּשָׁלַם... ותניא אי אפשר לומר בשבעה שהרי כבר נאמר בעשור, ואי אפשר לומר בעשור שהרי כבר נאמר בשבעה. הא כיצד, בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי סמוך לחשיכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו, שנאמר אֵזִי לָנֹז בִּירְפָנָה הַיּוֹם כִּי יָנֹטוּ צִלְלֵי־עָרָב. והיינו דאמר רבי יוחנן אלמלי הייתי באותו הדור לא

ממעטין בשמחה כך משנכנס אדר (ימי נסים
היו לישראל פורים ופסח) מרבין בשמחה **דף
כט ע"ב** אמר רב פפא הלכך (ביארו התוס' משום
דאמר לעיל מגלגלין חובה ליום החייב) בר ישראל
דאית ליה דינא בהדי נכרי לישתמיט מיניה
באב [המג"א כתב (תקנ"א ס"ב) שישתמיט ממנו עד
ראש חודש אלול. אבל הקרבן נתנאל כתב שמלשון
הגמרא משמע שזהו רק עד אחרי תשעה באב. והביא
שכך מצינו בזהר פרשת יתרו] דריע מזליה, ולימצי
נפשיה (רש"י גרסו 'ניזיל בהדיה' ופירש בערכאות
שלחן) באדר דבריא מזליה (כתב הרישב"א שאף
שאין מזל לישראל, זהו דוקא בשאר ימי השנה. אבל
בשני חדשים אלו, יש מזל, כי כך נגזר עלינו מן השמים.
עוד כתב שאפשר ש'מזל' לאו דוקא, אלא שגזירה נקראת
מזל בלשון בני אדם). פסק הש"ע משנכנס אב
ממעטין בשמחה (מ"ב עיין במ"א דר"ל שאין שמחין
בו כלל) ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי כותי,
לישתמיט מיניה דריע מזליה או"ח (תקנא,א).

לְתַתּוֹ לָכֶם אֲחֵרִית וְתִקּוּהָ אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרִיה
דְּרַב שְׁמוּאֵל בְּרִי שִׁילַת מִשְׁמִיָּה דְּרַב אֱלִי
(להתפרנס מהן, שיש מהן בבבל הרבה) וכלי
פשתן [ללבוש כתב המהרש"א שנקטה הגמרא דברים
אלו, משום שהם מתקיימים. כדא' בב"ב (נב). שדקל הוא
דבר המתקיים, וכן בגדי פשתן מתקיימים יותר משאר
סוגי בגדים].

וַיֹּאמֶר רִאֵה רִיחַ בְּנֵי פְרִיָּה שְׂדֵה אֲשֶׁר פָּרְכוּ ה',
אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת
משמיה דרב כריח שדה של תפוחים (כתבו
התוס' יש מפרשים שהכוונה לאתרוגים שריחם טוב כתב
המהרש"א ואולי דקדקו לפרש אתרוגים ע"פ מ"ש במדקשות כי
ריח ג"ע שנכנס עס יעקב היה מהנגדים כדכתיב 'וירח את ריח
בגדיו' שאלו הנגדים עמדו כבר בג"ע כי ש"ל אהר"י היו וכלו
ליד נמרוד ואח"כ גזן וחמזן עשו ממנו, ש"כ נקראו החמודות
כלאמינן במדקשות ואית ליה לזילן שאכל ממנו אדם הראשון
אתרוג היה ומאותו אתרוג קבלו בגדיו ריח אתרוג של ג"ע).

איתא במשנה 'שבת שחל תשעה באב להיות
בתוכה אסורין לספר ולכבס' אמר רב נחמן לא
שנו (במנותין שכל השבוע אסור לכבס) אלא
לכבס וללבוש, אבל לכבס ולהניח מותר ורב
ששת אמר אפילו לכבס ולהניח (כדי שילבוש
לאחר זמן לאחר תשעה באב) אסור (דנראה

אף שאין דבר זה בידו, אלא ביד הקב"ה, מכל מקום היה
בטוח בזכויותיו, שאם יצילנו אותו הגמון ממות, יביאנו
לחיי עולם הבא. ועוד שמצינו בנדרים (כו:) שנודרים
להרגין ומבטל בליבו. דהיינו, מותר לנדור ולהבטיח לאדם
שרוצה להרגו אף מה שאין ברצונו וביכולתו לקיים,
ומבטל את הנדר מיד בליבו. ועל כל פנים, הקב"ה רצון
יראיו יעשה. ולכן יצאה בת קול ואמרה שאותו הגמון
מזומן לחיי עולם הבא). סליק לאיגרא נפיל ומית.
וגמירי, דכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו (מן
היועצין, וכסבורין שאירע להן על שהרעו
לגזור) מבטלי לגזרתייהו. יצתה בת קול ואמרה
אותו הגמון מזומן לחיי העולם הבא (הבן יהוידע
מביא בשם האר"י שמי שנאמר בו 'מזומן לחיי עולם
הבא' גדול מ'מן עולם הבא'. ולכאורה הדבר פלא, במה
זכה אותו הגמון להגיע לדרגה זו, וכתב, שבאמת יצטרך
עדיין לבוא בגלגול, ולהרבות במצוות ומעשים טובים,
שיהא ראוי על ידם לחיי עולם הבא).

תנו רבנן משהרב הבית בראשונה נתקבצו
כיתות כיתות של פרחי כהונה, ומפתחות
ההיכל בידן, ועלו לגג ההיכל ואמרו לפניו
רבש"ע הואיל ולא זכינו להיות גזברין נאמנים
יהיו מפתחות מסורות לך, וזרקום כלפי מעלה
(הענין יעקב כתב, שהגזברים הם אותם הממונים שממון
הקדש בידם. וכדי שלא יתחללו מעות הקדש על ידי
הנכרים, זרקו את המפתחות למעלה. ומה שקפצו לתוך
האור, היינו כדי שלא יתעללו בהם האויבים, ויצטרכו
לגלות להם היכן מעות הקדש גנוזים). ויצתה כעין
פיסת יד וקיבלתן מהם, והם קפצו ונפלו לתוך
האור [הסביר הנופת צופים י"ל שאין בזה הדין החמור
של 'מאבד עצמו לדעת' דמרוכ צער יגון ואנחה על
ביהמ"ק שהבינו שעומד להיחרב ולגלות בין הגוים וכו'
נשתבשה דעתם לפי שעה עוד יש לומר שיש למדו
משאול שאם יש חשש שיתעללו בו מותר 'לאבד עצמו
לדעת' וא"כ י"ל גם כן הכאן]. ועליהן קונן ישעיה
הנביא מִשָּׂא גֵּיָא חֲזִיזִין (ירושלים, שהכל
מסתכלין שם) מִהֲלֵךְ אֶפְסָא פִּי־עֲלִית פִּלְךָ
לַגְנוֹת: תִּשְׁאוֹתָן מִלֵּאָה עִיר הַמִּיָּה קָרְיָה עֲלִיָּה
חֲלָלִיךָ לֹא חֲלָלִי־תָרַב וְלֹא מִתִּי מִלְחָמָה. אף
בהקב"ה נאמר מְקַרְקַר קָר (לשון יללה) וְשִׁוַּע
אֲלֵ־תָהָר (בשביל הר ציון ששמים).

איתא במשנה 'משנכנס אב ממעטין
בשמחה...' אמר רב יהודה בריה דרב שמואל
בר שילת משמיה דרב כשם שמשנכנס אב

אין הבגד מלובן עד שיהיה מגוהץ) וכלי פשתן אין בהם (ליאסר) משום גיהוץ (הרא"ש כתב שהטעם משום שאין חוששין לגהצן יפה, לפי שקרובים הם לבשר, ומתלכלכים מיד מפני הויעה. והפכיר הקרבן נתנאל דמעתם זה שייך אפי' בבגדי פשתן חדשים. אבל הביא בשם הרמב"ן שדין זה הוא דוקא בישנים, אבל בחדשים יש משום גיהוץ. והטעם, כי הגיהוץ הוא כדי ללבן את הבגד מויעה ולכלוך. ובגד פשתן ישן מלולכך מאוד בטינוף וויעה, ולכן לא מועיל לו גיהוץ. מה שאין כן בגד חדש, שלא התלכלך עדיין כך, מועיל לו הגיהוץ. מ"מ שנינו בברייתא שאסור לכבס אפילו על מנת להניח?) תיובתא.

שלח רב יצחק בר גיורי משמיה דרבי יוחנן אע"פ שאמרו כלי פשתן אין בהם משום גהוץ אבל אסור ללובשן בשבת שחל תשעה באב להיות בתוכה.

אמר רב לא שנו (שאסור ללובשו בשבוע שחל תשעה באב להיות בתוכה) אלא לפניו (בימים שלפני תשעה באב) אבל לאחריו (לאחר ט' באב) מותר. ושמאל אמר אפילו לאחריו נמי אסור.

מיתיבי שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסור לספר ולכבס, ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. כיצד, חל להיות (ט' באב) באחד בשבת מותר לכבס כל השבת כולה. בשני בשלישי ברביעי ובחמישי, לפניו אסור, לאחריו מותר. חל להיות בערב שבת מותר לכבס בחמישי, מפני כבוד השבת. ואם לא כבס בחמישי בשבת מותר לכבס בערב שבת מן המנחה ולמעלה. לייט עלה אביי, ואיתימא רב אחא בר יעקב, אחא (המכבס בתשעה באב, אפילו מן המנחה ולמעלה תמחו המפרשים וכי יש כח לאמורא לחלוק על ברייתא וכתב השפת אמת שנראה שלייט על שלא נזהר לכבס מקודם ביום המישי. וכ"כ ר"ח לייט אביי מי שהצריך ודחק עצמו לכך).

(המשך הברייתא) חל להיות בשני ובחמישי קורין שלשה ומפטיר אחד [מאותן שלשה אחרון מפטיר, מתוך שאין מוסיפין בחול יותר משלשה אנשים ולא בראש חדש על ארבעה, שאין לנו להוסיף אלא בשבת וביום טוב, כדמפרש במגילה (כא). ולפיכך קורין שלשה, דזמן

כמסיה דעתו, שעוסק בכיבוס בגדים). אמר רב ששת תדע (דאפילו לכבס ולהניח אסור) דבטלי קצרי דבי רב (כובסין הפכירו התוס' לכך קרי להו קצרי ע"ש שמקצרין הבגדים ע"י רחיצת המים).

מתיב רב המנונא בחמישי מותרים מפני כבוד השבת. למאי, אילימא לכבס וללבוש (מיד בחמישי) מאי כבוד שבת איכא, אלא להניח (עד השבת). ובחמישי הוא דשרי, אבל השבת כולה אסור? לעולם לכבס וללבוש (מיד בחמישי) וכשאיין לו אלא חלוק אחד (דאין לו להחליף, ומאי מפני כבוד השבת, דאי לא מכבס השתא בחמישי תו לא מצי לכבס ליה).

דאמר רבי יוחנן מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד [דלא סגיא דלא מכבס מפני הכנימה, ואפילו כיבס לפני המועד מותר לכבסה במועד כתבו התוס' במו"ק (יד). איתא וליטעמין הא דאמר רבי יוחנן מי שאין לו אלא חלוק אחד וכו' דפריך יאמרו כל החלוקים אסורים לכבס בחול המועד וחלוק זה מותר, ומתריץ זה אזור מוכיח עליו שאין לו אלא חלוק אחד (שאלם שיש לו כמה חלוקים שמכבס חלוק מעביר את החגורה לחלוק אחר, ואם יש לו רק חלוק אחד מניח את החגורה על המעיל שלכנס בו בשעה שמכבס). א"כ דוקא להם, אבל לנו ודאי אסור אפי' אין לנו אלא חלוק אחד שאין אנו אוגדין אזור על חלוקות שלנו ולא הוי אזור מוכיח עליו (הרי"ף והרא"ש הביאו דברי ר' יוחנן בסתם ולא הכריעו שיהיה אזור מוכיח עליו) וכן מהטעם האמור צריך ליהדר שלא לכבס המצנפת בחול המועד אף על גב שאין לנו אלא אחת. אבל מ"מ יש לנשים לכבס בגדי התינוקות כדי ללבוש (באלות המים) דהוי כמי שאין לו אלא חלוק אחד שיש רגילות להחליף בגדיהם וכל שעה צריך לו כל בגדיו ועל זה נהגו העולם לכבסם בחול המועד הסמיך מרומ"ד סימן פח שאין לרדק שהאזור מוכיח, שניכר וידוע שהם של קטנים). איתמר נמי, אמר רבי בנימין אמר רבי אלעזר לא שנו אלא לכבס וללבוש, אבל להניח מותר.

מיתיבי אסור לכבס לפני תשעה באב אפילו להניח לאחר תשעה באב, וגיהוץ שלנו (אינו יפה אלא...) כביבוס שלהן [ואסור לגהץ לפני תשעה באב אפילו להניח לאחר תשעה באב, אבל כיבוס שלנו מותר ביאר רש"י כתובות (י): שגיהוץ היינו החלקה באבן הזכוכית. והוא כביבוס של איי משום שהיו מימיהם של בני איי יפים לכבס, או שסמנין יפים היו להן לכבס. וכביבוס שלנו, של בני בבלי,

כט: - ל.

הלכה כרבי מאיר (דלפניו אסור ולאחריו מותר). ותרווייהו לקולא (דלפניו מוקי הלכה כרבי מאיר דלפניו ולא לאחריו, ובאותה שבת, אבל קודם אותה שבת אפילו לפניו מותר כתבו התוס' ואף על גב דשלאו משמיה דר' יוחנן דכלי פשתן מותר לכבס מ"מ החמיר לנו מוריננו רש"י לתת סדינין שלנו לכבס אותה שבוע שהיה בה ט"ב. עוד כתבו התוס' היבא דהל ט"ב בה' בשבת מותר לכבס ולספר מחצות ואילך מפני כבוד השבת דאין להמתין עד ערב שבת מפני טורח השבת (הצ"י סימן תקנ"א תמה מאוד על דברים אלו שחמור להחמיר לכבס דט' באב, ועוד מובא בגמ' שלייט אצ"י על זה, ולכן כתב שאין לסמוך על הוראה זו) אמנם השפת אמת יישב כי אצ"י לייט רק על אופן שחל תשעה באב בערב שבת, שיכול היה לכבס בחמישי. אבל בלפניו שחל בחמישי, שלא היה יכול לכבס קודם, לא לייט כלתבאר בשפת אמת ור"ח שהבאנו קודם). וצריכא, דאי אשמועינן הלכה כרבי מאיר הוה אמינא אפילו מראש חדש, קמשמע לן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. ואי אשמועינן הלכה כרבן שמעון בן גמליאל הוה אמינא אפילו לאחריו, קמשמע לן הלכה כרבי מאיר. פסק הש"ע א. שבוע שחל בו תשעה באב, אסורים לספר ולכבס (מ"ב דנראה כמסיח דעתו מהאבילות) אפילו אינו רוצה ללבושו עתה אלא להניחו לאחר ט' באב, ואפילו אין לו אלא חלוק אחד, אסור, וכן המכובסים מקודם, בין ללבוש בין להציע בהם המטה, ואפי' מטפחות הידים והשלחן, אסור. וכיבוס שלנו, מותר, אבל גיהוץ (פי' מעבירין על הבגדים אבן חלק להחליקו ערוך) שלנו, אסור. וכלי פשתן, אין בהם משום גיהוץ והרי הם ככיבוס שלנו, ומותר, והני מיילי לגוהצן ולהניחן עד אחר תשעה באב, אבל אסור ללבשן בשבוע זה. ונהגו לאסור אפילו כלי פשתן, ואפילו בכבוס שלנו, בין ללבוש בין לכבס ולהניח, ואין להקל בדבר, כיון שנהגו, וכ"ש דאפשר דמדינא נמי אסור, שהרי יש מי שכתב דכיבוס שלנו קרי (גיהוץ) לשל בני בבל שאין מתלבנים יפה, לפי שמימיהם הם עכורים שאינו ארץ הרים וגבעות כארץ ישראל, וכיבוס של שאר ארצות אפשר שהוא ככיבוס של ארץ ישראל ואסור. ועוד יש מי שפירש דגיהוץ היינו מים ואפר או נתר ובורית, וכיבוס היינו במים לבד, ובזמן

ספר תורה הוא, ובלאו הכי הוה קרו שלשה, שהוא מתקנת עזרא לקרות בשני ובחמישי כהן ולוי וישראל כתבו התוס' מכאן מוכיח רבינו תם דמפטיר עולה למנין שבעה, מדקאמר קורין שלש ומפטיר אחד, שמפטיר אחד מן הג' דקא מיבעיא ליה במגילה (כג.) מפטיר עולה למנין שבעה או לא משמע מהבא דעולה. אמנם הקדן אורה כתב שאין לראי מוכרחת לכיון דמייירי בחול שאין מוסיפים על מניין הקוראים המפטיר ממניין הג', אבל בשבת וכו' שמוחר להוסיף, השאלה צענייה והרשב"א כתב שאין לראי מלשון הכרייתא. לעניין הלכה עיין בדקויות כהלכה ע"מ מגילה דעמוד 85 בשלישי וברביעי (הפכיר הגבורת ארי הוא הדין אם חל בראשון ובשישי. אלא שהיות ונקט שני וחמישי, לא רצה לנקוט ראשון ושישי, כי רחוקים הם זה מזה) קורא אחד ומפטיר אחד (אחד קורא והוא עצמו המפטיר). רבי יוסי אומר לעולם קורין שלשה ומפטיר אחד (קתני מיהת לאחריו מותר). תיובתא דשמואל?

אמר לך שמואל תנאי היא, דתניא תשעה באב שחל להיות בשבת, וכן ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו, ומועלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו ויש מחלוקת בגיטין (סח:) דאיכא למ"ד מלך והדיוט ומלך, ואיכא למ"ד מלך והדיוט. כלומר, כשנטרד שלמה שוב לא חזר למלכותו, לפיכך הוצרך לומר 'בשעתו' בשעת מלכו ותקפו, שהיה אוכל הוא ושריו ששים כור סולת) ואסור לספר ולכבס מראש חדש ועד התענית, דברי רבי מאיר (אלמא דסבירא ליה לרבי מאיר לפניו אסור לאחריו מותר). רבי יהודה אומר כל החדש כולו אסור. רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו אסור אלא אותה שבת בלבד (רבי יהודה ורבן שמעון בן גמליאל סבירא להו דאפילו לאחריו נמי אסור) ותניא אידך...

אמר רבי יוחנן ושלשתן מקרא אחד דרשו, דכתיב וְהִשְׁפַּתִּי פְלִמְשֻׁשָׁה חֲגָה חֲדָשָׁה וְשִׁפְתִּיהָ וְכָל מוֹעֲדָהּ. מאן דאמר מראש חדש ועד התענית [דף ל ע"א] מחגה [דהיינו ר"ח שנקרא חג, כדאמרין (תענית כט.) קרא עלי מועד] ומאן דאמר כל החדש כולו אסור מחדשה, ומאן דאמר כל השבת כולה אסור משבתה.

אמר רבא הלכה כרבן שמעון בן גמליאל (דאין איסור נוהג אלא באותה שבת). ואמר רבא

שעות ולמעלה. ואי אשמעינן משש שעות ולמעלה הוה אמינא אפילו בסעודה שאינו מפסיק בה, קמשמע לן בסעודה המפסיק בה.

תניא כלישנא קמא, תניא כלישנא בתרא. **תניא כלישנא בתרא** הסועד ערב תשעה באב, אם עתיד לסעוד סעודה אחרת מותר לאכול בשר ולשתות יין, ואם לאו אסור לאכול בשר ולשתות יין. **תניא כלישנא קמא** ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין. רבן שמעון בן גמליאל אומר ישנה. כיצד משנה אומר רבי יהודה אם היה רגיל לאכול שני תבשילין יאכל מין אחד, ואם היה רגיל לסעוד בעשרה בני אדם (שהיו סועדין עמו לכבודו) סועד בחמשה (ביארי התוס') צריך למעט בכבודו. היה רגיל לשתות עשרה כוסות שותה חמשה כוסות. במה דברים אמורים משש שעות ולמעלה, אבל משש שעות ולמטה מותר.

תניא אידך ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין, לא יאכל בשר ולא ישתה יין. דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים ישנה (אשני תבשילין קיימי) וממעט בבשר ובין, כיצד ממעט, אם היה רגיל לאכול ליטרא בשר יאכל חצי ליטרא, היה רגיל לשתות לוג יין ישתה חצי לוג יין, ואם אינו רגיל כל עיקר אסור. רבן שמעון בן גמליאל אומר אם היה רגיל לאכול צנן או מליח (דג או בשר מליח, דאין בו טעם כל כך אחר ששהה שלשה ימים במלח, כדלקמן, כשלמים והנותר מבשר זבח השלמים וגו', טפי לא אשכחן דמקרי בשר) אחר סעודתו הרשות בידו (כתב בחידושי רא"מ חורבין שהכונה שהרשות בידו לאכול כמה תבשילין שרגיל על ידי השינוי שבמיעוט הצנן).

תניא אידך כל שהוא משום תשעה באב (כגון סעודה המפסיק בה) אסור לאכול בשר ואסור לשתות יין, ואסור לרחוץ. כל שאינו משום תשעה באב (כגון סעודה המפסיק בה בתענית צבור, אי נמי סעודה שאינו מפסיק בה) מותר לאכול בשר ולשתות יין, ומותר (כך גורסים

הזה אין מכבסים במים לבד ונמצא שכל כיבוס של זמן הזה הוי גיהוץ, ואסור מדינא אפי' בכלי פשתן ללבשן מיהא (הגה ואנו נוהגין להחמיר בכל זה מתחלת ר"ח עד אחר התענית, אם לא לצורך מצוה, כגון אשה הלובשת לבנים מותרת לכבס וללבוש לבנים ולהציע תחתיה, אבל בט' באב עצמו לא תלבש לבנים רק לובשת חלוק בדוק ויפה. וכן לכבוד שבת לובשים כלי פשתן ומציעין לבנים כמו בשאר שבתות. ואסור ליתן כלים לכובסת אינה יהודי לכבס מראש חודש ואילך, אבל קודם ר"ח מותר לתת, אע"פ שכובסת אחר ראש חודש) אר"ח (תקנא, ג). ב. לאחר התענית מותר לספר ולכבס מיד... (הגה ונוהגין להחמיר מתחלת ראש חודש לענין כיבוס, אבל תספורת נוהגים להחמיר מי"ז בתמוז) אר"ח (תקנא, ד).

איתא במשנה 'ערב תשעה באב לא יאכל אדם שני תבשילין...' וביארי התוס' פירוש ב' תבשילין ר"ל בשתי קדירות (הסביר הקדן אורה שנוטה לאסור אפי' מין אחד אם נתבשל בד' קדוות. המ"ב סי' תקנ"ב אות ח' הסביר דוקא שאחד צלילתו עבה, והשני צלילתו רכה) אבל אין לאסור לאכול תבשיל שעושין מבצלים ומגבינה ומביצים, דאע"ג דאין רגילין העולם לאכול בצלים היין כדאמר (עירובין כט.). שקשין לכל גופו של אדם כחרבות, אעפ"כ מאחר שאין עושין מהם תבשיל בעצמו אם לא ישימו או שומן או שום דבר שנותן בהם טעם אינו קרוי תבשיל כדי לאסור הביצים שמשמיון עמהם, אבל מן גבינה המבושלת בקדירה אין חששא לאכול, דכל דבר שהוא נאכל כמו שהוא חי אין בהם תורת בשול כלל וכלל (אולם הרא"ש הביא שהראב"ד דעתו שגם דבר שנאכל חי חשיב תבשיל, וכ"ל הרא"ש שעושים תבשילים טובים גם מדבר שנאכל חי) אומר רב יהודה לא שנו אלא משש שעות ולמעלה, אבל משש שעות ולמטה (כלפי השחר) מותר. ואמר רב יהודה לא שנו אלא בסעודה המפסיק בה (דשוב אינו אוכל עוד מאותה סעודה ואילך) אבל בסעודה שאינו מפסיק בה מותר. ותרוייהו לקולא (א. משש שעות ולמעלה מותר לאכול שני תבשילין, אם אין זו הסעודה שמפסיק בה. ב. משש שעות ולמטה, מותר לאכול שני תבשילין, אף אם זו הסעודה שמפסיק בה) וצריכא, דאי אשמעינן בסעודה המפסיק בה הוה אמינא אפילו משש שעות ולמטה, קמשמע לן משש

שאינ התענית מוזק לו ומחמיר על עצמו, נקרא קדוש כנ"ל] או"ח (תקנב,ט).

תנו רבנן כל מצות הנוהגות באכל נוהגות בתשעה באב, אסור באכילה ובשתיה (אכילה ושתיה מותרין באבל, ונקט אותם אגב ה' האחרים שנוהגים באבל) ובסיכה ובנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים (דכתיב בהו משמחי לב) ולשנות במשנה בתלמוד ובמדרש ובהלכות ובאגדות. אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות (דכיון דלא ידע אית ליה צערא) ושונה במקום שאינו רגיל לשנות, וקורא בקינות, באיוב ובדברים הרעים שבירמיה. ותינוקות של בית רבן בטליו, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. רבי יהודה אומר אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות, ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות, אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיהו, ותינוקות של בית רבן בטלים בו, משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב. **פסק הש"ע** תשעה באב אסור ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה, ואסור לקרות בתורה בנביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, משום שנאמר 'פקודי ה' ישרים משמחי לב' ותינוקות של בית רבן בטלים בו אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם או"ח (תקנב,א). כתבו הרי"ף והטור הלכה כר' יהודה שאסור לתלמוד בדברים שאינו רגיל.

איתא במשנה 'לא יאכל בשר ולא ישתה יין' **תנא** אבל אוכל הוא בשר מליח, ושותה יין מנתו. בשר מליח עד כמה (הוי בשר גמור, דלא הוי בשר מליח)? אמר רב חנינא בר כהנא משמיה דשמואל כל זמן שהוא כשלמים (פירש רש"י שלא שהה במלחו אלא שני ימים ולילה אחד, בזמן אכילת שלמים, ולהכי נקט כשלמים, דבזמן אכילת שלמים אשכחן דאקרי בשר, דכתיב 'והנותר מבשר זבח השלמים', טפי לא אשכחן דמקרי בשר, שהטעם נפסל אהרי שנים ושלשה ימים **אמנם תוס'** ביארו בשר מליח מותר כל זמן שאינו כשלמים כלומר שעבר יותר מכ' ימים משחיטתו **וכתבו** אפ"ה לדין אסור לאכול בשר

הרש"ש ועוד מפרשים, וכן מוכח מרש"י לרחוקין. רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר משום אביו כל שעה שמותר לאכול (רש"י לא גרס בשר) מותר לרחוקין (כלומר, אפילו בשעת סעודה המפסיק מותר לרחוקין, הואיל ומותר לאכול). **פסק הש"ע** א. ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת, שאוכלה אחר חצות, בשר, ולא ישתה יין (מ"ב היינו מדינא דש"ס דאלו מצד מנהגא אסור מר"ח וכדלעיל בסימן תקנ"א) ולא יאכל שני תבשילין [הגה ואף ממשקים אחרים ממעט (מ"ב היינו בסעודה מפסקת, שאם רגיל לשנות בסעודה ד' כוסות ישתה ג' כוסות. ואין לשנות שכר ואם הוא אדם חלש שרי) בשתייתן ממה שרגיל לשנות, וכן לא יאכל אחר סעודתו צנן ומליח, דברים שנוהג בהם בשאר פעמים, כדי שיתנהג בפרישות] או"ח (תקנב,א). ב. כל זה בסעודה המפסקת שאין דעתו לאכול עוד אחריה סעודת קבע (מ"ב אבל אם אוכל אחר"כ רק אכילת עראי לא נחשב לסעודה כלל, וא"כ הסעודה הקודמת היא עיקר הסעודה ואסור לאכול בה שני תבשילין) וכשהוא אחר חצות, אבל אם היה קודם חצות, או אחר חצות ודעתו לאכול אחריה סעודת קבע, אין צריך ליזהר בדברים הללו [הגה ומנהג בבל גלילות אשכנז לאכול סעודה קבועה קודם מנחה, ואח"כ מתפללין מנחה ואוכלים סעודה מפסקת. ונוהגין להרבות קצת בסעודה ראשונה, כדי שלא יזיק להם התענית (מ"ב ורבים מאחרונים אין דעתם נוחה בזה להרבות מתחלה בכמה מיני תבשילין ולהתענג בהם וזהו עיקר סעודתו, ואחר מנחה שאינו רעב ואינו צמא כלל אוכל לזכר סעודה מפסקת והוא רק כעין סעודת עראי, וע"כ יש מהם שאומר שלא יאכל קודם מנחה רק תבשיל אחד ואחר מנחה יאכל עדשים או ביצים וכנ"ל ואף שגם זה בכלל תבשיל הוא לא מצטרפי אהדדי. והא"ר כתב להצדיק קצת את המנהג וז"ל אומר אני דכל זמן שהוא מכין לש"ש בכונת הנ"ל דהיינו שלא יזיק לו התענית הרשות בידו, אבל עכ"פ יראה כל אדם שלא ישביע עצמו יותר מדאי והחכם עיניו בראשו כדי שיוכל לאכול אחר המנחה סעודה המפסקת שלא יהא כאכילה גסה ועראי עכ"ל ובסעודה המפסקת יוכל לאכול פת עם תבשיל ולא מצטרפי אהדדי כיון שבידו בהמ"ז וגם התפלל מנחה באמצע) הואיל ופוסקים מבעוד יום כמו ביום כיפורים, ויש קצת ראייה לזה ממדרש איכה רבתי, מיהו מי שיוכל לסגף עצמו ויודע בעצמו

שנהגו שלא לעשות, אין עושין (מ"ב כדי שלא יסירו דעתם מהאבלות ומטעם זה גם בלילה אסור במלאכה דהא גם בלילה מחוייב להתאבל מיהו כל מלאכה שאין בה שיהיו שרי דאין מסיח דעתו בכך) ובכל מקום ת"ח בטלים, וכל הרוצה לעשות עצמו תלמיד חכם לענין זה עושה... או"ח (תקנ"ד, כב).

תניא אידך רבן שמעון בן גמליאל אומר כל האוכל ושותה בתשעה באב כאילו אוכל ושותה ביום הכיפורים. רבי עקיבא אומר כל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה (מהלשון 'אינו רואה סימן ברכה' משמע בפשטות שאין איסור בדבר, אלא שאינו משתכר בכך. **אמנם בברכ"י** (ס' תקפ"ה סק"י) הביא שיש אומרים שבכל מקום שנוקטים לשון 'אינו רואה סימן ברכה', יש גם איסור בדבר) לעולם (ומאותה מלאכה (הסניזי מחס"ט ס' תקנ"ד אות כז' שאם הוא סנדלר לא יראה צרכה ממלכתו כל השנה. **היז דוד פירש** שהכונה 'לעולם' שמה שיעשה עס מעות אלו אף לאחר התענית אין צוה צרכה, כל זה דלא ברש"י שלא גרס צרכיהם לעולם) **כתבו התוס'** חייב אדם לצער ולמעט בכבודו ובהנאותיו בט' באב שאם היה רגיל לשכב על שני כרים לא ישכב כי אם על אחד (כ"פ הרמ"א תקנה ס"ב) אבל עוברות ומניקות אינן חייבות כולי האי שאינן יכולות להצטער בעצמן. ואוכלין סעודה המפסקת מבעוד יום (הדעת תורה ס' תקנ"ד אות ב' שיש דין תוס' תענית גס דט' ב"ב, וכן מובחר ציהמ"ט לרמב"ם (י, ד). **אמנם תוס'** פסחים (נדל) וכו"ד הרמב"ן והריטב"א שאין לו דין תוספתא) וכן נמזי ביום הכיפורים צריך לסעוד מבע"י, התוספת יוה"כ מן התורה כדכתיב מערב ועד ערב, וכתיב 'בעצם היום הזה'. אבל מ"מ אין לאסור לשתות משאכל סעודה מפסקת ועדיין הוי היום גדול (הסניזי היז דוד וה"ה ללכול, אלף נקט פתיה, כיון שאין דרך ללכול אחר סעודה מפסקת) כדמשמע בירושלמי אפילו ערב יוה"כ וכל שכן ערב תשעה באב. **בתריומת הדרשן** (ה"א ס' קנ"ג) כתב, שיש לחלק בין איסור מלאכה בט' באב לאיסור מלאכה בחול המועד. כי בחול המועד, שאיסור מלאכה משום שביתה הוא, התירו חכמים כל מלאכת הדיוט, ושאינה של מורה, וכל שהוא לצורך שמחת המועד. מה שאין כן מניעת מלאכה בט' באב, שמשום ענוי הוא, ואם כן, אסורה כל מלאכה. בין של מורה או לאו. וגם מלאכת הדיוט, אם יש בה שיהיו קצת שמשותשע בה, אין לעשותה בט' באב, מפני שיע"כ מתבטל מהעניניו. אבל מלאכות שאין בהם שיהיו, כמו הדלקת נרות וקשירה והתרה, פשוט שמותר בט' באב. **והחכמים** אומרים כל העושה מלאכה בתשעה באב ואינו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה, שנאמר שְׂמָחוּ

אפי' מלוח מזמן מרובה כיון דאנו רגילים לאכול בשר מליח. וכן צריך למעט בשתייתו בסעודה זו, שאם היה רגיל לשתות עשרה כוסות משכר או ממשקה אחר לא ישתה כי אם חמשה. וצריך לשנות מקומו שהוא רגיל לאכול בו, כמו שהיה מנהגו של רבי יהודה בר' אילעאי שישב ואכל ערב מ"ב בין תנור לכיריים מקום שהיה מנוול (ב"ע תקנ"ב ס"ז כתב שנהגו לישב על הקרקע בסעודה זו). ויין מוגתו (חדש ומתוק, ואינו טוב כיון ישן, ומשלשל ומזיק) עד כמה? כל זמן שהוא תוסם (רותח).

תנא יין תוסם אין בו משום גילוי (שארין נחש ושותהו, כי יברה מרתיחתו). וכמה תסיסתו שלשה ימים.

אמר רב כך היה מנהגו של רבי יהודה ברבי אילעאי ערב תשעה באב מביאין לו פת חרבה במלח, ויושב **דף ל ע"ב** בין תנור לכיריים (מקום מנוול שבבית) ואוכל, ושותה עליה קיתון של מים, ודומה כמי שמתו מוטל לפניו **והסניזי המהרש"א** כלומר, שלא היה לו תשעה באב כאכילות ישנה, אלא היה נראה כאילו מת לו עתה מת, והוא מתאבל עליו. **הרמב"ם** (תעניות ה,ט) כתב וכוה ראוי להכמים לעשות, או קרוב מזה. ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל אפילו תבשיל של עדשים, אלא אם כן היה בשבת). **פסק הש"ע מי שאפשר לו, לא יאכל בסעודה המפסקת אלא פת הריבה במלח וקיתון של מים** (מ"ב ומ"מ אל ימעט בשיעור אכילתו, אלא יעשה כאופן שיוכל לסבול התענית וכן בשתיית המים) (**הגה** ויש מהמיררים לטבל אחר אכילתן פת באפר ולאכלו, על שם ויגרם בחצי' וגו') או"ח (תקנ"ו).

תנן התם מקום שנהגו לעשות מלאכה בתשעה באב עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, ובכל מקום תלמידי חכמים בטלים. רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה כל אדם עצמו כתלמיד חכם. **תניא נמי הכי רבן שמעון בן גמליאל אומר לעולם יעשה אדם עצמו כתלמיד חכם, כדי שיתענה** **והסניזי המהר"ן** היות כלומר, שאף שאמר רשב"ג (י): שלא כל הרוצה לעשות עצמו תלמיד חכם עושה, היינו בדבר של שבה. אבל בדבר של צער עושה). **פסק הש"ע** מקום שנהגו לעשות מלאכה בט' באב, עושין במקום

המיטה) ולא הודו לו חכמים כל עיקר (ודעתם שאין צריך לכפות המטות כלל. והלכה כדבריהם, שאין צריך לכפות כלל).

איתא במשנה 'אמר רבן שמעון בן גמליאל לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים'. בשלמא יום הכפורים משום דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתנו (רשי לא גורם 'מילת יום' היינו שהוא יום סליחה ומחילה כיון שניתנו בו לוחות. אמנם מהגבורת ארי משמע שהבין ששני מעמים שונים הם, יום שיש בו סליחה ומחילה, ושהוא יום שניתנו בו לוחות האחרונות) בו לוחות האחרונות (שבין) בתמוז ירד משה מן ההר ושיבר את הלוחות, ובשמונה עשר טחן את העגל, ודן את הפושעים, ועלה למרום, נשתחה שם שמונים יום, ארבעים יום עמד בתפלה, דכתיב ואתנפל לפני ה' ארבעים יום וארבעים לילה, וארבעים יום עמד כבראשונה, חשוב משבעה עשר בתמוז עד יום הכפורים והיו להו שמונים יום, ובוקר יום כפור ירד, ואותו היום נקבע ליום כפור להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי). אלא חמשה עשר באב מאי היא?

אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה (דרחמנא אמר וכל בת יורשת נחלה וגו', וכתוב, ולא תסוב נחלה ממטה למטה אחר כי איש בנחלתו ידבקו בני ישראל ועמדו והתירו דבר זה בחמשה עשר באב תוס' כתבו 'יום שהותרו השבטים לבא זה בזה' פירוש דהיינו י"ט (הרבה ניתחצו דלכדי קודשם, ח"ל הא"ר סימן תק"פ בלחץ אהבה כתב הרבה פירושים, ואחד מיניהו כלומר לא תטעה דעשו יום טוב לאסור בהספק ותענית, אלא מה שחתכו הסבטים היינו היום טוב עלמנו יומא טבא לישראל ואני שמעתי דמ"ט תוס' דהיינו יום טו"ז ר"ת ט"ז בל"ב, ור"ל ב"ט"ו בל"ב היה היום שחתכו ויש עוד פירושים טובא). מאי דרוש? זה הַדְבָּר אֲשֶׁר-צִוָּה ה' לְבָנָיו צִלְפָּחָד... דבר זה לא יהא נוהג אלא בדור זה.

אמר רב נחמן יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל (לישא נשים, לפי שנשבעו ישראל מלחמינשא להם כתב הרשב"ם שלא נחלקו האמוראים בענין זה, אלא שכל אחד למד מרביתו ענין אחר שמחתו שמחים בט"ו באב) שנאמר וְאִישׁ יִשְׂרָאֵל נִשְׁבַּע בְּמִצְפָּה לֵאמֹר אִישׁ מִבְּנוֹ לֹא-יִתֵּן בְּתוֹ לְבָנָיו לְאִשָּׁה. מאי דרוש? אמר רב 'ממנו'

אֶת-יְרוּשָׁלַם וְגִילוּ בָּהּ פְּלִיאָהֶֽכֶּה שִׁישׁוּ אֶתְהָ מְשׁוֹשׁ פְּלִימָתָאֲבָלִים עָלֶיהָ. מכאן אמרו כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה, ושאנו מתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה. תניא נמי הכי כל האוכל בשר ושותה יין בתשעה באב (כלומר בסעודה המפסיק בה הפכיר המהר"ן חיות כי אי אפשר לפרש שהכוונה לאוכל בתשעה באב עצמו, שהרי אמרנו לעיל שהוא כאוכל ביום הכפורים. ועוד, שזה אינו דווקא בבשר ויין) עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמתם. פסק הש"ע א. כל העושה מלאכה בתשעה באב, אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה (מ"ב כלומר מאותן מעות שמרויה מאותה מלאכה) או"ח (תקנד, כד). ב. כל האוכל ושותה בת"ב (מ"ב אפילו מעוברת או מניקה או שארי אנשים שהם חלולים בטבען ומצטערין מהתענית וכדאי הוא בית אלהינו להצטער על חורבנו עכ"פ יום אחד בשנה) אינו רואה בשמחת ירושלים, וכל המתאבל על ירושלים, זוכה ורואה בשמחתה. וכל האוכל בשר או שותה יין בסעודה המפסקת, עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם או"ח (תקנד, כה).

איתא במשנה 'רבי יהודה מחייב בכפיית המטה ולא הודו לו חכמים' (ביארי התוס' פירוש שאין צריך לכפות המטה, והאידנא דהיישנין לכשפים לא עבדינן כפיית המטה ואפילו באבל) תניא אמרו לו לרבי יהודה לדבריה, עוברות ומניקות (שאינן יכולות לישן על גבי קרקע) מה תהא עליהן, אמר להם אף אני לא אמרתי אלא ביכול (שאפשר לו). תניא נמי הכי מודה רבי יהודה לחכמים בשאינו יכול, ומודים חכמים לרבי יהודה ביכול (שאפשר לו). מאי ביניהו (כיון דזה מודה לו ביכול, וזה מודה לו בשאינו יכול) איכא ביניהו שאר ממות (שבבית, שאינו שוכב בהן, ר' יהודה דמחייב במתניתין בכפיית המטה, קמחייב נמי ביכול בשאר ממות, ורבנן סברי, מטתו כופה ולא שאר ממות, וכדתניא גבי אבל). כדתניא כשאמרו לכפות המטה לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל הממות כולן הוא כופה. אמר רבא הלכתא כתנא דידן (שנחלקו רבי יהודה וחכמים בעיקר כפיית

ל: - לא.

והמטיב [ביאור התוס'] פירוש כברכת המזון. וכן באותו זמן תקנו יותר על היין הטוב והמטיב טפי מבשאר דברים לפי שהיו כמו גדר בכרם ולא נסרחו, והיין הגדל בכרם מזכיר זה הל"ך צרכות (ט,טו) ביאר דחקנו על היין כיון שהוא אדום כמו הדם של ההכוננים, וכך יזכור הגס שלא הסכיחו הטוב שלא הסריחו, והמטיב שנתנו לקבורה.

רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה [לפי שהן לחין, ומאותו הזמן אין כח בחמה לייבשן, וחיישינן מפני התולעת, לפי שעץ שיש בו תולעת פסול למערכה, כדאמרינן (מדות פ"ב מ"ה). הפסיד הרשב"ם (קבא): ועשו אותו יום טוב, לפי שבאותו יום השלימו מצוה חשובה כזאת] **דתניא רבי אליעזר הגדול** אומר מחמשה עשר באב ואילך תשש כוחה של חמה, ולא היו כורתין עצים למערכה, לפי שאינן יבשין. אמר רב מנשיא וקרו ליה יום תבר מגל (שבירת הגרון, שפסק החוטב מלחטוב עצים). מכאן ואילך (מחמשה עשר באב ואילך, דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה יוסף חיים על חייו) דמוסיף יוסף, ודלא מוסיף יוסף. מאי יאסף (חקשו התוס') וכי היה מסופק מהו 'יאסף' דברור שכוונת 'יאסף' שימות מן העולם, ולכן יש לומר שגם 'יוסף' ועל זה שאל מהו כוונתו? אמר רב יוסף תקבריה אימיה (כלומר ימות בלא עתה).

איתא במשנה 'שבהן בנות ירושלים...' תנו רבנן בת מלך (אע"פ שהיה לה, שואלת מבת כהן גדול כו', שלא לבייש את השואלת מתוך שאין לה) שואלת מבת כהן גדול (שהוא קרוב וסמוך למלכות הפסיד השפת אמת דרך העולם היא להיפך, שהעני שואל מעשיר. וכאן תקנו ככוונה שיעשו כך, שבת מלך תשאל מבת כהן גדול, שהיא עניה כלפיה, כדי שלא יתבייש מי שבאמת צריך לשאול בגלל שאין לו. לכן הרגילו לעשות כך, שהנכבד שואל מן הפחות ממנו, וכך לא יתבייש אף אחד מהשואלים) בת כהן גדול מבת סגן (כהן חשוב, ממנה תחת כהן גדול להיות תחתיו ביום הכפורים, אם יארע פסול בכהן גדול ביום הכפורים, ישמש זה הסגן תחתיו) ובת סגן מבת משוח מלחמה (הוא הכהן המכריז במלחמה מי האיש הירא ורך הלכב) ובת משוח מלחמה מבת כהן

(מיעוט הוא) ולא מבנינו (לא גזרו אלא מהם, אבל מבניהם לא גזרו).

אמר רבי יוחנן יום שכלו בו מתי מדבר (דתניא כל ארבעים שנה שהיו במדבר בכל ערב תשעה באב היה הכרוז יוצא ואומר צאו לחפור, והיה כל אחד ואחד יוצא והופר לו קבר, וישן בו, שמא ימות קודם שיחפור, ולמחר הכרוז יוצא וקורא 'יבדלו חיים מן המתים', וכל שהיה בו נפש חיים היה עומד ויוצא, וכל שנה היו עושין כן, ובשנת ארבעים שנה עשו, ולמחר עמדו כולן חיים, וכיון שראו כך תמהו ואמרו שמא טעינו בחשבון החודש הזור ושכבו בקבריהן בלילות עד ליל חמשה עשר, וכיון שראו שנתמלאה הלכנה בחמשה עשר, ולא מת אחד מהם ידעו שהשבון חדש מכוון, וכבר ארבעים שנה של גזרה נשלמו, קבעו אותו הדור לאותו היום יום טוב (הפסיד העץ יוסף שלא ידעו שגיל עשרים עלמו לא היה בכלל הגזרה רק מעל גיל כ') **כתבו התוס' בשם הרשב"ם** (עפ"י המהש"ל) שהגזרה על עון המרגלים היתה על ששים ריבוא שימותו למשך ארבעים שנה היינו טו' אלפים לשנה, והיו מתים רק כט' באב וי"מ שהיו מתים בכל יום אך רוב המתים היו לעולם בתשעה באב, ובחמשה עשר באב פסקה הגזרה ולא מתו כלל ועשו י"ט). דאמר מר עד שלא כלו מתי מדבר לא היה דבור עם משה [ביחוד וחובה, דכתיב וידבר ה' אלי לאמר אלי נתייחד הדיבור, ואף על גב דמקמי הכי כתיבי קראי בהו וידבר, איכא דאמרי לא היה פה אל פה, אלא בחזיון לילה והתוס' (ב"ב קבא). פירשו, דהיינו משום שהיו אכלים כל אותו הזמן, ואין השכינה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עצבות] שנאמר ויהי כאשר יתמו פלאי אנשי המלחמה למות (היינו, בני עשרים שנה ומעלה, הראויים לצאת בצבא. שעליהם נגזרה הגזירה למות במדבר)... וידבר ה' אלי, אלי היה הדבור.

עולא אמר יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות (שומרים) שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגל, ואמר [דף לא ע"א] לאיזה שירצו יעלו (הושע בן אלה רשע היה, דכתיב ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל, והיינו דקאמר רק שבטל את הפרוסדאות, ואמר לאיזה שירצו יעלו).

רב מתנה אמר יום שנתנו הרוגי ביתר (גיטין נז). לקבורה. ואמר רב מתנה אותו יום שנתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביכנה הטוב

הדיוט, וכל ישראל שואלין זה מזה, כדי שלא יתבייש את מי שאין לו. כל הכלים טעונים טבילה (כולן, שלא לבייש את שצריכה טבילה) אמר רבי אלעזר אפילו מקופלין ומונחין בקופסא.

איתא במשנה 'בנות ישראל יוצאות וחולות בכרמים', תנא מי שאין לו אשה נפנה לשם [ההת"ם (תשובות, ח"ז סי' ל"ד) מאריך לבאר מימרא זו של הגמרא, וכן דברי הגמרא להלן, ע"ש].

איתא במשנה 'מיוחסות שבהן היו אומרות בחור...' תנו רבנן יפיפיות שבהן מה היו אומרות (**כתב העץ יוסף** שוודאי שאין חכונה שהיו אומרות כך כלפי הבחורים, כי זו פריצות גדולה לבנות ישראל. אלא, שהיו אומרות כך בזמניהן) תנו עיניכם ליופי, שאין האשה אלא ליופי. מיוחסות שבהן מה היו אומרות (היינו כשלא היו נשואות הן בעיני רואיהן, אזי אם היו מיוחסות, היו אומרות) תנו עיניכם למשפחה, לפי שאין האשה אלא לבנים (אם בניך יהיו מיוחסין הכל קופצין עליהם, בין זכרים בין נקבות). מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשום שמים, ובלבד שתעטרונו בזהובים (שאחרי הנישואין תתנו לנו תכשיטין, ומילתא בעלמא הוא דאמרי, כלומר ובלבד שתתנו לנו מלבושים נאים).

אמר רבי אלעזר עתיד הקב"ה לעשות מחול (**האלישיך כתב** דהיינו שיסדר הצדיקים סביבו בעיגול, והיות והקב"ה יהיה באמצע, לכן יוכל כל אחד להראותו באצבע. והכוונה, כי אז נהיה כולנו נביאים, כי מלבד מה שתפסוק זוהמתנו, גם היצר הרע לא יהיה בנו, כי נהיה כולנו קדושים וטהורים, באופן שלא נצטרך לנביא שידבר עמנו, כפי שאמרו ישראל במדבר 'ואל ידבר עמנו אלקים פן נמות' אלא בו יתברך נשמח, כי קדושים נהיה, ולא יקראנו אסון כאשר ידבר אלינו אלקים) לצדיקים (**כתב המהרש"א** מפורש במפרשים שהוא דבר סודי) והוא יושב ביניהם בגן עדן, וכל אחד ואחד מראה באצבעו, שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו.

תם ונשלם. השבח לה, בורא עולם.

הוספות והערות

[illegible]

הוספות והערות

[illegible]